ئۇشبۇ كىتاب ئېلكىتاب تورى تەرىپىدىن تارقىتىلدى

ئەزىز ئوقۇرمەن، ئۇشبۇ كىتاب ئېلكىتاب تورى تەرىپىدىن
سكاننېرلىنىپ تارقىتىلدى.

ئېلكىتاب تورى ئادرېسى:
www.elkitab.org

ئېلكىتاب

ئېلكىتاب تورى ئادرېسى:
www.elkitap.org

زۇنۇن قادىرى

چىنقىش

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

زۇنۇن قادىرى

چىنىقىش

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى : ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى : جالالىدىن بەھرام

چىنقىش

(پوۋېست)

زۇنۇن قادىرى

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى كومپيۇتېر ئىشخانىسىدا تىزىلدى
شىنخو شەھەرلىك باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى : 1168×850 ملليمېتر 1/32
باسما تاۋىقى : 6.375 قىستۇرما ۋارىقى : 9
1991 ـ يىل 12 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
1998 ـ يىل 3 ـ ئاي 2 ـ بېسىلىشى
تىراژى : 500 .8 — 501 .3
ISBN7—228—03720—0/I · 1421
باھاسى : 8.50 يۈەن

مۇھەررىردىن

«چىنىقىش» — ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاتاقلىق يازغۇچىسى زوردۇن قادىرنىڭ بىرقەدەر تولۇقلانغان ھېكايىلەر توپلىمى.

توپلامغا ئاپتورنىڭ ئازادلىقتىن بۇرۇن ۋە كېيىن يازغان ھېكايىلىرىدىن ئون تۆت پارچىسى كىرگۈزۈلدى. بۇ ھېكايىلەردە يازغۇچى ئۆزىنىڭ پىششىق قەلىمى ئارقىلىق يۇكسەك بەدىئىي ماھارەت بىلەن ئۆتمۈش قاراڭغۇ جەمئىيەتنى، ئادالەتسىزلىكنى رەھىمسىزلىك بىلەن پاش قىلسا، ئەمگەكچى خەلققە بەخت ـ سائادەت ئېلىپ كەلگەن ئازاد يېڭى دەۋرنى تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق ۋە چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن مەدھىيىلىگەن.

يازغۇچىنىڭ «چىنىقىش»، «ماغدۇر كەتكەندە» قاتارلىق ھېكايىلىرى تا بۈگۈنگىچە ھېكايىچىلىقىمىزنىڭ پارلاق ئۈلگىسى بولۇپ، پروزا ئىجادىيىتىمىزنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە تۈرتكىلىك رول ئويناپ كەلمەكتە.

توپلامنى نەشرگە تەييارلاشتا يولداش ھاكىم مۇسا ياردەم بەرگەندى. بۇ قېتىمقى نەشرىدە بەزى ھېكايىلەرگە قىسمەن تۈزىتىشلەر كىرگۈزۈلدى.

1997 ـ يىل نويابىر

مۇندەرىجە

زۇنۇن قادىر ھېكايىچىلىقىنىڭ بەزى خۇسۇسىيەتلىرى 1
ماغدۇر كەتكەندە 32
شەپقەت ھەمشىرىسى 54
مۇئەللىمنىڭ خېتى 62
كۆچۈككە ھۇجۇم 70
ئەخمەتجان قاسىمى 74
پەرمان 96
ئىككى بارمىقىم بىلەن 99
چېنىقىش 104
ئەسلەش 136
گۇمان 151
قىزىلگۈل 162
بەختىخانىنىڭ ھاياتى 171
رەخمەت 187
ئالتۇنىنىڭ تەسىرىدە 195

زۇنۇن قادىر ھېكايىچىلىقىنىڭ بەزى خۇسۇسىيەتلىرى

مۇھەممەت پولات

زۇنۇن قادىر ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ پېشقەدەم ۋەكىللىرىنىڭ بىرى. ئۇ ئەدەبىياتىمىزغا رېئالىستىك پروزىنى ئېلىپ كىرگەن، دراماتورگىيىمىزدە بىرىنچى بولۇپ رېئال ئىجتىمائىي مەسىلەلەرنى يورۇتۇشنى باشلاپ بەرگەن تالانتلىق يازغۇچى ۋە دراماتورگدۇر.

ئۇ ئۆزىنىڭ قىرىق نەچچە يىللىق ئىجادىي ھاياتىدا «جاھالەتنىڭ جاپاسى»، «گۈلنىسا»، «غۇنچەم»، «توي» قاتارلىق ئونغا يېقىن دراما؛ «مۇئەللىمنىڭ خېتى»، «ماغدۇر كەتكەندە»، «چېنىقىش»، «گۇمان» قاتارلىق يىگىرمىدىن ئوشۇق ھېكايە؛ «چىمەنگۈل»، «تىڭشا دۇنيا»، «قوشچى بىلەن چاشقان» قاتارلىق ئوتتۇزغا يېقىن شېئىر، مەسەل، «فوللورغا قانداق نۇقتىئىينەزەردە قاراش كېرەك»، «باللار ئېغىز ئەدەبىياتى توغرىسىدا» قاتارلىق 10 يېقىن ئەدەبىي، ئىلمىي ماقالە يېزىپ، ئۇلۇغ رۇس يازغۇچىسى ئا. م. گوركىينىڭ «ئارخىپ بوۋا ۋە لىيونكا»، سوۋېت ئۆزبېك يازغۇچىسى مىركەرىم ئاسىمنىڭ «ئاسترابات»، سوۋېت تاتار يازغۇچىسى ئادىل قۇتبىينىڭ «تاپشۇرۇلمىغان خەتلەر»، شىنجاڭ قازاق ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى، شائىر تاڭجارىقنىڭ «گۇندىپاي» قاتارلىق داستان، پوۋېست، ھېكايىلىرىنى تەرجىمە قىلىپ، بىرمۇنچە چۆچەك، قوشاق، ماقال - تەمسىللەرنى توپلاپ ئېلان قىلىپ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ راۋاجلىنىشىغا زور تۆھپە قوشتى. زۇنۇن قادىرنىڭ كۆپ تەرەپلىمىلىك ئىجادىي ئەمگىكى ئۇنى خەلق بىلەن مۇستەھكەم باغلىدى. ئۇنىڭ تۇرمۇشنى ھەرقايسى تەرەپلەردىن ئۆزگىچە خاس بەدىئىي يۈكسەكلىكتە يورۇتۇپ بەرگەن بىر قاتار ئەسەرلىرى

خەلقىمىزنىڭ بېسىپ ئۆتكەن جەڭگىۋار مۇساپىسىنىڭ ئەڭ ياخشى بەدى-
ئىي خاتىرىسى، مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ يەنە بىر پارلاق سەمەرىسى
بولۇپ قالدى.

زۇنۇن قادىر 1911 - يىلى تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ دۆربىلجىن ناھى-
يىسىدە شەھەر كەمبەغىلى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلدى، بەش يېشىدا ئىلى
ۋىلايىتىنىڭ غۇلجا شەھرىگە كۆچۈپ كەلدى. شۇ يىلى ئانىسى ۋاپات بو-
لۇپ، ئاتا تەربىيىسىدە قالدى. يەتتە ياشقا تولغاندا دادىسى ئوغلىنى
ئابلاخۇن خەلپەت دېگەن كىشىگە دىنىي مەكتەپكە ئوقۇشقا بەردى، كېيىن
ئۇ. ئىلىدا ئېچىلغان يېڭىچە مەكتەپكە كىرىپ، خەت ساۋادىنى چىقاردى.
ئون ئۈچ ياشقا كىرگەندە دادىسى ۋاپات بولۇپ ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇشقا
ئىمكانىيەت بولمىغانلىقى ئۈچۈن، باشقىلارنىڭ ئىشىكىدە ئۇششاق -
چۈششەك، يۈگۈر - يېتىم ئىشلار بىلەن شوغۇللاندى. 1936 - يىلى ئىلىدا
ئېچىلغان ئوقۇتقۇچىلارنى تەربىيىلەش كۇرسىغا ئوقۇشقا كىردى. 1937 -
يىلى مەكتەپنى تۈگىتىپ، غۇلجا شەھەر بەيتۇللادا ئېچىلغان باشلانغۇچ
مەكتەپكە ئوقۇتقۇچى بولدى. 1938 - يىلى ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئوتتۇرا
مەكتەپتە ئىككى يىل، ئۆلكىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكۇمىدا بىر يىل ئو-
قۇدى. كېيىن غۇلجىغا بېرىپ باشلانغۇچ مەكتەپتە مۇئەللىم، 1940 - يىلى
غۇلجا شەھرىدىكى ئۇيغۇر ئۇيۇشما قارمىقىدىكى تىياتىر ئۆمىكىدە ئارتىس،
قوشۇمچە ئەدەبىيات بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولۇپ ئىشلىدى. ئۈچ ۋىلايەت
ئىنقىلابى دەۋرىدە گېزىت - ژۇرناللاردا مۇھەررىر بولدى.

زۇنۇن قادىر كىچىككىدىن باشلاپلا خەلق داستانلىرى ۋە
چۆچەكلىرىنى، مەدداھلارنىڭ قىسسە ۋە جەڭنامىلىرىنى بېرىلىپ ئاڭ-
لىدى. ئۇ ساۋادى چىقىش بىلەنلا ئەدەبىي ئەسەرلەرگە قىزىقىپ، نەۋائى،
مەشرەپ قاتارلىق شائىرلارنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇشقا كىرىشتى. كېيىنچە
ئوبۇلقاسىم پىردەۋسىنىڭ «شاھنامە»، شەيخ سەئدىنىڭ «گۈلىستان» غا
ئوخشاش مەشھۇر كىتابلىرى بىلەن تونۇشتى. رۇس ئەدەبىياتى
كلاسسىكلىرىنىڭ ۋە ئۇلۇغ پرولېتارىيات يازغۇچىسى ئا. م گوركىينىڭ
تاتار ۋە ئۆزبېك تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنغان بىر قىسىم ئەسەرلىرىنى،

سەردىدىن ئەينىنىڭ «قۇللار» ، «ئادىنا» ، «داخۇندا» قاتارلىق كىتابلىرىنى ، سوۋېت ئۇيغۇر يازغۇچىسى ئۆمەر مۇھەممىدى ۋە نۇر ئىسرايىل قاتارلىقلارنىڭ ھېكايە ، پوۋېستلىرىنى ئوقۇپ چىقتى. دېمەك ، زۇنۇن قادىرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ، كلاسسىك ئەدەبىيات ئەنئەنىلىرى ۋە باشقا مىللەت يازغۇچىلىرىنىڭ ئىلغار ئەدەبىياتى تەسىرىدە شەكىللەندى .

زۇنۇن قادىر 1937 ـ يىلدىن باشلاپ يېزىشقا كىرىشتى. ئۇ ئەڭ ئاۋۋال مەرىپەتچىلىك تەرغىب قىلىنغان «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ناملىق ئۈچ پەردىلىك سەھنە ئەسىرى يېزىپ ، جامائەتچىلىككە تەقدىم قىلدى . شۇندىن باشلاپ ئۇنىڭ «غۇنچەم» ، «گۈلنىسا» ، «ئۇچراشقاندا» قاتارلىق ئوندىن ئوشۇق دراممىسى ئارقا ـ ئارقىدىن كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى . ئۇنىڭدىن باشقا 1941 ـ يىلى ئىلىدا «غېرىپ ـ سەنەم» سەھنىدە ئوينالغاندا زۇنۇن قادىر بۇ مەشھۇر ئوپېرانىڭ شىكار ئۇستى ۋە مەكتەپ كۆرۈنۈشلىرىنى يازدى .

1944 ـ يىلدىن باشلاپ زۇنۇن قادىرنىڭ ئىجادىيەت دائىرىسى كۆرۈنەرلىك ھالدا كېڭەيدى . ئۇ دراما ئىجادىيىتى بىلەن بىللە يەنە ھېكايە ، مەسەل ۋە شېئىرىيەت بىلەنمۇ ئىزچىل شۇغۇللىنىپ ، جەمئىيەت ئۈچۈن مۇھىم بولغان بىر قاتار ئىجتىمائىي مەسىلىلەر كۆتۈرۈلگەن بىرمۇنچە ياخشى ئەسەرلەرنى ياراتتى . ئۇنىڭ مۇشۇ يىللار ئىچىدە ئېلان قىلىنغان ئۆز دەۋرىنىڭ ئىلغار سىياسىي ، ئىستېتىك قاراشلىرى سىڭدۈرۈلگەن ئەدەبىي ، سىياسىي ئوبزورلىرى جامائەتچىلىك ئىچىدە خېلى چوڭقۇر تەسىر قوزغىدى .

ئازادلىقتىن كېيىن ، زۇنۇن قادىرنىڭ ئىجادىيەت قىزغىنلىقى تېخىمۇ ئۆستى . ماركسىزملىق سەنئەت تەلىماتى بىلەن ئىنقىلابىي رېئالىزملىق ئىجادىيەت مېتودى يازغۇچىنى تېخىمۇ كەڭ ۋە تېخىمۇ ئۇنۇملۇك ئىجادىيەت زېمىنى بىلەن تەمىنلىدى . شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئون يىلغا يەتمىگەن قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە سەرگۈزەشتە خاراكتېرلىق رومان «غەزەپ» نىڭ تولۇق ۋە مۇكەممەل لايىھىسىنى ، «غېرىپ ـ سەنەم» دراممىسى

ۋە «غېرىپ - سەنەم» كىنو سىنارىيىسىنى يېزىپ چىقتى. ئەپسۇسكى، بۇ ئەسەرلەر مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ قالايمىقانچىلىقىدا يوقاپ كەتتى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى ئىككى دراما، ئونغا يېقىن ھېكايە يېزىپ، سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتىمىزنىڭ راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى.

زۇنۇن قادىر بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ھەممە تۈرىدە دېگۈدەك ئىشلىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدە سالماق ئورۇننى تۇتىدىغىنى پروزا بولۇپ، ھېكايە ئۇنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتى سېپىگە كىرىپ كەلگەن يىللىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر پروزىسى ئەمدىلا شەكىللىنىشكە باشلىغان چاغلار بولۇپ، خەلق چۆچەكلىرى ۋە رىۋايەتلىرى ۋەقەلىكىنى يېڭىچە روھ بىلەن بېيىتىپ، ئۇنى كلاسسىك پروزىمىزنىڭ بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىپ ئېچىپ بېرىش ئارقىلىق ئىجتىمائىي رېئاللىقنى گەۋدىلەندۈرۈش — ئۇ چاغدىكى پروزىمىزنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى ئىدى. بۇ ساھەدە زۇنۇن قادىرنىڭ ئىجادىي ئەمگىكى ئالاھىدە زور بولدى. 40 - يىللارنىڭ ئىككىنچى يېرىمىغا كەلگەندە زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتى مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتتىن يۈكسىلىپ رېئالىستىك پروزىنىڭ ئىزىغا چۈشتى، ھەممە زۆرۈر بەدىئىي ۋاسىتىلەرنى ئۆزلەشتۈرۈپ، رېئاللىقنى ئۆز قىياپىتى بويىچە ئېچىپ بېرىشنىڭ يېڭى پەللىسىگە كۆتۈرۈلدى. ئەنە شۇ يىللاردا ئېلان قىلىنغان «مۇئەللىمنىڭ خېتى»، «ئىككى بارمىقىم بىلەن»، «كۈچۈككە ھۇجۇم»، «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق ھېكايىلىرىدە بىۋاسىتە جەمئىيەتنىڭ رېئال، ماھىيەتلىك زىددىيەتلىرىگە مۇراجىئەت قىلىپ، تۇرمۇشنى سىنىپىي مۇناسىۋەتلەر نۇقتىسىدىن يورۇتۇپ، ئەدەبىياتىمىزدا جەڭگىۋار رېئالىستىك پروزىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە راۋاجلىنىشى ئۈچۈن يول ئېچىپ بەردى.

تۆۋەندە زۇنۇن قادىرنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرغا ئىگە ئىككى ھېكايىسى ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتۈش ئارقىلىق، ئۇنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتىنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرى ئۈستىدە بەزى قاراشلىرىمىزنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتىمەن.

×

«ماغدۇر كەتكەندە» — زۇنۇن قادىرنىڭ 1948 - يىلى يازغان ھېكايىسى. بۇ چاغدا يازغۇچىنىڭ پروزا ئىجادىيىتى ساھەسىدە رەسمىي كۆزگە كۆرۈنگەن، خېلى يۇقىرى بەدىئىي ماھارەت سەۋىيىسىگە ئېرىشكەن چاغلىرى ئىدى. زۇنۇن قادىر بۇ ھېكايىسىدە فېئوداللىق ئېكسپىلاتاتسىيىنىڭ بېسىمى ئاستىدا، روھىي ۋە جىسمانىي تەرەپتىن مىجىلىپ ھالىدىن كەتكەن دېھقان ئائىلىسىنىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىلىرىنى جانلىق ۋە كونكرېت تەسۋىرلەپ، زۇلۇم ۋە خورلۇق بىلەن تولغان جىنايەتلىك كونا جەمئىيەتنىڭ خۇنۈك مەنزىرىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا سىزىپ بەردى.

ئاپتور قانداق قىلىپ ئۆز ھېكايىسىنى بۇنداق مۇۋەپپەقىيەتلىك يازالىدى؟ بۇنىڭ تۈپ سەۋەبى شۇكى، ئاپتور ھېكايىسىدە ئەڭ ئاۋۋال باقىدىن ئىبارەت تىپىك پېرسوناژ ئوبرازىنى يارىتىپ، ئۆز ئەسىرىنى يېتەرلىك جانلىقلىق ۋە كونكرېتلىقتا ئىگە قىلدى. مەلۇمكى، ئوبراز جانلىق - بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ تۈپ خۇسۇسىيىتى. ھەممىنى ئوبراز ئارقىلىق سۆزلەش، تۇرمۇشتىكى خىلمۇ خىل زىددىيەتلەرنى، كىشىلەر مۇناسىۋىتىدىكى نازۇك ۋە ئىنچىكە سىرلارنى، ئادەملەر روھىي دۇنياسىدىكى مۇرەككەپ قارىمۇ قارشىلىقلارنى روشەن ۋە كونكرېت ئېچىپ بېرىپ، ئوقۇغۇچىلارغا تۇرمۇشنىڭ قانۇنىيەتلىك تەرەققىياتىنى ئوبرازلىق چۈشەندۈرۈش — بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى. شۇڭا يازغۇچى بىرەر ئەسەر ئۈستىدە ئىشلىگەن چېغىدا ئۆزىنىڭ ھەممە زېھنىنى كۈچىنى ئەڭ ئاۋۋال بەدىئىي ئوبراز يارىتىشتىن ئىبارەت مۇشۇ تۈپ تەلەپ ئۈستىگە مەركەزلەشتۈرىدۇ. ئۇنداق بولمايدىكەن، ئۇ ھەرقانچە كۆپ كۈچ سەرپ قىلغان تەقدىردىمۇ، ئوقۇغۇچى قەلبىدە بەلگىلىك ئىستېتىك تۇيغۇ پەيدا قىلالايدىغان ھەقىقىي بەدىئىي ئەسەر يارىتالمايدۇ. بىز زۇنۇن قادىرنىڭ «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق

ھېكايىسىدىن بۇ نۇقتىنى چوڭقۇر ھېس قىلىمىز .

ھېكايە باشلىنىش بىلەنلا بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا مۇشەققەتلىك يېزا تۇرمۇشى نامايەن بولىدۇ . تىرىكچىلىك ئازابىدا قەددى پۈكۈلگەن جاپا-كەش دېھقانلارنىڭ يۈرەكنى ئېزىدىغان مۇڭلۇق ناخشىلىرى قۇلىقىمىز تۈۋىدە جاراڭلايدۇ . ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانى باقى كىشىدە ئېغىر ۋە ئازابلىق سېزىم پەيدا قىلىدىغان ئەنە شۇنداق تەسۋىرلەر ئىچىدە بەدىئىي سەھنىگە كۆتۈرۈلىدۇ . ئەنە ، خوجايىنىنىڭ ئاياق سېلىنغان خامىنى ، ئات ئايلىنىشتىن توختاپ ھە دەپ ئۇنچە يېمەكتە . ھالىدىن كەتكەن باقى ئارىسىنى قولتۇقلىغىنىچە بىر چەتتە ئۇخلىماقتا . ئۇنىڭ قاپاقلىرى ئىششى-غان ، چىرايى كىشىنىڭ غەشلىكىنى كەلتۈرگۈدەك دەرىجىدە سەت ۋە كۆرۈمسىز . ئۇ نېمىشقا بۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالدىكىنە ؟

ھېكايىنىڭ كېيىنكى بۆلۈملىرى باقىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە ئۇنىڭ كې-يىنكى تەقدىرىنى ئېچىپ بېرىشنى مەركەز قىلغان ھالدا راۋاجلىنىدۇ . ئاپتور باقىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلى-رىنى تەسۋىرلىگەن چېغىدا يېزا تۇرمۇشىنىڭ چوڭ ۋە ئالاھىدە تەرەپلىرىگە ، ئۇقۇم تۈسىدىكى ئابستراكت تەسىراتلارغا بېرىلمەي ، ئو-قۇغۇچىنى بىۋاستە تۇرمۇشنىڭ ماھىيەتلىك تەرىپىگە ، پېرسوناژنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇش بىرلىكىگە ، ئۇنىڭ ساددا ۋە پاكىز روھىي دۇنياسىغا ، يەنى تۇرمۇشنىڭ كونكرېتلىققا ئىگە بولغان ئەھمىيەتلىك تەرىپىگە باشلايدۇ . باقىنىڭ ئارزۇ - ئىستەكلىرى بىلەن تۇرمۇش رېئاللىقى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەرنى ، ئۇنىڭ كىشىنى ئېچىندۇرىدىغان ھايات پاجىئەسىنى جەمئىيەتنىڭ ئورتاق ئومۇمىي خۇسۇسىيەتلىرى نۇقتىسىدىن ئەمەس ، بەلكى ئاشۇ ئومۇمىي خۇسۇسىيەتلەرنىڭ كونكرېت ئىپادىسى بولغان دېھقان تۇرمۇشىنىڭ جانلىق ۋەقەلىكلىرى نۇقتىسىدىن يورۇتۇپ بېرىدۇ . ھېكايىدە باقىنىڭ تۇرمۇش بىرلىكى ۋە پسىخىك ئالاھىدىلىكىدىن ھالقىپ كەتكەن بىرەر بەدىئىي دېتالنى ياكى ئۇنىڭ تۇرمۇش مەنتىقىسىگە ئۇيغۇن بولمىغان بىرەر ئالاھىدە ۋەقەنى تاپقىلى بولمايدۇ . باقىنىڭ ھايات سەرگۈزەشتىلىرىدىن ئېلىنغان ئۇششاق ، لېكىن ئەھمىيەتلىك ئۆزۈندىلەر ،

بەكمۇ ئادەتتىكىچە بولغان، لېكىن ئوقۇغۇچىنىڭ قەلب تارىنى تىترىتىدىغان تەسىرلىك ۋەقەلەر ئوقۇغۇچىنى توپتوغرا تۇرمۇشنىڭ ماھىيىتىگە، باقىنىڭ ھايات پاجىئەسىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان تۈپ ئىجتىمائىي سەۋەبلەر دۇنياسىغا باشلاپ كىرىدۇ. بۇ ھال ھېكايىنىڭ چىنلىقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، ئۇنىڭ بەدىئىي تەسىرلەندۈرۈش كۈچىنى ئاشۇرىدۇ.

ئەمدى باقىنىڭ خاراكتېرىنىڭ يارىتىلىش مەسىلىسىگە كەلسەك، بۇنىڭدىمۇ ئاپتورنىڭ ناھايىتى ئوبدان مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەنلىكىنى كۆرىمىز. باقى تۇرمۇشقا ئەمدىلا كۆز ئاچقان ساددا ۋە ئاقكۆڭۈل بىر يىگىت، ئۇ يېزا تۇرمۇشىنىڭ ئاچچىق - چۈچىكىنى تېتىمىغان، ئۆز ئەتراپىدا كۈندە دېگۈدەك تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان ھەر خىل مۇناسىۋەتلەرنىڭ سىرى ئۇنىڭ ئۈچۈن تېخى قاراڭغۇ. ئۇنىڭدا تۇرمۇشتىكى شەكىل، ھادىسىلەردىن قايمۇقۇپ، ئاسان ئۈمىدلىنىدىغان دېھقان خاراكتېرىنىڭ چوڭقۇر تەسىرى بولغانلىقتىن، ھايات دولقۇنلىرى بىلەن تۇرمۇش تاسادىپىيلىرىغا نىسبەتەن ھېچقانداق روھىي تەييارلىق يوق. شۇڭا، ئۇ كىچىككىنە زەربىگە يولۇققۇشى بىلەنلا ئۆزىنىڭ ياشاش ئىقتىدارىنى يوقىتىپ ھالاكەت گىرداۋىغا قاراپ ماڭىدۇ. ئۆزىنىڭ شۇنچە مۇشەققەتتە ئېرىشكەن قەدىرلىك نەرسىلىرىنىڭ بۇنچىلىك ئاسان قولدىن كېتىش مۇمكىنلىكىگە ئىشەنمەي، ھەيران بولىدۇ. شۇڭا، ئۇ ئۆز ھاياتىنىڭ خۇشال ۋە بەختلىك مىنۇتلىرى ئۈستىدە سۆزلىگەن چېغىدا ھاياجىنىنى باسالماي قالىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا قولدىن بېرىپ قويغان نەرسىلىرى گويا ھازىرلا قايتىپ كېلىدىغاندەك شادلىنىدۇ:

”— راست، بىز ناخشا ئېيتقان، كۈچ - قۇۋۋىتىمىز بار چاغدا! قانداق يىگىت ئىدۇق. بىلەمسەن؟ بىزنىڭ پېشانىمىزگىمۇ يەر پۈتكەن. — ئون خوجە يېرىم بار ئىدى مېنىڭ...، — تورغاي چۇچۇلىغاندا قوپۇپ، تا ئەل ياتقۇچە ئېتىزدا قوش ھەيدەيدىغان، كەتمەن چاپقان. ئوما ئورغان ئەزىمەت ئىدۇق. بىز ئېچىق ئېتىش ئۈچۈن قومۇرۇپ كۆتەرگەن چىمىنى ئىككى - ئۈچ ئادەم كۆتۈرەلمەيدىغاندى. ناخشىنى مانا شۇ چاغلاردا ئېيتىپ ئارىلىشىپ كەتكەن دېگىنە بىز، ھەي...

ئەمدى كۈچ يوق، يۈرەك يوق! «گەرچە بۇنداق ئەسلىمىلەر ئۇنىڭ قەلب يارىلىرىنى قوزغاپ ئۇنى ھەسرەت ۋە نادامەت ئوتىدا كۆيدۈرىدىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ يەنىلا مۇشۇنداق خاتىرىلەر بىلەن ئۆزىگە تەسەللىي بېرىشنى ياخشى كۆرىدۇ. شۇڭا ئۇ ئائىلىسىنىڭ پاجىئەسىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان ئىجتىمائىي ئامىللارنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىپ تۇرسىمۇ، ھېچقانداق قارشىلىق كۆرسىتىش خىيالىدا بولمايدۇ. چۈنكى، ئۇ ئۆزىدە بۇنىڭغا لايىق بىرەر ئىقتىدارنىڭ بولۇشى مۇمكىنلىكىگە ئىشەنمەيدۇ.

ئاپتور باقىنىڭ خاراكتېرىدىكى يۇقىرىقىدەك ئالاھىدىلىكلەرگە باشتىن - ئاخىر سادىق بولۇپ ئۇنىڭ تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرىنى شۇنىڭغا ماس بولغان كونكرېت ۋەقەلىكلەر ئىچىدە يورۇتۇپ بېرىپ، ئۆتمۈشنىڭ ئازاب - ئوقۇبەتلىرىدە ھەقىقىي ماغدۇرىدىن كەتكەن جاپاكەش دېھقاننىڭ بەدىئىي ئوبرازىنى يارىتىدۇ.

ئەمدى ھېكايىنىڭ بەدىئىي ئىپادىلەش تەرىپىدىكى بەزىبىر ئالاھىدىلىكلىرى ئۈستىدە شۇنى ئېيتىش مۇمكىنكى، ئاپتور بۇ ھېكايىسىدە ئەينى ۋاقىتتىكى پروزىمىزدا قېلىپلىشىپ قالغان ئومۇمىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى دائىرىسىدىن ھالقىپ، ئۆزىگە خاس يېڭى يول تۇتقان. ئۇ باقىنىڭ تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرىنى تەپسىلىي بايان، ئىزچىل ھېكايە قىلىپ بېرىش ئۇسۇلىغا تايىنىپ ئەمەس، ئۇنىڭ تۇرمۇشىدىكى بىرنەچچە ئەھمىيەتلىك ئۆزۈندىلەرنى تاللاپ تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئېچىپ بەرگەن. بۇنداق سەكرەتمىلىك تەسۋىر، ھېكايە سۈژىتىنىڭ ئوبيېكتىپلىققا ئىگە ئەھمىيەتلىك ۋەقەلەردىن تۈزۈلگەنلىكى ئوبرازنى تېخىمۇ كۈچلۈك، جانلىقلىق ۋە ھەرىكەتچانلىققا ئىگە قىلغان. ئۇنىڭدىن باشقا ئاپتور ھېكايىسىدە بايان ۋە تەسۋىردىكى بەدىئىي ئورگانىكلىققا ئۆزىنىڭ ئىنچام ۋە مەزمۇنلۇق مۇلاھىزىلىرىنى قوشۇپ، ھېكايىنى قويۇق لىرىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىلىپ، مەنزىرە بىلەن ھېسسىياتنىڭ تەبىئىي بىرلىككە ئېرىشكەن. ھېكايىدىكى بۇ خىل خۇسۇسىيەت ئۇنىڭدا تەسۋىرلەنگەن تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنىڭ ۋەزمىن ۋە ئېغىر ھېسسىيات بىلەن

سۇغۇرۇلغانلىقى كىشىدە ئازابلىق تۇيغۇ پەيدا قىلىدىغان مۇڭ ـ قايغۇنىڭ ھېكايىگە باشتىن ـ ئاخىر سىڭدۇرۇلگەنلىكىدە كۆرۈلىدۇ. گەرچە ھېكايىدە پېرسوناژ تۇرمۇشىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى خۇشاللىق كەچۈرمىشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان بەزىبىر ۋەقەلەر تەسۋىرلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئوقۇغۇچىدا ھېچقانداق بەختلىك سېزىم پەيدا قىلالمايدۇ. ئەكسىچە، ئۇنىڭ قەلبىدە ئويغانغان ئازابلىق تۇيغۇنى تېخىمۇ كۈچەيتىدۇ.

ھېكايە ۋەقەلىكلىرىنىڭ مانا مۇشۇنداق ئېغىر ۋە موڭلۇق بەدىئىي ۋەزىندە تۈزۈلگەنلىكى ئۇنىڭ تېمىسىغا، يەنى ئۆتمۈش جەمئىيەتتىكى ئازابلىق تۇرمۇشنىڭ تۈپ ماھىيىتىگە بەكمۇ ماس كېلىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا، ھېكايىنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى توغرىسىدا شۇنى ئېيتىش مۇمكىنكى، زۇنۇن قادىر بۇ ھېكايىسىدە پېرسوناژنىڭ ھەرىكىتى ۋە كەچۈرمىشلىرىنى يورۇتۇپ بېرىشتە، ئاپتور بايانى بىلەن پېرسوناژ ھېكايىسىنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلىنى قوللانغان. بولۇپمۇ باقىنىڭ روھىي دۇنياسىنىڭ ئىنچىكە ۋە ئالاھىدە تەرەپلىرىنى كۆپرەك ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ھېكايە قىلىپ بېرىشى بىلەن ئاچقان. پروزا ئىجادىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بۇ ھەقىقەتەن، مۇرەككەپ ۋە ئىنچىكە بىر ئىش. لېكىن ئاپتور بۇ ئۇسۇل بىلەن كىشىنى ھاياجانلاندۇرىدىغان ئاجايىپ تۇرمۇش مەنزىرىلىرىنى يارىتىپ، قەھرىمان خاراكتېرىنىڭ ئىندىۋىدۇئال نازۇكلىقىنى ناھايىتى روشەن ئېچىپ بەرگەن.

"— مەن ئات بېقىشنى بانا قىلىپ، تولا ۋاقىتلاردا كېچىلەرنى ئېتىزدا ئۆتكۈزۈۋېتىمەن، ئېتىزنىڭ ئايدىڭ كېچىلىرى قانداق چىرايلىق، بىر بىرىگە تۇتىشىپ سوزۇلغان ئاشلىقلار، ياپيېشىل يەلپۈنگەن بېدىلىكلەردە مەست بولۇپ سايرىغان بۇدۇنىلەرنىڭ ئاۋازى كۆڭۈلنى ئاللىقاياقلارغا ئېلىپ قاچىدۇ ... كۆز يەتمەس يەردە ئاۋرال تېغى چوقچىيىپ تۇرىدۇ. ئەنە شۇ ئاۋرال تېغى باغرىدا باھار ئۇيقىغا كەتكەندۇ. مەن شۇ تەرەپكە قاراپ تاڭ ئاتقۇچە تويماي ناخشا ئېيتىپ چىقىمەن، ئوھو! ... بۇ قانداق ناخشىلار ... يۈرەكنى يېرىپ چىقىدۇ. مەن ئۆمرۈمدە سېغىنىش-

نىڭ مۇنداق لەززەتلىك خۇمارىنى سەزمىگەنىدىم.»

بىز ھېكايىنىڭ بۇنداق سەھىپىلىرىدىن جانلىق ۋە ئوبرازلىق خەلق تىلى بىلەن چىن ۋە رېئال بەدىئىي تەسۋىرلىك كۈچ - قۇدرىتىنى، يېزا تۇرمۇشىنىڭ ساددا ۋە رەڭمۇ - رەڭلىكى بىلەن دېھقان پىسخىكىسىنىڭ ئۆزگىچە خاس ئالاھىدىلىكىنى ناھايىتى ئوبدان كۆرەلەيمىز.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، بۇ ھېكايە ئۆزىنىڭ ئىدىيە ۋە بەدىئىيلىك تەرەپلەردىكى بىرقاتار ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن پروزىمىزنىڭ ئازادلىققىچە قولغا كەلتۈرگەن ئەڭ ياخشى مۇۋەپپەقىيىتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

شۇڭا، ئۇ ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىيات تارىخىدا مۇناسىپ ئورۇن ئىگىلىشى كېرەك.

×

«چېنىقىش» — يازغۇچى زۇنۇن قادىرىنىڭ ئازادلىقتىن كېيىن يازغان تۇنجى ھېكايىسى. ئۇ «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق ھېكايىسىدە فېئوداللىق زۇلۇم ئاسارىتىدە ياشاش ئىقتىدارىدىن ئايرىلغان ۋەيرانە بىر دېھقاننىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىرىنى ئەكس ئەتتۈرگەن بولسا، «چېنىقىش» ھېكايىسىدە كونا جەمئىيەتتە بۇزۇلۇپ كاردىن چىققان بىر ئادەمنىڭ سوتسىيالىزم تەسىرىدە ئۆزگىرىپ ياراملىق بىر ئادەمگە ئايلانغانلىقىنى تەسۋىرلەپ، بىر بىرىگە تۈپتىن ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ بەدىئىي سېلىشتۇرمىسىنى ياراتتى.

50 - يىللارنىڭ دەسلەپكى يېرىمىدا مەملىكىتىمىز بويىچە ئېلىپ بېرىلغان يېزا ئىگىلىكىنى كوللېكتىپلاشتۇرۇش ھەرىكىتى شىنجاڭ يېزىلىرىدىمۇ غايەت زور ئۆزگىرىشلەرنى بارلىققا كەلتۈردى. مىليونلىغان دېھقانلار شەخسىي مۈلۈكچىلىك ئاسارىتىدىن ئازاد بولۇپ، مىڭ يىللاردىن بۇيان داۋام قىلىپ كەلگەن ماددىي ۋە مەنىۋى قاششاقلىقتىن ئۇزۇل - كېسىل قۇتۇلۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. ئۇلار ئۆز - ئۆزىگە خوجا ئازاد ئادەملەر سۈپىتىدە كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ قاينام - تاشقىنىغا ئۆزىنى

ئېتىپ، يېڭى بەختىيار ھايات قۇرۇشنىڭ سەلتەنەتلىك جېڭىنى باشلىدى.

زۇنۇن قادىر «چېنىقىش» ھېكايىسىدە مانا مۇشۇ زور ئىجتىمائىي رېئاللىقنى، يەنى يېزا تۇرمۇشىدا بارلىققا كەلگەن يېڭى ئۆزگىرىش، يېڭى مۇناسىۋەتلەرنى يارقىن ئوبراز، تىپىك خاراكتېرلار ئارقىلىق جانلىق ھالدا ئېچىپ بېرىپ سوتسىيالىزمغا چىن يۈرىكىدىن مەدھىيە ئوقۇدى.

ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانى مەتنىياز — ھايات ئىرادىسىنى يوقاتقان، ياشاشقا قابىلىيەتسىز ھورۇن بىر ئادەم. ئۇ تىرىكلىك ئېھتىياجى ئۈچۈنلا ئاز - تولا مىدىرلاپ قويۇشقا ئادەتلەنگەن، بولمىسا ھويلىسىدىكى كونا سۇپا ئۈستىدە خۇددى ئاپتاپتا قالغان سازاڭدەك ھەپتىلەپ تولپىغا مىلىنىپ يېتىشقا رازى. لېكىن ئۇ — قولىدىن ئىش كېلىدىغان، بىرمۇنچە ھۈنەرلەرنى ئوبدان بىلىدىغان يېتىمچى، بىرەر ئادەمدىن رەنجىشنى بىلمەيدىغان، ھېچكىمگىمۇ يامانلىقنى راۋا كۆرمەيدىغان ئاقكۆڭۈل بىر ئادەم. لېكىن، شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ئۇ ھاياتنىڭ ھېچنىمىسىدىن بەھرىمەن بولالمايدۇ. كۈندۈلۈك تۇرمۇشنىڭ مۇشەققەتلىك ئېغىر يۈكى ئۇنىڭ يەلكىسىدىن كەتمەيدۇ. نېمىشقا شۇنداق؟ بۇنى مەتنىيازنىڭ ئائىلە ۋە جەمئىيەت تەربىيىسى تەسىرىدە شەكىللەنگەن بوشاڭ ۋە ئىرادىسىز تەبىئىتى بەلگىلىگەن. ئۇ — تۇرمۇشقا پەرۋاسىز قاراشقا ئادەتلەنگەن غايىسىز بىر ئادەم، ئۇنىڭغا ھايات ۋە ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە ئىنتىلىش، ئارزۇ ئىستەككە ئوخشاش نەرسىلەر پۈتۈنلەي يات. ئۇ پەقەت دۇنياغا تۇغۇلغىنى ئۈچۈنلا ئامالسىز ياشاشقا رازى، ئاپتور مەتنىيازنىڭ مەنىسىز تۇرمۇش مۇھىتى ئىچىدە شەكىللەنگەن يۇقىرىقىدەك خاراكتېرىنى ناھايىتى قىزىقارلىق، سەممىي يۇمۇرلۇق تەسۋىرلەر بىلەن روشەن يورۇتۇپ بېرىدۇ. بۇنىڭدا ئۇ مەتنىيازنىڭ تۇرمۇش سەرگۈزەشتلىرىنىڭ ھەممە تەرىپىنى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ دېھقانچىلىققا كىرىشكەن دەسلەپكى يىلىنى، يەنى ئۇنىڭ يازلىق يىغىم ۋاقتىدىكى روھىي كەچۈرمىشلىرىنى نۇقتىلىق تەسۋىرلەش يولىنى تاللىۋالىدۇ.

مەتنىياز ئاتا - ئانىسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، شەھەردە بىر مەزگىل لاغايلاپ يۈرۈپ ياشاش يولىنى تاپالماي، ئاخىر دېھقان بولۇش

ئۈچۈن يېزىغا كېلىدۇ. لېكىن، يېزىنىڭ جاپالىق ئەمگەك ئۈستىگە قۇرۇلغان ئەنئەنىۋى تۇرمۇش ئادىتى ئۇنىڭ بۇ ئارزۇسىنىڭ ئىشقا ئېشىشىغا يول قويمايدۇ. ئۇ دېھقانچىلىق ئىشىغا كىرىشكەن دەسلەپكى كۈنىدىن باشلاپلا تۈگىمەس جاپا ـ مۇشەققەت ئىچىدە قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئاددىي، لېكىن ناھايىتى چوڭقۇر ھايات پاجىئەسى باشلىنىدۇ. ئۇنىڭ تۇرمۇش ئادىتى رېئاللىقنىڭ جىددىي سىنىقىغا دۇچ كېلىپ خاراكتېرىدىكى يۇقىرىقىدەك ئاجىزلىقلار تېخىمۇ چوڭقۇر ئاشكارىلىنىدۇ. ئۇ باشقىلارنىڭ ياردىمىدە تېرىپ ئۆستۈرگەن تەييار قىچىسىنى يىغىۋېلىشقىمۇ جۈرئەت قىلالماي، سايدا ياتقىنىچە ھەسرەت چېكىدۇ. يېزىغا كەلگىنىگە، ھەتتا دۇنياغا تۇغۇلغىنىغىمۇ پۇشايمان قىلىدۇ. ھاياتتىنمۇ، تەبىئەتتىنمۇ، ھەتتا يېنىدا چىرىلداۋاتقان چېكەتكىلەردىنمۇ بېزىدۇ. ئاپتور مەتنىيازنىڭ بۇ چاغدىكى روھىي ھالىتىنى تۆۋەندىكىچە تەسۋىرلەيدۇ:

«— ھە، ھى، ھەممە نەرسە كۆيۈپ كېتىدىغۇ مۇنداق ئىسسىقتا، — دەپ غۇدۇڭشىدى مەتنىياز ئۈژمىنىڭ شېخىدا قونۇپ تۇرغان توك قاغىغا قاراپ. ئۇنلاپ ـ يىللاپ ئۆمۈر سۈرگەن بۇ قېرى قاغا شورلىشىپ كېپەك ئۆرلەپ كەتكەن تۇمشۇقىنى كېرىپ ھەلقۇمىنى لەپىلدىتىپ تۇراتتى. مەتنىياز بولسا، تەر يۇراپ كەتكەن كۆڭلىكىنى كۆكاتقا ئوراپ بېشىغا قويغان، يالىڭاچ دۈمبىسىنى نەم يەرگە چاپلىغان ھالدا ئوڭدا ياتاتتى. ئۇنىڭ يۇمشاق تېنىگە چاۋا ـ چاتقاللار پېتىپ، بىزەك چىۋىنلەر بولسا، ئۇ يېرىدىن قوغلىسا، بۇ يېرىگە قونۇپ بىئارام قىلاتتى. مەتنىيازنى بۇ يىل ئەتىيازدىن بېرى جان ـ جانىۋارلارمۇ، مېھنەتمۇ، مانا ھازىرقىدەك ئىسسىقمۇ قىيناۋاتىدۇ. بۇ ھېچ يالغان ئەمەسقۇ، ئەنە شۇ ھاسىراۋاتقان قېرى قاغا مەتنىيازنى بوزەك ئەتمىگەنمىدى، يېرىم پۇتلۇق يەرگە قوناق تېرىسا پەقەت يىگىرمە ئۈچ تۈپ ئۈنۈپ چىقىپتۇ. ئەسلىدە بۇ يەرگە يېرىم چېلەكچە قوناق چاچقانىدى. مىڭلاپ ـ مىڭلاپ دانلار قېنى؟ ئۈژمىنىڭ شېخىدا ئولتۇرغان مۇشۇ كاساپەتلەر يەپ كەتتى ـ دە، قاغىنىڭ پەيسىز لېپىلداپ تۇرغان ھەلقۇمىغا قاراپ يېتىپ مەتنىيازنىڭ ئازراق ئاچچىقى كەلدى.

— قاناتلىرىڭ كۆيۈپ كەتسۇن، ھارام تاماق، — دېدى-دە، ئەمدى دۈم ئۆرۈلۈپ يېتىۋالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۇيقۇسىراپ پات-پات يۇمۇلۇپ قالسىمۇ، خىيالىنى ئورىۋالغان پۇشايمان ۋە ئېغىر ھەسرەتلەر، بۇنى ئاز دەپ چىۋىنلەرنىڭ غىڭىلداپ غىدىقلاشلىرى ئۇيقۇ بەرمەيتتى.»

مەتنىياز ئەنە شۇنداق ھەسرەتلىك خىياللار بىلەن ئازابلىنىپ تۇرغان چېغىدا، يىراقتىن ھەمكارلىق گۇرۇپپا ئەزالىرىغا چۈشلۈك تاماق ئېلىپ كېلىۋاتقان بىر توپ ئاياللار ئۆتۈپ قالدى. ئۇنىڭ ئىچىدە ھەمكارلىق گۇرۇپپا باشلىقى ھەمرانىڭ تۇل سىڭلىسى ئىززەتخانمۇ بار ئىدى. يالغۇزلۇقنىڭ جاپا-مۇشەققىتى تۈپەيلىدىن ئۆي-ئوچاقلىق بولۇشنىڭ زۆرۈرىيىتىنى ھېس قىلىپ يەتكەن مەتنىياز بۇ ئاياللارغا ئۆزىچە قىزىقىپ يۈرەتتى. شۇڭا، ئۇ ئىززەتخاننى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئاتاپ تىكىۋاتقان تۆپىلىمىسىنى ھازىر غىچە پۈتتۈرۈپ بېرەلمىگەنلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ، قاتتىق خىجالەتچىلىك ھېس قىلدى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ ناھايىتى چوڭ غەيرەت ۋە چىدام بىلەن ئاران باشلىغان بۇ ئىشنى تاشلاپ قويۇپ، ئۆيىگە بېرىپ ئىززەتخاننىڭ تۆپىلىيىنى پەدەز قىلىشقا كىرىشىدۇ. ئۇ بۇ قىلىقى ئۈچۈن ھەمرادىن تەنبىھ ئاڭلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ باشقىدىن غەيرەتلىنىپ، ئەتىسى تاڭ بىلەن ئېتىزغا چىقىپ، قالغان قىچىسىنى پاك-پاكىز ئورۇپ تۈگىتىش ئىرادىسىگە كېلىدۇ، لېكىن ئۇ ئىشقا كىرىشىپ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا ھورۇنلۇقى قوزغىلىپ بىردەمدىلا ئىشتىن بېزىدۇ:

«— ۋاي-ۋاي، كاساپەت ئەجەپ ئاغرىيدىكىنا! — ئۇ ئىككى بېقىننى قاماپ تۇرۇپ گەۋدىسىنى تۇغرىلىدى. بىرنەچچە مىنۇتقىچە بېلىنى ئۇۋۇلاپ، ئورغاقنى يەنە قولىغا ئالدى. بۇ ئورمىچى شۇنچىلىك غەيرەت قىلدىكى، مۈكچىيىۋېرىپ بېلى ئاغرىغاندىن كېيىن، زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ، گاھىدا تىزلىنىپ يۈرۈپ ئوما ئورىدى. مەيدە ۋە غولىدىكى چوڭقۇرلۇقنى بويلاپ تەر شۇرقىراپ ئاقاتتى. ھۆل بولۇپ چاپلىشىپ كەتكەن كۆڭلىكىنى تېنىدىن سويۇپ ياقىسىدىن تۇمشۇقىنى تىقىپ پۈدەيتتى، قېشىنى بويلاپ تىنماي ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تەرنى سىيىپ قولىنى سىلكىتەتتى. ئاخىر تامىقى قۇرۇپ، مىدىرلىغۇچىلىك

دەرمانى قالمىغاندىن كېيىن، بېشىنى تۆۋەن سالغان ماندا. ئۆزمە سايىسى تەرەپكە كەشنى سۆرەپ ئاستا مېڭىپ كەتتى. ئۇ ئۈچ تۆينىڭ ئورنىچىلىك يەردىكى قىچىنى ئورىغاندى.»

شۇنداق قىلىپ، مەتنىيازنىڭ قىچىسى يەنىلا ئورۇلماي قېپقالدۇ. گەرچە ئۇنى ھەمكارلىق گۇرۇپپا ئەزالىرى ياردەم قىلىپ ئورۇپ بەرسىمۇ، لېكىن مەتنىيازنىڭ ئۇنى ۋاقتىدا يىغىۋېلىشقا قۇربى يەتمىگەنلىكتىن، قالغان بىر قىسىم قىچىسىنى كالا ـ توپاقلار دەسسەپ تۈگىتىدۇ.

يۇقىرىقى بىر قاتار تىپىك ۋەقەلەر، كىشىنى قىزىقتۇرىدىغان ماھىيەتلىك تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى مەتنىيازنىڭ بوشاڭ، ئىرادىسىز تەبىئىتى بىلەن ئۇنىڭ زىددىيەتلىك روھىي دۇنياسىنى ناھايىتى ئوبدان ئېچىپ بېرىدۇ. ئەمدى ئۇنىڭ ھالال، ئاقكۆڭۈللۈكىنى كۆرسىتىدىغان تۆۋەندىكى ۋەقە بولسا مەتنىيازنىڭ خاراكتېر ئۆزگىچىلىكىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، ئۇنى ئۆزگە خاس ئادەت ۋە كۆز قاراشلىرى بىلەن باشقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان جانلىق ئادەم سۈپىتىدە كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرىدۇ.

زىرائەتلەر يىغىلىپ بولغان كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەتنىياز باشقىلار بىلەن بىللە ئۆستەڭ چېپىشقا ماڭىدۇ. لېكىن، بىردىن ئۇنىڭ كونا كېسىلى قوزغىلىپ، ئىشتىن قېچىپ ئۆرۈك ياغاچلىرى ئارىسىغا مۆكۈۋالغان چېغىدا، باشقىلار كۆرۈپ قالىدۇ. ئەسلىدە بۇ كىشىنى قاتتىق خىجىل قىلىدىغان بىر ئىش ئىدى. مۇبادا مەتنىيازنىڭ ئورنىدا باشقا بىر كىشى بولغىنىدا ئىدى، بىرمۇنچە سەۋەبلەر بىلەن ئۆزىنى ئاقلاپ بۇنداق ئۇياتلىق ئىشتىن قۇتۇلۇپ كەتكەن بولاتتى. لېكىن مەتنىياز ئۇنداق قىلمايدۇ. كۆڭلىدىكىنى يوشۇرماي ئېيتىۋېتىپ، بۇرۇنقى تۈز ۋە راستچىللىقى بويىچە قىلىۋېرىدۇ:

«باياتىن بېرى يول بويىدىكى تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ تاماشا كۆرۈۋاتقان سېيىتئاخۇن مۈشۈكنىڭكىگە ئوخشايدىغان ئۆتكۈر كۆزلىرىنى ئويىنىتىپ توپنىڭ ئالدىغا يورغىلاپ ئۆتۈۋالدى ـ دە:

— ھە، ئۇقۇلدى، مەتنىيازنىڭ بۇ قىلغىنى ئويۇن ئەمەسكەن،

ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىشكەن ـ دە ، بۇ نېمىدېگەن ساختىپەزلىك ؟ مانا قاراڭلار ! ـــ دېدى .

ـــ شۇنداق ، ھېچ قاملاشمىغان بىر ئۇي مىڭەمگە كىرىپ قالدى ـ دە ، ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىپ مۆكۈۋالدىم .

ـــ ئەمدى بۇنى نېمە قىلىش كېرەك ؟ ـــ دېدى سېيتئاخۇن مەتنىياز تەرەپكە قولىنى سوزۇپ .

ـــ مۇساپىرنىڭ كۈچۈكىدەك بويىنىمىزنى ئېگىپ تۇردۇق . نېمە قىلساڭلار ، ئىختىيار سىلەردە ، ـــ دېدى مەتنىياز قول قوشتۇرۇپ بويىنىنى ئەگكەن ھالدا .»

كۆپىنچە كىشىلەر دائىم دېگۈدەك ئۆزلىرىنىڭ ئىززەت ـ نەپسى ئۈستىدە باش قاتۇرۇشتىن خالىي بولالمايدۇ ، بۇ ھەممە كىشىدە دېگۈدەك ئوخشىمىغان دەرىجىدە بولىدىغان بىر خىل ئەھۋال . مەتنىيازدا بولسا ھەتتا مۇشۇ نەرسىمۇ يوق . شۇڭا ئۇ ھەممە نەرسىگە پەرۋاسىز قاراشقا ئادەتلەنگەن . بۇ ـــ ئۇنىڭ مۇشۇنداق ئېغىر ۋە مەنىسىز تۇرمۇش شارائىتىغا ھازىرغىچە كۆنۈپ كەلگەنلىكىنىڭ ، ئۇنى ئۆزگەرتىش ۋە يېڭىلاشنىڭ خىيالىغىمۇ كەلمىگەنلىكىنىڭ تۇپ سەۋەبى ، شۇنداقلا بۇ پېرسوناژ خاراكتېرىنىڭ ـــ ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس تۇرمۇش مەنتىقىسىنىڭ تىپىك ۋە جانلىق ۋەقەلىك ئېگىزىدە يارقىن ئېچىپ بېرىلىشىدۇر .

ئاپتور مەتنىيازنىڭ كېيىنكى ئۆزگىرىش جەريانىنى ئەكس ئەتتۈرۈشتىمۇ ، خۇددى يۇقىرىقىغا ئوخشاشلا زور بەدىئىي مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەن . ئۇ بۇنىڭدا مەتنىيازنىڭ تۇرمۇش شارائىتىنىڭ يېڭىلىنىشى ، ماددىي ـ ئىقتىسادىي ئامىللارنىڭ تەسىرى ياكى بىرەر شەخسنىڭ مەنىۋى غەمخورلۇقى قاتارلىق ئومۇمىي خاراكتېر ئالغان نەرسىلەرنى تەسۋىرلىمىگەن ، بەلكى ھەممە نەرسىنى ئۇنىڭ خاراكتېر ۋە تۇرمۇشىنىڭ مەنتىقىلىق راۋاجىدىن ئىزلەپ ، ئۇنىڭغا ھەقىقىي تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان ماھىيەتلىك تۇرمۇش ۋەقەلىكلىرىنى تاللىغان . كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ زوق ـ شوقى ، ئەركىن ۋە ئازادە تۇرمۇش ، كوللېكتىپنىڭ ئىشەنچ ۋە مېھرىبانلىقى ، ئىززەتخانىغا بولغان مۇھەببەتنىڭ چوڭقۇرلىشىشى قاتارلىق

مەنىۋى ئاسىلار ئۇنىڭغا تۇرمۇشنىڭ لەززىتىنى، ھاياتنىڭ مەنىسىنى تېخىمۇ چوڭقۇر تونۇتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، مەتنىياز ئۆزىنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى ھەقىقىي ھالدا چۈشىنىپ، كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ قاينام تاشقىنىغا ئۆزىنى ئېتىپ، بەختىيار تۇرمۇشنىڭ ياراتقۇچىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالىدۇ. بۇ ئارقىلىق ئاپتور مەتنىيازدىكى ماھىيەتلىك بۇرۇلۇشنى، يەنى ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدا يۈز بەرگەن چوڭقۇر ئۆزگىرىشنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ئېچىپ بېرىپ، خاراكتېر ئۆزگىرىشى ئارقىلىق ئوبراز يۈكسەكلىكىگە ئېرىشىدۇ. شۇڭا ھېكايىنى ئوقۇپ چىققان كىتابخان باشتىكى بوشاڭ ۋە ئىرادىسىز مەتنىيازنى ئۆزىنىڭ كىشىلىك بۇرچىنى تونۇپ يەتكەن ئاڭلىق ئەمگەكچى سۈپىتىدە كۆرۈپ چەكسىز سۆيۈنۈش ھېس قىلىدۇ. بۇ ــ ئاپتورنىڭ ماھارەتلىك قەلىمىدە يارىتىلغان بەدىئىي چىنلىقنىڭ، يەنى تۇرمۇشنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنىڭ ئادەم ھېس قىلالايدىغان كونكرېت ئوبرازلار ئارقىلىق روشەن يورۇتۇپ بېرىلگەنلىكىنىڭ نەتىجىسى.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، مەتنىياز ئوبرازىنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر پروزىسىدا بىرىنچى قېتىم بارلىققا كەلگەن، رېئاللىقنىڭ ئومۇمىي تۈپ خۇسۇسىيەتلىرىنى ئۆزىدە تولۇق ئەكس ئەتتۈرگەن، ئۆزىگە خاس ئىندىۋىدۇئال خاراكتېرغا ئىگە مۇكەممەل بەدىئىي تىپ دېيىشكە بولىدۇ.

ھېكايىدە مەتنىيازدىن باشقا ھەمرا، سېيىت، ساۋۇتجان، ئىززەتخان قاتارلىق بىرنەچچە پېرسوناژلار بار بولۇپ، ئۇلارمۇ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن بىر بىرىدىن روشەن پەرقلىنىدۇ.

ھەمرا ــ كوللېكتىپلىشىش جەريانىدا ئۆسۈپ يېتىلگەن يېڭى ئاكتىپى. ئۇ ــ ئېنىق غايە، مۇقىم سىياسىي قاراشقا ئىگە بولغان ئاڭلىق تەشكىلاتچى. ئۇنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى تەلەپچانلىق ۋە ئەمەلىيەتچانلىق. ئۇ مەتنىيازنىڭ كەلگۈسىگە چوڭقۇر ئىشىنىدۇ، ھەتتا مەتنىيازغا بولغان ئادىل قارىشى تۈپەيلىدىن ئۆزىنىڭ شەخسىيتىگە تېگىدىغان بىرمۇنچە سۆز ــ چۆچەكلەرگە قالغان چاغلاردىمۇ، ئۇنىڭدىن ئۈمىدىنى ئۈزمەيدۇ. ئۇنىڭ بولمىغۇر قىلىقلىرىنى تەنقىد قىلىپ، ئارتۇقچىلىقلىرىنى جارى قىلدۇرۇشقا يېتەكلەيدۇ. تۇرمۇش ئۇنى قىيىنىغان، ئازابلىغان پەيتلەردە

ئۇنىڭغا سەممىي مەدەت بېرىدۇ. نەتىجىدە مەتنىياز ئۇنىڭ تەسىرى ۋە ئىشەنچىسى بىلەن چىدام ۋە غەيرەتكە ئۆگىنىپ، مەنىلىك تۇرمۇش يولىغا كىرىدۇ. كىتابخان ھەمرا ئوبرازىدىن كوللېكتىپلاشتۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدا يېزىلىرىمىزدا بارلىققا كەلگەن سوتسىيالىستىك يېڭى كىشىلەرنىڭ ئالىيجاناپ پەزىلەتلىرىنى كۆرەلەيدۇ. ئوتتۇرا دېھقان سېيىت ئوبرازىنىمۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان ئوبراز دېيىشكە بولىدۇ. ئاپتور ئۇنىڭدا ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ ئىدىيىۋى خۇسۇسىيىتىنى گەۋدىلىك ھالدا كۆرسىتىپ، كوللېكتىپلاشتۇرۇش ھەرىكىتىنىڭ ماھىيىتىنى، ئۇنىڭ دېھقانلارنى شەخسىي مۇلۇكچىلىك ئىدىيىسىنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان ئۇلۇغ ئىجتىمائىي ئىنقىلاب ئىكەنلىكىنى روشەن ئېچىپ بېرىدۇ. ئىززەتخان ئوبرازى ھېكايىدە ئانچە كۆپ كۆرۈلمەيدۇ. لېكىن، شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ئوقۇغۇچىغا ئەركىن ۋە شوخ تەبىئەتلىك يېزا ئاياللىرىنىڭ يېقىملىق قىياپىتىنى ئەسلىتىدۇ.

قىسقىسى، «چېنىقىش» ھېكايىسى ئىدىيىۋى مەزمۇنىنىڭ كەڭ ۋە چوڭقۇرلۇقى، ئوبرازلىرىنىڭ روشەن ۋە كونكرېتلىقى، تەسۋىرلىگەن تۇرمۇش مەنزىرىلىرىنىڭ جانلىق ۋە رەڭمۇ ـ رەڭلىكى بىلەن كىتابخاندا چوڭقۇر تەسىر قالدۇرىدۇ.

×

زۇنۇن قادىر — ئۇزۇن يىللىق ئىجادىي ئەمگىكى ئارقىلىق ئۆزىگە خاس بەدىئىي ئۇسلۇب شەكىللەندۈرگەن تالانتلىق يازغۇچى. ئۇنىڭ ھېكايىلىرى مەزمۇن ۋە بەدىئىيلىك تەرەپلەردە بىرمۇنچە ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولۇپ، تەلەپچان يازغۇچىنىڭ كەشپ قىلىش ۋە ئىجاد قىلىشقا بولغان قىزغىن ئىنتىلىشى بىلەن تولغان.

زۇنۇن قادىر ئۆز ھېكايىلىرىدە بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ چىنلىق قانۇنىيىتىگە ئەمەل قىلىپ، تۇرمۇشنىڭ ئىجابىي ۋە سەلبىي تەرەپلىرىگە بىردەك كۆڭۈل بۆلۈپ، رېئاللىقنى ھەرقايسى تەرەپلەردىن چوڭقۇر ئېچىپ بېرىدىغان خىلمۇ خىل بەدىئىي ئوبرازلارنى ياراتتى. ئۇ غايىۋى مەزمۇننى

گەۋدىلەندۈرۈشتە ئۆزىگە خاس يول تۇتۇپ، ئىجادىي زېھنىنى كۆپرەك سەلبىي ۋەقەلەر ئۈستىگە مەركەزلەشتۈرۈپ، ھېكايىلىرىنىڭ بەدىئىي ۋەزنىنى يۇمۇرلۇق تەبەسسۇم، مەسخىرىلىك كۈلكە بىلەن يۇغۇرۇپ، سەلبىي ھادىسىلەر تەسۋىرى ئارقىلىق ئىجابىي ھادىسىلەرنى گەۋدىلەندۈرۈپ بەردى. بۇ ئارقىلىق ئۇ ئۆز كىتابخانىنى تۇرمۇشنىڭ تېخى ھېس قىلىنمىغان يېڭى گۈزەللىكىگە باشلىدى.

تۆۋەندە بىز زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ بەزى خۇسۇسىيەتلىرى ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمىز.

زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى ئەڭ ئاۋۋال ئۇلاردا ئەكس ئەتكەن تۇرمۇش مەنزىرىلىرىنىڭ باي ۋە خىلمۇخىللىقىدا كۆرۈلىدۇ. تەبىئىيكى، بۇ نەرسە زۇنۇن قادىرنىڭ چوڭقۇر تۇرمۇش بىلىمىگە ئىگە ئىكەنلىكىدىن ئايرىلالمايدۇ. ھەقىقەتەنمۇ زۇنۇن قادىر — ئۆز خەلقىنىڭ تارىخى، ئىجتىمائىي سەرگۈزەشتىلىرىنى پىششىق بىلىدىغان، ئۇنىڭ تۇرمۇش ئادىتى، روھىي - پسىخىك ھالىتى، ھېس - تۇيغۇ ۋە ئارزۇ - ئارمانلىرىنى چوڭقۇر چۈشىنىدىغان يازغۇچى. ئۇ تۇرمۇشنى يازغۇچىلىق دىت بىلەن كۆزىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە. ئۇنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكى ئەڭ ئاۋۋال ئۇنىڭ تۇرمۇشنىڭ تېخى ئېچىلمىغان ماھىيەتلىك تەرەپلىرى بىلەن، كىشىلەر مۇناسىۋىتىدىكى ئۇششاق، لېكىن خاراكتېرلىق ۋەقەلەرگە بولغان قىزىقىشىدا كۆرۈلىدۇ. بېلىنسكىي مۇنداق دېيدۇ: «ھەرقانداق خەلقنىڭ ئىككى خىل پەيلاسوپىيىسى بار. بىرى، ئىلمىي، كىتابىي، تەنتەنىلىك ۋە شەۋكەتلىك پەيلاسوپىيىسى، ئىككىنچىسى، كۈندىلىك، ئائىلىۋى، تۇرمۇشتىكى پەيلاسوپىيىسى. كۆپىنچە بۇ ئىككى پەيلاسوپىيە بىر بىرىگە بىرمۇنچە يېقىن بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن جەمئىيەتنى تەسۋىرلىمەكچى بولغان كىشى بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى بىلەن تونۇشۇشى، لېكىن كېيىنكىسىنى ئالاھىدە ئۆگىنىشى لازىم.»①

زۇنۇن قادىرنىڭ ئۇزۇن يىللىق ئىجادىي ئەمەلىيىتىدىن ئۇنىڭ

① بېلىنسكىي — «تاللانغان ئەسەرلەر»، ئۆزبېكچە نەشرى، 384 - بەت.

تۇرمۇشنى ئۆگىنىش ۋە كۆزىتىشتە بۇ مۇھىم تەلەپكە ئىزچىل ئەمەل قىلىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئۇ ھېكايىلىرىدە كىتابىي بىلىملەرگە، ئابستراكت ئۇقۇم ۋە چۈشەنچىلەرگە، جەمئىيەت ئۈچۈن ئورتاق بولغان چوڭ ۋە سەلتەنەتلىك ۋەقەلەرگە بېرىلمەيدۇ، ئەكسىچە، تۇرمۇشنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرەلەيدىغان ئۇششاق تىپىك ۋەقە ۋە تىپىك كۆرۈنۈشلەرگە ئىنتىلىدۇ. ئۇ ئوقۇغۇچىنى ئۆز پېرسوناژىنىڭ ئەڭ كىچىك تۇرمۇش بىرلىكىگە، ئۇنىڭ ئۆي ۋە خانىسىغا، روھىي دۇنياسىنىڭ ئەڭ يوشۇرۇن بۆلۈملىرىگە باشلاپ كىرىدۇ. ئۇنىڭ پېرسوناژلىرى ھەرقاچان تۇرمۇشنىڭ قاينىمىدا، زىددىيەت ۋە قارىمۇ قارشىلىقلارنىڭ مەركىزىدە نامايەن بولىدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ ھېكايىلىرىدە جەمئىيەتنىڭ قايسى قاتلام، قايسى تەبىقىسى تەسۋىرلەنگەن بولسۇن ياكى تۇرمۇشتىكى قانداق بىر شەخسنىڭ بەدىئىي قىياپىتى سىزىلغان بولسۇن، ئۇلار ئوقۇغۇچىنىڭ كۆز ئالدىدا خۇددى تۇرمۇشتىكىدەك روشەن گەۋدىلىنىدۇ. «ماغدۇر كەتكەندە» نى ئېلىڭ، ئۇنىڭدا ئەكس ئەتكەن تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى نېمە دېگەن باي ـ ھە؟ سىز بۇ ھېكايىدىن ئۆتمۈشتىكى ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ پاجىئەلىك ھاياتىنى، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە خاس تۇرمۇش ئادەتلىرىنى، ئەمگەك، مۇھەببەت، دىن ۋە نىكاھقا بولغان مۇناسىۋەتلىرى بىلەن جەمئىيەتكە بولغان كۆز قاراشلىرىدا ئەكس ئەتكەن ئىجتىمائىي ئاڭ ـ پىكىرلىرىنى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا ئوخشاشلا ساددا ۋە يارقىن بولغان پاك روھىي دۇنياسىنى تولۇق كۆرۈۋالالايسىز. ئەمدى كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان رەڭمۇ رەڭ تۇرمۇش مەنزىرىلىرى بىلەن جانلاندۇرۇلغان «گۇمان» دېگەن ھېكايىنى ئوقۇپ چىقسىڭىز، ئاپتورنىڭ بۇنچىلىك كەڭ تۇرمۇش مەزمۇنىنى قانداق قىلىپ بىرنەچچە بەتلا كېلىدىغان قىسقا بىر ھېكايىگە سىغدۇرالىغانلىقىغا ھەيران قالىسىز. زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرى ئەنە شۇنداق قويۇق تۇرمۇش پۇرىقىغا ئىگە بولغانلىقتىن، ئوقۇغۇچىغا ئالاھىدە بىر خىل بەدىئىي كۈچ بىلەن تەسىر قىلىپ، ئۇنى يېڭىدىن يېڭى ھېسسىياتلار دۇنياسىغا باشلاپ كىرەلەيدۇ.

زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ يەنە بىر خۇسۇسىيىتى كومپوزىتسىيە

ۋە سۇژىت قۇرۇلۇشى جەھەتتىكى مۇكەممەللىكىدە كۆرۈلىدۇ. كومپوزىتسىيە ئەسەرنىڭ تۈزۈلۈشىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئەسەردىكى ھەرقايسى بەدىئىي بۆلەكلەرنىڭ بىر بىرىگە تەبىئىي باغلىنىشى، قىسىملارنىڭ مۇۋاپىق ھالدا جايلاشتۇرۇلۇشىدىن بارلىققا كېلىدۇ. كومپوزىتسىيىنىڭ قانداق تۈزۈلۈشكە ئىگە بولۇشى، ئەڭ ئاۋۋال ئاپتورنىڭ تەسۋىرلىمەكچى بولغان ۋەقە ـ ھادىسىلەر ھەققىدىكى پىكىر ۋە خۇلاسىلىرىگە باغلىق. شۇڭا ئۇ ئەسەر ۋەقەلىكلىرى، پېرسوناژلار ئوبرازى، ئىجتىمائىي مۇھىت ۋە تەبىئەت تەسۋىرلىرى بىلەن ئورگانىك بىرلىككە ئىگە بولۇشى لازىم.

ئەمدى سۇژىتقا كەلسەك، ئۇ ـــ ئەسەردىكى پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېر ۋە ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرىنى يورۇتۇپ بېرىش ئارقىلىق تېمىنى ئېچىپ بېرىدىغان، بىر بىرىگە باغلانغان ۋەقەلەر تىزمىسى، شۇڭا سۇژىت رېئال ھاياتتىن ئېلىنىشى، زىددىيەت ۋە قارىمۇ قارشىلىقلارنى ئەكس ئەتتۈرگەن ھالدا، تۇرمۇشنىڭ تۈپ ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرىشى، ئۇنىڭدىكى ھەر بىر ئېپىزوت ۋە ھەر بىر ۋەقە چوقۇم تېمىنى يورۇتۇپ بېرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى لازىم.

دېمەك، كومپوزىتسىيە ۋە سۇژىت ـ ئەسەرنىڭ ئومۇرتقىسى ۋە جېنى، ئۇنىڭسىز ھەرقانداق بەدىئىي ئەسەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس.

زونۇن قادىر ئۆز ھېكايىلىرىدە تېما ۋە پېرسوناژ خاراكتېرلىرىنىڭ مەنتىقىسىگە سادىق بولۇپ، يېتەكچى ۋەقەلىكتىن تارتىپ ئەڭ كىچىك دېتالغىچە بولغان ھەممە نەرسىنى ئورگانىك ھالدا بىر بىرىگە باغلاپ، ھەرقانداق ئېھتىياتسىز قولنىڭ تېگىشىنى كۆتەرمەيدىغان جانلىق ۋە نازۇك بەدىئىي گەۋدە تۈزىمىدۇ. مۇبادا ئۇنىڭ ھېكايىلىرىنىڭ بىرەر بۆلۈكىگە تېگىلسە، ئۇ چاغدا ھېكايىنىڭ پۈتۈن قىسمى تەسىرگە ئۇچرايدۇ. «چېنىقىش» ھېكايىسىنى كۆرۈپ باقايلى. ئاپتور بۇ ھېكايىسىدە كونا جەمئىيەتتە بۇزۇلۇپ كاردىن چىققان بىر ئادەمنىڭ سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئۆزگىرىپ ياراملىق بىر ئادەمگە ئايلانغانلىقىغا دائىر جەريانىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرمەكچى بولغان. بۇنىڭ ئۈچۈن، مەتنىيازنىڭ شە-

ھەردىكى مەنىسىز تۇرمۇشى، يېزىغا كەلگەندىن كېيىنكى ئىدىيۋى كەچۈرمىشى، ئەمگەك ۋە تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرى، مۇھەببەت ۋە كوللېكتىپقا بولغان مۇناسىۋىتى، مۇرەككەپ ئىچكى زىددىيەتلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان بىرمۇنچە ئۇششاق ۋەقەلىكلەردىن قۇرۇلغان بەدىئىي بۆلەكلەرنى ماھىرلىق بىلەن بىر بىرىگە باغلاپ، مەتنىيازنىڭ خاراكتېر مەنتىقىسىنى روشەن يورۇتۇپ بېرىدىغان مۇكەممەل بەدىئىي قۇرۇلما تۈزگەن، بۇنىڭدا ئۇ ئەڭ كىچىك بىر دېتالنىمۇ تەۋرەتكىلى بولمايدىغان، مۇبادا ئاشۇنداق قىلىنسا، ھېكايىنىڭ ئىزچىللىقى بۇزۇلۇپ ئوبراز خىرەلىشىدىغان، بىز ئۇچراشقان ساددا ۋە ئاقكۆڭۈل مەتنىياز تۇرمۇشتىكى باشقا مەتنىيازلارغا ئوخشىماي قالىدىغان بەدىئىي مۇقىملىقنى شەكىللەندۈرگەن. دېمەك، زۇنۇن قادىر ھېكايە كومپوزىتسىيىسىنى تېمىغا ۋە پېرسوناژ خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىشنىڭ تەلەپ ۋە زۆرۈرىيىتىگە قاراپ قۇرۇپ، ئوبراز بىلەن قۇرۇلمىنىڭ يۈكسەك بىرلىكىگە ئېرىشكەن.

زۇنۇن قادىر سۈژىتىنى تەشكىللەشتە كۈندۈلۈك تۇرمۇشتىكى ئۇششاق ماھىيەتلىك زىددىيەتلەرگە، خاراكتېرلىق توقۇنۇشلارغا مۇراجەئەت قىلىپ، پېرسوناژنىڭ روھىي دۇنياسىنى جانلىق ۋە قىزىقارلىق ۋەقەلىكلەر نېگىزىدە ئېچىپ بېرىشكە تىرىشىدۇ. ئۇنىڭ پېرسوناژلىرى ھەرقاچان ئۆزلىرىنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكى يول قويغان پائالىيەت دائىرىسىدىلا ھەرىكەت قىلىدۇ. ئۆزىگە مۇناسىپ بولمىغان ئىش – ھەرىكەتلەرگە چېپىلمايدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئادەتتىكى ئىش – ھەرىكەتلىرى، ساددا پىكىر – خىياللىرى بىلەنمۇ ئوقۇغۇچى قەلبىدە ئاجايىپ يۈكسەك ھېس – تۇيغۇلارنى قوزغىتالايدۇ.

زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايىلىرى كۆپىنچە سۈژىتىنىڭ بىر لىنىيىلىك تەرەققىياتى بويىچە راۋاجلىنىپ بارىدۇ. مۇرەككەپ ۋە ئەگرى – توقاي ۋەقەلەر، پېرسوناژلار پائالىيىتىنىڭ كۆپ تەرەپلىمىلىك تەرەققىياتى بولمايدۇ. بۇ ھال ئاپتورغا تۇرمۇشنى تېخىمۇ يۈكسەك دەرىجىدە مەركەزلەشتۈرۈش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش ئىمكانىيىتىنى بېرىدۇ. ئۇنىڭ ئەڭ چوڭ ھېكايىسى «چېنىقىش» نى مىسالغا ئالساق، ئۇنىڭدا مەتنىيازنىڭ

ئەمگەك ۋە مۇھەببەت سەرگۈزەشتىسىگە تەئەللۇق بولغان بىر يىپتەكچى ۋەقە بىلەن ئۇنىڭ ئادەت ۋە كۆز قاراشلىرىنىڭ يىگىچە مۇناسىۋەتلەر مۇھىتى بىلەن توقۇنۇشىشىدىن پەيدا بولغان بىر چوڭقۇر مەنىۋى زىددىيەتلا بار. بۇ ۋەقە ۋە زىددىيەت ھېكايىدىكى باشقا بىر مۇنچە ئۇششاق ۋەقە — ئېپىزوتلارنى، زىددىيەت ۋە قارىمۇ قارشىلىقلارنى، ئەسلىمە ۋە قىستۇرمىلارنى تەبىئىي ھالدا بىر بىرىگە باغلايدۇ. ئۇلارنى خۇددى يىپقا مەرۋايىت تىزغاندەك بىر بەدىئىي ئىزغا سېلىپ، بىر يول بويىچە راۋاجلىنىپ بارىدىغان ئاددىي ۋە جانلىق ۋەقەلەر تىزمىسىنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. مەتنىيازنىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېرى ئەنە شۇ ۋەقەلەر تىزمىسى ئاساسىدا تەدرىجىي ئېچىلىدۇ.

پېرسوناژلار خاراكتېرىنىڭ روشەن مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇشى زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ يەنە بىر مۇھىم خۇسۇسىيىتىدۇر.

خاراكتېر — ئوبرازنىڭ جېنى، ئۇنىڭ ئورگانىزمىدا ئايلىنىپ يۈرگۈچى ھاياتىي قان. ئۇ — پېرسوناژنىڭ ئاساسىي مەسلەك كۆز قارىشىنى بەلگىلىگۈچى، نىسبىي تۇراقلىققا ئىگە تۈپ خىسلىتى، يازغۇچى تەرىپىدىن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن تارىخىي ئىجتىمائىي شارائىتقا مەنسۇپ بولغان خۇلقى ـ مىجەزىنىڭ تىپى، ئۇ پېرسوناژلارنىڭ رېئاللىقتا بولغان مۇناسىۋىتىدە، بولۇپمۇ كىشىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدە، ھەرىكىتى، پىكرى كەچۈرمىشىدە ئىپادىلىنىدۇ. شەخسنىڭ ئىندىۋىدۇئال ئالاھىدىلىكى ئۇنىڭ خاراكتېرىنىڭ ماھىيەتلىك بەلگىلىگۈچى ئامىلىدۇر. ھەرقانداق خاراكتېر بەلگىلىك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ۋە تۇرمۇش مۇھىتى شارائىتىدا شەكىللەنگەنلىكتىن، روشەن دەۋر خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولۇش بىلەن بىللە، يارقىن مىللىي خۇسۇسىيەتكىمۇ ئىگە بولىدۇ ۋە بولۇشى لازىم. ئۇ ئۆزى تەۋە بولغان خەلقنىڭ مىللىي تۇرمۇش بىرلىكى، پسىخىك ئۆزگىچىلىكى زېمىنىدە شەكىللىنىشى، شۇ مىللەت خەلقىنىڭ ھەممە تارىخىي، ئىجتىمائىي، پەلسەپىۋى سەنئەت قاراشلىرىنى ۋە ئۆزىگە خاس تۇرمۇش مۇھىتىنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكلىرىنى ئۆزىگە يىغقان، خۇلقى - مىجەز ۋە پسىخىك نازۇكلۇقىنى ئەكس ئەتتۈرگەن بولىدۇ ۋە شۇنداق

بولۇشى لازىم. پەقەت مۇشۇنداق خاراكتېرلا شۇ مىللەت خەلقىگە نىسبە-
تەن تىپىكلىك ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان ھەقىقىي بەدىئىي ئوبرازلار
بولالايدۇ. زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىدە خاراكتېرنىڭ بۇ مۇھىم ئالامەتلىرى-
نىڭ ھەممىسى تېپىلىدۇ، ئۇنىڭ پېرسوناژلىرى ئۇيغۇر مىللىي تۇرمۇش
بىرلىكىدە، مىللىي ئالاھىدىلىكلەر بىلەن تولغان ماھىيەتلىك تۇرمۇش
ۋەقەلىكلىرى زېمىنىدە ھەرىكەت قىلىدۇ. ئۇلار ھەممە نەرسىنى ئۆزىچە
قارايدۇ، ھەممە نەرسىنى ئۆزىچە چۈشىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ھېسسىيات،
پىكىر - خىيال، ئارزۇ - ئارمان، خۇشاللىق ۋە قايغۇلىرىدا ئۇيغۇر
پسىخىكىسىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلىرى نامايەن بولىدۇ. بىز يۇقى-
رىدا توختىلىپ ئۆتكەن باقى ۋە مەتنىياز ئوبرازلىرى ئەنە شۇنداق
خاراكتېرلىق ئوبرازلاردۇر. بۇ ئوبرازلار ئۇيغۇر مىللىي تۇرمۇش مۇھىتى
ياراتقان ھەقىقىي جانلىق خاراكتېرلار بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ
ھايات - سەرگۈزەشتىسى، خۇلقى - مىجەزى، روھىي كەچۈرمىشى ۋە ئە-
قىل - ئىدىرىكىدىكى ئايرىمىلىقلىرى بىلەن باشقا خەلقلەر ئەدەبىياتىدا بار
بولغان مۇشۇ خىلدىكى ھەرقانداق بەدىئىي ئوبرازلاردىن پەرق قىلىدۇ. بىز
«چېنىقىش» ھېكايىسىدىكى مەتنىيازنىڭ خاراكتېرىغا باغلىق بولغان تۆ-
ۋەندىكى پارچىنى ئوقۇپ كۆرەيلى:

«مەتنىياز بەزى ۋاقىتلاردا دېھقانلارنىڭ چاچلىرىنى چۈشۈرۈپ،
ساقال - بۇرۇتلىرىنى ياساپ قويىدۇ. ئۇنىڭغا باش چۈشۈرتكەن كىشىنىڭ
ئىشى بولماسلىقى ۋە ئۆزىمۇ زېرىكمەسلىكى كېرەك. ئۇ ئىشىكنىڭ ئالدى-
دىكى تاشتا ئولتۇرغان كىشىنىڭ بېشىنى ئاۋۋال ئون - ئونبەش
مىنۇتقىچە قۇرۇق ئۇۋۇلاشقا باشلايدۇ، كېيىن ئوچۇمىغا سۇ ئېلىپ ئۇش-
شاق قوللىرىنىڭ ئارىسىدىن ئېقىتىپ يەنە ئۇۋۇلاشقا باشلايدۇ. بۇ
ھەرىكەت خېلى ۋاقىتقىچە داۋام قىلىپ، چاچ ئالدۇرغۇچىنىڭ قۇلاق چۆ-
رىلىرى ۋە قاشلىرىنى بويلاپ يۇندا ئېقىپ كۆڭلەكلىرىنى ھۆل
قىلىۋېتىدۇ. ساتىراش بولسا ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرمەستىن، ئەزمىلىك بى-
لەن جەڭنامە قىسسىلىرىنى سۆزلەۋېرىپ، قوللىرىنىڭ توختاپ
قالغانلىقىنى سەزمەي قالاتتى. تاكى تاش ئۈستىدە مۈكچىيىپ ئولتۇرغان

كىشى: «ئۇستام، چاچ قۇرۇپ كەتتىغۇ» دېگەندىن كېيىن مەتنىياز يەنە
مۆللەپ ئۇۋۇلاشقا باشلايتتى ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭلا تۈگىمەس قىسسىلە-
رىنى داۋام قىلىشقا باشلايتتى.

— پادىشاھى جەمشىت لەيلۇشكە ھەممە نەرسىلىرىنى ئۇتتۇرۇپ
قويغاندىن كېيىن ئەڭ چىرايلىق خوتۇنى مەلىكە دىلئۆزنى قىمارغا تىكتى.
لەيلۇش بۇ نازىنىن پەرىزاتنىمۇ ئۇتۇۋالدى — دە، ھى، ھى، ھى ... —
ئۇ ئۆزىنىڭ گېپىگە ئۆزى ھوزۇر قىلىپ كۈلەتتى.»

بۇ پارچىدا مەتنىيازنىڭ ئۆزىگە خاس چۈشەنچىسى، تۇرمۇش
ئادىتى، خۇلقى - مىجەزى، ھەۋەس - قىزىقىشى، مىللىي تۇرمۇشىنىڭ
كىشى ھېس قىلالايدىغان كونكرېت كۆرۈنۈشلىرى ئارقىلىق روشەن
گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىلگەن. مەتنىيازغا ئوخشاش بۇنداق ئالاھىدە
خاراكتېر — ھەممە نەرسىگە پەرۋاسىز قاراشقا ئادەتلەنگەن بۇنداق ئەزمە
ۋە بوشاڭ پېرسوناژ پەقەت شۇنداق تۇرمۇش مۇھىتىدىلا مەۋجۇت بولۇشى
مۇمكىن.

تەسۋىرنىڭ چىن ۋە يارقىنلىقى — زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ
يەنە بىر مۇھىم ئالاھىدىلىكى، بۇ — پروزا ئەسەرلىرىدە بولۇشقا تېگىشلىك
ئەڭ مۇھىم شەرتلەرنىڭ بىرى. چۈنكى، تەسۋىر ئارقىلىق ئوقۇغۇچى
پېرسوناژ ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئىجتىمائىي شارائىت، تەبىئىي مۇھىت بى-
لەن تونۇشىدۇ. ئۇنىڭ تۇرمۇش ئادىتى، خۇلقى - مىجەزى، چىراي ۋە
قىيايەت ئالاھىدىلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدۇ. شۇڭا تەسۋىر ئىنچىكە،
تەپسىلىي، خۇددى تۇرمۇشتىكىدەك ئېنىق ۋە روشەن بولۇشى كېرەك.

زۇنۇن قادىرنىڭ بەدىئىي تەسۋىرلىرىدە بۇ خىل خۇسۇسىيەتلەر
تولۇق تېپىلىدۇ.

«سىلەر مۇشۇ يېزىنىڭ جەنۇبىدىكى ئېرىقنى ياقىلاپ ماڭساڭلار،
كوچا تەرەپتىكى تاملىرى ئۆرۈلۈپ ئوت بېسىپ كەتكەن، بەش - ئالتە
تۈپ ئالما ۋە ئاچچىق ئۆرۈكى بار، ئوتتۇرىسىدىكى غوللىرى قۇرۇپ قال-
غان، لېكىن تۇۋىدە يەنە قويۇق شاخلاپ چىقىۋاتقان كىچىككىنە
شاپتۇللۇق باغنى كۆرىسىلەر. باغنىڭ شىمالىدىكى دالىنى ئۆرۈلۈپ كې-

تىپ يالغۇز قالغان بىر ئېغىز ئۆيگە كىرىپ قاراپ بېقىڭلار : ئوچاقتا
داتلىشىپ كەتكەن كىچىككىنە بىر قازان ئېسىقلىق تۇرىدۇ . ئۆينىڭ ئوتـ
تۇرىسىدا بىر كىشى ياتقۇدەك ئورۇن بوش بولۇپ ، ئاتنىڭ توقۇمىچىلىك
بىر پارچە يىرتىق كىگىز سېلىقلىق . .. ئۆينىڭ توغرا كەلگەن بىر يېرىدە
تومۇرچىلىك ، ياغاچچىلىق ، موزدۇزلۇق ۋە ساتىراشلىق ئۈچۈن
كېرەكلىك تۈرلۈك جابدۇقلار بىر ـ بىرىگە ئارىلىشىپ چېچىلىپ ياتىدۇ ،
قازان بېشى ۋە ئويۇقلارغا بۇرۇنقى زامانلاردىن قالغان تۆمۈر قۇتىلار ، دات
باسقان سۇنۇق ئۇستۇرىلار ، ئۇششاق ۋېنتا ، گايكا ، كونا تاقا ۋە مىخلار
تاشلاپ قويۇلغان ، ئويۇقتا قېلىن ، چۆرىسى قىرچىلىپ ياغلىشىپ كەتكەن
كونا جەڭنامە كىتابىدىنمۇ ئىككىسى تۇرىدۇ . تورۇسنىڭ ھەر تەرىپىدە ۋە
ئىسلىشىپ كەتكەن تاملاردا ئېسىقلىق تۇرغان قول ھەرە ، ياغاچ تېشىدىغان
ئۈچكە ، قېلىپنى تارتىپ چىقىرىدىغان بولجۇرغا ئوخشاش نەرسىلەرگە
ئۆمچۈكلەر تور باغلاپ كەتكەن .» («چېنىقىش ») بۇ تەسۋىرنىڭ چىن ۋە
رېئاللىقى ، ھەممە نەرسىنىڭ خۇددى رەڭدار سۈرەتتەك ئېنىق ۋە
يارقىنلىققا ئىگە بولۇشى كىشىنى ھەقىقەتەن ھەيران قالدۇرىدۇ . مانا بۇنى
ئوقۇغۇچىدا كونكرېت تۇيغۇ پەيدا قىلالايدىغان ھەقىقىي جانلىق بەدىئىي
تەسۋىر دېسە بولىدۇ .

زۇنۇن قادىرنىڭ پورترېت ۋە تەبىئىي تەسۋىرلىرىمۇ خۇددى
شۇنداق ئېنىق ۋە يارقىنلىققا ئىگە . ئۇ پورترېت تەسۋىرىدە پېرسوناژ
قىياپىتىنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى ئىپادىلەپ بېرىشكە ياردىمى بولىدـ
غان ماھىيەتلىك تەرەپلىرىنى تاللاپ تەسۋىرلىسە ، تەبىئەت تەسۋىرىدە
پېرسوناژنىڭ ئىچكى كەچۈرمىشىنى يورۇتۇپ بېرىشكە مۇناسىۋەتلىك بولـ
غان مەنزىرە كۆرۈنۈشلىرىنى سىزىدۇ : «مەن تونۇردىن پۈتۈمنى
تارتىۋېلىپ ئاسمانغا قارىدىم ، يېقىن بىر جايدىكى قارىياغاچ شاخلىرى ئاـ
رىسىدىن تولۇنئاي مارىلاپ تۇراتتى . يۇمشاق شامالدا تىترىگەن
يوپۇرماقلار تونۇر بېشىدىكى ئالا كۆلەڭگىنى نازغىتىپ ئوينايتتى . كېچە
بەك چىرايلىق ئىدى » («ماغدۇر كەتكەندە») . «قىشچە قارنىڭ ئاستىدا
ياتقان يوپۇرماقلار سەمرىپ ئالمىلىق باغلاردىن خۇش پۇراقلار قوزغالـ

ماقتا. نەملەشكەن مېۋىلىك ياغاچلارنىڭ يوپۇراقلىرى كوچىدىكى ئاق تېرەكلەرنىڭ سۇس يوپۇرماقلىرى بىلەن ئارىلىشىپ يېزىنىڭ ھاۋاسىدا ئەجەپ يېقىملىق پۇراق ئەگىپ يۈرەتتى.» («چىنقىش»).

بۇ ئىككى تەسۋىردە مەنزىرىلەر ئۇستىلىق بىلەن جانلاندۇرۇلۇپ، تەبىئەت ھادىسىلىرىنىڭ ھەرىكەتلىك ماھىيىتىدە ئەكس ئېتىدىغان ھەقىقىي گۈزەللىكى جانلىق ۋە كۆركەم ھالدا ئېچىپ بېرىلىپ، پېرسوناژلارنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى روھىي ھالىتى روشەن گەۋدىلەندۈرۈلگەن.

ئاپتورنىڭ «ماغدۇر كەتكەندە» ھېكايىسىدىكى تۆۋەندىكى ئىككى پورترېت تەسۋىرى ئىنتايىن ئاجايىپ: «ئېچىلغان قوقاسىنىڭ يورۇقىدا بالىنىڭ يۈزىگە سەپسالغانىدىم، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاۋاتقان گۈل، بوستان، بۇلبۇل، باھار دېگەن چىرايلىق سۆزلەر خىيالىمدىن ئۆچتى. چۈنكى، ئۇنىڭ چىرايى سوغۇق شامالدا تىترەپ ئالدىمىزغا چۈشۈۋاتقان كەچ كۈزدىكى ئۇششاق يوپۇرماقلارغا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ ھازىرقى چىرايىنى ئەمەس، بۇلبۇل بولۇپ سايراپ يۈرگەن چاغلىرىنى كۆرگۈم كەلدى.»

«ئۇنىڭ ئىككى مەڭزى گىردە ناندەك قىزارغان، بۇرنىنىڭ ئۇچىدا گۈل ئۈستىدىكى ئۇششاق شەبنەم دانىلىرىدەك تەر تامچىلىرى تىزىلىپ تۇراتتى. ئىڭىشكەندە ئىككى مەڭزىدىن ئالدىغا چۈشكەن چاچلىرىنى ئەپچىللىك بىلەن سىلكىتىپ ئارقىسىغا ئېتىپ قوياتتى.»

يۇقىرىدىكى پارچىلارنىڭ بىرىنچىسىدە زۇلۇم ۋە خورلۇق دەستىدىن ھايات باھارى سولغان ۋەيرانە بىر دېھقاننىڭ ھەسرەتلىك ئىچكى دۇنياسى يورۇتۇپ بېرىلگەن بولسا، كېيىنكىسىدە ھاياتقا يېڭىلا كۆز ئاچقان، تۇرمۇشنىڭ جاپا ـ مۇشەققىتىنى تېخى ھېس قىلىپ يەتمىگەن شوخ ۋە ئەركىن يېزا قىزىنىڭ كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان گۈزەل قىياپىتى جانلىق سۈرەتلەپ بېرىلگەن.

زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرى تەپسىلاتلىرىنىڭ چىن ۋە جانلىقلىقى بىلەن كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ.

تەپسىلات دېگىنىمىز — ئەسەرنىڭ مەلۇم دەرىجىدە نىسبىي
مۇستەقىللىققا ئىگە بولغان ئەڭ كىچىك دېتالى، پېرسوناژ تۇرمۇشىنىڭ
ئەھمىيەتلىك ئۇششاق ئۆزۈندىسى، ئۇنىڭ مىجەز - خۇلقىنىڭ بىردەملىك
ۋاقىت ئىچىدىكى تىپىك ئىنكاسى. ئۇ ئەسەردە سۇژېتنى جانلاندۇرۇپ،
پېرسوناژ خاراكتېرىنىڭ ئىنچىكە ۋە نازۇك تەرەپلىرىنى چوڭقۇر ئېچىپ
بېرىش رولىنى ئوينايدۇ. شۇڭا تەجرىبىلىك يازغۇچى باشقا ھەرقانداق
نەرسىگە قارىغاندىمۇ تەپسىلاتقا كۆپرەك كۆڭۈل بولىدۇ، ئۇنى تېپىش ۋە
ئەكس ئەتتۈرۈشنىڭ قىيىن ۋە مۇشەققەتلىكلىكىگە قارىماي (چۈنكى
تەپسىلات پېرسوناژ روھىي ھالىتىنىڭ دەرھال سېزىۋالغىلى بولمايدىغان
بىر خىل نازۇك ئىپادىسى) ئىجادكارغا خاس جۈرئەت بىلەن رېئاللىقنىڭ
باي ۋە مۇرەككەپ قاينىمىغا چۆكۈپ، ماھىيەتلىك تۇرمۇش
كۆرۈنۈشلىرىنى ئىزدەپ تاپىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، ئەسىرىنىڭ ھاياتىيلە-
قىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، پېرسوناژ خاراكتېرىنىڭ ئالاھىدە تەرەپلىرىنى
رەۋشەن يورۇتۇپ بېرىدۇ. زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنى بۇ ساھەدە ياخشى
بىر بەدىئىي ئۆلگە دېيىشكە بولىدۇ. ئۇنىڭ ھېكايىلىرى ئوقۇغۇچىنى
ۋەقەلىكنىڭ ماھىيىتىگە، پېرسوناژنىڭ روھىي دۇنياسىغا باشلاپ كىرە-
لەيدىغان جانلىق تۇرمۇش تەپسىلاتلىرىغا باي بولغانلىقتىن ئۇزاققىچە
كىشىنىڭ ئېسىدە ساقلىنىپ قالىدۇ. تۆۋەندىكى قۇرلارنى ئوقۇپ
كۆرەيلى:

«بۇ ئائىلىدە كۆپ ۋاقىتتا شۇنداق يېرىم تويۇش ھۆكۈم سۇرەتتى.
بالىلار تاماقنى بىر - بىردىن قىزغىنىپ چاينىماي يۇتىدۇ، قاچىدا
ھېچنەرسە قالمىغاندىن كېيىن، تاماقنىڭ تاتىقى قالغان قولىنى يالاپ شۇ-
مۇرۇپ ئانىسىغا 〈يەنىچۇ〉 دېگەن مەنىدە بوينىنى سىگايان قىلىپ
تەلمۈرۈپ قارايدۇ» («ماغدۇر كەتكەندە»)؟

«ئۇ ئەتىياز ئىززەتخاننىڭ پۇتىنى چىگە بىلەن ئۆلچەۋاتقاندا توم-
بۇلاق پاچىقى تېگىپ كېتىپ بىلىكىنى ئىسسىتىۋەتكەنلىكىنى يادىغا
چۈشۈرۈپ بىئارام بولدى. ئۇ ئىززەتخاننىڭ يۇيۇپ يېيىپ قويغان كۆڭ-
لىكىنى كۆرگەندىمۇ ئۆزىدە قانداقتۇ غەلىتە ئىسسىق بىر تۇيغۇنىڭ پەيدا

بولىدىغانلىقىنى بىلەتتى » («چىنىقىش»)

بۇ پارچىلاردا تەسۋىرلەنگەن تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى شۇنچىلىك چىن ۋە روشەنكى، ئۇلارنى ئوقۇغان ھەر بىر كىتابخان ھېكايە پېرسوناژلىرىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى روھىي ھالىتى بىلەن تۇرمۇش ئالاھىدىلىكلىرىنى ھېچبىر قىينالمايلا كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلەيدۇ. بۇ ھال كىتابخانىنىڭ ھېكايە پېرسوناژلىرىنى تېخىمۇ ئېنىق ۋە كونكرېت تەسەۋۋۇر قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھەرىكەت پائالىيەتلىرى ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن كەڭ ۋە چوڭقۇر ئىدىيىۋى مەزمۇننى تولۇق ئۆزلەشتۈرۈۋېلىشىغا ياردەم بېرىدۇ.

زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ بەدىئىي پورما ۋە ھېسسىيات ۋەزنى يېقىدىكى ئالاھىدىلىكلىرىمۇ كىشىنى قايىل قىلىدۇ. ئۇ ھېكايىلىرىنىڭ سۇژېت، ئېپىزوت، تەپسىلات ۋە تىل قۇرۇلمىلىرى بىلەن بايان، تەسۋىر، دىئالوگ ۋە مۇلاھىزىگە ئوخشاش بەدىئىي ئىپادىلەش ۋاسىتىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ھېكايىسىنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنىغا ماس ھالدا تەشكىللەپ، بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان بەدىئىي پورما ۋە ھېسسىيات ۋەزنىنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، ئوقۇغۇچىنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈرىدىغان بەدىئىي مۇھىت يارىتىدۇ. ئۇ فېيۇداللىق زۇلۇم شارائىتىدىكى دېھقان تۇرمۇشىنىڭ ئېچىنىشلىق مەنزىرىلىرىنى تەسۋىرلەشكە بېغىشلانغان «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق ھېكايىسىنى كىشى قەلبىنى ئېزىدىغان ئېغىر مۇڭ ۋە ھەسرەتلىك ھېسسىيات بىلەن سۇغارسا، كونا جەمئىيەتتە بۇزۇلۇپ كاردىن چىققان بوشاڭ بىر ئادەمنىڭ يېڭى جەمئىيەتتىكى ئۆزگىرىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان «چىنىقىش» ھېكايىسىنى سەممىي يۇمۇرلۇق تەبەسسۇم بىلەن يۇغۇرىدۇ. شۇنداقلا ئەمگەكچى خەلقنىڭ قان-تەرى بەدىلىگە بېيىغان ئاچكۆز ئەمەلدارنى پاش قىلىدىغان «ئىككى بارمىقىم بىلەن» ناملىق ھېكايىسىنى ئۆتكۈر ھەجۋىي، نەپرەتلىك كۈلكە بىلەن جانلاندۇرسا، ئۆز ئەيمىنىنى چۈشىنىپ يەتكەن گۇمانخور ئەرنىڭ روھىي كەچۈرمىشلىرى تەسۋىرلەنگەن «گۇمان» ھېكايىسىنى چوڭقۇر ئويات ۋە ئېغىر قورۇنۇش تۇيغۇسى بىلەن يۇغۇرىدۇ. دېمەك، زۇنۇن قادىر ھەر بىر ھېكايىسىدە

ئىدىيۋى مەزمۇنغا ماس بولغان ئالاھىدە بەدىئىي پورما ۋە ھېسسىيات ۋەزنىنى تاللىۋېلىپ ئۆز ئەسىرىنى يېتەرلىك ئارگىناللىقا ئىگە قىلىدۇ. بۇنى زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتىدە ئەكس ئەتكەن بەدىئىي ماھارىتىنىڭ كىشىنى قايىل قىلىدىغان مۇھىم بىر تەرىپى دېيىشكە بولىدۇ.

يۇقىرىدىكىلەردىن باشقا، زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە تىلىمۇ بىزنىڭ ئۆگىنىشىمىزگە ئەرزىيدۇ. ئۇنىڭ ھېكايە تىلىنىڭ توپ ئالاھىدىلىكى ساددىلىق ۋە ئېنىقلىقتىن ئىبارەت. ئەدەبىي ئەسەر ئۇچۇن ئېيتقاندا، بۇ بەكمۇ مۇھىم بىر تەرەپ. چۈنكى، ساددىلىق بولماي تۇرۇپ ئېنىقلىق ۋە روشەنلىككە ئېرىشكىلى، ئەدەبىي تىلنىڭ ھەقىقىي گۈزەللىكىنى تولۇق جارى قىلدۇرغىلى بولمايدۇ. زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە تىلى خۇددى تۇرمۇشنىڭ ئۆزىدەك ساددا ۋە يارقىن بولۇپ، ئۆز پېرسوناژلىرىنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىگە بەكمۇ ماس كېلىدۇ. ئۇنىڭغا ئوقۇغۇچىدا ئېنىق چۈشەنچە پەيدا قىلالمايدىغان، دەبدەبىلىك، يالتىراق جۈملىلەر پۈتۈنلەي يات. ئۇ — سۆزنى تېجەپ ئىشلىتىدىغان، ئاز سۆز بىلەن كۆپ مەنىنى ئىپادىلەشنى بىلىدىغان يازغۇچى. ئۇ قىسقىغىنە بىر نەچچە جۈملە بىلەنلا ۋەقە - ھادىسىلەرنىڭ ماھىيىتىنى، پېرسوناژلارنىڭ روھىي ھالىتىنى، تۇرمۇشنىڭ مۇرەككەپ زىددىيەتلىك كۆرۈنۈشلىرىنى ئېچىۋېتەلەيدۇ. ئۇ پېرسوناژلار تىلىنى ماھىرلىق بىلەن ئىندىۋىدۇئاللاشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنى ئۆزىگە خاس تىل بىلەن سۆزلىتىپ، ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى روشەن يورۇتۇپ بېرەلەيدۇ. زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە تىلىدىن ئانا تىلىمىزنىڭ ھەقىقىي كۈچىنى، ئۇنىڭ باي، يارقىن ۋە ئوبرازلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى تولۇق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. تۆۋەندىكى پارچىنى ئوقۇپ كۆرەيلى:

«ئىززەتخان بالىسىدىن توپلىيىنى تارتىپ ئېلىۋاتقاندا، مەتنىيازنىڭ يۈزىگە ئىسسىق ۋە يۇمشاق تىنىقى ئۇرۇلدى. مەتنىياز سىماپتەك تىترەپ كېتىشكە ئاز قالغان تېنىنى ئاران تۇتۇۋالدى. ئۇ بۇ ھالەتنىڭ يەنە بىردەم داۋام قىلىشىنى تىلەيتتى. بىراق ئىززەتخان توپلىيىنى بالىسىدىن تارتىۋېلىپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئۇستام ئانىسىنىڭ پۇرىقى سىڭىپ قالغان بالىنىڭ قۇلاقلىرىنى پۇراپ ئەكىلىتەتتى» («چېنىقىش»)

بۇ جۈملىلەردىكى ساددىلىق ۋە ئېنىقلىقنى قاراڭ! ئۇنىڭ ھەممىسى خەلقىنىڭ جانلىق تىلىدىن كەلگەن ئاددىي جۈملىلەر، لېكىن ئۇلاردا ئىپادىلەنگەن مەنە شۇنچىلىك كەڭ ۋە شۇنچىلىك ئېنىقكى، ئۇنىڭدىن مەتىنىيازنىڭ خاراكتېرىنىمۇ، ئۇنىڭ تۇرمۇشتا بولغان ئىنتىلىشىنىمۇ، مۇھەببەت ۋە ئارزۇ-ھەۋىسىنىمۇ، كىشىنى قىزىقتۇرىدىغان ئاجايىپ مىجەز-خۇلقىنىمۇ بىلىۋالالايمىز.

ئەمدى «چېنىقىش» ھېكايىسىدىكى تۆۋەندىكى دىئالوگلارنى ئوقۇپ كۆرەيلى:

«— شۇنداق-شۇنداق، بۇ توغرا، ئەمدى قانداق قىلسام بولىدىكىن؟

— مەن دەۋاتىمەنغۇ! ياپسام پىشامدىكىن، كۆمسەم پىشامدىكىن دەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس بۇ، بەلنى چىڭ باغلاپ ئۇرۇپ يىقىش كېرەك.

— يىقىشنىغۇ يىقارمىز، راستىنى ئېيتسام، يىقىش تەس كېلىۋاتىدۇ-دە،

— ھەي ئۇستام، — دېدى ھەمرا ئېچىنغان قىياپەت بىلەن، — ئاشلىقنى يىقىپ تېپىۋېلىش ئۇنى يىقىتىپ قويۇشتىن ئوڭاي ئەمەس. ھەممىسىگە چىدام كېرەك، چىدام.

— غەيرەت لازىم دېسىلە».

«چېنىقىش» ھېكايىسىنى كۆرسەك، ئۇنىڭدىكى ھەمرا ۋە مەتىنىيازلاردىن خەۋىرى بولمىغان ھەرقانداق بىر كىتابخانمۇ بۇ دىئالوگلارنى ئوقۇپلا، سۆزلىشىۋاتقان پېرسوناژلارنىڭ قانداق ئادەملەر ئىكەنلىكىنى دەرھال بىلىۋالالايدۇ. چۈنكى ھەمرانىڭ سۆزىدىن ئۆز ئىشىغا چوڭقۇر مۇھەببەت باغلىغان، غەيرەتلىك ۋە تەلەپچان بىر ئادەمنىڭ قىياپىتى كۆرۈنسە، مەتىنىيازنىڭ سۆزىدىن بوشاڭ ۋە ئىرادىسىز بىر ئادەمنىڭ مۇغەمبەردەك كۆرۈنىدىغان ساددىلىقى سېزىلىدۇ. بۇنىڭدىن زۇنۇن قادىرنىڭ پېرسوناژلار تىلىنى ئىندىۋىدۇئاللاشتۇرۇشتا قانچىلىك يۇقىرى سەۋىيىگە ئېرىشكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، زۇنۇن قادىر — ھېكايىچىلىقىمىزدا ئۆزىگە خاس يېڭى يول ئاچقان تالانتلىق يازغۇچى. ئۇنىڭ پروزىمىزنىڭ

راۋاجلىنىشىغا تۆھپە بولۇپ قوشۇلغان بىرمۇنچە ھېكايىلىرى بىزنىڭ ھې-
كايىچىلىق ماھارىتىنى تىرىشىپ ئۆزلەشتۈرۈشىمىزدە ئۈبدان بەدىئىي
نەمۇنە بولالايدۇ .

ماغدۇر كەتكەندە

1

بىز تېخى كىچىك ئىدۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن دادىمىزدىن قالغان بىرنەچچە خو يەرنى ئۆزىمىز تېرىپ باشقۇرالمايتتۇق. مەھەللىمىزدە ئۆزىنىڭ ناھايىتى نۇرغۇن يەرلىرىگە دېھقانچىلىق قىلىپ، يەنە يېرىنى تېرىيالمىغان بىرنەچچە دېھقانلار بىلەن ئورتاقچىلىق قىلىدىغان بىر خوجايىن بار ئىدى.

بىر يىلى بىزمۇ شۇ باي بىلەن ئورتاقچىلىق قىلدۇق. ئەتىيازدا ئۇنىڭ يىللىقچىلىرى كېلىپ قوش بىلەن بىر كۈندىلا بىزنىڭ تۆت خو يېرىمىزنى ھەيدەپ، ئۇرۇقنى توپىغا كۆمۈپ بېرىپ كەتتى.

يازىچە بۇغداينى سۇغىرىپ ئاسراپ ئۆستۈردۇق. مانا ئەمدى كۈزدە بۇغداينى بىز ئورۇپ يىغىمىز، ئورتاقچى باي بولسا ئورمىغا ئىككى ئەمگەك، خامان ئېلىش ئۈچۈن بىر ئادەم بېرىدۇ، تولۇقنى بىز ھەيدەيمىز. باينىڭ چىقارغان ئادىمى بولسا ئارا تۇتىدۇ.

2

ئۇ بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلاتقان ھالدا، ئارىنىڭ ئۇچى بىلەن چۆيۈندەك قاتقان يەرنى سىجاپ ئولتۇراتتى. مەن تولۇق ھەيدەۋاتاتتىم.

كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندىن تارتىپ نامازدىگەرگىچە بىر دائىرىنى ئايلىنىۋېرىش ۋە تولۇقنىڭ بىر خىل گۈپۈلدىگەن ئاۋازى مېنى زېرىكتۈرەتتى. توغرىسىنى ئېيتقاندا، ئۇستىخانلىرىم ئاجراپ كەتكەندەك بولۇپ، پۈتۈن ئەزالىرىم سىقراپ، ھاردۇق يېتىپ قالغانىدى. ئۆزمە تايىقى بىلەن ئاتنىڭ چوڭسىغا كۈچۈمنىڭ بارىچە بىرنەچچە قېتىم ئۇرىمەن، دۈۋىتىپ تىزگىنىنى سىلكىيمەن. ئات يەنە قېتىراپ كېتىدۇ.

بەش ـ ئالتە قېتىم چۆگىلەپ قويۇپ ئېغىر يۈك تارتقاندەك ئاستا مېڭىشقا باشلايدۇ. مەنمۇ ئارام ئالغاندەك بولۇپ، دىمىقىمدا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ خىيال سۈرۈپ كېتىمەن: «دۇكاندارلارنى قارا، ئۇلار ئاپتاپتا كۆيمەيدۇ، تەرلىمەيدۇ، سۇ سېپىپ قويۇپ سايىدا ئولتۇرۇشىدۇ، ساختىپەزلىك قىلىشىپ راھەت كۆرىدۇ.» «خامان ئالماق — شەھەر ئالماق» دېگەنلەر راست ئېيتقانىكەن. تېخى مۇشۇ دۆۋىلەگىلىك بۇغداي باغلىرىنى يۇمشىتىش كېرەك. بۇغداينى ساماندىن، توپىدىن، چادىن ئاجرىتىپ قېپقىزىل چەش قىلىش كېرەك. چەش بۇرنىنى ئايرىيمىز. قەلەندەرلەر يۈگۈرۈشۈپ كېلىدۇ. ئۇلارغا بىر ـ ئىككى گۈرجەكتىن كەپەن بېرىمىز. ئۇ كۈنى خامانغا مانتۇ قويغانلارغا ئىككى پۇت بېرىمىز. ئورمىچىلارغا تۆت خو بۇغداي بېرىش كېرەك. ئوندىن بىرىنى ئۆشرىگە ئايرىيمىز، ئاندىن چەشنىڭ ئالدىدىكى دانلىقراق يەردىن خاماندىلا ئۈگۈت ئېتىپ ھۆكۈمەتكە تاپشۇرىدىغان دەننى قاچىلاپ قويۇش كېرەك. ھەم دەن، ھەم ئۆشرە ئالسا، دېھقانلارغا ئېغىر بولمامدۇ. بىرسىنى ئالسىمۇ بولىدىغۇ. بىزمۇ مۇسۇلمان بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ھەم ھۆكۈمەتنىڭ غەللە ـ پارىقىنى ھەم مۇسۇلمانچىلىقنىڭ ئۆشرىسىنى تۆلەيدىكەنمىز. تېخى ھاشارغا، مەدىكارغا بېرىپ قويغان پۇلى ئۈچۈن ئوتاقچى خوجايىن يېرىم باھادا بۇغداي ھېسابلاپ ئالىدۇ. ئۇنىڭغا قانچىلىق بۇغداي كېتەركىن. ئارپا، بېدە سېلىقى بار، ئۇنىڭغىمۇ بۇغداي سېتىپ بېرىش كېرەك. ھارۋا سېلىقى، كۆمۈر سەيسىسى، يەنە مەن بىلمەيدىغان قانداق دەردى بالالىرى باركىن. بۇغدىيىمىزنىڭ ئورۇقى تۆت خو، ئەگەر ياخشى بولغان بولسا، قىرىق خو بولار. بۇنىڭدىن بىزگە يىگىرمە خو تېگىپ، ئون خوسى دەنگىلا بېرىلسە، شۇنىڭ بىلەنلا يىللىق ئوزۇققا، كېلەر يىلى ئورۇققا ئاشامدۇ ـ يوق؟ ئاشمايدۇ، ئەگەر دەنگە پۇل ئالسا، باشقا نەرسىلەرنى سېتىپ تۈگىتىپ ئون خوچە بۇغداي ساقلاپ قويۇش كېرەك... تۇرمۇشنىڭ قاتتىق ۋە قاراڭغۇلۇق جايلىرىغا چۈشۈپ قالماي، قانداق قىلىپ ياخشىراق — بەختىلىك كۈن كەچۈرۈش خىياللىرى مېنى، ئەتراپىمنى ئورۇۋالغان ھادىسىلەردىن ئاجرىتىۋېلىپ، ئاللىقانداق تېگى يوق دولقۇنلۇق دېڭىز ئى-

چىڭگە ئاتقانىدى، ئاتنىڭ تۇيۇقسىزلا قاتتىق پۇرقىشى بىلەن خاماندا تۇلۇق هەيدەۋاتقانلىقىم ئېسىمگە چۈشتى. ئات بولسا، توختاپ قېلىپ بوغداي يەۋېتىپتۇ. خامان تېپىدىغان كىشى ئارىنى قۇچاقلىغان بويىچە ئۇخلاپ قاپتۇ. ئۇنىڭ چىرايى خۇددى يېڭىدىكى سامانىنىڭ رەڭگىدەك، قاپاقلىرى ئىششىق، گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرى ئۈستىدە تۈكۈرۈك كۆۋۈكلىرى گىژىلداپ، چۈشىنىپ بولمايدىغان غەلىتە ئاۋازلار چىقىرىپ تۇراتتى. كۆڭلەكسىز تېنىگە كىيىۋالغان ياماق ۋە چىرىپ كەتكەن پەشمىتى، مايلاشقان شاپاق بۆكى، ئۇنىڭ چىرايىنى تېخىمۇ سەتلەشتۈرۈپ كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ كۆڭۈلگە غەشلىك سالىدىغان قىياپىتىنى كۆرۈپ تېخىمۇ بىئارام بولدۇم.

«بۇ — بولۇمسىز هورۇن ئادەم» دەيمەن ئىچىمدە، يەنە بىر ياقتىن ئۇنىڭغا ئېچىنىمەن، «بۇ گاڭگىراپ كەتكەن ئادەم. مەنمۇ چوڭ بولغۇچە تۈزۈكرەك يول تاپالمىسام، ئەنە شۇنداق تەمتىرەپ قالىمەن-دە!» دېگەن ئەندىشىلىك خىياللارغا بېرىلىمەن.

نېمىشقا نۇرغۇن ئادەملەر شۇنداق يامان كۈنلەرگە قالىدۇ؟ مەن بۇ سوئالنىڭ تېگىگە ئۇيلاپ يېتەلمەس ئىدىم. يەنە خىيالىم چىگىش كىرىپ كەتكەن لەگلەكنىڭ تانىسىدەك بولۇپ كەتتى. كۆزۈمنى چەكسىز كەتكەن ئېتىز باغرىغا تاشلىدىم.

بىر بىرىگە تۇتىشىپ سوزۇلغان ئېگىزلار ئاپتاپتا ساپسېرىق ئالتۇندەك تاۋلىناتتى. ئېرىقنىڭ قىرلىرىدىكى چۆپلەر ۋە دەل-دەرەخلەرلا يېشىل بولۇپ كۆرۈنەتتى. ئۇياق-بۇياقتىكى خامانلاردىن ئاسمانغا فونتان بولۇپ ئېتىلىۋاتقان توپانلار ۋە بوغدايلىقلاردا مۆكچىيىپ، بەس-بەس بىلەن ئۆمۈلەپ كېتىپ بارغان ئادەملەرنىڭ هەرىكەتلىرى توپىغا چېچىلىپ كەتكەن دانلارنى يىغىۋېلىش ئۈچۈن باشلانغان كۆرەشنىڭ جىددىي ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. يىراق جايلاردىن ئۇرما ناخشىسى ئاڭلىنىپ تۇردى:

ئۇرمىنى تولا ئۇرۇپ،
بىلىكىڭ تالدىمۇ يارىم.

ئاز كۈن ئۆيناپ ئايرىلدۇق،
يۈرىكىڭ قاندىمۇ يارىم.
ئالتۇنۇم، ئامرىقىم، ئۇمىقىم...

ئوھۇ! نە قاتارلىق چىرايلىق ناخشا ئېيتىدىغان ئادەملەر بۇ؟ ئاززۇ - ئارمانلارغا قانمىغان ھەسرەتلىك يۈرەكلەردىن شۇنداق پارقىراپ تۇرىدىغان ئۈنچىدەك سۆزلەر ئۈزۈلۈپ چىقىدىكەن - دە.

ئەنە ئاشۇ يۈرەكلەرنى ئېزىۋەتكۈدەك دەردلىك ناخشا ئېيتىۋاتقان ئورمىچى يىگىت تىنماي ئىشلەپ قانچىلىق ھوسۇل ئالىدىكىن؟ ھە، تايىنلىق، ھە قاچان ئورمىغا يەتكۈچە ئۇمۇ جازانىخورلارغا بىرمۇنچە قەرزدار بولغاندۇ. ياخشى، توق تۇرمۇش كەچۈرىمىز دەپ ئاززۇ قىلغان لېكىن ياز بويى ئىشلەپ، ئايىغىدا ھوسۇل ئورنىغا ئارا، گۈرجەكنى قولـ تۇقلاپ قالغان دېھقانلار ئازمۇ؟...

ئەتىدىن كەچكىچە ئالتە قىرلىق ئېغىر تاش تۇلۇقنى سۆرىگەن ئات، ئۇنىڭ ئۈستىگە مىنىۋالغان مەن بۇ بىر تۈگمەس دائىرىنى ئايلانـ ساق، يۇقىرىقىدەك ئاخىرى ئۈزۈلمەس چىگىش خىياللار مېنىڭ بېشىمنى ئايلىناتتى...

خامانغا بىزنىڭ ئوتاقچى خوجايىن كەلدى. ئۇ قورسىقىنى ئالدىغا چىقىرىپ، قولىنى كەينىگە تۇتقان ھالدا ماڭا قارىمايلا ئۇخلاۋاتقان ئادەمنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى. ئۆزىمۇ ھازىرلا ئۇيقۇدىن تۇرغان بولسا كېرەك، ئەتىمالىم. ئاچ بۆرىنىڭكىدەك قىزارغان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ:

— ھوي باقى! — دەپ ۋارقىرىدى، ئۇخلاۋاتقان ئادەمنى تاپىنى بىلەن ئىتتىرىپ، — مۇشۇ ئىش بولدىما؟ ئۆلۈمتۈك.

باقى تەمتىرەپ قوپۇپ:

— يۇمشاپ كېتىپتىمۇ، مېنى نېمىشقا ئويغاتمايەن؟ — دەپ ماڭا قارىدى. مەن ئۇنىڭغا جاۋاب بەرگۈچە ئوتاقچى خوجايىن جۇدۇن بىلەن:

— سېنى خامانغا بېرىپ ئۇخلاپ ئارام ئېلىۋالغىن، دەپ ئەۋەتىمىگەن - دە، كۈنلۈككىگە ئالدىغان يېرىم پۇت بۇغداينى ھالاللاپ

ئالـاڭ بولمامدۇ ؟ ــ دېدى .

ــ مـىجـەزىـم يوق ، ــ دېدى باقى ، ئارتۇق سۆز قىلالماي يەرگە قاراپ قالدى .

ــ تـاشلا ئارسـنى ! مىجەزى يوق ئىمىش . مىجەزى يوق ئادەم ئىشـلەلمەيمەن دېيىش كېرەك . تەپسە تاغنى ئۆرۈۋېتىدىغان نېمىلەر ئىش تاپالماي يـۈرىدۇ . ھەر ھالدا ئۇششاق باللىرى بار ، راپاۋىتىمىز بولۇپ قالسۇن دەپ كـۆنـلـۈككە يېرىم پۇت بۇغداي بەرگەننى بىلمەيدۇ . مىجەزى يوق كىشى ئۆزىـنـىڭ گـۆرىـگە كىرىپ ياتسۇن ، بۇ كېسەل ياتىدىغان جاي ئەمەس ، بىلىپ قوي ، بۇ خامان !!

خـوجـايىننىڭ زەردە بىلەن قىلغان ئاچچىق سۆزلىرىنى ئىچىگە يۇ-تـىۋېتكەن باقى گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرىنى يالاپ ، ئۇلۇغ كىچىك تـىنىدى ـ دە ، ماتەمدار كىشىلەردەك بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا مەھەللە تەرەپكە بىر بېسىپ ، ئىككى بېسىپ يۈرۈپ كەتتى .

ئۇنـىڭ ئۈچ كۈندىن بېرى كېسەلدىن قىينىلىپ يۈرۈپ ئىشلىگەن ھەققىمۇ بىكار كەتتى . خوجايىن ئۇنىڭ يېرىم جان ئادەم ئىكەنلىكىنى بىـلـىپ تـۇرۇپ ، ئەرزان ھەق بىـلەن ئىشلىتىشنى ئويلىغانىدى . ئەمدىچۇ ، مـۇشـۇ بانا بىلەن ئۇنىڭ بىر يېرىم پۇت بۇغدىيىنىمۇ بەرمەيدىغان بولدى . بـاقى كـەمبـەغەللىكتە ئۆستۈرۈشى سەت كۆرۈنگەن بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلى چـىرايـلـىق ، زىل بولغىنى ئۈچۈن قاتتىق گەپنى كۆتۈرەلمەيدۇ . ئىككىنـچـىدىن ئۇ ئاچـتـىـن ئۆلـسىمۇ ئەرز قىلىپ بېرىشنى ئېغىر ئالىدۇ . ئۇ ــ كـەمبـەغـەلـلەر ئۈچۈن ياقا يىرتىدىغان سوراقچى تېپىش ھەممىدىن تەس ئىكەنلىكىنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەنىدى .

3

بـاھارخـان كـىـچـىككىنە قىزىنىڭ ۋاي سالغىنىغا قارىماي ، ئۇنىڭ يېرىلغان پۇتلىرىنى چىراغ يېغى بىلەن داغلاۋاتقانىدى .

ــ ئەزبـىرايى خۇدا ، تويدۇم مۇشۇ كۈندىن ، ــ دېدى باقى قولـدىـكـى بـەتىنكىنى يەرگە ئېتىپ ، بىگىز سانچىلغان قولىنى سىلكىدى ، ــ

بۇنىڭ جايى قىغ، ئالۋاستىنىڭ ... ئۇچاققا تاشلاپ كۆيدۈرىمەن!

— ئەۋەي، تۆمۈر بولسىمۇ ئۈپرايدۇ. بۇ يىل قىش چىقسا شۇ بەتىنكىگە بەش يىل بولىدۇ. ھېلىمۇ ياز بويى ئۇنى ئاياپ يالاڭغىداق يۈرىمەن.

باقى خوتۇنىنىڭ بەتىنكىسىنى يەنە ياماشقا كىرىشتى. ياماپقۇ ئۇنىڭغا ياماق سېلىۋاتقىنى يوق، كەندىر چىگە بىلەن ئۇياقتىن - بۇياقتىن تارتىپ پۇرۇشتۇرەتتى. چىرىپ كەتكەن قىرىم چاك تۇتالماسىدى. باقى بەتىنكىنى پۇتۇن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ تىكىشكە كىرىشتى. يىڭنە ئۆتكەن جايغا تۇكۇرۇكنى پۇركەپ، بارماق بىلەن بېسىپ تۇرۇپ چىگىنى ئاۋايلاپ تارتاتتى.

ئادەم بويىدىن بىر غېرىچلا ئېگىزلىكتىكى ئۆي، بۇنى ئۆي دەپ ئېيتقىلىمۇ بولمايدۇ، مومايلارنىڭ «ئالۋاستى كەپىسى» دېگىنىگە ئوخشاشلا بىر نەرسە. ئويۇقتا ئورۇن - كۆرپە نامى بىلەن بىر قۇچاق ئەسكى - تۇسكى نەرسىلەر تىزىپ قويۇلغان. يەردە ئىككى غۇلاچچە تىتىلىپ كەتكەن كىگىز؛ چىلەك، چۆگۈن، چۆمۈش، تۆمۈردىن ياسالغان نەرسىلەر ئەمەس، دېھقانلار ئۆزى تېرىۋالغان قاپاقلار. ناھايىتى بۇ ئۆيدە پۇلغا يارىغۇدەك بىرلا نەرسە — كىچىككىنە بىر قازان. بىراق بۇ قۇم قازانمۇ، ياكى چۆيۈنمۇ بايقاپ ئالالمىدىم. بەلكى قۇم قازاندۇر. مەن دېھقانلارنىڭ قۇم قازان، قۇم چۆگۈن ئىشلىتىدىغانلىقىنى جىق كۆرگەنىدىم.

ئۆينىڭ بۇلۇڭلىرىدا توشقاندەك تۇگۇلۇپ ئۈچ - تۆت بالا ئولتۇرىدۇ. ئانا - بالىلارنىڭ بىر - بىرسىدىن پەرق قىلمايدىغان توپىرەڭ چىرايىدىن ئادەمگە يارىشىدىغان ئىسسىقلىق - خوشاللىقلار كۆرۈنمەيدۇ. ھەممە قاپاقلار تۇرۇك، ئۆيدە غەمكىن بىر جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرىدۇ. «بالىلىق ئۆي بازار، بالىسىز ئۆي مازار» دېگەن سۆزلەر بۇ ئۆيدە قېنى؟ «ئىھ - ئىھ» لىغان ئۈنلەر، قايسى بىرسىنىڭ قاتتىقراق ئىڭرىغان ئاۋازى ئاڭلانغانىدى، دادىسى قاغاشقا باشلىدى.

— سەپرايىمنى ئۆرلەتمە! ھازىر ئۇجۇقتۇرۇۋېتىمەن! يا ئۆلمىدى بۇ ئىنجىمارۇق جىن تەپكەنلەر ... خۇدايىم تىلىگەنلەرگە بەرسە بولمامدى-

غاندۇ بۇ ئىشنىڭ كۆچۈكلىرىنى ...

— نېمانچە سەپرالىق بۇ !؟ جان ئاغرىغاندىن كېيىن داتلىمامدۇ . ئۆزلىرىمۇ تالڭ ئاتقۇچە غىڭشىپ ، يۆتىلۈپ ياتالمايدىلىغۇ ، — دېدى با-
ھارخان باقىغا تىكىلىپ .

يەنە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرۈپ كەتتى . قارا چىراغتىن بىر غېرىچ ئۆرلەپ تارىلىۋاتقان ئىس تام ـ تورۇسلارنى قارا رەڭگە بويىماقتا . ئۆينىڭ ئىچى بارغانسېرى گۇگۇملىشىپ ئىچىدىكى ئادەملەرنى خىيالىي بىر گەۋدىلەرگە ئايلاندۇرماقتا . مەن ئاچچىق زەردە گەپلەر بولۇپ تۆرىدىغان بۇ ئۆيگە كىرىشتىن كەچتىم . بىچارە ئادەمگە ئۆزرە ئېيتىپ كېلەي دېگەن خىيالىم ـ سۇغا چۈشكەن قاردەك ئېرىپ كەتكەنىدى . پەنجىرە تۈۋىدىن ئاستا ـ ئاستا بېسىپ ئارقىغا يېنىپ كەتتىم .

ئۆيگە بېرىپ ياتقاندا تىنىچ ئۇخلىيالمىدىم . ئۇنىڭ باللىرى شۇنچە مۇلايىم . ئۇلار باشقا كىشىلەرنىڭ باللىرىدەك كوچىنىڭ ئۇ بېشىدىن ، بۇ بېشىغا قىقاس ـ چۇقان سېلىپ يۈگۈرۈشمەيدۇ . تال چىۋىقتىن ئات ئېتىپ ، كوچىنى چاڭ كەلتۈرۈشنىمۇ بىلمەيدۇ . بوسۇغىدا ، ئۆينىڭ بۇلۇڭ ـ پۇشقاقلىرىدا دەرمانسىز شۈمشىيىپ ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان .

يېنىش ئۈچۈن قورساق توق ، كۆڭۈل خاتىرجەم ، تەن ساق بولۇش كېرەك ـ تە . ھەممىسى ئاغرىق ، يەنە ئۇنىڭ ئۈستىگە يۈرەكلەرگە مىشتەردەك سانچىلىدىغان سۆزلەر ، سىلكىش ، ھەر كۈنى بىرنەچچە قېتىم نەگىرىدىن ئۆلۈم تىلەش ، ئاتا ـ ئانىلىرىمۇ ئاغرىق ، ئوقەت قىلىدىغان كىشى يوق . پەقەت ئۇلار قارغىش ، رەنجىش ، كۆڭۈل ئاغرىقىنى كەسىپ قىلىۋالغاندەكلا كۆرۈنىدۇ . بۇ نە قەدەر ئۇسال كۈن كەچۈرۈش ھە ؟!

باقى ھەر كۈنى مەسچىت ئالدىدا ياپىشلاپ ياتىدۇ . باھارخان مەھەللە بېشىدىن پاكى ئايىغىدىن كۆلۈمسىرەپ ، بولمىسا سولتۇيۇپ كې-لىدۇ . ئۇنىڭ پاخپايغان چاچلىرى ، چاپاق بېسىپ قىزارغان كۆزلىرى ، جۇلجۇل بولۇپ كەتكەن كۆڭلىكىنىڭ يىرتىقلىرىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان كۆلەڭ تېنى ، كۆلىمۇ ، يىغلىسىمۇ باقىنىڭ « ئالۋاستى » دەپ تىللايدىغان قىياپىتىنى ئەسلىتەتتى ، لېكىن دۇنيادا باقىغا بۇنىڭدىن مېھ-

رسىان باشقا ھېچنەرسە پۈتمىگەنىدى . مۇھەببەت ئۇلۇغ نەرسە دېسە ، مانا شۇنىڭغا ئىشەنسە بولىدۇ . بەزى ئادەملەر يىرگىنىپ گەپلەشكىسى كەلمە- گەن بىلەن دۇنيادا باقىغا ئۇنىڭدىن چىرايلىق كۆرۈنىدىغان ئىككىنچى بىر ئادەم بولمايدۇ . ئۇرۇش-ئۇش ـ تىللىشىش ، رەنجىشىش بۇ ئائىلىگە ئەسلى خاس ئەمەس . ئۇلار بىر ـ بىرىگە نېمە يامانلىق قىلىشقان گۇناھى ئۇچۇن زەردە قىلىشىدۇ ، نېمە تالىشىدۇ ، ئۇرۇشقىدەك ئىش بارمۇ ؟ يوق ، پەقەت تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق زەھىرى مەست قىلغان چاغدىلا شۇنداق بولۇپ قا- لىدۇ .

باھارخان نان ياققان جايدىن بىر ـ ئىككى ئىسسىق نان ، تۇغاچ گاھى چاغدا كىر يۇغان جايدىن كوزىدا يا ھېجىردا تاماق كۆتۈرۈپ كې- لىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ، ئۆي تەرەپكە قايرىلدىمۇ ، باقى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھېچ تەرەپكە قارىماي دوكۇلداپ كىرىپ كېتىدۇ . باھارخان نېمىكى تاپسا ، ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆزى چەتتە قاراپ تۇراتتى . چوڭ ئادەم نەپسىنى يىغىۋېلىشى مۇمكىن ، لېكىن چالا تاماق يەپ قالغان كىچىك با- لىلارنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ قاراش ناھايىتى تەس . كۆڭۈلنىڭ نازۇك يەرلىرىگە بولغان بۇنىڭ تەسىرىنى قورسىقى توق كىشىلەرگە چۈشەندۈ- رۈپ بېرىشمۇ تەس . بۇ ئائىلىدە كۆپ ۋاقىتتا شۇنداق يېرىم تويۇنۇش ھۆكۈم سۈرەتتى . باللار تاماقنى بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىپ چاينىماي يۇ- تىدۇ . قاچىدا ھېچنەرسە قالمىغاندىن كېيىن تاماقنىڭ تاتىقى قالغان بارماقلىرىنى يالاپ ، شۇمۇپ ئانىسىغا «يەنىچۇ» دېگەندەك بويىنىنى سىڭايان قىلىپ تەلمۈرۈپ تۇراتتى .

مەن باللارنى مۇنداق قىياپەتتە كۆرگەندە ئىچىمنى نېمىدۇ بىر نەرسە تاتلاۋاتقاندەك ھېس قىلىپ ، چىداپ تۇرالماي يەرگە قارىۋالاتتىم .

4

كەچ كۈزنىڭ بىر كېچىسى تونۇر بېشىدا ئولتۇراتتۇق .

ـــ بىز ھايۋان ئەۋلادى ئەمەسقۇ ! بىز ئادەمغۇ ! توۋا قىلدىم ، ـــ دېدى باقى ياقىسىنى تۇتۇپ ، ـــ ھېچكىم بىزنى ئىبلىۋەتكەن تىرنىقىغا ئال-

مايدۇ، خۇددى بىر سۈپۈرەندى ئەخلەت. بىزمۇ جاھان تۇتۇپ كۆرگەنغۇ. ئەلنىڭ گۈلىگە گۈل، خېلىغا خال قويغان. مۇنداقلا ئەمەس ئىدۇق.

ئۇ بىر نەرسە تىڭشاۋاتقان ئادەمدەك بويىنىنى ئېگىپ جىم بولۇپ قالدى، مەن تونۇردىن پۇتۇمنى تارتىۋېلىپ، ئاسمانغا قارىدىم. يېقىن بىر جايدىكى قارا ياغاچ شاخلىرى ئارىسىدىن تولۇنئاي ماراپ تۇراتتى. يۇمشاق شامالدا تىترىگەن يوپۇرماقلارنىڭ تونۇر بېشىدىكى ئالا كۆلەڭگىسىنى ئۇينايتتى. كېچە بەك چىرايلىق ئىدى. يىراق يەرلەردە ئېتىزدىن ئات بېقىپ قايتقان كىشىلەرنىڭ ناخشىلىرى ئاڭلىنىپ تۇردى، مەن يەنە پۇتۇمنى تونۇرغا ساڭگىلىتىپ:

— جىمىپ كەتتىڭغۇ باقىكا. جاھاننىڭ كارى تۈگەيدۇ، قېنى ناخشا ئېيتقىنا! — دېدىم. ئۇ، خىرىلدىغان ئاۋاز بىلەن ئۇزۇن بىر ئۇھ تارتىپ، چىشىنىڭ ئېقىنى كۆرسەتتى.

— راست بىز ناخشا ئېيتقان، كۈچ-قۇۋۋىتىمىز بار چاغدا قانداق يىگىت ئىدۇق بىلەمسەن! بىزنىڭ پېشانىمىزگىمۇ يەر پۈتكەن — ئون نوچە يىپىرىم بار ئىدى مېنىڭ. بىر ئات، بىر هارۋا، سېغىپ ئىچىدىغان كالىمىز، ئۆز ئالدىمىزغا قوشقا قاتىدىغان بىر جۈپ ئۆيىمىز بار ئىدى. ئاي چوڭ چىللىغاندا قويۇپ، تا ئەل ياتقۇچە ئېتىزدا قوش ھەيدەيدىڭ، كەتمەن چاپقان، ئورما ئورغان ئەزىمەت ئىدۇق، بىز ئېچىق ئېتىش چۇن قومۇرۇپ كۆتۈرگەن چىمنى ئىككى-ئۈچ ئادەم ئاران كۆتۈرەيدىغانىدى. ناخشىنى مانا شۇ چاغلاردا ئېيتىپ ئارىلىشىپ كەتكەن دېگىنا بىز، ھەي... ئەمدى كۈچ يوق، يۈرەك يوق!

ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، ياش يىگىتلىك چاغلىرىدىكى شېرىن خاتىرىلىرىنى زوق بىلەن سۆزلەشكە چۈشتى.

— مېنىڭ ناخشا ئېيتالايدىغانلىقىمنى ئاڭلاپتىكەنسەن-دە. راستىنى ئېيتقاندا، مۇشۇ مەھەللىدە مېنىڭچىلىك ناخشا ئېيتالايدىغان كىشى يوق ئىدى، مەن بولغان توي-تۆكۈن، مەشرەپلەر ئالايىتەن قىزىپ كېتەتتى. ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ سەرخىلى بىر گۈلى ئىدىم، ھەممە مېنى باقىم-

باقەم دېيىشىپ ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى.

بولۇپمۇ مەن ناخشىنى قاچان تولا ئېيتاتتىم. مانا بۇنى ساڭا سۆزلەپ بېرىمەن، ھەي، ئېسىت ياشلىق چاغلار!... قانچىلىك شوخلۇقلارنى قىلغان بىز!

باقى ناھايىتى 45 ياشلاردىكى كىشى بولسىمۇ، ئۆزىنى سەكسەن، توقسان ياشلاردىكى بوۋاي چاغلايتتى. چۈنكى تەگسىز تۇرمۇشنىڭ ئەزگۈچى قاتتىق قولى، ئۇنىڭ ياقىسىنى دەم ئالدۇرماي سىققان. سۇلۇك لەر قېنىنى شوراپ، ئۇنى قۇرۇق قاخشال قىلىپ ماغدۇرسىز، ئاپئاق ساقال قىلىپ قويغانىدى.

ئۇ، قۇرۇپ كەتكەن تامىقىنى ھۆللەپ، تۇكۇرۇكىنى يۇتۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى.

— ئۆرۈكلەر راسا مەي باغلاپ پىشقان چاغ ئىدى. ھاۋا تىنجىق. مادادخان قىلىنغان ئالدى ئوچۇق كۆڭلىكىمنىڭ ھەممە ئىزمىلىرىنى شېشىپ ئەتتىم، بېشىمدا قىرلانغان ئاق مالىخاي، پۇتۇمدا پەس پاشنا مەسكاپ ئۆتۈك، تام شورىلىرىدىن ئاتلاپ چۈشۈپ، جاڭگاللىق باغلاردا ئۆرۈك تاللاپ يەپ يۈرگەنىدىم. قويۇق ئۆرۈك ياغاچلىرى ئارىسىدىن ئۈچ ـ تۆت بالىنى ئەگەشتۈرۈپ، بىر قىز كېلىۋاتاتتى. مەن ئۇنى تونۇدۇم. ئۇ، ئۇششاق ئۆرۈلگەن قويۇق قارا چاچلىق، پىستە كۆزلۈك، لەۋلىرى جىنەستىدەك قىزارغان سۇمباتلىق باھار ئىدى. بىز ئۇچرىشىپ قالغان چاغلاردا بىر ـ بىرىمىزگە قاراپ كۈلۈمسىرىشىپ ئۆتۈپ كېتەتتۇق. باھار كۈلگەن چاغدا ئىككى قوۋزىدىكى زىنىقى ماڭا ئۇنىڭ چىرايىنى ناھايىتى يېقىملىق قىلىپ كۆرسىتەتتى.

ئەنە، ئۇلار توپ ـ توغرا مەن تەرەپكە كېلىۋاتىدۇ. يۈرىكىم دۈپۈلدەپ كەتتى. ئالدىمدىكى ئېگىز ئۆسكەن باراقسان شاخلىق ئۆرۈك ئۈستىگە چىقىۋالدىم.

باھار شۇ ئۆرۈك تۈۋىگە كېلىپ:

— تېرىڭلار ئۇكىلىرىم، مۇشۇ ياخشى ئۆرۈك، — دېدى ـ دە، قولىدىكى سېۋەتنى يەرگە قويۇپ، ئۆرۈك تېرىشكە باشلىدى. مەن كەپ

تەرنى ماراپ ياتقان مۈشۈكتەك، بوپۇرماقلار ئارىسىدىن قاراپ، ئۈنىڭ ھەرىكىتىنى تاماشا قىلىۋاتىمەن. ئۈنىڭ ئىككى مەڭزى گىردە ناندەك قىزارغان، بۇرنىنىڭ ئۇچىدا گۈل ئۈستىدىكى ئۈششاق شەبنەم دانىلىرىدەك تەر تامچىلىرى تىزىلىپ تۇراتتى. ئىڭىشكەندە ئىككى مەڭزىدىن ئالدىغا چۈشكەن چاچلىرىنى ئەپچىللىك بىلەن سىلكىتىپ ئارقىسىغا ئېتىپ قويىدۇ. ئارىلاپ ـ ئارىلاپ كۆزنىگە چىرايلىق كۆرۈنگەن ئۆرۈكلەرنى ئاغزىغا سېلىۋالىدۇ.

ئالا بولغان ئۆرۈكتىن ئۈچ ـ تۆت تال ئۈزۈپ ئالدىم ـ دە، غولىنى چەللەپ تۇرۇپ بىرىنى ئاتقانىدىم، ئالدىغا چۈشتى، ئۇ ئويناق ـ بوياققا قاراپ قويۇپ، يەنە ئۆرۈك تېرىشكە تۇتۇندى، ئىككىنچى قېتىم ئاتقانىدىم، بېشىغا قاتتىق تەگدى، ئەتىمالىم، قوشۇمىسىنى تۈرگەن بويى ئورنىدىن ئىتتىك تۇرۇپ:

— ئۇ... ھۇي قايسىڭىي، نېمە ئۇنداق قىلىسەن، — دەپ ئارقىسىدا ئۆرۈك تېرىۋاتقان بالىنغا گۈلەيدى. مەن ئۆزۈمنى تۇتالماي كۈلۈۋەتكەنىدىم.

— ۋىيەي... سارالڭ، — دېدى ـ دە، چالۋاقاپ سېۋەتكىمۇ قارىماي دومسايغان بويى باغدىن چىقىپ كەتتى. ئۇھ، ماڭا ئەمدى قالدىم بالاغا. ئۇ، شۇنچە نازۇك ئىكەن ـ دە، نېمىشقا ئويناشتىم ھە... ئەمدى بۇ گۇناھنى قانداق يۇيۇش كېرەك.

بالىلار بىلەن سېۋەتنى ئۆرۈككە لىققىدە توشقۇزۇپ، باھارنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپ بارىمەن، ئۇ، ئانىسىغا يىغلاپ بارغان بولسا، «ھۇي جۇۋاينىمەك كەتكۈر، قىزىمغا نېمىشقا تېگىشتىڭ...» دەپ جاۋىلداپ كەتسە، نېمە دەيمەن، سېۋەتنى ئىشىك ئالدىغا قويۇپ، ئۇنى قىچقىرىش كېرەك.

ئىش مەن ئويلىغاندەك بولۇپ چىقمىدى. پوتونلەي باشقىچە، ئۆرۈكنى كۆتۈرۈپ بارغىنىمدا باھارنىڭ ئانىسى ھويلىدىن پايپاسلاپ چىقىۋاتاتتى، گەپ قىلماستىن سېۋەتنى ئىشىك ئالدىغا قويغانىدىم.

— رەھمەت بالام، خۇدا ئۆمرۈڭنى بەرسۇن. باھار ئۆزى قەيەردە

قالدى ؟ — دېدى.

مېنىڭ گۇناھىم تېخى بۇ يەرلەرگە يېتىپ كەلمىگىنىنى سېزىپ :

— كېلىۋاتىمدۇ ، — ھازىرچە مەندىن خوش بولغان بىلەن كېيىن تىللايسەنغۇ — دېدىم ئىچىمدە . ئارتۇق سۆز قىلماستىن ئارقامغا ياندىم .

— ھىم ، تازا ئىشلىتىۋالدىمۇ ـ تازا ، — غورۇنىڭ يېنىدىكى چولاق تام كەينىدىن تۇيۇقسىز چىققان بۇ گەپ مېنى چۆچۈتىۋەتتى ، ئىتتىك ئارقىغا قارىسام ، باھار كۈلۈمسىرەپ تۇرىدۇ .

— ۋاي تاۋى نازۇك ، شۇنىڭغىمۇ يامانلاپ كەتتىڭىزمۇ ! — دېدىم .

ئۇ ، ئۇنچىقماي چېچىنىڭ ئۇچىنى ئوينىاپ يەرگە قاراپ تۇراتتى . ئۇنىڭ كۈلۈمسىرەپ خومالاشقان كۆزىدىن رەنجىگەنلىك سېزىلمەيتتى . « تاۋى نازۇك » دەپ قىلغان تەنەمگە جاۋاب قايتۇرماستىن شۇنداق يېقىملىق ، مۇلايىم قاراپ تۇرۇشى ، « مەن سېنى ياخشى كۆرىمەن » دەۋاتقاندەك ، خۇددى شۇ ۋاقىتتا ئۇ ، « گەھ » دېسەم قولۇمغا كېلىپ قونىدىغان قۇرغۇي بولۇپ كۆرۈنەتتى . تەلپۈنۈپ تۇرغان ياشلىق كۆڭلۈمدە ئۇ بىرىنچى قېتىم ھېچنېمە بىلەن تەڭلەشتۈرۈپ بولمايدىغان ئىسسىق بىر تۇيغۇ قوزغاتتى . خىجالەت بولۇشقا باشلىدىم . شۇنىڭ ئۇ-چۇنمۇ نېمە دېيىشىمنى بىلمەي تەمتىرەپ قېلىپ :

— بۇگۈنكى ئىسسىقتا ئۆرۈك تازا پىشىدۇ ، — دېدىم .

— بىراق كۈنىنىڭ شۇنچە تەپتىدە سىز تېخىچىلا غورا ئىكەنسىز ، — دېدى باھار كۈلۈپ .

« ھىم ، مانا ئوخشاتتى سېنى ، ئەمدى نېمە دەيسەن » دېدىم ئى-چىمدە ، شۇ پەيتتە ئۇ قىزغا گەپ تېپىپ بېرەلەيدىغاندەك ئەمەس ئىدىم . ئۆز تەڭ تۇشلىرىم ئارىسىدا ئىشتىلا ئەمەس ، چاقچاق ، گەپ ـ سۆزدىمۇ چېچەن ئىدىم . ئەمما ، شۇ تاپتا مېنىڭ ئۇ چېچەن تىللىرىمنى قانداقتۇ بىر سېھىرلىك كۈچ سېھىرلەپ قويغاندەك جۇرئەتسىز ھالدا ئىدى . ياخشى ئۇنى ئانىسى قىچقىرىپ ، سۆزىمىز شۇ يەردە ئۈزۈلۈپ قالدى .

شۇنىڭدىن كېيىن كۆڭلۈمدە « باھار» دېگەن چىرايلىق بىر ئىسىم

ھەمىشە يادلىنىدىغان بولدى، بىراق باشقىلارغا ئوخشاش «ئىشق ئوتىغا گىرىپتار بولدۇم، مېنىڭ دەردىم بار» دەپ لاقىلداپ يۈرگىنىم يوق. زوق بىلەن ئىشلەپ ئېتىزنىڭ باغرىنى گۈل قىلىۋەتتىم. يەلپۈنۈپ تۇرغان كۆپكۆك بۇغدايلار، قوغۇن - قاپاقلار، باراڭ ئەتراپىدا ئېچىلغان گۈل، زاراڭزىلار ھەر كىمنىڭ زوقىنى كەلتۈرەتتى. مانا شۇ چاغدا قىن - قىنىمغا پاتماي ناخشا ئېيتاتتىم. كىمكەن ئۇ، مېنى ماختىمايدىغان، ھەممىسى ئۆپچۆرىمدىن ئايلىنىپ كېتەلمەيتتى. ئەنە، ئېتىزىم بوستان، مەن بولسام بۇلبۇل بولۇپ سايرىغان. شۇنداق چىرايلىق چاغلاردا باھار بىلەن يار بولۇشقان، گۈللۈك باراڭدا سۆيۈشكەنىدۇق!...

ئۇ، ھەر كۈنى بىزنىڭ باراڭغا قوغۇن - تاۋۇزغا كېلەتتى.

— مۇشۇ قوغۇنلۇق ساڭا قارايدۇ، ئۆزۈڭ تاللاپ ئۈزۈۋال، — دەيتتىم.

— ناخشا، ناخشا... ھە، بايا دېيدىغۇ، ناخشا ئېيتقۇچىلىكىمىز قالدىمۇ، سەن تېخى ئۇقمايسەن...

ئۇ، يەنە ئۆزىنىڭ كونا سەرگۈزەشتىسىگە چۈشۈپ كەتتى.

— بىزنىڭ مەھەللىدە باھارلارنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرى بولمىغىنى ئۈچۈن، ئاتا - ئانىسى تىرىكچىلىك ئىزلەپ سۈلتانئۆيىسكە كۆچۈپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن، مېنىڭ باھارىممۇ سۈلتانئۆيىستە بولۇپ قالدى.

باھار كەتكەندىن كېيىن، مېنىڭ قايغۇم ئانچە ئېچىلمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۆيدىكىلەر بىلەن ئەرزىمەس ئىشلارغىمۇ ئۇرۇشۇپ قالەن، دادام: «ھە، بۇ ساراڭنىڭ بۇرنى كۆپتى» دەپ قوياتتى.

مەن ئات بېقىشنى بانا قىلىپ، تولا ۋاقىتلاردا كېچىلەرنى ئېتىزدا ئۆتكۈزۈۋېتىمەن، ئېتىزنىڭ ئايدىڭ كېچىلىرى قانداق سىرلىق؛ قانچىلىك چىرايلىق دېگىنە؛ بىر - بىرىگە تۇتۇشۇپ سوزۇلۇپ كەتكەن ئېتىز - ئېرىقلار، تاختا بولغان بۇغدايلار، ياپيېشىل يەلپۈنگەن بېدىلىكلەردە مەست بولۇپ «ۋىتۇالداق — ۋىخ... ۋىخ» قىلىپ سايرىغان بۆدۈنىلەرنىڭ ئاۋازى كۆڭۈلنى ئاللىقاياقلارغا ئېلىپ قاچىدۇ. غۇيۇلداپ ئۇچۇۋاتقان شامالدا يىراقتىن كېلىۋاتقان قۇشلارنىڭ ئاۋازلىرىنى ئاڭلاش قانداق كۆ-

گۈللۈك . ئەنە ، كۆز يەتكۈسىز يەرلەردە ئاۋرال تېغى چوقچىيىپ تۇربدۇ . ئەنە شۇ ئاۋرال تېغى باغرىدا مېنىڭ گۈزەل باھارىم ئۇيقۇغا كەتكەندۇ . مەن شۇ تەرەپكە قاراپ تاڭ ئاتقۇچە تويماي ناخشا ئېيتىپ چىقىمەن ، ئوھۇ ! ... بۇ قانداق ناخشىلار ... يۈرەكنى يېرىپ چىقىدۇ . مەن ئۆمرۈمدە سېغىنىشنىڭ مۇنداق لەززەتلىك خۇمارىنى سەزمىگەنىدىم ، — دەپ كۆكسىنى تۇتۇپ بىر ئۇھ تارتقانىدى . مەن تەسىرلىنىپ ئۇنىڭدىن :

— شۇنىڭدىن كېيىن يارىڭىز بىلەن ئۇچراشمىدىڭىزمۇ ؟ — دەپ سورىدىم .

5

— قىسقىسى ، بىز مۇرادىمىزغا يەتكەنىدۇق . باھار بىلەن ئۆي تۇتتۇق . كېچە ـ كۈندۈز بىللە ئىشلەپ ، راھەتنىمۇ ، جاپانىمۇ بىللە كۆرەتتۇق . قولىمىزدا ئارتۇق نەرسە بولمىسىمۇ ، بىلەكنىڭ كۈچىگە تايىنىپ ، ۋاقتىمىزنى چاغ ئۆتكۈزەتتۇق .

ئەتىياز ئايلىرى ، قىزىق قوش ھەيدەۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە دادام ئۇزاق تارتقان سىل كېسىلى بىلەن يېرىم كېچە مەھەللىدە جان ئۈزۈپ قالدى . دادام ئاز ـ تولا كىتاب ئوقۇشنى بىلىدىغىنى ئۈچۈن يۇرت ئىچىدە ئابرويى بار ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن مەھەللە چوڭلىرى چاپسانلا يېتىپ كېلىشتى . ھە ، راستلا بىر گەپنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن . مەن ھازىر شۇنچە خار بولۇپ قالغان بولسامۇ خەلق مېنى نېمىشقا « سەن » دېمەي ، « سىز » دەيدۇ . چۈنكى مەن دادامنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ ئانچە ـ مۇنچە قارا خەت تونۇپ قالغانىدىم . قارىغىنا شۇنىڭمۇ ھۆرمىتى بولىدىكەن .

يۇرت چوڭلىرىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئون خوجە بۇغدايىنى ھارۋىغا بېسىپ ، توخۇ ئىككى قىچقارغان چاغدىلا شەھەرگە كىرىپ كەتتىم .

بازاردىن كېپەنلىكلەرنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن شەھەر ئىچىگە (سېپىل ئىچىگە) كىرىپ تۇققۇنىمىزنى نامازغا ئېيتىپ قايتقانىدىم ، دەڭ دەرۋازىدىن ئۆتەلمەي تۇرۇپ قالدىم . ھەي ... شەيتانلارنىڭ ئىشى دېگىنا ! ھەممە پېشكەللىكنىڭ ئاۋۋىلى مانا شۇ يەردىن باشلاندى . شۇ ۋاقىتتا ئال-

دەراپ، ئىچىمنىڭ تىت - تىت بولۇۋاتقانلىقىنى قايسى تىل بىلەن
ئاڭلىتاي. ئاش ۋاقتى بىلەن كەلگەن ئادەم تا چىڭقى چۈشكىچە ساقلاپ
تۇردۇم. دەرۋازىنىڭ ئىچ - تېشىدا ماڭا ئوخشاش يول تالىشىپ تۇرغان
ئات ھارۋا، ئۆكۈز ھارۋا، ئاتلىق، ئېشەكلىك، پىيادە كىشىلەرنىڭ سانى
يوق. دەڭ دەرۋازا ئىچى خۇددى چوڭ بىر پاتقاق دەرياسى. ئۇنىڭدا ئاتلار
ئۈزىدۇ. چىلىشىپ كېتىپ بارغان ھارۋىلار ئادەمگە قېيىقنى ئەسلىتىدۇ.
پىيادە ئادەملەر بولسا، بۇنداق «قېيىقلارغا» ئىككى گۈۋازا. تولا ئالدىراپ
كەتكەنلەر بىر تەڭگە كىرا بېرىپ ئۆتۈشۈپ تۇرىدۇ. يول تالىشىپ ئاتـ
لىقلارنىڭ، ئادەملەرنىڭ باش - كۆزىگە قامچىلار تېگىدۇ. تېيىلىپ
يىقىلغان ئادەملەرنىڭ تەلەتىگە قاراپ كۈلگۈڭ كېلىدۇ. بىر تۇرۇپ ئۇنىڭ
رەسۋا بولغان ئېچىنىشلىق قىياپىتىگە قاراپ ئىچىڭ ئاغرىيدۇ ياكى يىغلىـ
غۇڭ كېلىدۇ. ئاتلار مۆدۈرۈپ كەتسە ياكى سەللا پۇتىنى ئېگىزرەك
كۆتۈرسە پۇتۇن ئەتراپقا پاتقاق مۆلدۈردەك ياغىدۇ. مۇنداق ۋاقىتتا ئادەمـ
لەر ئۆزىنى قاچۇرۇپ ناھايىتى كۈلكىلىك قىياپەتلەرگە كىرىۋالىدۇ،
زارلىنىدۇ. لەنەت ئوقۇيدۇ. تېزىغىچە پاتقاق كېچىپ يۈرۈپ مۇشۇلىشىۋاتـ
قان ئادەملەرنىڭ رەڭگى - رۇخسارىغا قاراپ تېخىمۇ قاتتىق كۈلگۈڭ
كېلىدۇ. لېكىن بۇ يەردىكى ئېچىنىشلىق ئەھۋاللار، يۈرەكنى تىلىپ تاشـ
لىغۇدەك ئاچچىق تىللار، كۈلكىلەرنى باسىدۇ. بولۇپمۇ شۇ كۈنى
ئادەملەرنىڭ ئۆتۈشەلمەي كۆپرەك تۇرۇپ قېلىشىغا بىر دېھقان سەۋەبچى
بولدى. بىراق، شۇ سەۋەب بولدى دەپ تىللاي دېسەڭ ئۇنىڭ ھالى
ھەممىمىزنىڭكىدىن يامان بولغانىدى. ھېلىقى دېھقاننىڭ جىنازىغا ئوخشاپ
قالغان ئېتى پاتقاقتىن ھارۋىنى تارتىپ چىقالماي تازا چوڭقۇر يەردە
يىقىلدى. ئۇنى سەۋەبچى بولدى، دېگەن كىشىلەرمۇ ئىناپ قىلىشى كېـ
رەك، ئەلۋەتتە. پاتقاق دەرياسىغا چۆكۈپ كەتكەن ئېتىنى چىقىرىمەن
دەپ ئۇنىڭ تارتقان كۈنى ئازمۇ؟ ئاخىر ئېتى ئۆلۈپ قۇتۇلدىغۇ. بىچارە
دېھقاننىڭ بوغا، جەۋەننى مۆرىسىگە سېلىپ، سۆزمە خالتىسىدەك بولۇپ
چىقىۋاتقىنىنى، ئۇنىڭ يۈزىدىكى پاتقاقنى، ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تارام -
تارام يېشىنى كۆرگەن ئادەملەر يەنە ئۇنى سەۋەب بولدۇڭ، دەپ قانداق

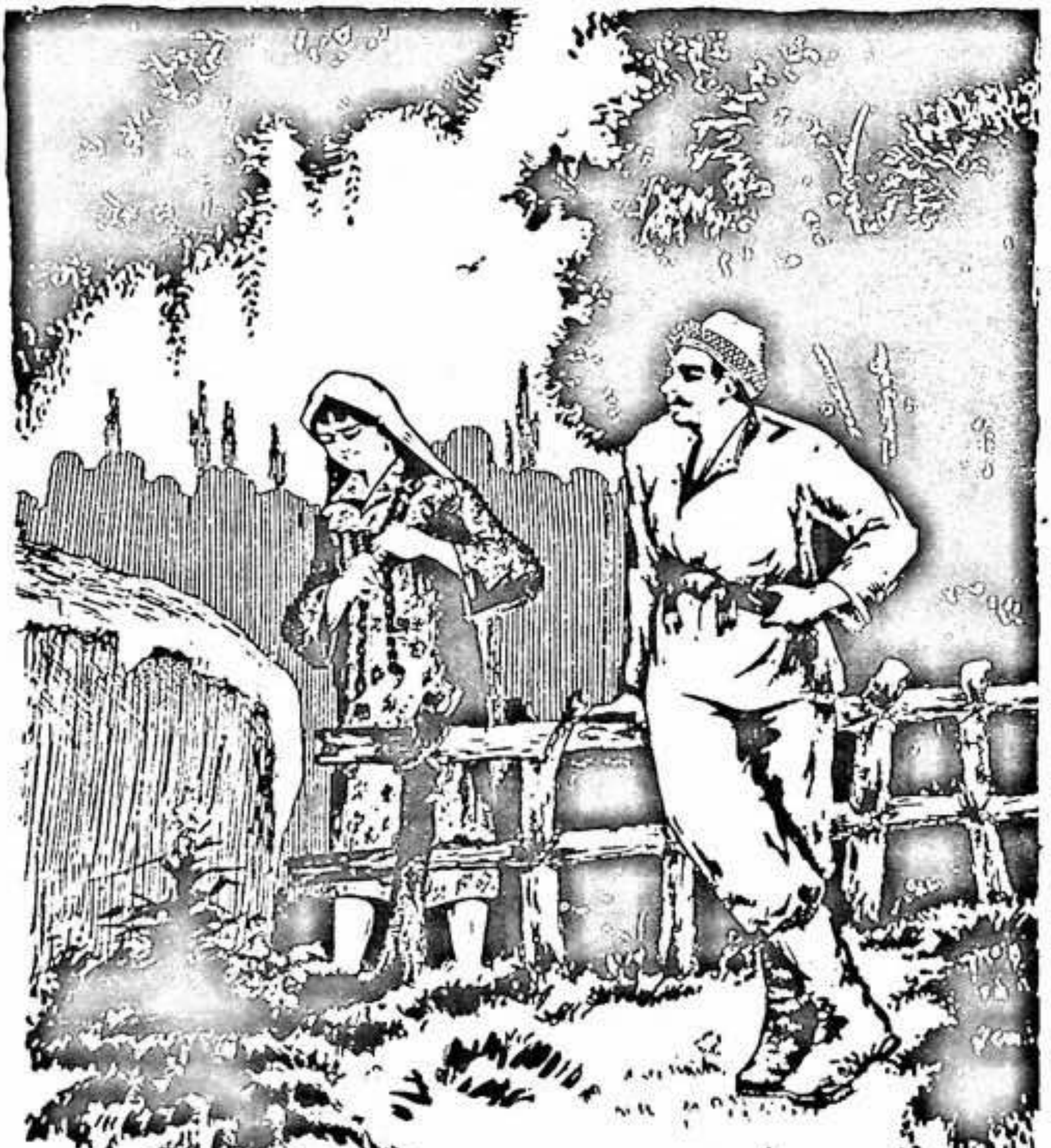

تىللىماقچى ئىدى. ئەسلىدە سەۋەب بولغان كىم، نېمە؟! شۇ قارا دەرۋازىدا ئادەملەرنىڭ يولىنى توراپ قويغان دەرۋازا ئىگىسى «ئۇلۇغلار» - دە.

مىنىڭ بالىلىقتا ماڭا ئەمدى ئۆتۈش نۆۋىتى كەلگەنىدى. قايسى كۆزۈم بىلەن كۆرەي، تەلەتى سۈرۈن بىر يايى كېلىپ، ئېتىمنىڭ تۇمشۇقىغا بىر قامچە ئۇردى - دە:

— ھارۋاڭنى ئارقىغا قايتۇر، — دېدى.

— ئاكا، مېنىڭ ئىشىم ئالدىراش ... — تېخى سۆزۈم ئاياقلاشقۇچە باش - كۆزۈمگە قامچا ياغدى. يەنە بىر يايى كېلىپ ئاتنىڭ چۇلۋۇرىنى تۇتتى - دە، ھارۋامنى ئارقىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى.

«ياخشى سۆز تاشنى ئېرىتىدۇ» دېيىشەتتى، قېنى ئېرىتكىنى! مەن شۇ كۈنى دۇنيادىكى بار ياخشى سۆزنى قىلدىمغۇ. يالۋۇردۇم، ئىتقا ئوخشاش ئۇلارغا كۈچۈكلۈنۈپ يىغلىدىم. دادامنىڭ ئۆلۈكىنى ۋە پۈتۈن ئەۋلىيالارنىڭ ئەرۋاھىنى شىپە كەلتۈردۈم. مېنى زادىلا قويۇپ بەرمىدى. ئۇلارنىڭ باغرى تاشتىنمۇ قاتتىق، پۈتۈن تېنى مۇزدىن يارىتىلغان ئادەملەر ئىدى. ئادەملەر دۇنياغا بىرىنى بىرى مۇشۇنداق بوزەك قىلىش ئۈچۈن تۇغۇلغانمۇ؟ دەردىڭنى ئاڭلايدىغان ئادەملەر قەيەردە ...؟

ماڭا ئوخشاش ئوتتۇز ھارۋىكەش ساگدىن بۇغداي قاچىلاپ سار بۇلاققا ماڭدى ... (بۇ ۋاقىتتا سار بۇلاقتىكى تۈگمەندە چېرىكلەر ئۈچۈن ئۇن تارتىلاتتى). يالۋۇرۇش تۈگمىگەنىكەن تېخى، تۆت كۈن ئاۋارە بولۇپ يۈرۈپ بۇغداينى تۈگمەنگە ئۆتكۈزدۇق. ئات - ھارۋا بىلەن ئۈزۈك نەچچە كۈن بىكارغا ئىشلىسەڭ رەھمەت - تازىم قېنى؟ مانا قارا، رەھمەت - تازىم ئورنىغا «ئوغرى، بۇغداي كەم» دەپ يۈزلىرىمگە تۈكۈرۈپ، يەتتە كىشىنى كۆرەدە ئۈچ كۈن سولاپ قويدى ... مانا پالەشلەرنىڭ كاشىلىسى، مەن سولاقتىن چىقسام «ئېتىڭ ئۆلۈپ قالدى» دېدى - دە، ئالدىمغا ئاتنىڭ تۆت تۇيۇقىنى تاشلاپ قويدى. ئۇ مېنىڭ ئېتىمنىڭ تۇيۇقىمۇ ئەمەس. مانا ئۆزلىرى ئوغرى. ئەزبىرايى خۇدا مەنسەپدارلارنىڭ ئۆزلىرى ئوغرى. بۇ ئەھۋالدىن بىر يەرگە داتلاشمۇ تەس. كىمگە ئەرز قىلساڭ بولىدۇ؟ «دادام ئۆلۈپ قالدى، جېنىم ئاكا ...» دې-

كىنىڭگە قارىماي قامچىلاپ سېنى غولجىدىن كۆرەگە ھەيدەپ كەلگەن ئادەملەرگىمۇ ياكى «ئوغرى» دەپ سولاپ قويغان چېرىكلەرنىڭ ئەڭ چوڭى جىڭشۇسىغىمۇ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ باش قويۇشتىن يەنە نېمە پايدا چىقار؟ ...ئاتتىنمۇ، ئاتىدىنمۇ ئايرىلدىم. بوغا - جەۋەنىنى ئۆشنەمگە سېلىپ غولجىغا قايتتىم. خەير ئۇمۇ كەتتى.

ئۇ، ئادەتتىكى سۆزىنى ئۆزگەرتىپ، تۇيۇقسىزلا قايناپ:

— شۇمۇ ئادەمگەرچىلىكمۇ، بۇ نە قەدەر ئۇياتسىزلىق ئىش - ھە، خۇددى غالجىر ئىت ئۇلارچۇ قارا! — دەپ خىقىراپ توختاپ قالدى.

مەن ئۆچۈپ تۈگەي دەپ قالغان سامان ئوتىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قاتلاملىرىنى چوخچىلىغاندىم، ئۇنىڭ قاشلىرى چىمىرىلىپ كۆزىدە غەزەپ ئوتى چاقنىغاندەك كۆرۈندى.

ئاي بىلەن ئاللىقاچان خوشلاشقان، جاھان بارغانسېرى قاراڭغۇلۇق ئىچىگە پاتماقتا. يېقىن بىر جايدىكى ئىتنىڭ ھۇلىغان زۇۋالىلىق ئاۋازى كۆڭلۈمگە قورقۇنچ سېلىپ ئۆتەتتى.

باقى سۆزىنى داۋام قىلدى.

— بىزنىڭ ئۆيدە ئۆلۈم مەرىكىسى بولدى. ئۆلگەن كىشى بولسا، مېنىڭ دادام. ئۇنى قانداق ئۇزاتقاندۇ؟ مەن ھازىدار، بېلىمگە ئاق باغلاپ، كۆك تاياق تايىنىپ، جىنازا ئالدىدا يىغلاپ چىقىشىم كېرەك ئىدىغۇ. مېنى دادام قانچە ئېغىر چىلىقلار بىلەن باقتى، مەندىن نېمىلەرنى كۈتكەنىدى. قېنى ئۇ، قېنى مېنىڭ ئەسقاتقىنىم، ئېسىت، ئېسىت بەختسىزلىك ... يۇرت ئالدىغا نېمە دەپ، قايسى يۈزۈم بىلەن چىقىمەن ... شۇنداق تۈگىمەس - پۈتمەس خىياللار بىلەن كېچىچە پىيادە يۈرۈپ، چاي ۋاقتى بىلەن دوتەي يامۇلنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلگەنىدىم.

— ھەي جۇمبو كۆتەرگەن، توختا! — دېدى بېلىدە سىم ئورىغان قامچىسى بار بىر ئادەم.

— ياق ساتمايمەن، — دەپ يولۇمغا كېتىۋەرگەنىدىم، ھېلىقى بۇگۇرۇپ كېلىپ:

— كىمىڭنى ئەخمەق قىلىسەن چوشقا! ماڭ بۇياققا، سەيسە قىد

لسەن ! — دېدى ـ دە . ئارقامغا ئىتتىرىۋەتتى .
— يەنە نېمە سەيسە بۇ ، مەن ھازىر سەيسىدىن كەلدىمغۇ !
— ساختىپەزلىك قىلما ، ياخشىلىقچە مالڭ ئىت !
— ئەزبىرايى خۇدا ، مەن سەيسىدىن كەلدىم .
— ياخشىلىقچە ماڭامسەن ـ يوقمۇ ؟! ھېلى بىكار كۆرسەن چوشقىنىڭ بالىسى .
— ئۆزۈڭ چوشقا ، ئۆزۈڭ غالىتىر ئىت ، ماڭمايمەن ، نېمە قىلىسەن ؟!
ئۇ قامچىسى بىلەن بىر نەچچىنى ئۇرغانىدى . قولىنى ئارقىسىغا قايرىپ چىڭ تۇتۇۋالدىم . بۇنىڭغا بوي بەرمىگەنلىكىمنى كۆرۈپ ، نەدىندۇ ، ئىككى چېرىك يۈگۈرۈپ كەلدى . ئۇچى بىر بولۇپ مېنى دوتەي يامۇلىغا ھەيدەپ كىردى . ئاۋۋال ، ھارغىچە ئۇرۇپ ، تېپىپ دۇمبالىدى . كېيىن بىر قاراڭغۇ ئۆيگە سولاپ قويدى .
ھارغانلىق ۋە قورساقنىڭ ئاچلىقىدا ئەسنەپ ـ ئەسنەپ كۆزۈم ئۇيقىغا كەتكەنىكەن ، يەنە ھېلىقى قاپقى يامان ، سىم ئۇرىغان قامچىسى بار يايى :
— تۇرە ئوغرى ، — دەپ بېشىمغا تېپىپ ئويغىتىۋەتتى .
ـ ئەمدى چىقىپ كېتەيمۇ ئاكا ؟
— ئاناڭنىڭ يېنىغا بارامسەن ھارىمى ...
— يەنە نېمە دەيسىز بېگىم ؟!
— ھە ، ئەمدى خېلى چوڭچۇپ قاپسەن . ئالدىمغا چۈشۈپ ماڭ ، — دېدى ـ دە ، ماڭا ئوخشاش پايتىمىسىنى تەتۈر ئورىغان سەيسكەش بىر ئادەم بىلەن ئىككىمىزنى چۈشكىچە بېدە توغراتتى . ئۇندىن كېيىن نامازدىگەرگىچە قىغ توشۇتۇپ قويۇپ بەردى . مانا كۆردۈڭمۇ بۇ نېمە دېگەن خورلۇق .
ئۆز ئاتىسىنىڭ ئۆلۈكىنى تاشلاپ كېتىدىغان ئادەملەرمىدۇق بىز . مۇنداق ئوساللىقنى مەن ئۆز ئىختىيارىم بىلەن قىلدىممۇ ؟ ياق . ئىش شۇنداق بولسىمۇ يەنە ھەممىسى مەندىن كۆڭۈل ئاغرىتىدۇ . يۇرت ئىچىدە

مەن ئەڭ باغرى تاش يامان ئادەم! ھەتتا ئادەممۇ ئەمەس. خۇددى كالا ياكى ئىت. توغرا، ئۇلارنىڭ شۇنداق قاتتىق رەنجىشكە ھەققى بار. بىراق، كاساپەتكە ئۆزۈم يولۇقاي دەپ ئالايىتەن بارمىدىم-دە،… ئۇرۇق-تۇغقانلار ماڭا ئوچۇق چىراي ئاچمايدۇ.

— دادىڭ ئۆزى تاپقان بىر جۈپ ئۆكۈزنى سېتىپ، بىر كۈنلۈك مەرىكىسىنى ئۇزاتتۇق. سەنمۇ ئوغۇل بالا مەن دەپ بېلىڭنى باغلاپ يۈرىسەنغۇ. قېنى يەتتە نەزىرىنى قانداق قىلىسەن. ياكى داداڭنىڭ يەتتىسىنىمۇ بەرمەمسەن، — دېگەندەك سۆزلىرى جان-جېنىمدىن ئۆتۈپ يۈرەككە نەشتەردەك سانجىلىپ تۇراتتى. ئۇرۇق-تۇغقانلارنىڭ تەنىسىنى بېسىش ئۈچۈن دادامنىڭ يەتتە نەزىرىنى ناھايىتى چوڭ ئۆتكۈزدۈم.

شۇ يىلدىن باشلاپلا ئۆز ئالدىمغا يەر ھەيدىيەلمىدىم. قوش، ئات-ھارۋا، ھەتتا ئۇرۇقلۇققا بىر خو بۇغداي ئۈچۈن باشقىلارغا سانغىرىدىغان بولۇپ قالدىم. ئەمدى كېچە-كۈندۈز جان كۆيدۈرۈپ ئىشلىسەكمۇ چاپىنىمىز تىزدىن ئاشمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۈچ-تۆت يىلغا بارماي يېرىمىزنىڭ مۇقىم پارىقى دەن ۋە باشقا ئالۋاڭلارنى بېرەلمەستىن يەرنى سېتىپ بېرىپ ئۇنىڭدىنمۇ ئادا تاپتۇق… شۇندىن بېرى تالادا قېلىپ، ھەر كىمنىڭ ئىشكىدە تەمتىرەپ يۈرىمىز. ئىككىمىز خامان تەپكەن كۈنى ھېلىقى خوجايىننىڭ زەھەرلىك سۆزلىرىنى ئۆزۈڭمۇ ئاڭلىدىڭ. ھە، مانا بىزنى شۇنداق ئاچ كۆز خوجايىنلار، ئالۋان-ياساقلار، خورلۇق-ھاقارەتلەر قۇرۇق قاخشال قىلىپ قويدى. مانا ھازىر ئۆزۈڭ كۆرۈپ تۇرىسەن. بىزدىن ئەمدى ماغدۇر كەتكەن. تىرىكچىلىك بولسا، مۇشۇ… قېنى ياشلىق! قېنى كۆڭۈلدە يالقۇنجاپ تۇرىدىغان زوقلار! ئەمدى كۆڭۈلگە ئارام بەرگۇدەك چىرايلىق ناخشا ئېيتىش مۇمكىنمۇ، يوق. ئۇنىڭغا زوق كېرەك، ماغدۇر كېرەك.

باقى كۆڭلىدىكى ھەسرىتىنى قاپلىشىپ چىققان تۈتۈندەك ئۇزۇن ۋە ئېغىر بىر تىنىپ چىقاردى-دە، توختاپ قالدى.

يەرنى قوچاقلاپ ئالغان كېچىنىڭ ئېغىر قاپقارا بېسىمىنى بۇزۇپ ھەر تەرەپتىن خورازلار قىچقاردى. بۇ ئاۋازلار شەرقنى قاپلاپ ياتقان قو-

يوق قاراڭغۇلۇقنى يېپىزلىتىشكە باشلىدى. بىز تونۇرغا ئىگىشكەن ئىدۇق، كاۋىسنىڭ كۆيۈپ پىشقان پۇرىقى دىماققا كېلىپ تەگدى. ئۇنى تونۇردىن كەتمەندە ئاۋايلاپ ئالدۇق ـ دە، باقىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ كەتتۇق.

6

باھارخان ئۆلگەندىن كېيىن باقىنىڭ سىل كېسىلى ئېغىرلىشىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. بىر كۈنى ئۇنى يوقلاپ قويماقچى بولۇپ يېزىغا چىقتىم. سىلەرگە تونۇش بولغان ھېلىقى «ئالۋاستى كەپىسى» بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە سەتلىشىپ كېتىپتۇ. ھەممىگە نۇر بېرىشكە سېخى بولغان كۈنمۇ بۇ بىر ئېغىز ئۆي ئىچىگە ئۆزىنىڭ ئىسسىق ئاق نۇرىنى چېچىپ ئۆتمەيدۇ. بىرنەچچە ۋاقىتتىن بېرى باھارخاننىڭ شۇۋاق سۇپۇرگىسىدىن قۇتۇلۇپ قالغان ئەخلەپ ـ چىرىندىلەر ۋە كېسەللىنىڭ غەلدى ـ غەشلىرى ئىنتايىن يامان پۇراق چېچىپ تۇرۇپتۇ. مۇنداق ئۆيلەردە كىمنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ، ئارام ئېلىپ تۇرالايدۇ. توغرىسىنى ئېيتقاندا، ھايۋانلارمۇ شۇنداق جايلاردا ئۇزاق چىداپ ياتالماس ئىدى. لېكىن باقىنىڭ ئائىلىسىدەك مىليونلىغان ئائىلە كىشىلىرى مۇشۇنىڭغا ئوخشايدىغان «ئالۋاستى كەپىلىرى» دە كۈن كەچۈرۈپ يۈرۈپ ئاچچىق ھەسرەتتە دۇنيا بىلەن ۋاقىتسىز خوشلىشاتتى.

ئۆيدە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرەتتى. يېڭى تىرىلىپ باقىنىڭ ئەتراپىدا ئۇچۇپ يۈرگەن چىۋىنلەرنىڭ گىژىلدىشى ۋە ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا ئۇخلاۋاتقان ئاۋاق پۇشقاق مۇشۇكنىڭ يۇمشاق خىرىلدىشى بۇ جىملىققا ئېچىنارلىق مۇڭ بېرىپ تۇراتتى. مۇڭلۇق بۇ جىملىق ئىچىدە باقىنىڭ تۆت بالىسى دان توشۇپ تۇرغۇچى ئانىسىدىن ئايرىلغان سېرىق تۇكلۇك كەپتەر باچكىلىرىدەك يېرىم ئاچ ھالدا شۈمشىيىپ يېتىشىدۇ.

مەن باقىنىڭ يەتتە ياشلىق بالىسى توختىدىن:

— داداڭ كىشى تونۇمدۇ؟ — دەپ سورىدىم.

— ئۈچ كۈن بولدى گەپ قىلمىغان، كۆزىنى ئاچمىغان ... — دېدى ئۇ پەس ئاۋاز بىلەن.

— يۈزىنى يېپىپ قويۇپسەنغۇ ؟ — دېدىم .

— بايا دادام ، ئى ... ئى ... قىلىپ ھىجايدى ، ئاغزىغا چىۋىن ئولىشىپ كەتتى ، يېپىپ قويدۇم ، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ . ئۇنىڭ ئۆتكەن يۈزىدە خىرە يانغان خۇشاللىق نۇرى دادىسىنىڭ ئەمدى ياخشى بولغانلىقىنى ئىپادە قىلماقچىدى . لېكىن ئەكسى ھالدا ماڭا ئۇنىڭ يۈزى بىر نەرسىدىن يىرگىنىۋاتقان ئادەمنىڭ چىرايىدەك بولۇپ كۆرۈندى .

باقىنىڭ يۈزىنى ئاستا ئېچىپ باققانىدىم . مەن ئۇنى چىرايى تام دەك تاتىرىپ ، ئىڭىكى تۆۋەن چۈشكەن ھالدا كۆردۈم . تېنىم جىغىلداپ كەتتى . قورقۇنچ باستى . باللىرىغا تۇيدۇرماستىن ئاستا تالاغا چىقىپ كەتتىم .

ئەتىسى ئەتىگەندە مەھەللىدىكى بىر نەچچە كەمبەغەل ، كۆيۈمچان ئادەملەر يىغىلىپ ، سۆگەت شاخلىرى بىلەن جىنازا توقىدى . ئۇنى غېرىپ يوپۇقى بىلەن ياپتى - دە ، ئاش ۋاقتى بىلەن باقىنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ مەھەللىدىن يىراقتىكى تۇپراقلىققا ئېلىپ مېڭىشتى . ئۇنىڭ كۆزگە كۆرۈ-نەرلىك ھازىدارى يوق ئىدى . جىنازا مەھەللىدىن ھەشەمەتسىز ، يېنىك ھەرىكەتلەر بىلەن ئۆزىتىلدى . ناھايىتى ، جىنازا ئالدىدا باقىنىڭ يەتتە ياشلىق ئوغلى يىغلامسىراپ ، بۇرنىنى تارتىپ ، ئۆز گەۋدىسىنى باشقۇرالماي ، مۆدۈرۈپ - مۆدۈرۈپ كېتىپ باراتتى . ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بولسا بەش ياشلىق سىڭلىسى پىلدىرلاپ ئەگىشىپ بارىدۇ . بۇ كىچىككىنە قىزنىڭ يۇمشاق چاچلىرى ئايلاپ تاغاق كۆرمەي پاخماق بولۇپ قالغان ، پۇتى يالاڭغىداق ، ناھايىتى ئۇچىسىدا ھەر رەڭلىك لاتىلار بىلەن يامالغان كىر ، يىرتىق كۆڭلىكى بار ئىدى . ئۇ كىچىككىنە قارا كۆزلىرىنى كۈچ بىلەن ئېچىپ ، بىر ئارقىسىغا ، بىر ئالدىغا مۆلدۈرلەپ قارايدۇ ، بىر يۈگۈرەيدۇ ، بىر توختاپ ئاكىسىنىڭ قولىنى تۇتۇۋالىدۇ . ئۇنىڭ مونچاق-تەك پارقىرىغان كۆزىدىن : « ئاپام قېنى ، ئەمدى دادامنى نەگە ئېلىپ بارىسىلەر ، بىز قانداق قىلىمىز ... » دېگەندەك مەنىلەر چېچىلاتتى . خۇددى شۇ ۋاقىتتا باقىنىڭ تۇمانلىق ۋە قاراڭغۇ ھاياتى ئېغىر كۆلەڭگە بولۇپ جىنازا ئۈستىدىن ئۆتەتتى . مەن ھەسرەت دەرياسىغا چۆمگەن

هالدا بېشىمنى تۆۋەن سېلىپ كېتىپ بارىمەن. مېنىڭمۇ بەش ياشلىق چاغدىكى تەجرىبىسىز يۈرىكىمدە ئانامدىن ئايرىلغان مۇنداق كۈنلەرنىڭ ئاچچىق دېغى قالغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ يۈرەكنى ئېزىدىغان تىترەتكۈچى مۇنداق ئېچىنىشلىق كۆرۈنۈشلەر ماڭا ھەممىدىن چوڭقۇرراق تەسىر بەخش ئەتتى.

مانا تۇپراقلىقتا يېتىپ كەلدۇق، بۇ يەردە بەختسىز ھاياتتىن خوشلاشقان مىڭلاپ ئادەملەرنى ئۆز قويىنىغا ئالغان كونا تۇپراقلار دۆمچەك – دۆمچەك كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ھەممە قەبرە بىر خىل كۆرۈنۈشتە ئەمەس ئىدى. ھىمايىچىلىرىدىن ئايرىلغانلىرى ئويۇلغان ياكى ئېزىنىسى تۈگەپ كىچىككىنە دۆمچەك بولۇپ قالغان. بەزىلىرىنىڭ بولسا، ئۈستىگە تاش، ياغاچ، قوچقار مۈڭگۈزلىرى قويۇلغان، ئاندا – ساندا سالاسۇن بىلەن ئورالغان ۋە گۈمبەز قىلىپ قاتۇرۇلغان مۆتىۋەر قەبرىلەرمۇ كۆزگە چېلىقتى. يەنە يېڭىدىن توپا دۆۋىلەنگەن قەبرىلەر ئۈستىگە يوپيۇرماقلىق شاخلار قادالغان ياكى ئۈستىگە گۈللەر تېرىلىپ سۇ قويۇپ قويۇلغانىدى. مانا شۇلارنىڭ ئارىسىدىن يېڭى توپا دۆۋىلەنگەن باقىنىڭ ئاددىي قەبرىسى ئورۇن ئالدى. كۈندىن – كۈنگە كۆپىيىۋاتقان قەبرىلەرنىڭ يەنە بىر سانى ئاشتى.

باقىنىڭ قەبرىسىگە مۈڭگۈز قويۇلمىدى ياكى گۈل تېرىلمىدى. ئۇنىڭ قەبرىسى تېخى ئەتىيازنىڭ يۇمشاق كوكاتلىرى بىلەن قاپلانمىغان يالىڭاچ مۈگلۈق قەبرە بولۇپ قالدى.

1948 – يىل، غۇلجا.

ئەپقەت ھەمشىرىسى

1

يانۋار كۈنلىرى . پۈتۈن ئەتراپ ئاپئاق قارغا كۆمۈلگەن . سوغۇق ئادەمنى ھەرىدەك چېقىپ تۇرىدۇ . تۈگمەننىڭ نوسى ئۈستىدە ساڭگىلىشىپ تۇرغان چوكا مۇزلار ئادەتتىكى ئېقىمنى ئۆزگەرتىپ ، ئەتراپىغا مەرۋايىتتەك يالتىراق تامچىلىرىنى سېپىپ تۇراتتى .

بىز تۈگمەننىڭ جەنۇبىدىكى دۆڭگە كەلگەندە لەڭشاڭ بۇتخانىسى ئەتراپىغا ئورناشقان گومىنداڭنىڭ پوتەيلىرى ئاشكارا كۆرۈندى .

— ئەمدى تۆۋەنگە قاراپ يۈگۈرۈش كېرەك ، — دېدى يېنىمدا كېلىۋاتقان يولدىشىم .

— توختا ، ساناپ باقايلى ، قانچە پوتەي ئىكەن ، — دېگەنىدىم ،

— ھەي ، بەغەرەز نېمىكەنسەنا ، مۇشۇ يۈرۈلۈشتىكى دۆڭ خەۋپلىك ؛ دۈشمەنگە مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇرىسەن - دە ، — دېيىشى ئارىلىقىدا « تاڭ » ، « تۇڭ » قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ ، ۋىڭىلداپ بىر ئوق ئۆتۈپ كەتتى . بىز تۆۋەنگە قاراپ يۈگۈردۇق .

تۈگمەننىڭ ئۆستەڭى بويىدا ئىككى كىشى قولىياغلىق يۆيۈشۈپ ئولتۇراتتى . ئۇلارنىڭ قىزلار ئىكەنلىكىنى يىراقتىن قاراپ پەرق ئەتكىلى بولمايتتى . نامايىتى يۈز قەدەم يېقىنلاشقان چاغدىلا ئاۋازىنىڭ زىللىقىدىن « ھە ، بۇلار قىزلار ئىكەنغۇ » دېدۇق . ئۇلارنىڭ بېشىدا قوي تېرىسىدىن تىكىلگەن ئاق قۇلاقچا ، ئۇچىسىدا قايرىم ياقىلىق قىسقا جۇۋا ، پۇتىدا پىيما بار ئىدى . ئەسكىرىي فورمىدا ، ئەرەنچە تىكىلگەن جۇۋا ئۇلارنىڭ گەۋدىسىگە ئانچە لايىق كەلمەي . چاققانلىقىنى يوشۇرۇپ تۇرغان بولسىمۇ ، تاسما بەلۋاغ بىلەن بېلىنى مەھكەم باغلاپ ، پىيمىنىڭ قونجىنى قايرىپ ئېلىپ ، يۈرۈش - تۇرۇشقا خېلى قولۇشۇپ ئېلىشقانىدى .

بىز ئۇلار بىلەن سالاملىشىپ، ئۇيماندىكى سازلىقنىڭ شىمالىغا
ئورناشقان شىتاپقا كىرىپ كەتتۇق. بۇ شىتاپ پوزىتسىيىمىزنىڭ شەرقىي
جەنۇبىدا ئەڭ چەتتە تۇرغان جاي بولۇپ، دۈشمەننىڭ لەگشالڭ ئېگىزلى-
كىدىكى ناھايىتى نۇرغۇن پوتەي ۋە ئاكوپلىرىغا قارشى مۇھىم ئورۇن
ئىدى. ئىككىنچىدىن، بۇ شىتاپ جايلاشقان قىسىملىرىمىزنىڭ پوزىتسى-
يىسىنى «يېڭى ھايات» مەھەللىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتكەن
يوللار غەربىتىكى دۈشمەن پوزىتسىيىسىدىن ئاجرىتىپ تۇراتتى. دۈشمەنلەر
يولنىڭ ئۇ قانىتىدىكى ئىمارەتلەرنىڭ ئۆگزىلىرىگە پوتەي ياساپ، ئىستا-
نوكلۇق پىلىموتلارنى ئورنىتىۋالغان. بۇ قاناتتا بولسا، دۈشمەنلەر
تەرەپتىن كۆيدۈرۈپ ۋەيرانە قىلىنغان ئىمارەتلەرنىڭ تاملىرى ۋە ئاندا-
ساندا ئوقتىن پاناھ قىلىپ تىزىلغان كېسەكلەر بىزنىڭ پوزىتسىيىمىزنىڭ
چېكى ئىدى. بىز شىتاپ باشلىقى بىلەن كۆرۈشۈپ بىرئاز سۆھبەت قىل-
غاندىن كېيىن، سۇ بويىدا ئۇچراتقان قىزلاردىن بىرى ئىشىكتىن روخسەت
سوراپ كىرىپ كەلدى.

— مانا بۇ بىزنىڭ قىسمىنىڭ شەپقەت ھەمشىرىسى رىزۋانگۈل
بولىدۇ. قىرىق كۈندىن بېرى بىز بىلەن بىرقانچە جەڭلەردە بولدى. يۈ-
رەكلىك، ئىشچان قىزىمىز، — دەپ تونۇشتۇردى شىتاپ باشلىقى.

— شۇنداق، بىز تونۇشقۇ، — دېدى مېنىڭ يولدىشىم. رىزۋان
كۈلۈمسىرەپ:

— سىزغۇ بۇ يەرگە بىرقانچە قېتىم چىققان ئىدىڭىز. بۇ كىشىنىڭ
بىرىنچى قېتىم كېلىشىغۇ دەيمەن، — دېدى.

— توغرا، — دېدىم مەن.

رىزۋانگۈل — قوي كۆزلۈك، قارا قاش، قاڭشا بۇرۇن، بۇغداي
ئۆڭ، ئوتتۇرا بويلۇق، 19 ياشتىكى قىز ئىدى. ئۇ ئۆزىگە سەپداش
بولۇۋاتقان، ئۇيغۇر قىزلىرى ئىچىدە تېتىكلىكى، پىكرىنىڭ ئۆتكۈرلىكى
بىلەن ئالاھىدە ئايرىلىپ تۇراتتى، باشقا قىزلارغا قارىغاندا ئۆزىگە ياراشقان
تەمكىن يېقىملىق قىياپەتتە كىشىلەر بىلەن ئەركىن سۆزلىشەتتى. ئۇرۇش
باشلانغىلى ئىككى ئايغا يېقىن بولۇپ قالدى. كۈن ساناپ پارتىزان شەك-

لىدىن ئىنتىزاملىق ئەسكىرىي قىسىملارغا ئايلىنىۋاتقان جەڭچىلىرىمىز كىچە - كۈندۈز تىنىماي مەشىق قىلىپ، ھەربىي قائىدە ۋە قورال ئىشلىتىش يوللىرىنى ئۈستۈن ھەۋەس بىلەن ئۆگەنمەكتە ئىدى. ئەنە، بىر بولۇگدا بەش ئاتار مىلتىقنى بۇزۇپ، تۈزەپ ئۆگىنىۋاتقان بىر يىگىتنىڭ يېنىغا كېلىپ دۈشمەندىن ئولجا ئالغان قوراللارنىڭ تۈرلىرى ۋە ئۇنى ئىشلىتىش يوللىرى توغرىسىدا سۆھبەت قىلىشتۇق. ھەممىمىز تىكىلىپ قاراپ تۇر-غانلىقىمىز ئۈچۈنمۇ يىگىت مىلتىقنىڭ چاقمىقنى ئورنىغا سېلىشتا تەمتىرەپ قالدى، رىزۋانگۈل مىلتىقنى قولىغا ئېلىپلا، ھېچقانداق تەمتىرەپ تۇرماستىن چاقماقنى ئورنىغا سېلىپ قويدى. يىگىت ئىزا تارتقىنىدىن قى-زىرىپ كەتتى.

رىزۋانگۈل بەش ئاتار مىلتىق، قول پىلىموت ۋە گىرانات ئېتىشنى، مىلتىقلارنى چۇۋۇپ، تۈزەشنى ئۆز - ئۆزىدىن ئۆگىنىۋالغانىدى. چۈنكى ئۇ قايتا جەڭلەردە بولۇشنى، ئەگەر بىرەر ئېغىر ۋەزىيەت ئىچىدە قالسا، دۈشمەن بىلەن ئاخىرقى تامچە قېنى قالغۇچە قوراللىق كۈرەشنى ئويلايتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن، رىزۋانگۈل ئىنقىلابنىڭ 6 - كۈنىلا بىرنەچچە دوستلىرى بىلەن شۇ ۋاقىتتىكى باش شتابقا كېلىپ پىدايى بولۇپ ئالدىنقى سەپكە بېرىشنى تەلەپ قىلدى. پىدايىلارنى تىزىملاۋاتقان قارا-قاش يىگىت ھاكاۋۇرلۇق بىلەن:

— ھەي سىڭلىم، ئۇرۇش دېگەن قورچاق ئوينىنى ياكى ئاغچايلام ئوينى ئەمەس، بىلىپ قويۇڭ، بۇ جەڭ! — دېدى.

يىگىتنىڭ كۆرەڭلەپ قىلغان سۆزلىرى رىزۋانگۈلنىڭ ئىززەت نەپسىگە تەگدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بۇ يىگىتكە قاتتىق تېگىپ:

— چاپىنى بارغا مۇش ئاتسام، جۇۋىسى بارغا تور كەتتى، دېگەندەك مەن گومىنداڭغا قارشى مۇش ئاتاي دېسەم سىزگە تور كەتتىمۇ - نېمە؟! — دەپ ئۈستەلگە ئالقىنىنى قويۇپ ئۇنىڭ تىزىملاۋاتقان دەپتىرىگە قارىدى. زالدا پىدايىلىققا تىزىملىتىشقا نۆۋەت كۈتۈپ تۇرغۇچىلار ئارىسىدا كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

— ئۇكامۇي ! ئۇرۇش دېگەن جان بىلەن ئوينىشىدۇ . بۇنداق ئىشقا بېلىنى چىڭ باغلىغان ئوغۇل بالا بولۇشى كېرەك . مەن سىلەرنى قىز دەپ ئاياپ گەپ قىلسام قايناپ كەتتىڭىزغۇ ! — دېدى يىگىت خىجالەت بولۇپ .

— پۈتۈن خەلقىمىز قوزغىلىپ كوچا - كوچىدا دەريادەك دولقۇنلىنىپ ئېقىۋاتىدۇ . بىز ئۆيىمىزدە شۇك ئولتۇرالامدۇق ؟ خەلق ئەر- كىنلىك ئۈچۈن « ھۇررا » قىچقىرىپ جەڭگە كىرىۋاتسا ، بىز تاماشا كۆرۈپ تۇرساق ، مۇشۇ بەستىمىز بىلەن قورچاق ئوينىساق ، ئۇيات ئە- مەسمۇ ؟ بىز مۇنداق نومۇسنى كۆتۈرەلمەيمىز ! ئوغۇللار خەلقنىڭ بالىسى بولسا ، قىزلار خەلقنىڭ بالىسى ئەمەسمۇ ، ئۇلار دۈشمەنگە قارشى تۇرما- لىقى كېرەكمۇ ؟! ياق ، قىزلارمۇ جەڭگە ئاتلىنىشى كېرەك ! سىزمۇ بۇنى بىلىپ قويۇڭ ! قېنى يېزىڭ بىزنى ! — دەپ ئۇنىڭغا تىكىلدى .

— جەڭدە سىلەرگە قىيىن بولارمىكىن دەيمەن - دە ، — دېدى يىگىت ، ئەتىمالىم سۆزىدە خېلى ئالدىراپ قالغان بولسا كېرەك ، ئىككى قولىقىنى كەينىگە قايرىپ باغلىۋالغان قۇلاقچىسىنى بېشىدىن ئالدى ، ئۇ- نىڭ پېشانىلىرىدا تەر تامچىلىرى كۆرۈنەتتى . ئۇ ، رىزۋانگۇلنىڭ تەلىپىنى ھەل قىلالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ قىزلارنى شتاپ باشلىقىغا ئەۋەتتى ، باشلىقمۇ ئۇنىمىغانىدى . رىزۋانگۇل :

— دۈشمەن بىلەن ئەرك ئۈچۈن جەڭ قىلىۋاتقانلار ۋەتەننىڭ ئوغۇللىرى بولسا ، بىز ۋەتەننىڭ قىزلىرى . قىزلار « قورال تۇتالمايدۇ » دەپ قايسى تارىختا كۆرسىتىپتۇ . بىزگە قورال بېرىلسۇن ! ھېچقانداق توختالغۇسىز ئالدىنقى لىنىيىگە بارىمىز ... — دەپ مۇراجىئەت قىلدى .

بەزىلەر رىزۋانگۇلگە دوستلىرى بىلەن ساقلىقنى ساقلاش ۋاقىتلىق نازارىتى گوسپىتالىدا خىزمەت قىلىشنى تەكلىپ قىلغانىدى .

رىزۋانگۇل :

— بىز دۈشمەنگە قارشى ھەقىقەتەن غەزەپكە كەلدۇق ، يولىمىزنى توسۇماڭلار ! فرونتتا قوراللىق بېرىشنى قەتئىي تەلەپ قىلىمىز ! — دېدى . ئۇنىڭ يۈزلىرى پوكاندەك قىزارغان ، غەزەپ بىلەن يانغان كۆزلىرىدىن

ياش تامچىلىرى ئەگىپ تۇراتتى. ئۇ، شۇ ھالدا دۈشمەنگە قارشى يېرىلىشقا تەييار تۇرغان بومبا ئىدى.

باشقىلار رىزۋانگۈلنىڭ ئاجايىپ جاسارەتلىك قىز ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭدا ۋەتەنگە، خەلققە، ئازادلىققا بولغان مۇھەببەتنىڭ كۈچلۈكلۈكىنى كۆردى. ئۇنى ئارقا سەپتە قالدۇرالمايدىغانلىقىنى سەزدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، جەڭ مەيدانلىرىغا شەپقەت ھەمشىرىسى قىلىپ ئەۋەتكەنىدى. رىزۋانگۈل جەڭ مەيدانلىرىدىكى ھەرقانداق مۇشەققەتلەرگە چاپسان كۆنۈپ، ئۇ يەردىكى كىشىلەر بىلەن بىر تۇغقاندەك بولۇپ كەتتى.

كۆيۈمچانلىقى ۋە ھېچنەرسىدىن ئېرىنمىگەنلىكى ئۈچۈن جەڭچىلەر ئۇنى ئەڭ شەپقەتلىك، مېھرىبان ھەمشىرىمىز دەپ ھۆرمەت قىلاتتى.

2

1945 ـ يىل 13 ـ يانۋار. تاڭ بىلەن بىزنىڭ قىسىملىرىمىز دۈشمەن پوزىتسىيىلىرىگە ھۇجۇم باشلىدى.

دۈشمەنلەردىن تارتىۋېلىنغان قورالالارنىڭ سانى خېلى كۆپەيگەن بولسىمۇ، پىيادىي بولۇپ، سەپكە كىرىۋاتقانلارغا تېخى قورال تولۇق يېتىشمەس ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، پىيادىلار تۆمۈرچىلەرگە نەيزە ياستىپ چەنزىلەرنىڭ ئۇچىغا قادىۋېلىشقان، مىڭلاپ ـ مىڭلاپ نەيزىلىرىنى كۈندە يالتىرىتىپ، كوچىلاردىن ئۆتكەندە، ئۇلارغا ئەگەشكەن خەلق توپى كوچىلاردا دېڭىزدەك دولقۇنلىنىپ ئاقاتتى. پۈتۈن خەلق ئادەتتىكى شەخسىي تىرىكچىلىكىنى ئۇنۇتقان، ھەممىنىڭ پىكرى ـ خىيالى دۈشمەنگە زەربە بېرىشتىن ئىبارەت ئىدى. جەڭ كۈنى مەيدانلاردا قىسىم ـ قىسىمغا بۆلۈنگەن قوراللىق جەڭچىلىرىمىز ئەتراپىدا نەيزە كۆتەرگەن پىيادىلار ۋە كالتەك، چوماق كۆتۈرۈپ چىققان يۈز مىڭلاپ خەلق دولقۇنى ئاقاتتى. قوراللىق قىسىملىرىمىز ھەربىي قائىدە بويىچە ھەرىكەتلىنەتتى. پىيادىي نەيزىچىلەرمۇ تەرتىپكە سېلىنغان. لېكىن كالتەك كۆتۈرۈپ يۈرگەن خەلق بولسا، ئۆز ئىختىيارىچە ھەرىكەتلىنىپ يۈرەتتى. گاھى چاغلاردا دۈشمەننىڭ ئەڭ دەھشەتلىك ئوت توچكىلىرىغا ئۆمۈلىشىپ باراتتى. مانا بۇگۈنكى

جەڭ كۈنىدىمۇ ھەرەمباغ ۋە لەڭشاڭ ئەتراپىدا سان ـ ساناقسىز خەلق چۈقان سېلىپ يۈرەتتى.

كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەن چاغدا، ئەڭ دەھشەتلىك جەڭ ھەرەمباغنىڭ غەربىي تۆپىلىكىدە باشلاندى. دۈشمەن بارلىق كۈچىنى ھەربىكەتكە كەلتۈرۈپ قارشىلىق قىلماقتا. پۈتۈن ئاكوپ، بىلىنداژ، پوتەيلەردىن تىنىمسىز ئوت ئاچماقتا. بىزنىڭ قوراللىق قىسىملىرىمىز ھەرەمباغ تەرەپتىكى زەرەتكارلىقتا قارغا كۆمۈلۈپ ئالغا سىلجىماقتا. تېخى شاھاجىنىڭ بېغىدىن تۆپىلىككە چىقمىغان جەڭچىلەر سېپى ئارىسىدا بىزمۇ فرونت ھەمشىرىلىرى بىللە تۇراتتۇق.

ــ قىسىملىرىمىز ئالدىنقى سېپى دۈشمەننىڭ ئەڭ خەۋپلىك پوتەيلىرى جايلاشقان تەرەپكە سىلجىپ كەتتى، ــ دېگەنىدى بىرى.

رىزۋانگۈل ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ:

ــ بىزنىڭ ئەمدى بۇ يەردە تۇرغىنىمىزنىڭ ھېچ پايدىسى يوق. جەڭچىلىرىمىز ئارىسىدىن ئورۇن تېپىشىمىز كېرەك، ــ دېدى. بۇ تەكلىپكە بەزىلىرى ئۇنىغان بولسىمۇ، بەزى ھەمشىرىلەر ئۇنىماي قالدى. رىزۋانگۈل ئۆزىنىڭ سۆزىدە مەھكەم تۇردى. سومكىسىنى پۇلاڭلىتىپ باغدىن تۆپىلىكتىكى زەرەتكارلىققا چىقىپ كەتتى. 2 ـ ھەمشىرە بىلەن زەرەتكارلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئونچە كىشى پاتقۇدەك ئويمانلىققا بېرىپ جايلاشتى. ئۇنىڭ ۋەتەن ۋە خەلق ئۈچۈن يانغان ياش يۈرىكى قەھرىمان ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ پەدىسىدە تېپەتتى. ئۇ تەۋرەپ كەتكەن خەلقنىڭ ئۈستۈن روھىنى، ئەركىنلىك ئۈچۈن پۈرۈقلاپ قايناۋاتقان جەڭگىنى كۆرۈپ مەغرۇرلىناتتى. مۇھەببەت ئۆلۈمنى يېڭىدۇ، دېگەندەك ئۆز ۋەتىنىگە، خەلقىگە بولغان مۇھەببىتى ئالدىدا رىزۋانگۈلگە ئۆلۈم ناھايىتى ئاددىي نەرسە كۆرۈنەتتى. ئۆلۈم ئۇنىڭ يادىغىمۇ كەلمەيتتى. ئۇ جەڭگىلەردە ئەڭ خەۋپلىك يەرلەرگە ناھايىتى قىزغىن ۋە قەھرىمانلارچە يۈگۈرۈپ باراتتى. قەلبىدە مۇھەببەت بىلەن نەپرەت قايناپ تاشاتتى. مۇھەببىتى ئەلگە، ۋەتەنگە، نەپرىتى دۈشمەنگە ئىدى. مۇشۇ كۈچ ئۇنى ئالغا ئىتتىرەتتى، باشلايتتى. جەڭ ناھايىتى دەھشەتلىك تۈس ئالدى.

ھەر ئىككى تەرەپتىن ئېتىلىۋاتقان مىلتىق ـ پىلىموت ئوقلىرىنىڭ ۋە گىرا-
ناتلارنىڭ ئاۋازلىرى قۇلاق، مېڭىنى يەپ تۇراتتى. ھەربىر قەبرىنىڭ
دۆۋىلەنگەن توپىلىرى جەڭچىلىرىمىزگە ئوقتىن ساقلىنىشقا پاناھ بولماقتا.
پىلىموت ئوقلىرى بولسا، قەبرىلەر ئۈستىدىكى قارلارنى ۋىژىلدىتىپ ئۇ-
چۇراتتى.

— دۈشمەننىڭ بىلىندازلىرىغا يېقىن بېرىپ قالغان ئىككى ـ ئۈچ
جەڭچىگە ئوق تەگدى، — دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغان ھامان، رىزۋانگۈل
ئالغا قاراپ ئۇچقاندەك يۈگۈردى. ئۇنى كۆرگەن ھەر بىر جەڭچى:

— توختاڭ!!

— توختاڭ رىزۋان!

— ئۆرە ماڭما ھوي، سىڭلىم! — دەپ ۋارقىراشتى.

رىزۋانگۈلنىڭ قۇلىقىغا كىشىلەرنىڭ ۋە ئوقلارنىڭ ئاۋازىمۇ
ئاڭلانمايتتى، ئۇنىڭ قۇلىقىدا پەقەت «جەڭچىگە ئوق تەگدى» دېگەن
بىرلا قايغۇلۇق ئاۋاز شۇېرلايتتى. مانا شۇنىڭغا ياردەم قىلىش كېرەك.
ئۇ، مۆلدۈردەك يېغىۋاتقان ئوق ئاستىدا كۈچىنىڭ بېرىچە ئۆرە يۈگۈرۈپ
كېتىپ باراتتى. چىڭ باغلىغان تاسما بەلۋېغىغا يوغان قاچا
قىستۇرۇۋالغان. قولىدا بولسا داكا ۋە پاختا سېلىنغان سومكا پۇلاڭلاپ
تۇراتتى.

ئۇ يارىدار بولغان ئىككى جەڭچىنىڭ يارىسىنى تېڭىپ، ئارقا
سەپكە ئەۋەتكەندىن كېيىنلا ۋىزۋود كوماندىرى ئەڭ خەۋپلىك يەردە بې-
شىدىن يارىلىنىپ يىقىلدى. رىزۋانگۈل ئۇنى كۆردى ـ دە، شۇ تەرەپكە
يۈگۈرۈپ كەتتى. كوماندىر دۈشمەننىڭ پىلىمونت ئوقى ئۈچ تەرەپتىن
قايچا ئۆتتۈشۈپ تۇرىدىغان خەتەرلىك جايدىن ئون قەدەمچە نېرىدا
تۇرغان ئەسكى تامغا يېتىۋېلىشقا يۈگۈرگەندە ئوق تەگكەنىدى. شۇ چاغدا
رىزۋانگۈل يۈگۈرۈپ يېتىپ كەلدى ـ دە، ئۇنى ئۆزى نىشانلىغان چولاق
تامغا سۆرىدى. ئۇشقىتىپ ئۇچۇۋاتقان ئوقلار رىزۋانگۈل بىلەن
يارىدارنىڭ ئەتراپىدىكى قارلارنى ئۇچرىتىپ تۇراتتى. لېكىن مەرد
رىزۋانگۈل ئوقلارنىڭ ئۆزىگە كەلتۈرۈۋاتقان ئۆلۈم خەۋپلىرى بىلەن

ھېسابلاشمايتتى . ئۇ ، كۆزلىگەن ئۇن قەدەمدىكى چولاق تامغا يارىدارنى يەتكۈزۈپ بېشىنى تاڭدى ۋە ئاغزى ـ بۇرنىنى سۈرتۈپ ھوشىغا كەلتۈردى .

كوماندىر ئۆلۈم ئاغزىدىن قۇتۇلدى .

جەڭچىلەر دۈشمەننىڭ دەھشەتلىك قارشىلىقىنى سۇندۇرۇپ ئىلگىرى كېتىپ باراتتى . خەۋپلىك جايدا يەنە بىر جەڭچى يارىدار بولدى . رىزۋانگۈل ئەمدى ئارقىغا قاراپ يارىدار جەڭچىگە يۈگۈرگەنىدى ، دۈشمەننىڭ ئوقى كېلىپ ئۇنىڭ بېشىغا تەگدى .

— ئاھ رىزۋانگۈل ! — يۈگۈرگەنىدى دوستلىرىدىن بىرى ، يۈرەكتىن فونتاندەك ئېتىلىپ چىققان بۇ ئاۋاز شەپقەت ھەمشىرىلەر ئەتراپىدىكى كىشىلەرنى چۆچۈتىۋەتتى . ھەممىمىز ئۇنىڭ ئەتراپىغا توپلاشتۇق . رىزۋانگۈل كۆزىنى مەھكەم يۇمۇپ ، چىشلىرىنى كىرىشتۈرۈپ ياتاتتى . ئۇنىڭ يۈزىدىن ئەگىپ ئېقىپ چۈشۈۋاتقان قىپقىزىل قان ۋە تال ـ تال بولۇپ يۈزىگە چىپلىغان قارا چاچلىرى ئۇنىڭغا ئاجايىپ بىر سۈر پەيدا قىلغانىدى . ئۇنىڭ بېشى داكا بىلەن مەھكەم تېڭىلىپ گوسپىتالغا ئەۋەتىلدى . ئۇزىتىپ قالغۇچىلار بولسا ، ئېچىنىشلىق چوڭقۇر ھەسرەت ئىچىدە ئۆرە تۇرۇپ قالدى .

شۇ كۈنى ئازادلىق ئۈچۈن بولغان قايناق جەڭلەردە شەپقەت ھەمشىرىلىرىمىزنىڭ يەنە بىرى — رازىيەمۇ ئېغىر يارىدار بولدى .

شەپقەت ھەمشىرىلىرىمىزمۇ خەلقنىڭ ئەركى ئۈچۈن دۈشمەنگە قارشى كۈرەش مەيدانىدا شېھىت بولغان ۋەتەننىڭ قەھرىمان ئەزىز پەرزەنتلىرى قاتارىدىن ئورۇن ئالدى .

1948 ـ يىل ، نويابىر .

مۇئەللىمنىڭ خېتى

مۇئەللىم كونۋېرت ئۈستىگە «بۇ خەت غۇلجا شەھىرىدە تۇرۇشلۇق ئانام چىمەنخانغا تەگسۇن»، تۆۋىنىگە «ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى ئوغلىڭىز روزىدىن» دەپ يازدى. ئەمدى يېزىلغان بۇ سالام خەتنى ئانىسىغا قانداق قىلىپ ئەۋەتىشنىڭ چارىسىنى ئويلاپ، ئۇ چوڭقۇر خىيالغا چۆمگەنىدى.

ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا مايلىشىپ قارىداپ كەتكەن بىر ئۈستەل تۇرىدۇ. بۇ ئىشلەش ھەم تاماق يېيىش ئۈستىلى. كېچىسى بولسا، يېتىش ئۈچۈن كارىۋاتنىڭمۇ خىزمىتىنى قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۈستەلگە يېپىلغان جاپاكەش كۆپە، ياستۇق ۋە قالايمىقان چېچىلىپ ياتقان كىتاب، دەپتەر، قەغەزلەر كىرلىشىپ يىرگىنىشلىك تۈس ئالغانىدى. ئۆينىڭ تام تورۇسلىرىدا ساڭگىلىشىپ تۇرغان ئۆمۈچۈك تورلىرى ئىسلىشىپ، قارا رەڭگە بويالغان. ئۈستەل يېنىدا سوڭگى يەنچىلىپ كەتكەن ئەسكى شىۋەكتىن باشقا كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى مۇئەللىمنىڭ ياستۇقى ئاستىغا جايلىشىپ كەتكەن. پەنجىرىنىڭ ئويۇقىدا ئىسلىشىپ كەتكەن كۇرۇشكا بىلەن بىر دانە قارا ھېجىر تۇرىدۇ. ئىشىكنىڭ يېنىدىكى تۆۋى كەڭ، جۇمىكى ئۇزۇن بىر چۆگۈن چاي دەملەش ئۈچۈن ھەم يۇز يۇيۇش ئۈچۈن كېرەك بولۇپ تۇراتتى. يەنە ئاغزى ماكچىيىپ كەتكەن يىر ئەسكى چامداننى ئېتىۋارغا ئالساق، بۇ ئۆيدىكى ھەممە جابدۇقنى ساناپ تۈگەتكەن بولىمىز.

چامغۇرغا ئورنىتىپ قويغان شامنىڭ پوتلىسى ئۆسۈپ ئىسلاشقان
بۇ زەي ئۆينىڭ ئىچى بارغانسېرى قاراڭغۇلاشماقتا.
پەرۋانىلەر شامنىڭ پىلىلدىغان كۈچسىز نۇرىنى سىلكىتىپ
مۇئەللىمنىڭ خىيالىنى تېخىمۇ تۇمانلاشتۇراتتى.

كوچا تېخىمۇ قاراڭغۇ. ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ئاسمىنىدا يۇلتۇزلارمۇ كۆرۈنمەيدۇ. گويا شەھەر تا ئاسمانغىچە كۆمۈرگە ئايلىنىپ قاپقارا بولۇپ

قېتىپ قالغان، ئەل قاتتىق ئۇيقۇغا چۆمۈپ، پۈتۈن ئەتراپتا ئۆلۈم جىمجىتلىقى هۆكۈم سۈرەتتى. ناهايىتى بۇ سۈرلۈك كېچىنىڭ تىنچلىقىنى قەيەردىندۇر، يىراق يەرلەردىن ئاڭلىنىۋاتقان كۆكەمە ئىتلارنىڭ ئاچچىق قاۋاشلىرى ۋە پەنجىرىدىكى قاتتىق نان پارچىلىرىنى غاجاۋاتقان چاشقانلارنىڭ كىترلاشلىرى بۇزۇپ تۇراتتى. ئۆينىڭ قاراڭغۇلىشىشى بىلەن مۇئەللىمنىڭ هەرىكەتسىز جىم بولۇپ قالغانلىقىنى سەزگەن چۈچۈنلەر ئۆمۈلۈشۈپ، بۈرگىلەر بولسا سەكرىشىپ ئۇنىڭ قېنىنى شوراشقا كىرىشتى. لېكىن مۇئەللىم بۇ هادىسىلەرنىڭ هېچقايسىسىنى سەزمەيدۇ. ئۇ مەيدىسىنى ياستۇققا قويۇپ، بېشىنى ئىككى قولىنىڭ ئارىسىغا قويغان هالدا جەينىكىنىڭ ئاغرىشىنىمۇ تۇيماستىن دۈم ياتىدۇ.

چەتتىن قارىغان كىشى ئۇنىڭ ئۇيقۇدا ئىكەنلىكىنى ياكى ئويغاقلىقىنى پەرق قىلالمايتتى.

— روزى، روزى، هەي روزەم!

پەنجىرىدىن كىرىۋاتقان تۇيۇقسىز ئاۋاز مۇئەللىمنى سەسكەندۈرۈۋەتتى. ئۇنىڭ چىگىش كىرىپ كەتكەن خىياللىرى دەهشەتلىك بىر قورقۇنۇچقا ئورۇن بېرىپ قەيەرلەرگىدۇر ئۇچۇپ كەتتى. ئۇ بېشىنى كۆتەردى ـ دە، بىر نۇقتىغا قاراپ بەزگەك كىشىدەك تىترەشكە باشلىدى. چۈنكى، مۇشۇ هالەتتە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا جاللات شېڭ شىسەينىڭ خەلققە كۆرسىتىۋاتقان دەهشەتلىك قانلىق كارتىنىلىرى ئۆتۈشكە باشلىغانىدى:

مىڭلاپ ـ مىڭلاپ كىشىلەر تۇيۇقسىزلا كۆك ماشىنىغا چۈشۈپ غايىپ بولاتتى. ئۇلار نېمە گۇناه قىلدى ۋە نەگە ئېلىپ كېتىلدى؟ ئۇنى هېچكىم بىلمەيتتى. لېكىن تۈرمىلەردە بولۇۋاتقان هاقارەت، زورلۇق، زۇلۇم، ۋەهشىلەرچە قىيناشلار، ئادەم سويىدىغان قۇشخانىلاردا ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ قانلىق پاجىئەلىرىدىنمۇ نەچچە هەسسە دەهشەتلىكرەك قىيناپ ئۆلتۈرۈشلەرنى سېزەتتى. مۇئەللىمنىڭ بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلىرىنىڭ تولىسى بىر كېچىدىلا كۆك ماشىنىغا چۈشۈپ يوقاپ كەتكەنىدى. ئەنە ئۇلارنىڭ بىرىنى ئادەم ئوغرىلىرى بېشىنى چۆمكەپ هايۋاندەك يېتىلەپ

كېتىپ باردۇ . ئۇنى بۈگۈن سويسا كېرەك .

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا : قارنى يېرىلغان ، باشلىرى مىجىلغان ياكى يۇرەكلىرى سۇغۇرۇپ ئېلىنىپ ، تىللىرى كېسىلگەن گەۋدىلەرنىڭ قانغا مىلىنىپ يېتىشلىرى ، ئۆزىنىڭ تىرىك كۆمۈلدىغان ئورىسىنى كولاۋاتقان بىچارە مەھبۇسلارنىڭ ھالسىز ھەسرەتلىك قىياپەتلىرى ، تاغ ئارىسىدا قاغجىراپ ياتقان ئادەم بېشىنىڭ قۇرۇق سۆڭەكلىرى قاتار تىزىلىپ كەلدى .

مۇئەللىم ئادەم قاسساپلىرىنىڭ بۈگۈن چولىسى تېگىپ بۇ يەرگە قەدەم تەشرىپ قىلغانلىقىغا جەزمەن ئىشەندى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇ ئۇ-لۇغ ، كىچىك بىر تىندى ـ دە ، ئالدىراشلىق بىلەن قالايمىقان كىيىنىشكە باشلىدى .

ـ ھەي ، روزى ، روزى بارمۇ سەن ئۆزۈڭ !؟

ــ مەن ، مەن ... مانا ھازىر ، ــ دېدى مۇئەللىم ھودۇقۇپ ، ــ خاپا بولماڭلار ... چاپىنىمنى ... ــ ئۇنىڭ ھاسىرىغان ئاۋازى پەنجىرىدىن ھويلىغا ئاشكارە ئاڭلىنىپ تۇراتتى .

ــ قورقما ھەي روزىم ! مەن سادىق . ئىشىكنى ئاچ ! ــ مۇئەللىم روزى ئۆزىنى تامام دەھشەت ئوراپ ئالغانلىقىنى ئەمدى سەزدى . پېشانىسىدىن بۇژۇلداپ چىققان تەرنى چاپىنىنىڭ يېڭى بىلەن سۈرتۈپ :

ــ ۋاي خۇمپەر ! كېچىدە كېلىپ ئادەمنى شۇنچىمۇ قور-قۇتامسەن ، ــ دېدى ـ دە ، ئىشىكنى ئاچتى . ھازىر ئۆيگە كىرگەن مېھماننى دەررۇ قاراشتا مۇئەللىمنىڭ دوستى سادىق دەپ ئېيتىشقا بولماي-دۇ . نېمىشقا دېسىڭىز ، ئۇنىڭ بالدۇرقى ئاق دومىلاق يۈزى قارايغان ، كۆزلىرى ئىچكىرى كىرىپ ، چوڭقۇر چاناق ئىچىدە پىلدىرلاپ قالغانىدى . ئۇنىڭ بۇرۇنقى كېلىشكەن گەۋدىسىمۇ ۋىجىكلەپ قالغانىدەك بولۇپ كۆرۈ-نەتتى . ئۆڭۈپ ، يىرتىلىپ كەتكەن كىيىم ـ كېچەكلىرى ئۇنىڭ ھازىرقى قىياپىتىنى تېخىمۇ سەت كۆرسەتەتتى ، سادىق ئۆشنىسىدىكى توپا باسقان بوپىسىنى پەنجىرە تۈۋىگە قويۇپ ئولتۇردى ـ دە ، روزىنىڭ ياتقىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ :

— بەللى ئاداش، سەن مەندىنمۇ ۋەيرانە ئىكەنسەن. ئوقۇتقۇچىنىڭ تۇتقان ئۆيى شۇنداق پاسكىنا بولامدۇ؟

— خاتىرجەمسىز ھاياتتا قولۇڭ قانداق ئىشقا بارىدۇ ئاداش. كۆڭۈللۈك ئۆي تۇتۇش ئۈچۈن، كۆڭۈللۈك تۇرمۇش كېرەك، — دەپ روزى شامنىڭ پوتلىسىدىن قارايغان قولىغا تۇكۇردى.

— ھازىرقى روھىي چۈشكۈنلۈك، ئەندىشىلىك ئەھۋالىمىزدا بۇ سۆزنى قىلىشقا ھەقلىقسەن. ئەمما ئوقۇتقۇچى بولغان كىشىنىڭ ئۆزىنى تۇتالماسلىقى، بىپەرۋالىقى ئوسال ئىش.

— پەلسەپە ساتمىساڭچۇ. ھويلىغا نەدىن كىردىڭ؟ — دېدى روزى سادىقنىڭ گېپىنى كېسىپ.

— ۋارقىراپ - ۋارقىراپ ئاڭلىتالماي، ئاخىر تامدىن چۈشتۈم.

— ئوغرىلىقنىمۇ ئۆگىنىپسەن - دە؟

— ئەھۋال مۇشۇنداق بولسا ھەر نېمە بولىمىز - دە، — دېدى سادىق بېشىنى لىڭشىتىپ. ئۇ غەزەپلىنىپ مۇشتىنى تىزىغا ئۇرۇپ ئولتۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — بۇ گومىنداڭچىلارنىڭ پەيلى مۇشۇنداقلا بولىدىغان بولسا، ئۇلارنىڭ بىزنى بەخت - سائادەتكە، مەدەنىيەتكە ئېلىپ بارىمىز دېگەنلىكى مەلۇم بولدى. خەلق ئاچ - يالىڭاچ قېلىپ خورلۇق، گادايلىق، نادانلىق ئاپەتلىرىگە ئۇچرىدى. خەلقنى مەدەنىيەتكە باشلايدىغان مۇئەللىملەرنىڭ ئەھۋالى مانا مۇشۇنداق. بەخت - سائادەتنىڭ جايى زىندان بولدى. تەقىپ قىلىش، چېقىمچىلىق، مۇتتەھەملىك، خىيانەت، تۆھمەت، ئوغرىلىقلار ئۇچىغا چىقتى. تېخى بۇ گېزەندىلەر ئۇيالماستىن ئۈچ ۋىلايەتتە زۇلۇمغا، ھوقۇقسىزلىققا قارشى قوزغالغانلارنى ئوغرىلار دەپ تەشۋىقات قىلىۋاتىدۇ. ئۆز ھوقۇقى ئۈچۈن كۈرەشكۈچىلەر ئوغرى بولسا، خەلقنى بۇلاپ - تالىغۇچىلارغا، ھوقۇقىنى ئاياق - ئاستى قىلغۇچىلارغا، نېمە دەپ نام بېرىشكە بولىدۇ. مانا بۇ تالاش ئۈستىدىن ئادىل ھۆكۈم چىقارغۇچىلار گومىنداڭچىلارنى ئوغرى دەپ، ئازادلىقنى تەلەپ قىلغۇچىلارنى توغرى دەيدۇ. ھە، روزى، مانا قارا، ئەگەر بىزمۇ ئازادلىقنى خالايدىكەنمىز، مۇنداق بۇلۇڭ - پۇشقاقتا ئېسىلىشىپ كىرگە،

ئەخلەتكە چۆكۈپ ياتقۇچە ئۈچ ۋىلايەتتە باشلانغان كۈرەشنىڭ ماھىيە-
تىنى خەلققە چۈشەندۈرۈپ، خەلق ئازادلىقى يولىدا قولىمىزدىن كەلگەن
ياردىمىمىزنى كۆرسىتىشىمىز كېرەك.

— توغرا ئېيتتىڭ سادىق، ئەلۋەتتە مۇنداق پەيتتە بىز جەڭگە
كىرەلمەي قالغان بولساقمۇ، بۇ يەردىكى خەلققە كىم ئوغرى، كىم توغرى،
يەنى دوست كىم، دۈشمەن كىم ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈش بىزنىڭ
ئۈستىمىزدىكى قەرز، — ئىككى مۇئەللىم خېلى ۋاقىتقىچە سۆزسىز جىم
ئولتۇرۇشۇپ قالدى.

روزى بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ، سادىققا بىر نېمە دېمەكچى بولۇپ،
يەنە توختاپ قالدى. نېمىشقا ئۇ كۆڭلىگە كەلگەن سۆزنى دوستىغا
ئېيتالمىدى. چۈنكى روزى ناھايىتى ئېھتىياتچاندى. ئىككىنچىدىن، بۇ
ۋاقىتتا كىشىلەر بىر-بىرىگە ئانچە ئىشەنمەس بولۇپ قالغانىدى. شۇنىڭ
ئۈچۈن، روزى ئۈرۈمچىدىكى ياشلار ئىچىدە گومىنداڭغا قارشى بولۇۋات-
قان مەخپىي ھەرىكەتنى سادىققا تامامەن سۆزلەپ بېرىپ، ئۇنىمۇ بۇ
ھەرىكەتكە تارتىشتىن ئېھتىيات قىلدى. «كىم بىلىدۇ، بىرقانچە ۋاقىتتىن
بېرى سادىق قەيەردە، كىملەر بىلەن بولدى، بىر بىرىنى تۇتۇپ
بېرىدىغانلار ئازمۇ ھازىر ...» دەپ ئويلىغانىدى. لېكىن روزىنىڭ سادىق
توغرىسىدىكى مۇنداق گۇمانلىق ئويلىرى توغرا ئەمەس ئىدى.

سادىق كۈلۈمسىرەپ:

— ھە، بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ توختاپ قالدىڭغۇ؟ سۆزلە
قورقۇنچاق، — دەپ روزىغا قارىدى.

— قويساڭچۇ سادىق! — دېدى روزى بىرنەرسىدىن يىرگەنگەن-
دەك چىرايىنى تۈرۈپ، — ئۆزۈڭنىڭ ئەھۋالى قانداق ئاداش؟

— نېمىمنى سورايسەن، جاۋ يۈتىڭدا سەندوبادىكى مەكتەپكە
شىياۋجاڭلىققا سايلاندىڭ دېگەن گەپنى ئاڭلاپ چىققىنىمدا سىلەر «مانا
سادىق مۇدىر بوپتۇ، بىز بولساق مۇئەللىم، بەختىڭ بار ئىكەن،
بەختىڭ» دېيىشىپ مېنى تەبرىكلىشىپ قالدىڭلار. مەن سىلەر بىلەن
خۇشال خوشلىشىپ ھارۋا ئىزدەپ دەڭ-دەڭگە يۈگۈرۈپ كەتتىم. ئاخىر

بىر ئۆلەرمەن كالا ھارۋىسىنى تېپىپ، شۇنىڭ بىلەن يولغا چىقىپ، ئۈچ كۈن دېگەندە ئەتراپى سازلىق، قومۇشلۇق بىر جاڭگال يېزىغا چىقتىم. شىيەنجېڭفۇدىكى بورىلىرى ساڭگىلاپ تۇرغان زەي بىر تاشلاندۇق ئۆيدە بەش كۈن قوندۇق. چىلە پۇراپ تۇرىدىغان سىبىسقچىلىقتا پاشىنىڭ دەستىدە قېنىپقىنا بىر دەم ئۇخلىيالمىدىم. بەش كۈن ئىچىدە ھېچكىم مەن بىلەن تۈزۈك گەپلەشمىدى، ياكى قىلىدىغان ئىشىمغا ئەۋەتمىدى. توغرىسى، مەن بۇ يەرگە ئوقۇتقۇچىلىق ۋەزىپىسى بىلەن چىقتىممۇ ياكى مەھبۇس بولۇپ پالاندىممۇ ئۇنى ئاجرىتىۋالالمىدىم. ئېسىت، بىر نەچچە يىل ئوقۇغۇنۇم نەگە كەتتى. يىراق يەرلەردىن كېلىپ ئوقۇغۇنۇمغا مىڭ پۇشايمان قىلدىم. ئاخىر چىدالمىغىنىمدىن كېيىن، «سولساڭ بىراق سولا، ياتارمەن» دېدىم - دە، باتۇرلۇق قىلىپ شىيەنجاڭنىڭ ئالدىغا توپ - توغرا كىرىپ باردىم. شىيەنجاڭ بىر قولىدا تاماكا، بىر قولىدا چاي قويۇلغان ئىستاكاننىڭ ئۈستىدىن تۇتۇپ ئالدىدىكى قەغەزگە قاراپ ئولتۇرۇپتىكەن. ماڭا بوينىنى بۇراپ گەپ قىلماستىن قاراپ تۇردى. مەن ئۇنىڭ بۇ قارىشىدىن ھېچنەرسە ئۇقالمىدىم - دە:

— شىيەنجاڭ جانابلىرى، مەن نېمە ئىش قىلىمەن؟ ئالتە كۈن بولدى، زېرىكىپ ياتىمەنغۇ، — دېدىم - دە، قىزىرىپ تىترەپ كەتتىم. ئۇ يېپەرۋالىق بىلەن ھېجىيىپ ئازراق ئويلىۋالغاندىن كېيىن:

— بۇ يەردە ھازىر ئۇيغۇر مەكتىپى يوق. سەن خاتا چىقىپ قاپسەن، — دېدى.

— ئانداق بولسا مەن قايتىپ كېتەيمۇ؟ — دېگەنىدىم، شىيەنجاڭ مەندىن شۇ گەپنى كۈتۈپ تۇرغان بولسا كېرەك، ئەتىمالىم:

— مۇمكىن. سەن ئىشلىيەلمەيدىكەنمەن دەپ بىر پارچە ئەرز يېزىپ بېرىپ ئاندىن كەتسەڭ بولىدۇ، — دېدى ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ. كېيىن قولىدىكى تاماكىسىنىڭ ئاخىرقى قىسمىنى چېكىۋېتىپ، ئىستاكاندىكى چاينى سۈمۈرۈپ جىم بولۇپ قالدى. شۇ كۈنىلا ئەرز يېزىپ تاپشۇردۇم. شىيەنجاڭ مەندىن قۇتۇلغانغا خوش، مەنمۇ ئىگىسىز ئىتتەك كەچكىچە زەي يەردە زېرىكىپ ئاچ يېتىشتىن قۇتۇلغىنىمغا خوش. شۇ

كۈنى كەچ كىرگەنكە قارىماي بوپامنى دۈمبەمگە ئارتىپ، پىيادە يولغا چۈشتۈم. مانا بۈگۈن ئۈرۈمچى شەھىرىگە كەلگىلى ئۈچ ئاي بولدى...

— ئۈچ ئايدىن بېرى نېمە ئىش قىلدىڭ؟

— سايۋاقتا كېلىپ كېسەك قۇيدۇم.

— زەي يەرگە كىرىۋېلىپ، سازاڭدەك بىكار ياتقاندىن كۆرە، ئەمگەك قىلىش قانداق ياخشى. قورساقمۇ تويىدۇ، تەنمۇ چېنىقىدۇ. — ھە مۇدىر، ئىش شۇنداق دېگىن.

— مەنغۇ سىنپەننى تۇمشۇقۇمنى تىرەپ يۈرۈپ تۈگەنكەندىم. ئاخىر مۇئەللىم بولالماي قالدىم. سەن ئۆزۈڭ نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن، — دەپ سورىدى سادىق.

— مېنىڭ مۇئەللىملىكىم سېنىڭ تەمتىرەپ يۈرۈشۈڭدىن ئانچە پەرق قىلمايدۇ، بۇ ئەھۋاللارنى ئاتا-ئانىمىزدىن يوشۇرۇپ قېلىشقا ئانچە ئورۇنتىمۇ قالمىدى ئاداش، — دەپ روزى مۆلايىم بىر قىياپەتتە ياستۇق ئاستىدىكى خەتنى ئېلىپ سادىققا ئۇزاتتى. سادىق ئوقۇشقا كىرىشكەن خەتتە مۇنداق سۆزلەر يېزىلغانىدى:

«سېغىنىشلىق سالام خەت:

مېھرىبانىم ئاتا! غەم-قايغۇلار ئىچىدە قالغان دەردلىك ئوغلۇڭ روزىدىن سالام!

جېنىم ئاتا! ئېسىمدىن زادى چىقمايدۇ. سەن كەچ كۈزنىڭ بىر ئەتىگەنلىكى مېنى يۇيۇندۇرۇپ، چىرايلىق كىيىندۈردۈڭ. گۈللەپ تىكىلگەن جىلتىنى بوينۇمغا ئېسىپ قويدۇڭ، ئانىلىق مېھرىڭنى چېچىپ يۇمشاق قولۇڭ بىلەن بۇدرە چاچلىرىمنى سىلاپ تۇرۇپ «مېنىڭ ئوغلۇم بۈگۈندىن تارتىپ، بەخت يولىغا كىرىدۇ. يۇر قارا كۆزۈم، مەن سېنى بەخت ئۆيىگە تاپشۇرىمەن» دەپ مەھەللىمىزدىكى باشلانغۇچ مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردىڭ. مەن شۇ كۈندىن تارتىپ ئوقۇشقا كىرىشتىم. مانا بۇ يىل توپ-توغرا ئون ئۈچ يىل ئوقۇدۇم.

قارىغىنا! مېھرىبان ئاتا چىرايىمغا. مەنمۇ بۇرۇن ئالدىڭدىكى

بالاگىغا ئوخشاش بۇدرۇققىنا، قىزىل يۈزلۈك ئوغلۇڭ روزى ئەمەسمىدىم. شۇنداق، مەن شۇ روزى. بىراق ھازىرقى ھوقۇقسىزلىق، ئەندىشىلىك ھاياتىمدا يىگىرمە ئىككى ياشلىق روزىنىڭ سەن سىلىغان قارا بۇدرە چاچلىرى ئاقاردى. چىرايلىرى ساغرىپ پېشانىسىغا سىزىقلار تارتىلدى.

جېنىم ئانا! باراۋەر ھوقۇققا ئىگە بولغان جايلاردىكى ئوقۇمۇشلۇق كىشىلەرنىڭ بەختلىك ھاياتىنى كۆرۈپ، «يۈرەك پارەم ئوغلۇمنى ئوقۇتسام، بەختلىك بولار» دېگەن شېرىن ئارزۇلار بىلەن بار — يوقۇڭغا قارىماي مېنى ئوقۇتقانىدىڭ. لېكىن مەن بەختسىز بولۇپ چىقتىم. خاتىرجەم ئەمەسمەن. ھەتتا ئۆزۈمنىڭ سايىسىدىن ئۆزۈم قورقىدىغان بولۇپ قالدىم. ھەر كۈنى چۈشۈمدە زىندان، ئۆلۈم، زۇلۇم كۆرىمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇرنۇمغا ھەمىشە قان پۇرىقى كېلىدۇ، يۈرۈكۈم سىقىلىدۇ... ياق، مەن تۇغۇلغاندا مۇنداق بەختسىز، بىئارام ئەمەس ئىدىم... كېلىچەكمەنىڭمۇ بەختسىز ئەمەسلىكىگە ئىشىنىمەن. ئانا، ئوغلۇڭنى ھازىرچە بەختسىز قىلغان ۋە ئۆز خەلقىغە مۇئەللىمنى رودو، سەت قىلىپ كۆرسەتكەن نەرسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنىمۇ ياخشى چۈشەندىم. ئۇ — تەڭسىز جەمئىيەت، ئۇ — ئىستىبدات ھاكىمىيەت. ئانا، سىلەر ئىلىدا تۇرۇپ كۇلۇۋاتىسىلەر! بىزنىمۇ سېغىنغانسىلەر؟ خۇشاللىنىڭلارغا، بەختىڭلارغا بىزنىمۇ شېرىك قىلغۇڭلار كېلىدىغاندۇ؛ سىلەرگىمۇ مۇئەللىم كېرەكتۇر. مەن ياخشى بىلىمەن، ئەلۋەتتە كېرەك. ئۆز بالىسىدىن، ئۆز ئانىسىدىن، خەلقىدىن، ۋەتىنىدىن كېچىدىغان كىشىلەر سېنىڭ بىلەن بىز ئەمەس. مېھرىبان ئانا! ئوغلۇڭ بۇنىڭدىن ئۆزگەرىدىمىكىن دەپ ھەرگىز گۇمان قىلما. مەنمۇ ئازادلىق يولىدا، بەخت يولىدا كۈرەشكە تەييار!

1945 — يىل، ئاۋغۇست

كۆچۈككە ھۇجۇم

1946 ـ يىلى، كەچكۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئۈرۈمچى ئاسمىنىنىڭ قاپىقى تۈرۈلگەن، چىرايى سۇرۇن بولۇپ تۇراتتى. كوچىلاردا يۈرۈش ـ تۇرۇشمۇ شۇنداقلا كۆڭۈلسىز بولۇپ تۇرغان بىر پەيتتە، نەنگۈەن كو- چىسىدىكى ئاشپۇزۇلدىن خوتۇنى بىلەن بىر ھەربىي ئادەم چىقتى. ئېرى ئېگىزرەك، خوتۇنى بولسا پاكارراق ئىدى. بىزنىڭ بىلىدىغىنىمىز پەقەت شۇلا. ھەربىي كىشىنىڭ ئېتىنى بىز بىلمەيمىز، ئەمما ئۇنىڭ مۈرىسىدە چاپراس تاسمىسى، ساغۇچ، يېڭى ھەربىي كىيىمى بولۇپ، بەلۋېغىنىڭ ئالدى ئوڭ تەرىپىدە يالتىراق قاپلىق تاپانچىسى ئېسىقلىق ئىدى. ئۇنىڭ ياقىسىدا قانداقتۇر ھەربىي ئۇنۋانىنىڭ بەلگىلىرى تۇراتتى. بۇ قىياپەتتىكى كىشىنى كۆرگەنلەر، ھە، ئەلۋەتتە، بۇ خېلى چوڭ ئوفىتسېر ئىكەنغۇ، دەپلا قويۇشاتتى. ئۇ ۋىزۋۇت كوماندىرىمۇ، روتا كوماندىرىمۇ، ياكى كىچىكرەكىمۇ، كاپىتانمۇ، بەلكى پولك كوماندىرىمۇ، ئۇنى سۈرۈشتۈرگىلى بولامدۇ؟ ئەگەر سىزنىڭ ئېتىڭىز نېمە، نېمە خىزمەت قىلىسىز؟ دەپ سورىساق، بىزگە ئېيتىپ بېرەتتىمۇ؟ ياق، ئۇنداق ئىشتىن ھەزەر قىلىش كېرەك. بولمىسا سەن سوراپ باققىنا قېنى؟ ئۇنىڭ يۈزى سۆرۈنلىشىپ، قاپىقىدىن مۇز يېغىپ كېتىدۇ ۋە ئاغزىدىن زەھەردەك ئاچچىق سۆزلەر چىقىپ، چېچىلىپ تۆكۈلۈۋەتسە، يۈزۈڭ ئېچىشىپ كېتىدۇ. ھەتتا چىدىمىغىنىدىن ئۆزىمۇ ئورنىدا تۇرۇپ ئۈچ قېتىم سەك- رەيدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىغان شېرىكلىرىنىڭ شۇنداق كۆڭۈلگە تەگكۈدەك ئالاقە قىلغانلىقى بىزگە ناھايىتى ئوچۇق بولغانلىقى ئۈچۈن ئېھتىيات قىلىمىز ـ دە ...

مانا مۇنداق ئادەملەرنى بىز سەپرا مىجەز ياكى كۆكەمە دەيمىز. مۇنداق ھەربىي كىشىلەر خېلى كۆپىيىپ قالغانىدى. ئۇلار ئۆزلىرىچە «خەلقنىڭ ئەركىنلىكىنى ھىمايە قىلىمىز» دېيىشىپ يۈرىدۇ. لېكىن

خەلق ھەقىقىي ئەركىنلىك توغرىسىدا ئۇلاردىن بىر نەرسە سوراپ قالسا، ھېلىقىدەك سەپرايى ئۆرلەيدۇ - دە، پىلىموتلىرىنى سۆرەپ چىقىدۇ. گويا قورالسىز، قويدەك ياۋاش خەلق ئۇلار بىلەن جەڭ قىلغىلى كەلگەنمىش. ھەقىقەتەن ئۆلكىنىڭ باشقا شەھەرلىرىدە بولسا گومىنداڭ ھەربىيلىرى بىلەن جەڭمۇ بولۇۋاتاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ نېرۋىسى بۇزۇلغان بولۇشى كېرەك.

بىز ھېلىقى ئىتنى بىلمەيدىغان ئوفىتسېر توغرۇلۇق گەپ قىلماقچى ئىدۇق. لېكىن سەل چەتكە چىقىپ كەتسەك كېرەك. ئەسلىدە سىلەرگە سۆزلەپ بەرمەكچى بولغان ھېكايىمىز تۆۋەندىكىچە:

ئوفىتسېر خوتۇنى بىلەن ئاشپۇزۇلدا ياخشى تاماق يېگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ۋاقتى چاغ، ئالدىرىماي كېتىپ باراتتى. ئاشپۇزۇلنىڭ بوسۇغىسىنى پۇراپ، ھېچنەرسە تاپالمىغان كىچىك، ئورۇق كۈچۈك بىردىنلا بۇرۇلۇپ ئوفىتسېرنىڭ ئارقىسىغا چۈشتى. ئېھتىمال ئوفىتسېردىن مايلىق تاماقنىڭ يېقىملىق ھىدى كېلىپ بۇرنىغا پۇرىدىمۇ ياكى ئۇنىڭ مايلاتقان باجگىرىنىڭ پۇرىقىنى پۇرىدىمۇ، ھەر ھالدا كۈچۈك ئەگەشكۈدەك بىر پۇراق بولسا كېرەك.

كۈچۈك ئوفىتسېرنىڭ بەتىنكىسىنى پۇرىدى. ئاۋۋال ئوفىتسېر ئۆزىنىڭ سۆلەتلىك مېڭىشىنى بۇزماي بەتىنكىسىنىڭ ئۇچىسى بىلەن كۈچۈكىنى ئىتتىرىۋەتتى. كۈچۈك ئوفىتسېردىن ياخشىلىق كۆرمىگىنى ئۈچۈن ئۇنى قاغاپ قاۋاشقا باشلىدى. ئوفىتسېر ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئۇنىڭغا ئالايدى. كۈچۈكمۇ ئۇنىڭغا كىچىككىنە دۈگىلەك كۆزلىرى بىلەن ئالىيىپ قاراپ تۇردى. ئوفىتسېر ئۇ تەرەپكە بىر قەدەم مېڭىپ ھەيۋە قىلدى. كۈچۈك بولسا، ئارقىسىغا ئىككى قەدەم چېكىنىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ يەنە قاراپ تۇردى. ئوفىتسېر ئۇنىڭ قورققانلىقىنى سېزىپ، يەنە خاتىرجەم بولۇپ ئالدىغا قاراپ مېڭىشنى داۋام قىلدى. لېكىن كۈچۈك ئۇنىڭدىن قورقمىغانىكەن، يەنە ئارقىسىدىن ماراپ كېلىۋەردى. ئوفىتسېر بولسا، ئىككى - ئۈچ قېتىم ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئۇنى تىللىدى. كۈچۈكمۇ ئۇنىڭغا قاراپ قاۋاشنى توختاتمىدى. ئوفىتسېرنىڭ سەپرايى بىردىنلا

ئۆرلەپ كەتتى. چىرايى پۈرۈشۈپ، بىر قېشى ۋە سول تەرەپ كالپۇكى كۆتۈرۈلۈپ كىرىشكەن چىشلىرى كۆرۈنۈپ قالدى ... كۈچۈكتىمۇ شۇنداق بىر قىياپەت پەيدا بولغانىدى.
مانا ئەمدى جەڭ باشلىنىپ كەتتى. بىردەم كۈچۈك قاچىدۇ، بىردەم ئوفىتسېر. ئوفىتسېر قورقسا كۈچۈك قاۋايدۇ، كۈچۈك قورقسا، ئوفىتسېر تىللايدۇ. خەيرىيەت جىق ماجرادىن كېيىن غالىبىيەت ئوفىتسېرنىڭ بولۇپ چىقتى. كۈچۈك كۈچىنىڭ ئۈتتۈرىسىدا ھالسىزلىنىپ يىقىلدى. يەڭگۈچى بولسا، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلىپ دەسسەپ تېپىۋاتىدۇ. يېڭىلگۈچىنىڭ ئاغزىدىن قان قۇيۇلۇپ تۇرسىمۇ، تېخىچىلا تىرىشىپ غىڭشىۋاتىدۇ. ئوفىتسېرنىڭ خوتۇنى بىلىكىدىن تۇتۇپ:
— بولدى ئەمدى، بولدى! كېرەك يوق، — دەپ ئۇنى سۆرەپ ئاران يولنىڭ چېتىگە ئېلىپ چىقتى.
لېكىن ئوفىتسېرنىڭ ئاچچىقى تېخىچىلا ئۆرلەپ تۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆز دۈشمىنىنى يانچىپ يەر يۈزىدىن يوق قىلىۋەتكۈچە قويۇپ بەرمىگەن خوتۇنىنى نېرى ئىتتىرىۋېتىپ، ئۇنىمۇ ھەم جان تالىشىۋاتقان كىچىككىنە كۈچۈكنىمۇ تىللايتتى.
— تۈفى لالما! تۈفى! تېخى مېنى قورقۇتماقچى بولىدۇ! — دېدى ئۇ كۈچۈك تەرەپكە تۈكۈرۈپ. ئۇنىڭ ئاچچىقىغا چىدىماي، يېرىم گەز، بىر گەز سەكرەۋاتقىنىنى كۆرگەن خەلق كۈلۈشۈپ كەتتى. ئوفىتسېر ئىزا تارتقىنىدىن قىزىرىپ، تاتىرىپ، تېخىمۇ قاتتىقراق تېرىكتى، مانا ئەمدى ئاچچىقى ئەۋجىگە چىقتى. ئۇ شارت قىلىپ تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋېلىپ، توپىلانغان كىشىلەرگە تەڭلىدى.
— ھەممىڭ ئىت، يوقال! مانا مۇشۇنداق ئېتىپ تاشلايمەن! — دېدى ـ دە، ئۆلۈك كۈچۈكنىڭ جەسىتىگە ئۈچ پاي ئوق ئاتتى ۋە ئۇنىڭ بېشىنى دەسسەپ يانچىۋەتتى.
تاماشىچىلاردىن بىرى ئوفىتسېرغا ئاڭلاتماستىن زاڭلىق قىلىپ:
— قالتىس «قەھرىمان» ئىكەن بۇ! دۇنيادا مۇشۇنداق غەيرەت-

لىك « قەھرىمان » ئۆتكەنمىدۇ ؟ ــ دېدى .
ئىككىنچى بىر ياش يىگىت كىنايىلىك كۈلدى :
ــ ھە ، ئۆتكەن . مانا بۇ گومىنداڭ ئوفىتسېرىدىنمۇ « غەيرەتلىكرەك » ھەتتا قويلارغىمۇ ھۇجۇم قىلىدىغان دونكىخوت دېگەن « قەھرىمان » ئۆتكەن .
تاماشىچىلار ئىھتىيات بىلەن ئاستا كۈلۈشۈپ تارقىلىشتى . ئوفىتسېر بولسا ، جەڭدە دۈشمىنىنى قىرىپ تاشلاپ ، غەزەپ ئوتى پەسەيگەن مەغرۇر غالىپ « دونكىخوت قەھرىمان» دەك ئېغىر چامداپ ئۆز يولىغا يۈرۈپ كەتتى . خوتۇنى بولسا خەلقنىڭ كۈلكىسىدىن خىجالەت بولۇپ ئۇنىڭغا يېتىشۋېلىشقا ئالدىراپ ئارقىسىدىن ماڭدى . شۇنىڭ بىلەن كوچا جىمىپ قالدى .

1946 ــ يىلى ، غۇلجا .

ئەخمەتجان قاسىمى

(خاتىرە)

"... دوستلار ئاتلاغلار شانلىق غەلىبىگە
ئۇلارنىڭ نۇرلۇق ئىزىدىن مېڭىپ ...
ساقلاغلار كۈرەشچان ۋەسىيتىنى
يۈرەككە تېڭىپ!
يۈرەككە تېڭىپ!
ئۇلارنىڭ روھىغا شەرەپ ياغدۇ،
كىشىلىك دۈشمىنىنى
چىقىق بىز يېڭىپ."

— جورئىتى

خەلقىمىزگە بەخت كەلتۈرۈش سەپىرى ئۈستىدە بىرنەچچە رەھبەرلىرىمىزنىڭ بىر يولى خەتەرلىك ھادىسىگە ئۇچراپ قۇربان بولغان چوڭقۇر قايغۇلۇق خەۋىرىنى ئاڭلىدۇق. بۇ ھادىسە ئەسىرلەر بويى زۇلۇم - خورلۇقتىن ئىڭرىغان خەلقنىڭ يېڭى زامان تارىخىغا ماتەمنىڭ قارا سىزىقى ئورالغان ئاچچىق خاتىرە بېتى بولۇپ كىرىدۇ.

ھەر قانداق مىللەت ئۆزىنىڭ مىللىي ئازادلىقى ۋە بەخت - سائادىتى ئۈچۈن كۈرەشكەن، ئۆز مەنپەئەتىنى خەلق مەنپەئەتى ئۈچۈن قۇربان قىلغان قەھرىمان پەرزەنتلىرىنى، ئۇلارنىڭ شانلىق نامىنى قەلبىدە ئەبەدىي ساقلايدۇ. بىزنىڭ خەلقىمىز ئەركىنلىك، بەخت - سائادەتنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا قۇربان بولغان ئۆز رەھبەرلىرىنى مەڭگۈ ئېسىدىن چىقارمايدۇ. خەلق يېڭىدىن - يېڭى ئۇتۇقلارغا، شان - شەرەپلەرگە ئېرىشكەنسېرى ۋە ئۇلار ياراتقان كۈرەش مېۋىلىرىنى تېتىغانسېرى، ئاشۇ

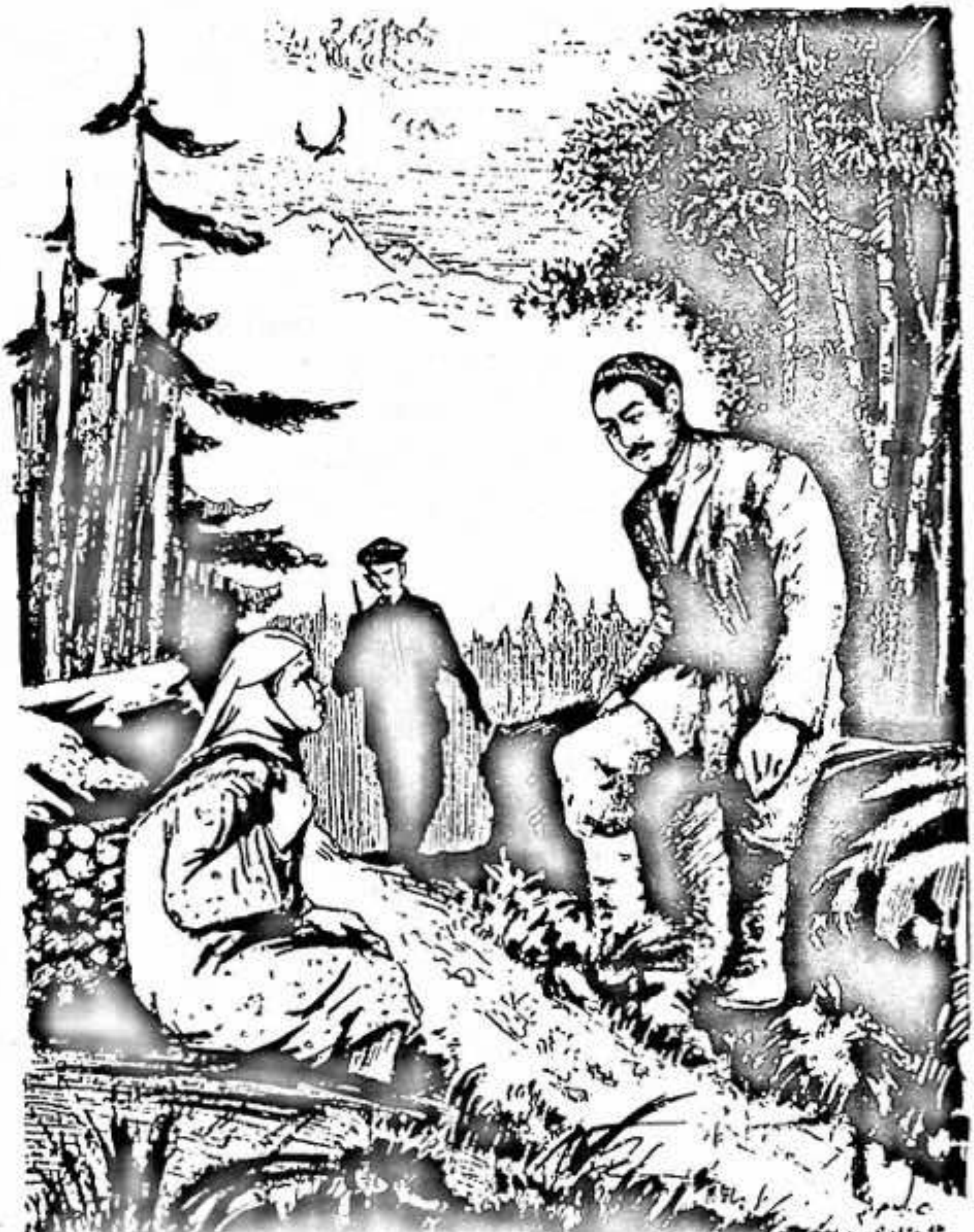

ئەجدادلارنى تېخىمۇ سۆيۈملۈك ھېس قىلىدۇ.

مەن رەھبەرلىرىمىزنىڭ بىرى ـ ئەخمەتجان قاسىمى توغرۇلۇق يازماقچىمەن، بىراق، مېنىڭ بۇ قورقماس ۋە چېۋەر ئادەم توغرۇلۇق ئومۇملاشقان مەلۇماتنى بېرەلمەيدىغانلىقىم ناھايىتى ئېنىق. ھەتتا مېنىڭ بۇ يازغىنىم ناھايىتى ئاز ۋە يېتەرسىز. ئەگەر ماڭا: سەن نېمە ئۈچۈن قولۇڭغا قەلەم ئېلىپ قەغەزنى بوياپ يۈرسەن؟ ـــ دېگەن سوئال قويۇلىدىغان بولسا مەن: بۇ سۆيۈملۈك ئادەمنىڭ قىممەتلىك خاتىرىسى ئەسىرلەر بويى ئىجتىمائىي پالاكەتلىكلەر دەستىدىن زارلانغان خەلقىمىز ئىچىدە قۇرۇق ھۆرمەت بىلەن ئەمەس، مېھىر ـ مۇھەببەت بىلەن يادلانماقتا، مانا مەنمۇ شۇنىڭ بىرى بولۇپ، بۇنىڭغا كۆڭلۈمدىن ئورۇن ئالغان ئىسسىق مۇھەببەت بىلەن قارايمەن. شۇ مۇھەببەت ۋەجىدىن ئەخمەتجان قاسىمى توغرىسىدا ئاز بىلسەممۇ، كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىم توغرىسىدا قولۇمغا قەلەم ئالدىم، دەيمەن.

مېنىڭ يازغانلىرىم ـــ ئۇنىڭ بىلەن كۆپ يۈرۈپ سۆھبەتلەشكەن كىشىلىرىمىز ۋە كېچە ـ كۈندۈز بىرگە بولۇپ ئىشلىگەن دوستلىرى تەرىپىدىن قۇرۇلىدىغان خاتىرە بىناسىغا بىر كېسەك بولۇپ، بىنانىڭ كەم يەرلىرىنى تولدۇرۇش ماتېرىيالى بولار دېگەن ئۈمىدتىمەن.

× ×

ئەخمەتجان قاسىمى ئالەمدىن ئۆتتى.

ئۇ بىزدىن جۇدا بولغاندىن كېيىن، ئىنسانپەرۋەرلىك، ئادالەتپەرۋەرلىك بىلەن يۇغۇرۇلغان غەيۇر سىماسى تېخىمۇ روشەنرەك بولۇپ كۆرۈندى.

ھەقىقەتكە كۆز يۇمايدىغان كىشىلەر ئۇنىڭدا ياخشى پەزىلەت، ياخشى خىسلەتلەرنىڭ بارلىقىنى، بولغاندىمۇ تۇتۇق ئەمەس، ناھايىتى ئوچۇق، خۇددى قاراڭغۇدا يېنىپ تۇرغان چىراغتەك يورۇق ئىكەنلىكىنى ئېيتىشتى. ھەقىقەتەن، ئەسىرلەر بويى جاھالەت قاراڭغۇلۇقىدا گاڭگىراپ

كەتكەن خەلق ئىچىدە ئۇنىڭ يۈرىكى قەھرىمان ، مەرد دانكونىڭ ①
يۈرىكىدەك يورۇق بولۇپ يېنىپ تۇراتتى .

ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ئوبرازىنى يېزىش ئاسان ئەمەس ۋە ئۇنى ئىككىنچى بىر شەخس بىلەن سېلىشتۇرۇپ كۆرۈش تېخىمۇ تەس . بۇ ئادەمنىڭ بىزنىڭ تارىخىمىزدا ئۆزىگە خاس ئۇلۇغلۇقى بار . ئۇنىڭ ئوبرازىنى يالتىراق سۆزلەر بىلەن بېزەشكە بولمايدۇ . بۇ ئوبرازنى ئېچىپ بېرىش ئۈچۈن ، گەپنى ئۇنىڭ ئاددىي ـ ساددىلىقى ، بۇ ئاددىيلىقنىڭ تەبىئىلىكى ۋە ئۇنىڭ روھىي گۈزەللىكىدىن باشلاش كېرەك .

« قەھرىمانلىق ــ ئادەمنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىنكى سۆلىتى ، ئۆزىنى كۆرسىتىپ تۇرغان ھەيۋىتىدە ، ئۇنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشىدە بولماستىن ، بەلكى ئۇنىڭ ئىچكى روھىي بايلىقىدىن ئىبارەتتۇر .» دېگەنىدەك ، ئۇنىڭ قەھرىمانلىقى ناھايىتى قىسمەتكە توختايدىغان ئەڭ كۈچلۈك روھىي مەنىۋىي بايلىقى بىلەن تولغاندۇر .

ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ قەھرىمانلىق ئىش ئىزلىرى ئېزىلگەن خەلقنىڭ بەخت ـ سائادىتىگە مەھكەم باغلانغان . ئۇ خەلقنىڭ بەختى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ شەخسىي بەختىدىن كېچەلەيدىغان ، ئورنى كەلسە بۇ يولدا ئۆز ھاياتىنى قۇربان قىلالايدىغان مەردانە پەزىلەت ئىگىسى ئىدى .

بىز بۇنى 1947 ـ يىلى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى پەيدا قىلغان 26 ـ فېۋرال ۋەقەسىدە ناھايىتى روشەن كۆرۈپ ئۆتىمىز . شۇ كۈنى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھەددىدىن ئاشقان ئۇياتسىزلىق بىلەن پۇقراچە كىيىۋالغان ئەسكەر ۋە جاسۇسلارنى تەييارلاپ ئۇرۇمچىدە بىزنىڭ خەلق ۋەكىللىرىمىز تۇرغان ئۆيىنى ئورىۋېلىپ ھۇجۇم باشلىغانىدى . ئۇلار بىزنىڭ ۋەكىللىرىمىزنى تەھلىكە ئاستىدا تۇتۇپ تۇرۇپ ، خەلقنىڭ قولغا كەلتۈرگەن ئاز ـ تولا ئەركىنلىكىنى تارتىۋېلىپ يەنە دوزاخقا ئىتتىرىش مەقسىتىدە تىز چۆكتۈرۈشنى ئويلىدى . لېكىن بۇنى سەزگەن دانىشمەن ئەخمەتجان قاسىمى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ باشلىقلىرىدىن

---

① م . گوركىنىڭ «ئىزىرگىل موماي » ناملىق ھېكايىسىنىڭ قەھرىمانى . ئۇ قاراڭغۇ جاڭگالدا ئېزىپ قالغان خەلق ئۈچۈن يۈرىكىنى ياندۇرۇپ يول باشلىغان .

بېرىگە : سىزگە ھازىر ئىككى يول بار . بىرى ، چېقىپ ئەسكەرلىرىڭىزگە « ئارقىغا بۇرۇل ، قەدەملەپ مارش !» دېسىز ، ئۇلار چېقىپ كېتىدۇ . بىز چېقىپ نەنگۇەندىكى خەلقنى تىنچلاندۇرۇپ تارقىتىۋېتىمىز ، تىنچلىق بولىدۇ ، ئىككىنچىسى ، مانا شۇ ئىشكنى ئېچىپ ، ئەسكەرلىرىڭىزنى قويۇپ بېرىسىز . ئۇلار بىزنى ئۆلتۈرىدۇ ، بۈگۈن ئۇرۇمچىدە ، ئەتىدىن تارتىپ پۈتۈن ئۆلكىدە قان تۆكۈلىدۇ . مانا شۇ ئىككى يولنىڭ قايسىنى خالىسىڭىز بىرىنى تاللىۋېلىڭ ! بىز ئۆلۈمدىن ئەسلا قورقمايمىز ، ئۇنى ئال-لىقاچان ئۈستىمىزگە ئالغان ئادەملەرمىز . ھازىر بىز ھايات قالساقمۇ خەلققە پايدا ... چۈنكى ئۇن بىر بىتىم بويىچە خەلقنىڭ ئەركىنلىكىنى تەمىن قىلىمىز . ئۆلەك ئۇنىڭدىن ئارتۇق پايدا ، چۈنكى بۇ مۇناسىۋەت بىلەن خەلق قوزغىلىپ ، بۇ بىتىمدىن كۆرە ئارتۇقراق يەنى تولۇق ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرىدۇ . بىزنىڭ قېنىمىز خەلققە ئازادلىق كەلتۈرۈپ بېرىدۇ . بۇ ئەلۋەتتە بىز ئۈچۈن شەرەپلىك ئۆلۈم بولىدۇ ، دېدى .

ئەخمەتجاننىڭ بۇ مەردانە خىتاۋى بىلەن ، دۈشمەنلەرنىڭ رەسۋاسى چىقىپ ساختا قىياپىتى ئاشكارىلاندى .

ئەخمەتجان قاسىمى خەلقنىڭ قۇدرەتلىك كۈچىگە ناھايىتى ئىشىنىدىغان ، ئۇنىڭغا گۇمان بىلەن قاراشتىن خالى ئادەم ئىدى . ئۇ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ چوقۇم مەغلۇپ بولۇشىنى ئالدىن كۆرەلىگەن ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ دائىم ئىشەنچلىك ھالدا « ئۆلكىمىزدە خەلقچىللىق سىياسەت جەزمەن ئەمەلگە ئاشىدۇ » دەپ سۆزلەيتتى . ئۇ دۈشمەنىنى ئاجايىپ ماھارەت بىلەن كالتەكلىيەلەيتتى ، ئاددىي ، لېكىن مەزمۇنى تىرەن سۆزلەر بىلەن دۈشمەننىڭ كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپ ، ئۇنىڭ سۈرىتىنى خەلققە سىزىپ كۆرسىتەلەيتتى .

ئۇ بىر كۈنى گومىنداڭ ساقچى ئەمەلدارلىرىنىڭ رەزىللىكىنى پاش قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى :

— دۇنيادا خەلقنىڭ ئەشەددى دۈشمىنى بولغان فاشىزم قولى يەتكەنلا جايلاردا قانلىق قىرغىنچىلىق يۈرگۈزۈپ ئادالەت ۋە ئەركىنلىك تەرەپدارى بولغان ئادەملەرنى يوقىتىش چارىسىگە كىرىشكەنىدى . بىراق

كىملىر بىراۋنىڭ ئۆيىگە ئوشۇق ياكى نەشە تاشلاپ قويماسىدى. ئۇ گېستاپودىن ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن ئىشلەنگەن ھەر خىل ھۆججەتلەرنى تەييارلاپ، شۇ ھۆججەتلەرنى فاشىستلارغا قارشى بولغۇچىلارنىڭ يانچۇق ياكى ساندۇقلىرىغا سېلىپ قويۇپ، شۇنىڭ بىلەن تۇتاتتى. ھازىر بىزنىڭ كىملىر ئۇنداق ئاۋارە بولۇپ يۈرۈشنى خالىماستىن، يۇقىرىقى ئاددىي ئۇسۇل بىلەنلا بەڭگى، ئوغرى، قىمارۋاز دەپلا تۇتۇپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى.

مەن شۇ كۈنگىچە بىزنىڭ خەلق ئىچىدە دۈشمەن بىلەن يۈزمۇ-يۈز تۇرۇپ، دۈشمەننىڭ ئەپتى-بەشىرىسىنى دادىللىق بىلەن پاش قى-لىپ كۆرسىتەلىگەن مۇنداق قەھرىمان شەخسنى ئۇچراتمىغانلىقىمنى ھېس قىلىمەن.

«رەھبەر» دەپ نام چىقارغان يۇقىرى مەنسەپتىكى بىر قانچە شەخسلەرنى كۆرگەنىدىم؛ مەن ئۇلارنى تۆۋەن بىر جايدا تۇرۇپ ئېگىز-رەك بىر ئورۇندا ياكى تام تۆپىسىگە چىقىپ، يىراقتىن قاراپ ھەشەمەتلىك بىر گورۇھ ئىچىدە «ئەنە ئۇ»، «ئاشۇ كىشى» دېگەن سۆزلەر قۇلۇقۇمغا كىرىپ تۇرغان ھالدا كۆرەتتىم. 1937-يىلى ئۈرۈمچىگە ئوقۇش ئۈچۈن بارغان. لېكىن ھېچقانداق ئوقۇش جايىغا ئورۇنلاشتۇرۇلماي ئىگىدارسىز قالغان بىرقانچە ياشلار ئىچىدە مەن بار ئىدىم. بىز قار ياققان كۈنلەردىمۇ ئۈرۈمچى خەلق ئىستىراھەت بېغىدا يول ئاداشقان ساياھەتچىلەردەك گۈل-خان سېلىپ، ئۇنىڭ چۆرىسىدە كۈن ئۆتكۈزەتتۇق. بىر كۈنى تۇيۇقسىز بىرنەچچە ماشىنا بىلەن ياخشى قوراللانغان 100 دىن ئارتۇق ئەسكەرنىڭ مۇھاپىزىتىدە شېڭ دۇبەن باغقا كىرىپ بىز تۇرغان جايدىن 30 مېتىرچە يىراقلىقتا — سۇ بويىغا چۈشتى. مۇھاپىزەتچىلەر ئۇنى كەڭ دائىرىدە ئوراپ ئىككى-ئۈچ ئورۇنغا پىلىمۇت قۇرۇپ قويدى. بىزنىڭ ئىچىمىزدىكى بەزى ياشلار گۈلخان يېنىدا كىر يۇيۇۋاتقان، يوپۇرماق غا-زىڭى بىلەن ياستۇق ياساۋاتقان، ئوتۇن سۇندۇرۇۋاتقانىدى، بىرى بولسا دۇتتار چېلىپ ناخشا ئېيتىۋاتقانىدى. تۇيۇقسىز پەيدا بولغان بۇ سۈرلۈك كۆرۈنۈشتىن ھەممىنىڭ ھەرىكىتى توختاپ قالدى. بىز ئۆزىدىن دائىم

ئەنسىرەپ يۈرىدىغان بۇ كىشىنىڭ سۆرى بىلەن ئارتۇق قىمىرلاشتىن ئېھ-
تىيات قىلىشقا باشلىدۇق . شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە بىزنىڭ ئادەتتىكى يۈرۈش
- تۇرۇش ئەركىنلىكىمىز دىمىق ئىچىدە تۇنجۇققاندەك سېزىلەتتى . ھەتتا
بىز ئۇنىڭ ئولتۇراغان تەرىپىگە ئۇزاقراق قاراشقىمۇ پېتىنالمىدۇق . ئارقامدا
« بىزگە قارىدى » دەپ ، بىرى پىچىرلىدى . ئۇنىڭ گېپى ماڭا سوغاقراق
ئىشتىلدى . شىڭ شىسەي تەرەپكە قارىغانىدىم . ئۇ ئۈستەلگ قىرىدىكى
ئۇششاق تاشلارنى ئوچۇمىغا ئېلىپ سۇغا ئېتىپ ئويناۋېتىپتۇ . ئۇنىڭ
گۆشلۈك يالىڭاچ ئوڭ قولىدا بىرنەچچە تال ئۇششاق تاش ، ئاق پەلەيلىك
سول قولىدا بولسا ، يەنە بىر پاي ئاق پەلەي ئۇچۇمدالغانىدى . شىنجاڭ
خەلقىنىڭ « داھىسى » دەپ ئېلان قىلىنغان بۇ مەغرۇر گەۋدىلىك ئادەم-
نىڭ زوڭزىيىپ تاش ئويناپ ئولتۇرۇشى كۆڭلۈمدە سىرلىق بىر تۇيغۇ
ھاسىل قىلدى . مەن ئۇنىڭ تاش ئويناپ ئولتۇرۇشنى ئاددىي ھەرىكەت
يەنى تەبىئەتنى سۆيۈش ھەركىتى دەپ ئەمەس ، شۇ كۈنلەردە ئۆلكە
خەلقىنى مىڭلاپ - مىڭلاپ زىندانلارغا ، قۇشخانىلارغا ھەيدەپ كىرىشكە
باشلىغان بۇ ئادەم ئۆلكە خەلقىنىڭ تەقدىرىنى قولىدىكى ئۇششاق تاشلارنى
شاراقلىتىپ سۇغا چۆكتۈرۈپ ئويناۋاتقاندەك ھېس قىلدۇراتتى . مانا
شۇنداق خەلققە ئىشەنمەيدىغان ، كۆپچىلىككە ئىختىيارى يېقىنلىشالمايدى-
غان « داھى » نى ئۆمرۈمدە بىرىنچى قېتىم 30 مېتىرچە يىراقلىقتا
كۆرگەنىدىم .
مەن شۇندىن ئون يىل ئۆتكەندىن كېيىن ، ئۆلكە خەلقىغە رەھبەر
بولۇپ كۆتۈرۈلگەن بىر ئادەم بىلەن يەنى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن تەلكە
تېغى ئۈستىدە ئۇچراشتىم . مەن بۇ چاغدا يەتتە ۋىلايەتتىن غۇلجىغا
قېچىپ ئۆتكەن ياشلار ئۈچۈن كەڭ سايدا تەشكىل قىلىنغان مەكتەپتە
ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلەۋاتاتتىم . ئەخمەتجان قاسىمنىڭ قېيىن بۇلاققا
دەم ئېلىش ئۈچۈن چىققانلىقىنى ئاڭلاپ ، بىر دەم ئېلىش كۈنى ئەتىگەن-
لىكى ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ كېلىش ئۈچۈن مەكتەپ مۇدىرى غازىيۇپ
بىلەن بىرگە ئاتلىق قېيىن بۇلاققا كەلدۇق . ئۇنىڭ ئېگىز بىر تاغ ئۈستىدە
ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپ ، شۇ تاغقا ئۆرلەپ ماڭدۇق . 15 - 20 مېتىرچە ئۆرلى-

گەندىن كېيىن، يوغان بىر تاش يېنىدا بىر چېلەكتە قارىقات، بىر ياغلىقتا ئۈزۈم بىلەن بىر توغاچنى كۆرۈپ، ئۇ ئەخمەتجان قاسىمنىڭ نەرسىلىرى ئىكەنلىكىنى، ئەمدى ئۇنىڭ بار يېرىگە كەلگەنلىكىمىزنى ھېس قىلدۇق. بىراق، ئۇنى بۇ ئارىدىن ئۇچرىتالماي يەنە ئىگىزلەپ، بۇرالمىلىق تىك يار تاش يېنىغا كەلگەندە يول تاپالماي قالدۇق. بىر ئاز ئارقىغا يېنىپ يەنە ئۆرلىشىمىزگە تاغنىڭ يۇقىرى قىسمىدا تۇرغان ئەخمەتجان قاسىمنى كۆردۇق. ئۇ قولىنى بۇلغىتىپ بىزنى چاقىردى.

بىز خۇشاللىقىمىزدىن بار كۈچىمىز بىلەن يۇقىرىغا قاراپ يامىشىپ، تاغ ئۈستىدە ئەخمەتجان بىلەن قىرىنداشلارچە تىنىچ ـ ئامانلىق سوراشتۇق. لېكىن بىزدە ھاسىراش بېسىلمىغانىدى. ئۇ كۈلۈمسىرەپ:

— ھە ـ ھە، مانا تاماكىنى كۆپ چەككەننىڭ پايدىسى شۇ، — دەپ چاقچاق قىلدى. ئەخمەتجاننىڭ يەلكىسىدە بەش ئاتار مىلتىق، قولىدا «فېبت» ماركىلىق فوتو ئاپارات ساڭگىلاپ تۇراتتى. سىپتا كىيىمى ۋە ئېلىپ يۈرگەن جابدۇقلىرى بىلەن بۇ ئادەم تاغنىڭ مۇشەققەتلىرىگە كۆنۈكۈپ، تەبىئەت بىلەن چېلىشىپ يۈرگەن ئوۋچى ياكى بىر ئاددىي جەڭچىدەك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ چېنىققان مۇسكۇللۇق ئورتا بويى، كەڭ پېشانىلىق، قىسقا قىرقىلغان تۇم قارا بۇرۇتلۇق، كۈلۈمسىرەپ تۇرغان يۈزى تاغنىڭ ساپ ھاۋاسى ۋە گۈزەل مەنزىرىسى ئىچىدە ناھايىتى يېقىملىق، تازا ۋە جەزىبىلىك بولۇپ تۇراتتى.

ئەخمەتجان قاسىمى بىزنى سۈرەتكە چۈشۈردى. ئاندىن بىز بىلەن يانمۇ يان ئولتۇرۇپ:

— قانداق، بىزنىڭ تاغلار چىرايلىقمۇ؟ — دېدى. ئۇ بېشىنى سەل سىڭايان قىلىپ ئەتراپتىكى قارىغاي، دەرەخلەرگە ۋە پەستىكى ئېدىر قاپتاللىرىدىكى ياپيېشىل چىمەنزارلارغا زوق بىلەن قاراپ كۆكسى قانغۇچە نەپەس ئېلىپ بىزگە قارىدى. مەن ئۇنىڭ شۇنداق بېشىنى سول تەرەپكە سەل سىڭايان قىلىپ كىشىگە نەزەر سالىدىغان ئادىتى باردەك سەزدىم. ئۇ ماڭا ناھايىتى يېقىن ئولتۇرغانىدى. پۈتىدىكى رابوتچىك ئۆتۈكى مېنىڭ ئۆتۈكۈمگە تېگىپ تۇراتتى، يېقىملىق كۈلۈپ تۇرىدىغان مۇلايىم

قىياپەتلىك. چىن ئىنسانى مۇئامىلىدىكى بۇ ئادەم ماڭا تۆۋەندە تۇرۇپ مۇنبەر ئۈستىدە كۆرۈپ يۈرگەن ئەمەلداردەك تۇيۇلمىدى. بۇ خەلقنىڭ ھەقىقىي رەھبىرى، مانا شۇ تاپتا بولسا بىزنىڭ ئاغىنىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن ئۇنىڭدىن تارتىنىپ ئولتۇرمىدىم. ئۆزۈمنىڭ ھېسسىياتىم بويىچە تاغنىڭ گۈزەللىكىنى خۇسۇسەن يۇقىرى ئېغىزدا سايرام كۆلى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا يايلاقلىرى بارلىقى، ھەر جەھەتتىن كېلىشكەن تەلكە تېغىنىڭ دەم ئېلىشقا ئەپلىك ئورۇن ئىكەنلىكى توغرىسىدا گەپ قىلدىم. ئۇ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ ئاڭلاپ:

— بۇنى توغرا ئېيتتىڭىز، سايرام ئەتراپىدا ۋە كۆك سالادا ساناتورىيە قۇرساق بولىدۇ، — دەپ تەستىقلىدى. كېيىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىنى سورۇشتۇرۇپ كېلىپ:

— ئوقۇغۇچىلارغا قانچە گرامدىن شېكەر بېرىۋاتىسىلەر؟ — دەپ سورىدى. قانچە گرام دېگىنى ئېسىمدا يوق، مۇدىر جاۋاب بەردى.

— بۇ يەردە ھەسەل كۆپ، شېكەرنىڭ ئورنىغا شۇنى بەرسەڭلار ئەرزان چۈشىدۇ. ھەم ھەسەل دورىلىق ياخشى نەرسە. ئىنە ئاۋۇ تەرەپتە — چارباغ دەپ ئاتىلىدىغان يەردە تەبىئىي باغ بار ئىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا تاغ قاپتاللىرىدا نۇرغۇن ئالما كۆردۈم. ئالمىلار پىشىپ يەرگە تازىمۇ تۆكۈلۈپتۇ. ئۇ بىر كىشىنىڭ خۇسۇسىي بېغى ئەمەس، كۆپچىلىكنىڭ بېغى، ئوقۇغۇچىلارغا ئېيتىڭ، مەرھەمەت ئالما يەپ كېتىشسۇن، بىر كۈنى ھەممىڭلار كېلىپ شۇ ئالمىلاردىن ئېلىپ كېتىڭلار، ئۆزىغۇ ياۋا تاغ ئالمىسى، شۇنداق بولسىمۇ ئەتىگەنلىك چايدا بالىلارغا بەرسەڭلار، پايدىلىق. نۇرغۇنراق ئاپىرىپ قاق سېلىۋېلىشسۇن.

شۇ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بىللە تاغمۇ-تاغ يۈرۈپ ئوۋ ئوۋلىدۇق. ئوۋلاپقۇ بىز ھېچنەرسە تۇتالمىدۇق، بىراق شۇ سۆيۈملۈك رەھبىرىمىزنىڭ بىر قانچە خىسلىتى مەندە ئۇنتۇلماس خاتىرە بولۇپ قالغاندى. مەكتەپ مۇدىرى ئاتلارنى ئېلىپ چىقىش ئۈچۈن پەسكە چۈشۈپ كەتكەن ۋاقىتتا مەن ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن ھەسەل ھەرە باققۇچىنىڭ ئۆيىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغاندىم. ئۇ بىردىنلا:

— مىلتىق ئاتالامسىز ؟ — دەپ سورىدى . مەن بىرئاز خىجىل بولۇپ راستىنى ئېيتتىم :

— ياق ، ئېتىپ باقمىغان .

— قېنى ئېتىپ بېقىڭ ، ئىچىدە تۆت تال ئوقى بار ، — دېدى . ئۇ ماڭا قارىغا قانداق ئېلىشنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن ، بەش ئاتارنى ماڭا سۇنۇپ ، تاغدىن شاقىراپ چۈشۈۋاتقان سۇ بويىدىكى تېرەككە قونۇپ تۇرغان بىر سېغىزخاننى كۆرسەتتى . مىلتىقنى قولۇمغا ئېلىپ بىر تىزىم بىلەن تىزلىنىپ ، قورۇلغا ئالدىم . لېكىن ئەپلەشمىگەندەك بولۇپ ئورنۇمدىن تۇردۇم .

— ئېتىڭ ، ھە ، ئەپلەشمىدىمۇ ، قولىڭىزنى مېنىڭ مۈرەمگە قويۇڭ ، — دەپ ئالدىمغا كېلىپ تۇردى . مەن يېتىرقاپ :

— ياق ، ئەپەندىم ، ئۆرە تۇرۇپ ئاتىمەن ، — دەپ ئىككى - ئۈچ قەدەم نېرى چېكىنىپ كەتتىم ، ئۇيالغىنىمدىن قىزىرىپ كەتسەم كېرەك .

— ھى ، ھى مانا قىزىق ، نېمشقا تارتىنىسىز ؟ ، — ئۇ « ھى » ھەرپىنى غەلىتە قىسقا ، يېنىكرەك قىلىپ ئېيتتى . ئۇنىڭ بۇ ئاھاڭدا بىرقانچە چۈشەنچىلەر ئىپادىلەنگەندەك تۇيۇلاتتى .

مەن مىلتىقنى قارىغا ئالا - ئالماستىنلا ئېتىۋەتتىم .

ئەپەندىم تۆۋەندىكى ساي تەرەپكە ماڭدى . مەن مىلتىقنى دولامغا سېلىپ ئارقىسىدىن ئەگەشتىم . ئىككى يۈز مېتىرچە يۈرگەن ئىدۇق ، سايىنىڭ ئىچكىرىسىدىن كونىرىغان يىرتىق كىيىملىك بىر قازاق كەمپىر ئۆزىدىن چوڭ بولغان قاقشال ئوتۇننى باغلاپ ئۆشنىسىگە ئارتىپ ، مۈكچەيگەن ھالدا ناھايىتى ئاستا يۈرۈپ كېلىۋاتاتتى . ئۇ بىزگە يېقىن كەلگەندە تىزلىنىپ ئوتۇنغا يۆلەنگەن ھالدا ھاسىراپ ئولتۇرۇپ قالدى .

— ئېسەنسىزما كەمپىر ، ھە ، دەم ئېلىڭ ، دەم ئېلىڭ ، ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ . — دېدى ، ئەخمەتجان ئاپپاراتىنى راسلاپ ئۇنى سۈرەتكە چۈشۈرۈۋالدى . ناھايىتى مېھرىبانلىق بىلەن ئۇنىڭ تىرىكچىلىك ۋە ئائىلىسى توغرىسىدا ، ئۆيىنىڭ نەدىلىكىنى سۈرۈشتۈردى . كېيىن ئۇنىڭ ئوتۇنىنى يۈدۈپ ، ئاۋۇلىغا يېقىن جايغا ئاپىرىپ بەردى . كەمپىرنىڭ شۇنچە ياشقا

كىرگەندىمۇ شۇنداق ئېغىر ئوتتۇننى كۆتۈرۈپ كەلگەن غەيرىتىنى ماختىدى ۋە يېقىن كېلەچەكتە مۇنداق ئېغىر كۈلپەتلەردىن قۇتۇلىدىغانلىقىمىزنى ئۇنىڭغا ئاددىي سۆزلەر بىلەن چۈشەندۈردى.

شۇ كۈنى تاغ ئايلىنىپ يۈرۈپ، ئەخمەتجان قاسىمى يىراقتا چوقچىيىپ تۇرغان چوققىدا قونۇپ ئولتۇرغان بىر توك قاغىنى كۆرۈپ قېلىپ، ئۇنى ئاتقانىدى. ئوق قاغىنىڭ دەسسەپ تۇرغان يېرىگە تېگىپ بىر پارچە تاش بىلەن بىرگە قاغا قاڭقىپ قالايمىقان بولۇپ كەتتى. مەن ئۇنىڭ بۇ مەنزىرىگە قاراپ باللارچە ھوزۇرلىنىپ قاقاقلاپ كۈلۈشىنى كۆرۈپ، ھەيران بولدۇم. رەھبەر ئورۇندىكى، خەلق ئالدىدا چوڭ ئابرويغا ئىگە بولغان بىلىملىك بىر كىشىنىڭ بۇنداق قاتتىق كۈلۈشى بۇ ئادەمدىكى كەمچىلىكمىكىن دەپ ئويلىدىم. لېكىن دەررۇلا م. گوركىنىڭ «مەن ھېچقاچان ۋ. ئېلىئىچكە ئوخشاش باشقىلارنىمۇ كۈلدۈرۈۋېتىدىغان كۈلكە بىلەن كۈلەلەيدىغان كىشىنى ئۇچراتمىدىم. مۇنداق دۇنيا بويىچە ئۇلۇغ ئادەمنىڭ كۆزىدىن ياش چىققۇچە باللار كۈلكىسى بىلەن كۈلگەن كىشىنى ھەتتا كۆرۈشنىڭ ئۆزىلا ھەجەپكە قالدۇراتتى. مۇنداق كۈلۈش ئۈچۈن چوڭ قۇۋۋەتلىك، كۆڭۈللۈك سالامەتلىككە ئىگە بولۇش كېرەك» دېگەن سۆزلىرىنى ئەسلەپ: بۇ مىجەز دۇنيا بويىچە شۇنچە ئۇلۇغ كىشىگە يېتىشسىزلىك بولماي، بەلكى كۆڭۈل ئازادە، پاك، خۇش پېئىل دەپ تەرىپلەنگەندە ئەخمەتجان قاسىمىدىكى مۇنداق باللارچە ھوزۇرلىنىپ كۈلۈش ئۇنىڭ كىرسىز ساغلام تەبىئىتىدىكى كۆڭۈل ئازادىلىكى بولسا كېرەك دېگەننى ئويلىغانىدىم.

مەن ئۇنى بىر كۈنى ناۋايخانا ئالدىدا كۆردۈم.

— ئۇستام مېنىڭ مېھمىنىم بار ئىدى، نان ياقتۇرماقچى ئىدىم، بىر خو ئۇندا قانچە نان بولىدۇ؟

— سېنىڭ ئۇنۇڭنى ئوغرىلاپ ئالاتتىمۇ؟ ئەكىلىپ بەرمەمسەن، يېقىپ بەرمەيمىزمۇ؟ — دېدى ناۋاي.

— ئۇنىنىڭ خوسىنى قانچىدىن ئېلىۋاتىسىز؟ — دەپ سورىدى ئەخمەتجان قاسىمى.

ناۋاي قوپالراق ئادەم ئىكەن، ئاچچىقلىنىپ:
— گىرگە بېرىپ يۇچەنچىدىن سورا! — دېدى.
— ھە، ھە، بولىدۇ، بولىدۇ، — دېدى، ئەخمەتجان قاسىمى ۋە نېرىراق بېرىپ، ئالما ۋە سامسىلارنىڭ نەرقىنى سوراشتۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ئىگىلىرى ھۆرمەت بىلەن سالام بېرىشكەندى، ناۋايلارنىڭ بىرى ئەپەندىمنى تونۇپ قېلىپ:
— ئىم، ئەخمەتجان ئەپەندىمكەن ئەمەسمۇ، سەن شۇنداق قوپاللىق قىلدىڭا! ئادەم ئەمەس ئىكەنسەن! — دېگەندى، ھېلىقى ناۋاي:
— ئۇقماپتىمەن، — دېدى ـ دە، ھاڭ ـ تاڭ قېتىپ قالدى. بىرنەچچە يولداشلىرى ئۇنى ئەيىپلەشتى.
شۇنداق قىلىپ، خەلقنىڭ بۇ جەسۇر پەرزەنتى ۋە دوستى ھەم خەلقنىڭ ھەقىقىي رەھبىرى، مەن 1937 ـ يىلى 30 مېتىر يىراقلىقتا بىر قېتىم كۆرگەن شىنجاڭ خەلقىنىڭ يالغان داھىسى شېڭ شىسەيگە ئوخشىمايدىغان سۆيۈملۈك بىر ئادەم بولۇپ چىقتى. خەلققە ئىشەنمەيدىغان، ئۇنىڭدىن قېچىپ يۈرىدىغان شېڭ شىسەي تولۇق قوراللانغان يۈزلىگەن ئەسكەرنىڭ ياردىمى بىلەن ئاران ئېرىقنىڭ يېنىغا كېلەلىگەن بولسا، ئەخمەتجان قاسىمى خالىغان يېرىگە خەلق بىلەن ياكى ئۆزى يالغۇز بارالايتتى. ئۇ يېزىلارغا چىقىپ دېھقانلار ئارىسىدا، خاڭ ۋە كارخانىلارغا بېرىپ ئىشچىلار ئارىسىدا، دەريادىكى كېمىچى ۋە سالچىلار ئارىسىدا بولۇپ، ئۇلارنىڭ مېھنىتى بىلەن ئورتاقلىشىپ، ھاياتىنى ئۆگەندى ۋە ئۇلارنىڭ نېمە تەلەپ ـ ئارزۇلىرىنىڭ بارلىقىنى بىلدى. ئۇلارغا ئازادلىق ئۈچۈن كۈرەش قىلىشنىڭ لازىملىقىنى ئۆگەتتى.

× ×

مەن ئەخمەتجان قاسىمى ھەققىدە باشقىلاردىن ئاڭلىغان بەزى ئەھۋاللارنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈشنى لايىق كۆردۈم. بۇنى بەلكىم بەزىلەر «ئۇششاق ـ چۈششەك سۆزلەرگە چۈشۈپ كەتتى» دېيىشى مۇمكىن، لېكىن مەن ئۇنداق چۈشەنچىلەرنى قوۋۋەتلىمەيمەن. چۈنكى، خەلقپەرۋەر

رەھبىرىي كىشىلەرنىڭ خەلق ئىچىدە نېمە قىلىپ يۈرگەنلىكى، ئۇنىڭ خەلققە قانچىلىك يېقىن ياكى يىراق بولغانلىقى ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. بىر رەھبەرنىڭ ياخشى ياكى يامانلىقى ئۇنىڭ ئاغزىدا قىلغان ياسىما سۆزىدىنلا ئەمەس، ئەمەلىيەتتە قىلىپ يۈرگەن ئىشلىرى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. شۇڭا، تۆۋەندىكى بىرنەچچە ئاڭلىغان سۆزلىرىمنى قىستۇرۇپ ئۆتىمەن:

بىر كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى دالىدا كېتىپ بارغان ئىكەن، بىر كىگىز ئۆيدىن بالىنىڭ يىغلىغان ئۈنى ئاڭلىنىپتۇ. ئۇ ئۆيگە كىرىپ «بالىڭىز نېمىشقا يىغلايدۇ؟» دەپ سورىغاندا، بالىنىڭ ئانىسى: «سۇ ئىچىمەن دەيدۇ. سۇ ئاۋۇ يارنىڭ ئاستىدا، مەن بولسام كېسەل، ئاتاڭ كەلگۈچە تۇرۇپ تۇر دېسەم، يىغلاپ ئۇنىمايۋاتىدۇ» دەپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ ئەخمەتجان قاسىمى چېلەكنى قولىغا ئېلىپ، خېلى يىراق يەردىكى چوڭقۇر سايدىن سۇ ئەكېلىپ بېرىپتۇ.

ئەخمەتجان قاسىمى گەمدە، يىرتىق كىگىز ئۆيلەردە ھايات كەچۈرۈۋاتقان ئائىلىلەرگە بېرىپ ئۇلار بىلەن سەممىي ئەھۋاللىشاتتى. ئۇلارنىڭ تۇپا ـ چاڭدا ئېغىناپ ئويناپ كىرلىشىپ كەتكەن كىچىك بالىلىرىنى قۇچىقىغا ئېلىپ، باغرىغا بېسىپ سۆيەتتى. بالىنىڭ ئانىسى «سىزنىڭ كىيىمىڭىزنى بۇلغاپ قويدى» دەپ خىجالەت بولۇۋاتقاندا «كېرىكى يوق، تۇپا دېگەن قاقسا چىقىپ كېتىدۇ» دەپ قويۇپ، گۆدەكلەر بىلەن سۆزلىشەتتى. يانچۇقلىرىدىكى كەمپىتلەرنى بېرىپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرەتتى.

ئەخمەتجان قاسىمى يالغۇز شىنجاڭدىكى يەرلىك ئاز سانلىق مىللەتلەرنىلا ئەمەس، ئۇ ۋەتىنىمىزدىكى خەنزۇ خەلقىنى ۋە باشقا خەلقلەرنىمۇ ئوخشاشلا ياخشى كۆرەتتى ۋە ئۇلارنىڭ ھالىغا ھال، مۇڭىغا مۇڭ بولاتتى.

1946 ـ يىلى ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بىرگە بارغانلارنىڭ بىرى ماڭا مۇنداق دېگەنىدى:

— بىز لەنجۇدا نۇرغۇن رىكشا (ئادەم سۆرەيدىغان ھارۋا) نى

كۆردۇق. بىز قەيەرگىلا بېرىپ چۈشسەك، ياكى ئىشكتىن شۇنداقلا چىقساق، بۇ رىكشىچىلار ئىككى چاقلىق هارۋىلىرىنى سۆرەپ يۈگۈرۈشۈپ كېلىدۇ ـ دە، هارۋىغا ئولتۇرۇشىمىزنى تەكلىپ قىلىدۇ. شۇنداق هارۋا سۆرىگەن بىر ئادەم ئەخمەتجان ئەپەندىمنى هارۋىغا چۈشۈشكە تەكلىپ قىلدى. ئەپەندىم هاياجانلىنىپ:

ــ بىز سىزدەك يوقسۇللارنى ئات ئورنىغا قېتىپ قويغان هارۋىغا ئولتۇرۇشقا جۈرئەت قىلالمىدۇق. ئەمما بىزنى قەدىرلىگىنىڭىزگە رەھمەت. بىزنى هارۋىغا سېلىشنى ئۈمىد قىلىپ كەلگىنىڭىز ئۈچۈن مانا بۇ پۇلنى ئېلىشىڭىزنى سورايمەن، ــ دېدى ـ دە، بىر مۇنچە پۇل بەردى. رىكشىچى ھەيران بولۇپ هاياجانلاندى، ئەپەندىم رىكشىچىلارنىڭ بىرسىنى ئۆز رىكشىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ سۆرەپ كۆردى.

ــ بىر كۈنى، ــ دەيدۇ يەنە ھېلىقى كىشى: ــ ئەپەندىم بىلەن بىز شاڭخەيدە دېڭىز قىرغىقىنى كۆرۈشكە چىقتۇق. لوسۇنكۇ دېگەن ئېغىزغا بارغىنىمىزدا دېڭىز قىرغىقىدىكى قېيىقچىلارنى كۆردۇق. ئەپەندىم بۇنىڭغا ناهايىتى قىزىقىپ، بېرىپ قېيىقچىلارنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈردى. قېيىقچىلارنىڭ بىرى: مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىز، بىزنىڭ هاياتىمىز مانا مۇشۇ قېيىق بىلەن، ئۇنىڭ بىلەن يۈرۈپ بېلىق تۇتىمىز
م سىزگە ئوخشاش مېھمان كېلىپ قالسا، دېڭىز ئىچىنى ئايلاندۇرۇپ
اشا قىلدۇرىمىز، ئۇلار بىرەر نەرسە بەرسە ئېلىپ راسخوت قىلىمىز، مانا
يىمىز، مۇشۇ، مانا قازان، مانا ئورۇن ـ كۆرپىمىز، هاياتىمىز مۇشۇ،
ـېدى. ئەپەندىم قېيىقچىلار بىلەن ناهايىتى خۇشچاقچاق كۆرۈشۈپ، بىردەمدە ئۇلار بىلەن ئاغىنە بولۇپ قالدى ۋە شۇ قېيىقتىكى هاياتنى كۆرسىتىپ بېرەرلىك قىلىپ رەسىمگە ئالدى. ئۆزى قېيىقچىلار بىلەن بىرگە قېيىقتا ئولتۇرۇپ، رەسىمگە چۈشتى.

يەنە بىر كۈنى ئەپەندىم بىلەن شاڭخەي ياجې كوچىسىدىكى ياۋروپاچە رېستورانغا تاماق يېيىش ئۈچۈن كىردۇق، بىز بۇ يەردە پىئانىنو ئوينىلاپ تۇرغان بىر ئادەمنى ۋە بالېت رېپېتىتسىيە قىلىۋاتقان بىر خانىم بىلەن بىر يىگىتنى كۆردۇق. ئارتىسلەر رېپېتىتسىيىدىن چۈشكەندىن كېيىن

ئۇلار بىلەن پىئانىنوچى ئوتتۇرىسىدا چاتاق چىقىپ قالدى. ئەپەندىم بۇنىڭ سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئېنىقلىدى. پىئانىنو چالغۇچى ئارتىسلارنىڭ رېپېتىتسىيىسىگە پىئانىنو چېلىپ بەرگىنى ئۈچۈن ھەق تەلەپ قىلغانىكەن، ئارتىسلارنىڭ يېنىدا پۇل بولمىغاچقا؛ ئۇنىڭ ھەققىنى كېيىن بېرىشنى ئېيتقاندا، ئۇ ئىشىنەلمەي ئۇلارنى قاتتىق قىستىغانىكەن. كېيىن ئەپەندىم ئۇلارنى تاماققا تەكلىپ قىلىپ ئەھۋاللاشتى. ئارتىسلاردىن بىرى:

— بىز تىياتىرخانىلاردا بالېت ئويناپ، شۇنىڭدىن كىرگەن دارامەت بىلەن كۈن كەچۈرىمىز، بىزنىڭ ئىشىمىز مۇشۇ مۇزىكانتنىڭ ئىشى بىلەن بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتىدەك. لېكىن بىز ئويۇن قويۇپ پۇل تاپقۇچە بۇ مۇزىكانتنىڭ ھەق تەلەپ قىلىپ سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا خىجالەتچىلىككە سالغىنىغا ئەپسۇسلىنىمىز، — دېدى.

ئەپەندىم بۇلارنى كېلىشىپ ئىش قىلىشقا دالالەت قىلدى ۋە بىر-نەچچە كۈنلۈك رېپېتىتسىيە ھەققىنى مۇزىكانتقا تۆلەپ قويدى. ئارتىسلار بەكمۇ خوش بولۇپ، ئۆمرىدە مۇنداق ئادەمنى كۆرمىگەنلىكىنى ئېيتىشىپ تازىم قىلىشتى ۋە رەھمەت ئېيتىپ قايتىشتى.

ئەپەندىم ئىچكى جۇڭگودىكى زاۋۇت ئىشچىلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇلارنىڭ ھاياتى بىلەن تونۇشتى، كاپىتالىستلار ھەم چەت ئەل جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭگو ئىشچىلىرىنى ھەددىدىن تاشقىرى ئەزگەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ غەزەپلەندى ۋە ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن بىرمۇنچە خاتىرىلەر يېزىۋالدى...

مەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ مۇنۇ سۆزلىرىنى ئېسىمگە ئالدىم.

— ئىچكى جۇڭگوغا بارغانلارنىڭ ئىچىدە بۇرۇن بارغان بىرسى شاڭخەينىڭ چىرايلىقلىقىنى ماختاپ شېئىر يازدى، لېكىن ئۇ شاڭخەينىڭ شۇ ۋاقىتتىكى چىرايلىقلىقىنى كۆرگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئىچىدە، ئارقا كوچىلىرىدا، بۇلۇڭ-پۇشقاقلىرىدا ئادەملەرنىڭ قانچىلىك خورلۇق كۆرۈۋاتقانلىقىنى تازا كۆرەلمىدىغۇ دېيمەن. بىراق، ئۇنى كۆرۈشكە كۆز كېرەك، ھەممىلا كۆز بىردەك كۆرەلمەيدۇ. ھىندىستانغا بېرىپ بومباينى

دۇنيادا چىرايلىق شەھەر ئىكەن دەپ ماختاپ كەلگەن كىشىلەرنى كۆردۈم. لېكىن ئۇ كىشىلەر تىراموۋاي ماڭغان كوچىلارنى، چىرايلىق بىنالارنى، مال بىلەن تولغان ماگىزىنلارنى كۆرۈپلا ئۇ يەرنىڭ ئادەملىرى بەختلىك ئىكەن، تۇرمۇشى پاراۋان ئىكەن دەپ، مىليونلاپ ئادەملەرنىڭ ئاچلىقتا ئۆلۈۋاتقانلىقىنى، پاخال ئۈستىدە ياتقانلارنى، مايغا چۆمۈلۈپ ئىشلەپ، يېرىم يالىڭاچ ھايات كەچۈرۈۋاتقان ئادەملەرنى كۆرەلمەيدۇ. بۇنىمۇ كۆرۈشكە كۆز كېرەك، — دېگەنىدى.

ئۇ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ مالىيى بولغان جياڭ جيېشى ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان چاغدىكى شاڭخەينىڭ، ئەنگلىيە جاھانگىرلىكىگە مۇستەملىكە بولۇپ قالغان بومباينىڭ ئۈستىدىكى يالتىراقلىقى ئاستىدا يوقسۇللار ۋە ئاھايىتى نۇرغۇن مېھنەتكەش خەلقنىڭ چىداپ بولمايدىغان ئېغىر ۋە ھاقارەتلىك ھاياتىنى كۆرۈپ، جاھانگىرلىكنىڭ مۇستەملىكە خەلقلەرگە «مەدەنىيەت ئەكېلىپ بېرىمىز» دەيدىغان ساختا ۋەدىسىنىڭ ئاقىۋىتى ئاچ - يالىڭاچلىق، خورلۇقتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ۋە مۇستەملىكىچىلەرنىڭ ئۇياتسىزلىقىنى بىلگەن. ئۇ بۇ ھەقتە مۇنداق بىر سۆز قىلغانىدى.

2 - يانۋار كۈنى ئامېرىكا رادىئوسى فىلىپپىنغا قىلغان «غەمخورلۇقى» نىڭ باشلانغانلىقىغا ئۈچ يىل تولۇش مۇناسىۋىتى بىلەن ۋارقىراپ ئامېرىكىلىقلارنىڭ بېشىنى قايمۇقتۇردى. لېكىن ئامېرىكىلىقلارنىڭ قولىقىغا «غەمخورلۇق» توغرۇلۇق سۆزلەۋاتقان رادىئو كارنىيى ئاغزىدىن فىلىپپىن شائىرى سانگۇنى باتۇڭ بوخەينىڭ «يوقاتقان ئەركىنلىك» ، «بۇنىڭغا ئۆلارنىڭ جىنايىتى بار ئىدى» ، «مەن كېسىپ تاشلانغان باشنى كۆردۈم» دېگەن شېئىرلىرىدىكى «دات» دېگەن ئاۋازى. كورېيە دېھقانلىرىنىڭ زار يىغىسى ۋە جوڭگودا ئېتىلىۋاتقان ئامېرىكا پىلىموتلىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇردى. ئېنگلىزلارنىڭ رادىئوسى سەيلونغا، ھىندىستانغا، بېرمىغا قىلغان «غەمخورلۇقلىرى» توغرۇلۇق ئاز ۋارقىرىمايدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئاۋازلىرىنى ئېنگلىزلارنىڭ بېرما ھۆكۈمەت باشلىقى ئاۋۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ تۆت ھەمراھىنى ئۆلتۈرگەن خەنجەرنىڭ ئاۋۇشى،

يۇنانلىقلارغا، كەشمىرلىكلەرگە، مالايالىقلارغا قارشى ئېتىلىۋاتقان زەمبىرەك ئاۋازلىرى بېسىپ كېتىپ بارماقتا.

ئامېرىكا جاھانگىرلىكى نېمە ئۈچۈن گوللاندىيە مۇستەملىكچىلىرىگە قورال بېرىدۇ؟ ياكى ھىندونېزىيە خەلقى ئادالەتسىزلىك قىلىپ گوللاندىيىلىكلەرنىڭ يېرىنى تارتىۋېلىشقا قەست قىلدىمۇ؟ ... ئۇنداق ئەمەس. نېمە ئۈچۈن ئامېرىكا جاھانگىرلىكى «ئادىللىق، تىنچلىق، خەلقچىللىق، خەلق ھوقۇقى» دەپ ۋارقىرايدۇ؟ ئادالەتلىك، تىنچلىق خەلقچىللىق ۋە خەلق ھوقۇقىغا تاجاۋۇز قىلىۋاتقان گوللاندىيە جاھانگىرلىكىگە ياردەملىشىدۇ؟ چوڭقۇرراق تەكشۈرسەك، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ چىرايلىق سۆزلىرى بىر خىل نىقاب ئىكەن. ئۇ نىقابنى ئاچىمىز «ئادىللىق» دېگەن سۆزنىڭ ئارقىسىدا دۇنيا ھۆكۈمرانلىقى، تىنچلىق ئارقىسىدا جاھانگىرلىك سوقۇشى، خەلقچىللىق ئارقىسىدا فاشىستلىق، خەلق ھوقۇقى ئارقىسىدا بولسا، دۇنيا خەلقىنى قۇل قىلىش دېگەن سۆزلەر يېزىلغانلىقىنى كۆرىمىز.

بىز ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ بۇ دانا سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ قەلبىدە يالغۇز جۇڭگو خەلقىلا ئەمەس، پۈتۈن دۇنيا ئېزىلگۈچى خەلقى بارلىقىنى چۈشىنىۋالايمىز.

ئەخمەتجان قاسىمى ئازادلىق يولىدا مىللەتچىلىكنىڭ ھېچنېمىگە يارىمايدىغان ئوسال ھەرىكەت ئىكەنلىكىنى دائىم سۆزلىدى. ئۇ بۇ ھەقتە: «مىللەتچىلىك بىلەن خەلقچىللىق بىر جايدا بولالمايدۇ» دەپ كەسكىن ئېيتقانىدى. ئۇ يەنە مىللىي زۇلۇم يوقالغاندىلا ھەممە مىللەت باراۋەر بولۇپ ياشىيالايدىغانلىقىنى، خەلقچىللىقنى يولغا قويغىلى بولىدىغانلىقىنى خەلقىمىزنىڭ ھېچقانداق ئىككىلەنمەستىن شۇ يولدا چوقۇم مېڭىشى لازىملىقىنى ئېيتىپ كەلدى.

«مىللەتلەرنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ھەقىقىي باراۋەرلىكىنى تەمىن قىلىدىغان بىر يول بار. ئۇ خەلقچىللىق يولى، ھەركىم ئۆز مىللىتىنىڭ ئازادلىقىنى چىن كۆڭلى بىلەن خالايدىغان بولسا، خەلقچىل سىياسەتنىڭ تۇرمۇشقا ئاشۇرۇلۇشى ئۈچۈن كۈرەش ئېلىپ بېرىشى لازىم...» دېگەنىدى

ئەخمەتجان قاسىمى.

ئومۇمەن، ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ ئەمەلىيىتىمۇ، نەزەرىيىسىمۇ خەلقچىللىق بىلەن سۇغۇرۇلغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۇنى ھەقىقىي دانىشمەن دوستىمىز دەپ بىلدى. ئۇنىڭغا رەسمىيەتچىلىك ھۆرمىتى بىلەن ئەمەس، دوستلۇق، قېرىنداشلىقنىڭ چوڭقۇر ئورناشقان مۇھەببىتى بىلەن قارىدى. بۇ نەرسە ئۇنىڭ پاجىئەلىك قۇربان بولغان خەۋىرى ئاڭلانغاندىن كېيىن ھەيران قالارلىق دەرىجىدە ئىپادىلەندى. خەلق ئۇنىڭ ۋاپاتىغا غايەت چوڭقۇر ئېچىندى. بىرنەچچە كۈنگىچە ئۆيلەردە، كوچىلاردا، يېزا - سەھرا، قىر - داللاردا ئۆزىنى تۇتالماي يىغلاپ يۈرگەن ئادەملەر ھېسابسىز نۇرغۇن بولدى.

ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بىر قېتىملا ھەمسۆھبەت بولغان كىشى ئۇنىڭ بىلەن ئەڭ يېقىن مۇھەببەتلىك دوست بولۇپ قالاتتى. چۈنكى، ئۇ كىشى ھوقۇقىنى ھۆرمەت قىلغۇچى، ھەممىنى ئۆزى بىلەن تەڭ كۆرگۈچى پەزىلەت ئىگىسى ئىدى. بىرەر كىشى كۆڭلىدە بارىنى سۆزلەپ بېرىۋاتقاندا، ئۇ، سۆزنىڭ ئاخىرىغىچە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ ئاڭلايتتى. ئۇنىڭغا دات - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن كىشى قانائەتلىنىپ، راھەتلىنىپ خۇشال قايتاتتى. كۆپ ئادەملەر، خۇسۇسەن بىزنىڭ قېنىمىزغا سىڭىپ قالغان ئادەت بويىچە تۇغرىراقىنى ئېيتسام، بىزنىڭ يۈرىكى مۈجۈلۈپ كەتكەن ئادەملىرىمىز رەھبىرىي ئورۇندىكى كىشىگە ئۆزىنىڭ كۆڭلىدىكى سۆزىنى ئېيتالماي قالىدۇ. ئۇنىڭ سەۋەبى، رەھبەر بۇرۇندىنلا سۈرلۈك بولۇپ كۆرۈنۈپ كەلگەن، «ئېغىز دېگەننىڭ پاشنىسى يوق، ئەگەر بىرەر قاملاشمىغان سۆز ئاغزىمدىن چىقىپ كەتسە، ياكى ئۇنىڭغا ياقمايدىغان سۆزلەرنى ئېيتىپ قويسام، بالاغا قالمايمەنمۇ» — دەپ ئەندىشە قىلىشىدۇ. بۇ ئەھۋال نەچچە يۈز يىل داۋام قىلىپ كېلىپ، ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ كۈلۈمسىرەپ تۇرىدىغان مۇلايىم قىياپىتى ئالدىدا يېشىلىشكە باشلىغانىدى.

ئۇ، مەغرۇرلۇق، ماختانچاقلىقتىن، ئالدامچىلىقتىن، ئالدىراڭغۇلۇقتىن خالى بولغان ساغلام تەبىئەتلىك رەھىمدىل ئادەم ئىدى.

بىز ئۆتكەن ۋاقىتلاردا ئۆلكىمىزدە ئەخمەتجان قاسىمدەك پۇختا بىلىملىك، ھەر تەرەپلىمە يېتىشكەن، ئىجتىمائىيلاشقان بىر ئادەمنىڭ رەھبەر بولۇپ كۆتۈرۈلگىنىنى خاتىرىلىيەلمەيمىز. ئەخمەتجان قاسىمنى بىزنىڭ ھوقۇق، ئادالەت ئۈچۈن بولغان مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىي تارىخىمىز يارىتىپ بەرگەن ئادەم. بىزگە مەلۇم بولغان ئۆلكە تارىخىدا رەھبەر بولغان ئادەملەر كۆپرەك ئاقسۆڭەكلەر ياكى بىرەر مۇناسىۋەت بىلەن ھاكىمىيەت ئۈستىگە چىقىۋالغان، لېكىن خەلقتىن يىراق ياشاپ، خەلققە نەيزە، قىلىچنىڭ ياردىمى بىلەن «رەھبەر» لىك قىلىدىغان ئادەملەر ئىدى. ئەخمەتجان قاسىمى بولسا، خەلق ئىچىدىن، يەنى تۆۋەنكى قاتلام ئىچىدىن چىنىقىپ چىققان، خەلقنىڭ قىممەتلىك دوستى ۋە ھەقىقىي رەھبىرى ئىدى. ئۇ خەلقىمىز ئىچىدىن قاراڭغۇدا پالىلداپ كۆرۈنگەن چاقماقتەك نۇرلىنىپ ئۆتتى. ئۇنىڭ تېخى خەلق ئۈچۈن قىلىدىغان خىزمىتى، سۆزلەيدىغان سۆزلىرى ناھايىتى جىق ئىدى.

× ×

بىر كۈنى ئەخمەتجان قاسىمنى «ئالغا گېزىتى» ئىدارىسىدە ئۇچراتتىم.

— ھە، سىز بۇ يەردە ئىكەنسىز، — دەپ كىرىپ كەلدى-دە، قولۇمنى سىقىپ كۆرۈشتى.

— «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنىڭ ئەدەبىيات قىسمى توغرىسىدا سەيپەدىن ئەپەندى بىلەن مەسلىھەت قىلىش ئۈچۈن كەلگەنىدىم، يوق ئىكەن، — دېدىم.

— سىلەر يېزىلىۋاتقان شېئىرلارغا قانداق قارايسىلەر؟ — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى سەممىي ھالدا، — مېنىڭچە بىرقانچە شېئىرلار تولاراق يىغلايدىغۇ، بەزىلىرى بولسا يالغان مەدھىيە بىلەن تولغان. مەنبەسىز شېئىرلارغا ژۇرنالدىن ئورۇن بەرمەسلىك كېرەك. غەيرەت بېرىدىغان شېئىرلار قانچە كۆپ بولسىمۇ ئورۇن بېرىمىز.

— شېئىرلارنىڭ كۆپى جەنۇبقا قارىتىلىۋاتىدۇ، ئەپەندىم، ئۇ

يەردە تۇرمۇش ئۆزى يىغلاڭغۇ بولغانلىقتىن شۇ ياققا ئاتاپ يېزىلغان شېئىرلار شۇنداق بولۇۋاتامدىكىن، يەنە غەزەپ نەپرەت كۆپرەك ئېيتىلىۋاتىدۇ، — دېدىم مەن.

— ياش تالانتلارغا ياردەم قىلىش كېرەك. بىزدىن تالانتلىق يازغۇچى، شائىرلار يېتىشىدۇ. ياردەم قىلىش كېرەك، سىز كىملەرنى ئەدەبىياتچىلىقتا تالانتلىق دەپ ئويلايسىز؟

بىر نەرسە دېيەلمەي خېلى تۇرۇپ قالدىم، كېيىن:

— مەن ئۇنى ئاجرىتىپ ئالالىغۇدەك ئەمەسمەن. سېزىشىمچە بىز تېخى يېڭى زامان ئەدەبىياتىنىڭ قول بىلەن سانىغۇدەك كادىرلىرى ۋە ئەسەرلىرىگە كەمبەغەل بولساق كېرەك، — دېدىم.

— قىسمەن توغرا، لېكىن بىزدە كۆزگە كۆرۈنۈشكە باشلىغانلار بار، مەن خاتىرىلەۋاتىمەن. بىز ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىمىزنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن كەڭ شارائىت يارىتىپ بېرىمىز. ئالدىمىزدا ئىش نۇرغۇن - ھە، مېنىڭچە شېئىر خېلى يېزىلىۋاتىدۇ، نەسرىي ئەسەرلەر كەم. مانا بۇ يېقىندا كۆڭۈل بۆلۈش كېرەك. بىز فولكلورىمىزنى ئىمپورت قىلىپ ئېلىشقا قاراپ تۇرماي، ئۇنى ئېكسپورت قىلىشىمىز كېرەك. سىلەر فولكلورنىڭ ئېتنوگرافىيىلىك قىسمىغا ئەھمىيەت بەرمەيۋاتىسىلەر، بۇنىڭغا بىز باي. مانا شۇنى كۆپرەك توپلاپ يېزىپ چىقىش كېرەك. بۇنىڭ تارىخىي ئەھمىيىتى چوڭ، ھازىرچە شۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولىدىغان مەخسۇس ئادەم تەيىنلەش كېرەك. ئۇنىڭغا كېتىدىغان ئىقتىساتنى ئورۇنلاپ بېرىمىز. يېقىن كەلگۈسىدە ئۆلكىنىڭ پۈتۈن شەھەرلىرىگىچە، بۆلۈك - پۇشقاقلىرىغىچە بېرىپ، فولكلور يىغىپ، شۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولىدىغان بىر ھەيئەت قۇرۇشىمىز مۇمكىن.

دۇنيا كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن ئۆگىنىش كېرەك، گوركىينى، لۇشۈننى، پۇشكىننى، تولستوينى، ئابايىنى، توقايىنى، گيوتىنى، گېيىنىنى، بالزاكنى، شىللېرنى، شېكسپىرنى ۋە باشقىلارنى ئۆگىنىش كېرەك. مانا شۇ ۋاقىتتا بىزدىنمۇ چوڭ - چوڭ يازغۇچىلار چىقىدۇ.

— ئۇنداق چوڭ يازغۇچىلارنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكى ئەسەرلىرىدىن

بىرەر - يېرىمى بولمسا، يوق ئەپەندىم.

— بۇگۈن بولمسا، ئەتە بولىدۇ. لېكىن «ئۈژمە پىش، ئاغزىمغا چۈش» دەپ ئولتۇرۇش يارىمايدۇ. شۇنداق كىتابلىرى بارلارنىڭ تىلىنىمۇ ئۆگىنىش كېرەك. مانا بۇ يەرنى مەدەنىي ئوچاقتا ئايلاندۇرىمىز،

— ئۇ كوچا تەرەپتىكى دېرىزە يېنىغا كېلىپ، ئىتتىپاق مەدەنىي ئاقارتىش بۆلۈمىگە ياندىش سېلىنىۋاتقان يېڭى بىنانى كۆرسەتتى. شەھەرلىك كا-مىندات جايلاشقان جايدىن توغرا كۆۋرۈككىچە بولغان ئارىلىقتا مەتبەئە، قىرائەتخانا ۋە باشقا تۈرلۈك مەدەنىي مەشغۇلات بىنالىرى ياساش نىيىتى بارلىقىنى ئېيتتى.

— بۇلارنى ياساشقا بىزنىڭ پۇلىمىز بارمۇ ئەپەندىم، — دېدىم.

— خەلقنىڭ ئىتتىپاقى مەھكەم بولسا، خەلقچىللىق سىياسەت پۇتۇن ئۆلكىدە مەھكەم ئورناشسا، ھەممە نەرسىمىز بولىدۇ، باي بولىمىز. بۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە جىق نەرسە ياسايمىز. شەھەرلىرىمىزنىڭ كوچىلىرى گۈل - گۈلستان بولىدۇ.

ئۇ، خەلقلەرنىڭ ئىتتىپاقىنى تەگدىشى يوق، ھەممىنى ھەل قىلغۇچى ئۇلۇغ كۈچ دەپ، بۇ كۈچ خەلقچىللىق سىياسەت بىلەن يۇغۇرۇلغاندا تۈگىمەس - پۈتمەس بولىدىغانلىقىنى دائىم ئېيتىپ كەلگەن.

بۇنداق سۆزلەر خەلقچىلمەن دېگەن ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئاغزىدىن چىقىشى مۇمكىن. بىراق ئۇنىڭ ئۆزى ئەمەل قىلىشى ۋە ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشى، كەمتەرلىك بىلەن شۇ يولدا زېرىكمەي ئىشلىشى كېرەك. مانا ئەخمەتجان قاسىمى شۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ خەلقنىڭ كۈچىنى بىر جايغا توپلىيالىغان، خەلقچىللىق يولىنى ئەمەلىيەتتە ئۈلگە بولۇپ كۆرسىتەلىگەن ئادەم ئىدى.

× ×

بىر كۈنى مەن ئۇنىڭ قۇشلار توغرۇلۇق سۆزلىگىنىنى ئاڭلىدىم. ئۇ مۇنداق بىر سەۋەبتىن كېلىپ چىققانىدى:

بىر كۈنى «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىغا بىر بۇرادەر مەسەل يېزىپ كەپتۇ.

ژۇرنالىنىڭ تەھرىر ھەيئىتى ئۇنى كۆرۈپ چىقتى. بۇنىڭ ئۈستىدە خېلى پىكىرلەر بولدى. مەن بۇ مەسىلىدە قاغىغا بېرىلگەن خۇسۇسىيەت يازغۇچى دېمەكچى بولغان مىجەزنىڭ ۋەكىلى بولماي، ئەكس ھالدا ياخشىلىقنىڭ ۋەكىلى بولۇپ قالغاندەك تۇرىدۇ، دېگەن پىكىرنى بەرگەنىدىم.

ئەخمەتجان قاسىمى:

— بۇ توغرا، قاغا كىشىلەرگە زىيان يەتكۈزگۈچى قۇش. ئۇ دېھقانلارنىڭ قوغۇن - تاۋۇزلىرىنى تېشىۋېتىدۇ، ئاشلىقنى ئوغۇرلايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭغا پايدا يەتكۈزگۈچىنىڭ قىلىغىنى كۆچۈرۈش بولماسمىكىن، — دېدى.

— قاغىنىڭ ئورنىغا كەپتەرنى ئالسىمۇ بوپتىكەن، — دېدى.

— سىلەر كەپتەرگە قانداق قارايسىلەر؟ — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى.

بىز:

— ياۋاش قۇش ئەپەندىم، — دېدۇق.

ئۇ كەپتەر بىلەن ھۆپۈپنى سېلىشتۇرۇپ:

— بىزنىڭ خەلقىمىز كەپتەرنى مۇلايىم، ياۋاش، ياخشى قۇش دەپ ھىمايە قىلىشىدۇ. بىراق، مۇلايىم بولغىنى تۈزۈك، ئەمما تولىمۇ ياۋاش بولۇپ كېتىشنىڭ ئانچە پايدىسى يوق. كەپتەر خەلق ھېسابىغا ياشايدىغان ھورۇن قۇش. ئۇ خەلقنىڭ تەييار دېنىنى يېيىشنى خالايدۇ. بىزنىڭ خەلقىمىز ئۇنىڭغا ئېتىبار قىلمايدۇ. ھۆپۈپنى بولسا، يامان كۆرۈشىدۇ. بۇ توغرا ئەمەس. ھۆپۈپنىڭ نېمە ئىش قىلىدىغىنىنى بىلىش كېرەك. ئۇ، ئۇزۇن تۇمشۇقى بىلەن ئادەملەرگە زىيان يەتكۈزىدىغان موزايىۋېشىغا ئوخشاش زىيانداش ھاشارەتلەرنى يەيدۇ. ئۇ كەپتەرگە ئوخشاش «بەرسەڭ يەيمەن، ئۇرساڭ ئۆلىمەن» دەپ بويىنىنى ئېگىپ تۇرمايدۇ، چېلىشىدۇ، ئەمگەكچى قۇش.

مەن ئۇنىڭ 1949 - يىلى ئەتىيازلىقى غۇلجا شەھىرىنىڭ شىمالىدا خەلق ئىستىراھات بېغى بەرپا قىلىش ئۈچۈن غۇلجا شەھەر ئىتتىپاق ئەزالىرىنىڭ ئىشتىراكى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن كۆچەت تىكىش كۈنلىرىدە

ھەرقانداق ئادەمنى ھەيران قالدۇرغۇدەك كۈچلۈك سالماق بىلەن كەتمەن چاپقانلىرىنى ئەسلىتىپ ئۆتكۈم كېلىدۇ.

ئۇ شۇ كۈنى ھەممىدىن كۆپ ئىشلىدى ۋە ھەممىدىن جىق كۆچەت تىكتى. يۇقىرى ئورۇندىكى باشلىقلارنىڭ خەلق بىلەن ئەمگەككە قاتناشقانلىرىنى مەن خېلى كۆرگەن. ئۇلارنىڭ بەزىسى شەكىل ئۈچۈن ئەمگەك قىلىپ قوياتتى. لېكىن ئەخمەتجان ئۇنداق شەكىلۋاز ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن يېقىن يۈرگەن كىشىلەر ئۇنىڭ ئەمگەك بىلەن كۆپ شۇغۇللىنىدىغانلىقىنى، كېچە ـ كۈندۈزلەپ خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغانلىقىنى، خەلقنىڭ غېمىنى ھەممىدىن كۆپرەك يەپ، ھەتتا دەم ئېلىش ۋاقتىدىمۇ خەلقنىڭ ئارىسىغا كىرىپ، ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىنى ئۆگىنىدىغانلىقىنى، ۋاقتىنى بىكار ئۆتكۈزمەيدىغانلىقىنى زوق بىلەن سۆزلەيدۇ.

ئۇ بىرنەچچە قېتىم: «ئادالەت ئۇلۇغ، مېنىڭ ئارزۇيۇم شۇنى كۆرۈش» دېگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئوغۇل ـ قىزلىرىغىمۇ شۇ ئارزۇسى بويىچە «ئادىل، ئادالەت» دەپ ئىسىم قويغانىدى.

ئەخمەتجان قاسىمى بىزدىن جىسمانىي ئايرىلدى. لېكىن خەلقىمىزنىڭ بۇ چوڭ رەھبىرى ئازادلىق ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان شانلىق كۈرەش تارىخىمىزدىن مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ.

ئەخمەتجان — خەلقىمىزنىڭ ئەقىل ـ ئىدرىكى ۋە ئەۋلادلار ئېڭىدا ئەبەدىي ياشايدۇ.

بىز قايغۇمىزنى كۈچكە ئايلاندۇرۇپ، ئۇنىڭ خەلقچىل يولىغا ۋە ئۇلۇغ ئارزۇ ـ ئارمانلىرىغا ۋارىسلىق قىلماقتىمىز. جۇڭگو خەلقىنىڭ چەۋەر داھىيسى ماۋزېدۇڭ رەھبەرلىك قىلغان يېڭى دېموكراتىزم يولىدا، ئەخمەتجان قاسىمى بەرپا قىلماقچى بولغان گۈللەنگەن بەخت ـ سائادەتلىك يېڭى ئۆلكە قۇرۇش ئۈچۈن ئالغا چامدىماقتىمىز.

1952 ـ يىلى، 8 ـ ئاي.

پەرمان

بار ئىكەن ـ دە ، يوق ئىكەن ، ئاچ ئىكەن ـ دە ، توق ئىكەن ، بىزنىڭ يۇرتىمىزدا تۇيۇقسىزلا «باشقان » دېگەن بىر ئىدارە پەيدا بولغانىكەن . ئۇنىڭ باشلىقى ئەخمەق ئىكەن . خەلق بىئارام ئىكەن .

ــ «باشقان » ، بۇ نېمدېگەن سۆز ؟

ــ مەن نېمە بىلەي ، ئۆمرۈمدە بىرىنچى قېتىم ئاڭلىدىم .

ــ سەن بىلەمسەن ؟

ــ سەنچۇ ؟

خەلق تېخى شۇ بىر سۆزنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمەي ھەيران بو-لۇپ يۈرسە ، بىر كۈنى باشقاننىڭ رەئىسى :

« ھەر بىر كويلۇلىرىڭ چالىشىپ بىردەن بۆيرە ياپىپ باشقا نىيەگە گېلدىرمىشىن بيۇرۇيۇرمم . . . » دىگەن مەزمۇندا پەرمان يېزىپ دېھقانلارغا چىقىرىپتۇ . لېكىن دېھقانلار ئارىسىدا بۇ پەرماننىڭ مەزمۇنىغا چۈشەنگۈدەك بىرمۇ كىشى تېپىلماستىن نۇرغۇن غۇلغۇلا بوپتۇ.

ــ بىزچە خەتتەك تۇرىدىغۇ بۇ ، سەن نېمىشقا ئوقۇيالمايسەن ، ھە؟

ــ پەقەت چۈشىنەلمىدىم .

ــ ئېسىت . سىلەرنىڭ مەكتەپتە ئوقىغىنىڭلار! ــ دېدى بوۋاي ، ــ خەتنى ئۈچىنچى ئوقۇغۇچىنىڭ قولىدىن جۇدۇن بىلەن تار-تىۋېلىپ ، يەنە بىرسىگە سۇندى .

تۆتىنچى ئوقۇغۇچى :

ــ ھەر بىر كويلۇ ... لەك ... لىرىڭ ...

نېمە ، نېمە دەيسەن ، يەنە كۆڭلەك ؟

ــ نېمە دېسەك بولىدىكىن ـ تاڭ ، بىردىن كۆڭلەك دېگەندەك قىلىدىغۇ .

ــ سەنمۇ بىلمىدىڭ ، مە ، ئەمدى سەن ئوقۇپ باق ! ــ دېدى

ھېلىقى بوۋاي. ئەرز ۋە سالام خەت يېزىپ كۈن كەچۈرىدىغان دۇمچەك بىر كىشى ئوقۇشقا باشلىدى:

ــ ھەر بىر ... كولەر ... لىر ... لىرىك . چالىق، لىشىپ، بىردەن، بىر بويىر ... كورە ...

ــ ئەستاغپۇرۇللا، بۇ نېمە گەپ، زادى نېمە دەيدىغاندۇ ؟

ــ چار ئارىلاشمىغان بىر دادەن بىر كۆرىدىن بۇغداي بېرىسلەر دېگەنگە ئوخشايدۇ.

توپلىنىشۇالغان دېھقانلارنىڭ مېڭىسىدىن تۈتۈن چىقىپ كەتتى. يەنە ئاز ـ تولا ئەرەبچە سۆزنىڭ مەنىسىگە چۈشىنىدىغان بىر كىشى :

ــ ياق، توختاڭلار! بۇ بۇغداي سېلىقى توغرىسىدىكى سۆز ئەمەس، مانا بۇ يەردە باشنى يە، دەپتۇ.

ــ تووا، زادى شۇ باشنى يە دېگەن نېمە دېگەن سۆز.

ــ باشنى يە، ياق بۇلار يە دېمەيدۇ، بەر دەيدۇ.

ئالاھەزەل قىياس جىق ماجىرا بولدى. دېھقانلار بۇ پەرماندىن ھېچنەرسە ئۇقالماي، ئەنسىرەپ ئاخىر شەھەرگە كىرىشتى. شەھەردە خەنزۇچە تىلدا يېزىلغان خەتلەرنى ئوقۇپ، چۈشەندۈرگۈدەك خېلى كىشىلەر ئۇچرىسىمۇ، تېخى بۇ خىلدىكى غەلىتە يېڭى پەرمانلارنى ئوقۇپ بېرىدىغان «مەلۇماتلىق» كىشىلەرنى ئۇچرىتىش ناھايىتى قىيىن بولدى.

دېھقانلارمۇ شۇ پەرمان چىققان باشقانىڭ ئۆزىگە كېلىپ، قەستەن شۇنداق تىلدا سۆزلەيدىغان كىشى تېپىپ تەرجىمە قىلدۇردىمۇ، يە بولمىسا شەھەردە شۇنداق بىرەر كىشى ئۇچراپ قالدىمۇ، ئۇنىسى بىزگە نامەلۇم، ھەرھالدا پەرماننىڭ مەزمۇنىدىن ۋاقىپلانغان بولۇشسا كېرەك. «ھەر بىر دېھقاننىڭ باش ئىدارىگە بىردىن بۆر تۇتۇپ ئەكېلىپ بېرىشى» بۇيرۇلغانمىش.

دېھقانلار ھېچقاچان مۇنچە سەرگەردان بولۇپ ئازاپ چەكمىگەن بولغىدى. ئەر ـ خوتۇن ھەممىسى تاغۇ ـ تاشلارنى كېزىپ مىڭ بىر باڵالىقتا بىرنەچچە بۆرىنى تىرىك تۇتۇشتى؛ ئۇلار تاياق ـ توقماقلار بىلەن قورالانغان ھالدا قورقۇنچ ۋە دەھشەت ئىچىدە بۆرىلەرنى سۆرەپ يۈرۈپ

ئاران دېگەندە باشقانغا ئېلىپ كېلىشتى.

باشقان رەئىسى ئوردىسىنىڭ بۆرىلەر بىلەن تولغانلىقىنى كۆرۈپ ناھايىتى قورقۇپ كەتتى. ئۇ شۇنچە ئېغىر نەپەس ئالاتتىكى، ھەر تىنىقىدا ئىككىلىك ئۇرۇقلاپ كەتكەندەك بولاتتى. بىر دەمدىلا ئۇنىڭ ئۇزۇن ئىنچىكە بوينى ياغاچتەك قېتىپ قالدى. ئاقارغان چاچلىرى ۋە قىسقا قىرقىلغان ئاق بۇرۇتلىرى، يېڭىندەك بولۇپ ھەر تەرەپكە تىك تۇرۇپ كەتتى. دېھقانلار ئۇنىڭ مۇردىدەك قېتىپ قالغان سۆرۈن قىياپىتىگە قاراپ، چوڭقۇر سۈكۈت ئىچىدە جىم تۇرۇشاتتى. بىر ھازادىن كېيىن رەئىس جان كىرىۋاتقان مۇردىدەك كۆزىنى لاپ قىلىپ ئاچتى- دە، جېنىنىڭ بارىچە:

— ئاھ، ۋەھشىلەرنىڭ پالاكىتى !! — دەپ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىۋەتتى. ئۇ، بۇ ھادىسىنى باشقان رەئىسگە بولغان قارشىلىق دەپ چۈشەندى- دە، دېھقانلارغا قاتتىق جازا بېرىشنى بۇيرىدى.

دېھقانلار بىرنەچچە كېچە- كۈندۈز تارتقان ئازاب- ئوقۇبەتلىرى، ئاچ ۋە ھارغىنلىقلىرى ئۈستىگە يەنە بىرقانچىدىن تاياق يەپ، ھاقارەتلىنىپ ئىككىنچى بۆرە تۇتماسلىققا توۋا قىلدۇرۇلدى. ئۇلار بۆرىلىرىنى يەنە دالىغا ئېلىپ چىقىپ، قويۇپ بېرىشكە پەرمان ئېلىپ، ئاران قۇتۇلۇپ چىقىپ كېتىشتى. ئەسلىدە پەرمان: «دېھقانلار تىرىشىپ بىردىن بورا توقۇپ ئېلىپ كەلسۇن» دېگەن مەزمۇندا ئىدى. خاتالىق تەرجىماندىن بولدىمۇ ياكى يۇرتىمىزنىڭ خەلقى ھېچ ئۇقمايدىغان تىلدا پەرمان يازغان كاتىپتىنمۇ، ئىشقىلىپ ئۆتكەن. توغرىسىنى ئېيتقاندا، قەستەن شۇ تىلدا سۆزلەشنى تەشەببۇس قىلغان رەئىسنىڭ ئۆزىدىن ئۆتكەن. ئۇنىڭ ئۇچۇن مۇنداق سۆزلەرنى ئۇقالمىغان بىچارە دېھقانلارنىڭ شۇنچە جىق ئازاب چەككىنى ۋە جازالانغىنى ناھايىتى ئوسال ئىش بولدى.

1948 ــ يىلى، غۇلجا.

ئىككى بارمىقىم بىلەن

ياك ۋە جىن دېگەن جياڭجۇنلار ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان دەۋرلەردە ئۈرۈمچىدىكى قارا بۇت ئۆزىنىڭ بايلىقى بىلەن مەشھۇر ئىدى. ئۇ يەر - زېمىن ۋە كىرىم بېرىپ تۇرىدىغان ئورۇنلىرىنىڭ كۆپلىكى بىلەن شىنجاڭدىكى پۈتۈن بۇتلارنىڭ خوجايىنى دېگۈدەك ئورۇندا تۇراتتى. قارا بۇتنىڭ مال - مۈلكىنى باشقۇرغۇچىلار ئۇنى باشقا تىرىك جازانىخورلاردىن ئۆزىنى ئۈستۈن تۇتىدىغان دوكاراق، چوڭ جازانىخورلارغا ئايلاندۇرۇپ قويىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلار پارچە - پۇرات كىشىلەرگە پۇل بېرىشكە نومۇس قىلىپ، شىيەنگەن، دوتەي ۋە لويىلىق مەنسەپلىرىنى ئېلىشقا دەۋالىشىۋاتقان بولغۇسى ئەمەلدارلارغا ئايماي پۇل بېرىپ تۇراتتى. نەتىجىدە قارا بۇتنىڭ مېھمانخانىلىرىدا جياڭجۇندىن مەنسەپ سوراپ بىرنەچچە يىللاردىن بېرى ياتقان مەنسەپ سېتىۋالغۇچى ئەمەلدارلار ئۇنىڭغا ناھايىتى نۇرغۇن قەرزدار بولۇپ قالاتتى.

ئون يىللاپ كۈتۈپ يېنىچە ياتماق ئاسان ئىش ئەمەس. ئۇلار ئەپيۇن چېكىپ كەيىپ بولۇپ، ئاچچىق - چۈچۈك ۋە تاتلىق خىيال سۈرۈپ كۈن ئۆتكۈزەتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بەزى قىسقا ئويلايدىغان قورقاقلىرى پىلدىرلاپ تۇرغان جىن چىراغنىڭ يېنىدا يېتىپ ئەپيۇن شوراپ قورقۇنۇچلۇق خىياللارغا چۆمۈپ كېتىدۇ: «قەرزىم تاغدەك ئۆسۈپ كېتىپ بارىدۇ. بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ مېنى باسماقتا. ئايمۇ - ئاي كۆكلەپ، ئۆسۈمى كۆپەيمەكتە. ھەي، ئېست، ئۆمچۈكنىڭ تورىغا چۈشۈپ قالدىم - دە، مۇشۇنداق چىرمىلىۋەرسەم، ھالاكەتكە ئۇچرىمايمەنمۇ؟ ھە، ئەلۋەتتە چاپسانراق مەنسەپ ئالالمىسام ياكى مۇتلەق ئالالمىسام قەرز تېغى ئاستىدا يەنچىلىپ كېتىمەن. نېمىشقا بۇ جياڭجۇن يامۇلدىكى ئەمەلدارلار شۇنچە بەرگەن پارىمگە تېخىچىلا تويمايدۇ. بۇ پارىلارنىڭ، بۇ يالۋۇرۇپ باش قويۇشلارنىڭ ئاقىۋىتى قاچان تۈگەيدىكىن؟ ئەگەر مەنسەپ ئالسام، ئۇنىڭدىن كېلىدىغان دارامەت قەرزىمنى

قاپلاپ كېتەرمۇ ؟...»

لېكىن ھەممىسلا مۇنداق قىسقا ئويلىمايتتى . بەزى ئۇزاقنى كۆرە ـ لىغان پاراسەتلىك ، بولغۇسى مەنسەپدارلار باشقىراق ئويلايتتى : « چوگراق شەھەرنىڭ شىەنگەنلىكى تېگىپ قالسا ، ئۇھ ، بەخت ، بەخت ـ تەلەي دېگەن مانا شۇ . تىيانشاندەك ئېغىر قەرزىم بولسىمۇ ، ئالتە ئاي ئۆتمەي تۆلەيمەن . ئەگەر ئىككى يىل شىەنجاڭلىق قىلۋالسام ، بالامدىن ـ بالامغا قالغۇدەك دۇنياغا ئىگە بولۇپ قالىمەن . يان ـ ياندىكى ۋە ئارقا ئىـ شىكلەردىن كىرىۋاتقان ئالتۇن ، كۈمۈش ـ يامبۇ ۋە پۇللار ، گىلەم ، ساماۋارغا ئوخشاش ئۆي ـ جاھازلىرىنىڭ ھېسابىنى ئېلىشقا ۋاقتىم كېرەك ، يۇرتنى سوراش ئىشىدىن ئۇنى سوراش ئىشىغا كۆپرەك ۋاقىت چىقىرىش كېرەك . مانا بۇنى باشقۇرۇش ئۈچۈن كۆكۈلدىكىدەك شېرىكلەر كېرەك . مۇنداق دوست ـ يارانلارنى ئەلۋەتتە يەرلىك بەگلەردىن ، خۇشامەتچى مۆتىۋەرلەردىن تاپىمەن ـ دە ...»

بۇ خىياللارنى قىلغۇچىلار شۇ دەۋرنىڭ ئەمەلىيىتىگە قاراپ ، جاھالەت ۋە زۇلۇم زەنجىرىگە چىرمالغان خەلقنىڭ ئۈستىدىن ھەرقانداق زورلۇق ، زۇلۇم ۋە بۇلاڭ ـ تالاڭچىلىق قولىدىن كېلىدىغان كىشىلەر ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، بۇنداق ئىشلارنى قۇرۇق خىيال دېگىلى بول ـ مايتتى . چۈنكى ئۇلارنىڭ دوست ـ يارەنلىرى بۇنداق ئىشلارنى تەجرىبىدىن ئۆتكۈزگەن ۋە نۇرغۇن مەنسەپ سودىگەرلىرى شۇنداق شىەنگەنلىكنىڭ مېغىزىنى چاققانىدى . بارغانلا يەردىن قازنىسىمۇ ، چۆمۈچىمۇ ياغ بولۇپ قايتقانىدى .

مانا كۆنلەرنىڭ بىرىدە ھېلىقى قارا بۇتنىڭ قەرزدارلىرىدىن قىسقا ئويلايدىغان بىرى قەشقەر شەھرىنىڭ شىەنگەنلىك مەنسىپىگە سايلىنىپ قالدى . بۇ يېڭى شىەنجاڭنىڭ قولىغا شىەنگەنلىك گۆگىسا كېلىپ تېگىشى بىلەن ھاياجان ئىچىدە ئۇنىڭ قوللىرى تىترەپ كەتتى . ئۇ گۆگىسىنى نەچچە قېتىم ياندۇرۇپ ـ ياندۇرۇپ ئوقۇدى . ئىمىر ـ چىمىر بولۇپ كەتكەن كۆزلىرىنى بىرقانچە قېتىم ئۇۋۇلىدى . خۇشاللىقىدىن زەي پۇراپ تۇرغان ئۆيىنىڭ ئىچىدە نەچچە قېتىم ئايلاندى . خېلى ۋاقىتلاردىن بېرى

بۇ يېڭى شىيەنگەنىڭ كىرىشىپ كەتكەن مەلەڭزىسىگە ئۆزىدىن باشقا ھېچ كىشىنىڭ قولى تەگمىگەنىدى . كىشىلەر بۇ ياقتا تۇرسۇن ، ھەتتا قوتۇر كۈچۈكلەرمۇ بىرەر نەرسە تەمە قىلىپ ، بۇ مەلەڭزىنى پۇرىماس بولۇپ قالغانىدى . بۇگۈن بولسا، جىمجىتلىق ۋە قايغۇ ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان بۇ ئۆيىنىڭ ئالدىدا دوست - يارەنلەرنىڭ تەبرىكلەپ ئاتقان پوجاڭزىلىرىنىڭ ئاۋازى چاڭىلدىماقتا . قىزىل قەغەزلەرگە يېزىلغان تەبرىكنامىلەر چاپلانماقتا . سالپىيىپ تۇرغان مۇڭلۇق مەلەڭزە مۇبارەكلەپ كەلگەن مېھمانلارنىڭ قولىدا تىنماي ئويناپ تۇرماقتا .

مانا ئەمدى بۇ تەنتەنە باشلانغان ئۆيدە قەشقەر شەھىرىنىڭ تەقدىرى قولىغا تاپشۇرۇلغان « ئۇلۇغ » ئادەمنىڭ تۇرغانلىقىغا ھېچكىم گۇمان قىلمايتتى . خېلى ۋاقىتلارغىچە مۇشۇ زەي ئۆيدە قۇرۇتتەك لۆمشۈپ ياتقان بۇ كىشى قولىدىكى « مۇبارەك » گۇگىسا بىلەنلا شۇنداق كۈچلۈك بىر كىشىگە ئايلاندىكى ، ئۇ ھازىر خالىسا قەشقەر خەلقىنى يۇغۇرۇپ پوگىزەك قىلىپ تېپىدۇ ، خالىسا لەغمەن قىلىپ سوزىدۇ .

يېڭى شىيەنجاڭ ئىشەنچلىك كاتتا ئادەمگە ئايلانغانلىقى ئۈچۈن قارا بۇتنىڭ خەزىنىسىدىن خالىغىنىچە قەرز پۇل ئېلىپ ، مەيە بىلەن قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقتى . ئۇ كۇچاردىن ئۆتكۈچە ئۆي - جابدۇق ۋە تۈرلۈك ماللارنى بېسىپ ئۇرۇمچىگە كېلىۋاتقان ئوتتۇز نەچچە ھارۋىنى ئۇچراتتى .

ئۇ ھارۋىكەشلەردىن :

— بۇ كىمنىڭ يۈكى ؟ — دەپ سوراپ ماڭاتتى .

ھارۋىكەشلەر :

— ئورنىدىن چۈشكەن شىيەنگەنىڭ ، — دەپ جاۋاب بېرىشەتتى .

يېڭى شىيەنگەن بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ ، ئۆز يولىنى داۋام قىلاتتى . چۈنكى بۇ قىسقا ئويلايدىغان ئادەم بولغىنى ئۈچۈن ئىككى يىل شىيەنگەن بولۇپ شۇنچە دۇنياغا ئىگە بولۇشقا كۆزى يەتمەيتتى . ئۇ ئاقسۇدىن ئۆتكۈچە يەنە كونا شىيەنجاڭنىڭ ئون نەچچە ھارۋا يۈكىنى ئۇچراتتى . مارالبېشىدىن ئۆتكەندە بولسا ، كونا شىيەنگەن بىلەن يېڭى شىيەنگەن يول ئۈستىدە ئۇچرىشىپ قالدى . كونا شىيەنگەن يەتتە ئات قوشقان ھارۋىغا

ئالتۇن، كۈمۈش، گىلەم ۋە يىپەكلىك ماللارنى بېسىپ، ئۈستىگە ئۆي ياساپ كىرىۋالغانىدى. ئۇ قاتمۇ-قات تاۋار كۆرپىلەر ئۈستىدە غاڭزىسىنى شوراپ سېسىق كېكىرىپ ئولتۇراتتى. يېڭى شيەنگەن بولسا، شامالدا ئۇچۇۋاتقان پانۇس لەگلىكىدەك لەپىلدەپ كېتىپ بارغان ئورۇق بىر ئات قوشقان مەپىدە ئەسنەپ ئولتۇراتتى.

يېڭى شيەنگەن كونا شيەنگەننىڭ ئىككى يىل ئىچىدىلا شۇنچە دۇنيا-دەپىنىگە ئىگە بولۇشىدا مەلۇم بىر سىر بولۇش كېرەك. دەپ ئويلىدى. مانا شۇنى بىلىۋېلىپ چاپسانراق باي بولۇشنى ئارزۇ قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ كونا شيەنگەندىن تۆۋەنچىلىك بىلەن سوراشقا باشلىدى.

— ھۆرمەتلىك دارىن جاناپلىرى، ئەگەر مالال كەلمىسە ئۆزلىرىدىن بىر نەرسىنى سوراۋالغۇم كېلىدۇ.

— خوش قېنى يەنە نېمە سورىماقچىسەن؟ — دېدى ئورنىدىن چۈشكەن شيەنگەن تەنە قىلىۋېراق، بۇ تەنە ئۇنىڭ «يەنە» دېگەن سۆزىدە ئىپادە قىلىناتتى. چۈنكى، بۇ «يەنە» سەن تېخىمۇ نۇرغۇن بايلىق توپلايدىغان ئورنۇمنى تارتىۋالدىڭ، ئەمدى يەنە مەندىن نېمە سورىماقچىدىڭ، دېگەن مەنىنى بىلدۈرەتتى. لېكىن يېڭى شيەنگەن ئۇنىڭ ئۆزىگە ئاداۋىتى بارلىقىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن تەنە قىلىۋاتقانلىقىنى چۈشەنمەستىن، ئۇمۇ نۇرغۇن دۇنيا توپلاشنىڭ قايغۇسىدا بىلىۋالماقچى بولغان سىرىنى سوراۋەردى.

— ئۆزلىرىدىن سورىماقچى بولغىنىم، تەقسىر، شۇ قاتارلىق كۆپ بايلىقنى ئاز ۋاقىت ئىچىدە قانداق يول بىلەن توپلاشقا مۇمكىن بولدىكىن؟

كونا شيەنگەن غاڭزىسىنى ئاغزىدىن چىقاردى-دە، بىر مۈرىسىنى سەل كۆتۈرۈپ ئەپيۇندا ساغىرىپ كەتكەن چىشىنى كۆرسەتتى.

— مەن — دېدى ئۇ، پەخىرلەنگەن قىياپەتتە ئىككى بارمىقىنى كۆرسىتىپ — مانا مۇشۇ ئىككى بارمىقىم بىلەن توپلىدىم.

— شۇنچە دۇنيانى توپلاشقا ئىككى بارماقنىڭ كۈچى يېتەرمۇ تەقسىر، جانابلىرى... بۇنىڭدا بىرەر سىر بولۇشى كېرەكقۇ، دەيمەن...

— ئەخمەق ! مەن سېھرگەر ياكى جادۇگەر ئەمەسمەن ، بۇنىڭدا سىر نېمە ئىش قىلىدۇ .

— خوش . تەقسىر ، شۇنداق ئەلۋەتتە ، مەسىلەن ، بولمىسا بۇنىڭ ماھىيىتى قەيەردىكىن .

— سەن ناھايىتى قىسقا ئويلايدىكەنسەن . شۇنىڭغىمۇ ئەقلىڭ يەتمىسە ، نېمە دەپ شيەنجاڭلىقنى تالاشتىڭكىن .

— قېنى - قېنى پاراسەتلىك جانابلىرى ، بىزگىمۇ ئۆگىتىپ قويسىڭىز ، كۆرسەتكەن ياردىمىڭىزنى ئۇنتۇماس ئىدۇق ، — دەپ ئىككى پۈكلىنىپ تازىم قىلدى يېڭى شيەنجاڭ .

— سەن ئىدارە قىلىدىغان يەردىكى خەلقنى قوتاندىكى قويۇم ياكى سېغىن كالام ، دەپ پەرەز قىلساڭ بولۇۋېرىدۇ .

— خوش - خوش شۇنداق ئەلۋەتتە ، قېنى - قېنى سىلە ئۇلارنى قانداق سويۇپ ، قانداق ساغدىلا ؟ تەقسىر ، خۇددى مانا شۇنى ئىلتىپات قىلىپ ، مانا شۇنى .

— مەسىلەن ، بېشىنى ئېگىزرەك كۆتۈرگەن بىرسىنى « سەن يامان! » دەپ ئىشارەت بارمىقىمنى كۆرسىتىپ قويسام ، قورقۇپ كېتىپ ، بار دۇنياسىنى ئايىماي ئۆيۈمگە ئېپكېلىپ بېرىدۇ . ئەگەر بەزىسىنى « سەن ياخشى » دەپ باشمالتىقىمنى كۆرسىتىپ قويسام ، خۇشامەت قىلىپ ئۇمۇ ئەڭ ياخشى نەرسىلىرىنى ئۆيۈمگە توشۇيدۇ . مانا قارا شۇ ئىككى بارمىقىم بىلەنلا ئىش پۈتىدۇ .

— ھە ، مۇنداق دېسىلە ، جانابلىرى ، بۇنىڭ ئۈچۈن ئانچە كۆپ ئەقىل كەتمەيدىكەنغۇ .

كونا شيەنجاڭ بىلەن يېڭى شيەنجاڭ خوشلىشىپ ئۆز يوللىرىغا چۈشتى . كونىسىنىڭ ئېغىر ھارۋىسىدىكى يوغان چاقلار ئاستا پىقىرايتتى . يېڭىسىنىڭ بولسا ، يېنىك مەپىنىڭ چاقلىرى ئىتتىك پىقىراپ كېتىپ باراتتى .

1947 - يىلى ، غۇلجا .

چېنىقىش

1

مەتنىيازنىڭ قىچىسى مۇشۇ يېزىدىكى دېھقانلارنىڭ قىچىلىرىدىن خېلى بۇرۇن تېرىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئاپتاپ كىشىنىڭ تېنىنى تونۇردەك قىزىتىدىغان مەزگىلدە پىشىپ قالدى؛ پىشىپ قالدىلا ئەمەس، توغرىسى، ئورىدىغان ۋاقتىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى. ئادەتتە دېھقانلار قىچىنىڭ موسىنى قاتا ـ قاتماستىنلا ئوروپ ئېلىشاتتى.

نېمىشقا دېسىڭىز؟ پىشىپ شالدىرلاپ كەتكەن قىچىغا ئورغاق سالغاندا، ئۇنىڭ ئالتۇندەك يالتىراق دانلىرى ھەر تەرەپكە چېچىلىپ زايە بولۇپ كېتىدۇ. مەتنىيازنىڭ قىچىسى مانا شۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان-دى. خەير، قانداقلا بولمىسۇن، بۈگۈن قىچىغا ئورغاق تېگىپتۇ. قىرىقچە ئورۇنغا بىر تۇتام ـ بىر تۇتام قىلىپ تىزىپ قويغان ئۇنچىنى ئەگەر چىلىك قىلىپ باغلىسا، ئىككى ـ ئۈچ باغ قورايچىلىك بولىدۇ. نېمە بولسا بولسۇن، ئىش داۋام قىلىشى كېرەك ئىدى. ئەمما بۇ ھەسرەتلىك يېتىم ئېتىزنى خۇشال قىلىپ ئىشقا كىرىشكەن ئومىچى تۆت سائەتتىن بېرى يوق، ئۇ، نەگە كەتكەندۇ؟

يېڭىدىن ئېگىزغا ئابلىنىۋاتقان ئېتىزلار ئۈستىدىكى گىرىمسەن يىراقلاردىن كۆرۈنگەن سۇدەك چىمىرلاپ تۇرىدۇ. ئېرىقنىڭ ياقىسىغا ئارقانلاپ قويغان ئات ئوت چىشلىمەستىن تىنىماي بېشىنى سىلكىمەكتە. ئاشلىقلار ئىچىدىكى چېكەتكىلەرنىڭ ئاۋازلىرىنى ئاران قوزغىلىۋاتقان ئىسسىق شاماللار، ھورۇنلۇق بىلەن خېلى يەرلەرگىچە ئېلىپ كېتىدۇ. «چىرژ ـ چىرژ ـ چىرژ» قىلىپ تىنىماي كېلىۋاتقان بۇ ئاۋازلار مەتنىيازنىڭ غەشلىكىنى كەلتۈرىدۇ. ئاپتاپتىن قېچىپ يوغان قېرى چېقىر ئۈژمىنىڭ سايىسىغا كېلىۋالغان بولسىمۇ، ھېچ چىداپ بولمايدىغان ئىسسىقتىن خەۋەر بېرىپ تۇرىدىغان بۇ ئاۋازمۇ ئۇنى قىينايتتى.

— ھە، ھىم، ھەممە نەرسە كۆيۈپ كېتىدىغۇ مۇنداق ئىسسىقتا، — دەپ غۇدۇڭشىدى مەتنىياز. ئۈژمىنىڭ شېخىدا قونۇپ تۇرغان تولڭ قاغىغا قاراپ. ئونلاپ يىللاپ ئۆمۈر سۈرگەن بۇ قېرى قاغا شورلىشىپ كېپەك ئۆرلەپ كەتكەن تۇمشۇقىنى كېرىپ، ھەلقىمىنى لىپىلدىتىپ تۇراتتى. مەتنىياز بولسا، تەر يۇراپ كەتكەن كۆڭلىكىنى كوكاتقا ئوراپ بېشىغا قويغان، يالىڭاچ دۈمبىسىنى نەم يەرگە چاپلىغان ھالدا ئۆگدا ياتاتتى. ئۇنىڭ يۇمشاق تېنىگە چاۋا-چاتقاللار پېتىپ، بىزەڭ چىۋىنلەر بولسا، ئۇ يېرىدىغان قوغلىسا، بۇ يېرىگە قونۇپ بىئارام قىلاتتى. مەتنىيازنى بۇ يىل ئەتىيازدىن بېرى جان-جانىۋارلارمۇ، مېھنەتمۇ، مانا ھازىرقىدەك ئىسسىقمۇ قىيناۋاتىدۇ. بۇ ھېچ يالغان ئەمەسقۇ، ئەنە شۇ ھاسىراۋاتقان قېرى قاغا مەتنىيازنى بوزەك ئەتمىگەنمىدى.

يېرىم يۇتلۇق يەرگە قوناق تېرىسا پەقەت 23 تۈپ ئۈنۈپ چىقىپتۇ. ئەسلىدە ئۇ يەرگە يېرىم چېلەكچە قوناق چاچقانىدى. مىڭلاپ-مىڭلاپ دانلار قېنى؟ ئۈژمىنىڭ شېخىدا ئولتۇرغان مۇشۇ كاساپەتلەر يەپ كەتتى-دە. قاغىنىڭ پەيسىز لىپىلداپ تۇرغان ھەلقىمىگە قاراپ يېتىپ مەتنىيازنىڭ ئازراق ئاچچىقى كەلدى.

— قانائەتلىرىڭ كۆيۈپ كەتسۇن: ھارام تاماق! — دېدى، ئەلەم بىلەن، — ئۇنى كۆزۈممۇ كۆرمىسۇن. دېگەنىدەك قىلىپ، دۈم ئۆرۈلۈپ يېتىۋالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۇيقىسىراپ پات-پات يۇمۇلۇپ قالسىمۇ، خىيالىنى ئورنىۋالغان پۇشايمان ۋە ئېغىر ھەسرەتلەر، بۇنى ئاز دەپ چىۋىنلەرنىڭ گىژىلداپ غىدىقلاشلىرى ئۇنىڭ ئۇيقۇسىغا ئارام بەرمەيتتى. مەتنىياز ئۇسساپ كەتتى. ئۆپكىسى قۇرۇپ گەز باغلاپ كەتكەن قېلىن لەۋلىرىنى يالاشقا باشلىدى. ئۇ قىرىق ياشقا كېلىپ بۈگۈنكىدەك تەشنالىق ئازابىنى تارتمىغانىدى. تەشنالىق ھېلىقى بىز كۆرۈپ ئۆتكەن قىچىغا ئورغاق سېلىش بىلەن باشلانغان. مەتنىيازنىڭ تەلىيىگە يېقىن ئەتراپتا ئېقىۋاتقان مۇزدەك سۇمۇ يوق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ ئۆسكىلەڭ ئوتلار قاپلىۋالغان ئېرىق ئويمانلىرىدىكى توختام سۇلارنى ئىچىۋېرىپ ئېغىرلىشىپ كەتتى. تەشنالىققا كىم چىدايدۇ. سۇ ئىچىش كېرەك ئىدى.

بىراق مۇشۇ تۇرقىدا ھېلىقى توختام سۇلارمۇ ئىسسىپ كەتتى. چوڭ ئۆستەڭگە باراي دېسە، بۇ پېقىرنىما قىزىق ئاپتاپتا ئالتە ـ يەتتە يۈز مېتىر يول مېڭىش كېرەك. مەتنىياز بولسا، ئۇ يەرگە بېرىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. ئۇ، شەھەردىن يېزىغا چىقىپ قالغىنىغا پۇشايمان قىلاتتى. مېھرىبان مەرھۇم ئانىسىنى يادىغا كەلتۈردى. يالغۇز ئوغۇل بولغىنى ئۇچۈن ئانىسى ئۇنىڭغا تولىمۇ ئامراق بولۇپ، ئەركە ئۆستۈرگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەتنىيازغا دېھقانچىلىق ئىشىغا كىرىشكەن بىرىنچى يىلى زەي، سايىن يەردە يۇمشاق قۇرۇتتەك مىدىرلاپ ئۆتكۈزگەن يىللىرىغا، يەنى قىرىق يىللىق ئۆمرىگە ھېچ ئوخشىمايتتى. «بۇ مۇشەققەتلىك دۇنياغا نېمىشقىمۇ تۇغۇلغاندىمەن؟ كاشكى كىچىك چاغدىلا ئۆلۈپ كەتسەمچۇ، بۇ دەردلەرنى تارتماس ئىدىم» دەپ ئويلىدى ئۇ.

بۇ يېڭى دېھقان مۇشۇ ياشقا كەلگۈچە ھەمىشە خىيال قىلسىمۇ، لېكىن ئۆيلىنىشكە جۈرئەت قىلالمىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھازىرقىدەك ئۇسسىغان چاغدا سوغ چاي ئەكېلىپ بېرىپ ھالىدىن خەۋەر ئالىدىغان خوتۇنىمۇ يوق. دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىدىغان ئات، كالا ھەم قوش جابدۇقلىرى، ھەتتا توخۇم بېرىپ تۇرىدىغان بىرەر توخۇسىمۇ يوق. پەقەت دېھقانچىلىقتا كېرەك بولىدىغان ئەپچىل بىر دانە كەتمىنى، بۈگۈن بىرىنچى قېتىم قىچا ئورۇشقا ئىشلەتكەن ئەنە ئاۋۇ باش تەرىپىدە تۇرغان ئۈژمە ياغىچىغا سانچىقلىق بىر دانە ئۆتكۈر ئورغىقى ۋە ئىككى دانە تاغىرى بار. ئەمما دېھقانچىلىق ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان يىرىك جابدۇقلىرى بولمىغان بىلەن يېزىدىكى دېھقانلارنىڭ ھېچقايسىسىدا يوق بىرمۇنچە جابدۇقلىرى بار ئىدى.

سىلەر مۇشۇ يېزىنىڭ جەنۇبىدىكى ئېرىقنى ياقىلاپ ماڭساڭلار كوچا تەرەپتىكى تاملىرى ئۆرۈلۈپ ئوت بېسىپ كەتكەن 5 ـ 6 تۈپ ئاچچىق ئۆرۈكى بار، ئوتتۇرىسىدىكى غوللىرى قۇرۇپ قالغان، لېكىن تۈۋىدىن يەنە قويۇق شاخلاپ چىقىۋاتقان كىچىككىنە شاپتۇللۇق باغنى كۆرىسىلەر. باغنىڭ شىمالىدىكى دالىنى ئۆرۈلۈپ كېتىپ، يالغۇز قالغان بىر ئېغىز ئۆيگە كىرىپ قاراپ بېقىڭلار: ئوچاقتا داتلىشىپ كەتكەن

كىچىككىنە بىر قازان ئېسىقلىق تۇرىدۇ. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كىشى ياتقۇدەك ئورۇن بوش بولۇپ، ئاتنىڭ توقۇمىچىلىك بىر پارچە يىرتىق كىگىز سېلىقلىق. كىگىز يەرگە چاپلىشىپ كېتىپتۇ. ئەتىمالىم بۇرۇن ئاق بولۇشى كېرەك. لېكىن ھازىر ئۇنداق دېسە ھېچ كىشى ئىشەنمەيدۇ. چۈنكى چاڭ - توپا ۋە كۆيۈندىلەرنىڭ دەستىدىن قارامتۇل كۆلرەڭ بولۇپ قالغاندى. ئۆينىڭ توغرا كەلگەن بىر يېرىدە تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق، موزدۇزلۇق ۋە ساتىراشلىق ئۈچۈن كېرەكلىك تۈرلۈك جابدۇقلار بىر بە-رىگە ئارىلىشىپ چېچىلىپ ياتىدۇ. قازان بېشى ۋە ئويۇقلارغا بۇرۇنقى زامانلاردىن قالغان تۆمۈر قۇتىلار، دات باسقان سۇنۇق ئۇستۇرىلار، ئۇششاق ۋىنتا، گايكا، ئەسكى تاقا ۋە مىخلار تاشلاپ قويۇلغان. ئويۇقتا قېلىن، چۆرىسى قىرچىلىپ ياغلىشىپ كەتكەن كونا جەڭنامە كىتابىدىنمۇ ئىككىسى تۇرىدۇ. تورۇسنىڭ ھەر تەرىپىدە ۋە ئىسلىشىپ كەتكەن تاملاردا ئېسىقلىق تۇرغان قول ھەرە، ياغاچ تېشىدىغان ئۇشكە، قېلىپنى تارتىپ چىقىرىدىغان بولجۇرغا ئوخشاش نەرسىلەرگە ئۆمچۈكلەر تور باغلاپ كەتكەن.

مەتنىيازنىڭ تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق، موزدۇزلۇق ۋە ساتىراشلىق ھۈنەرلىرىگە قولى كېلىدۇ. ئۇ موزدۇزلۇق قىلسا، ئۆتۈكنىڭ قېلىپىنى ئۆزى چاپىدۇ. بەلچە، بۇرەندە، بىگىز، يىڭنىلەرنىمۇ ئۆزى ياسىۋالىدۇ. ئەگەر ساتىراشلىق قىلسا، ئۇستۇردىن تارتىپ، تا قۇلاق كولىغۇچقىچە بولغان جابدۇقلىرىنى ئۆزى ياسىۋالىدۇ.

ئۇ، مەھەللىدىكى كىشىلەرنىڭ ئاياغ كىيىملىرىنى ياماپ، داس - چىلەكلىرىنى تۈۋلەپ، سۇنغان لىڭگىرچاق ۋە بۇغا - جاۋەنلىرىنىمۇ تۈزەپ بېرىدۇ. لېكىن ھەق بەرسە تالاشماي ئالىدۇ. ھېچنەرسە بەرمەي قۇرۇق رەھمەت دەپ قويسىمۇ خۇشال بولۇپ قېلىۋېرىدۇ. بىرەر چىنە قايماق چاي ياكى تاماقتا قىچقىرىپ قويسىمۇ تاغدەك خۇش بولۇپ كېتىدۇ. لېكىن تەمە قىلىپ ھېچكىمنىڭ ئىشىكىگە بارمايدۇ. قىسقىسى، ئۇنىڭ پايدا - زىيان بىلەن ئانچە كارى بولمايدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم بولدى. شۇنداق بولسىمۇ كۆپ كىشىلەر مەتنىيازغا نەرسىلىرىنى ياسىتىشقا

ئانچە قىزىقمايتتى. بۇنىڭ سەۋەبى نېمىدە؟

مەتنىيازنىڭ ئەسلى كەسپى ساتىراش، ئۇ، ھۈنەرنى شەھەردە دادىسىدىن ئۆگەنگەن ۋە دادىسىنىڭ ھەيدەكچىلىكى بىلەن ئون نەچچە يىل داۋام قىلغان. بوششىپ كېتەي دېگەندە قۇلىقىدىن سوزۇپ، بۇراپ - بۇراپ قويىدىغان دادىسى ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇ ھۈنىرىنى تاشلاپ، ساتىراشلىق قىلىدىغان دۇكاننى گازىر - پۇرچاق ساتىدىغان تەنزە قىلىۋالدى. بۇ تەنزە ئاز كۈندە قۇرۇق بولۇپ قالدى. كېيىن ئەتىيازدا مەتنىياز ئۆزى ياسىغان تۈرلۈك لەگلەكلەر بىلەن يەنە ئېچىلدى. لېكىن بۇ نەرسىلەر بىلەن دۇكان ئىجارىسىنى تۆلىيەلمىگىنى ئۈچۈن ئىگىسى ئۇنى قايتۇرۇۋالدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل بۇرۇن دادىسىدىن مىراس بولۇپ قالغان يېزىدىكى ھېلىقى بىر ئېغىز ئۆيى بار كىچىك بېغىغا كۆچۈپ چىققانىدى. مەتنىياز ھەر نەرسىگە زېھىن قويۇپ يۈرگەنلىكتىن كۆزى كۆرگەنلا ئىشنى قىلاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ساتىراشلىقتىن باشقا ھۈنەرلەرنى دېھقانلارنىڭ ھاجەت بولۇشىغا قاراپ تەجرىبىدە ئۆز - ئۆزىدىن ئۆگىنىۋالغان. بىراق، باشلىغان ئىشنى ئاخىرىغىچە داۋام قىلدۇرالمايتتى. ئەگەر ئۇ، ئاندا - ساندا بىر ئىشنى پۈتتۈرگەن بولسىمۇ، ئۇ يىگىرمە - ئوتتۇز قېتىم ئۈزۈلۈپ، تاشلىنىپ، ئىگىسى زېرىكمەي كېلىپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن پۈتكەن ئىش بولاتتى. بىر دېھقان مەتنىيازغا ئېرگولو ھارۋىنىڭ بىر چاقىنى تۈزىتىش ئۈچۈن بېرىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا ئالتە ئاي داۋامدا قاتراپ يۈردى. بىرنەچچە قېتىم يالۋۇرۇپ، بىرنەچچە قېتىم تىللىدى، مەتنىيازنى تىللىساڭمۇ، ياخشى گەپ قىلساڭمۇ ھىجىيىپلا تۇرۇۋېرىدۇ. شۇنداق بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن ھېچ كىشى ئۇرۇشالمايدۇ - دە، ئەلۋەتتە.

ھەر ھالدا بۇ دېھقان مەھكەم تۇرۇۋالغانلىقتىن چاق پۈتۈپ كەتتى. مەتنىياز بەزى ۋاقىتلاردا دېھقانلارنىڭ چاچلىرىنى چۈشۈرۈپ، ساقال بۇرۇتلىرىنى ياساپ قويىدۇ. ئۇنىڭغا باش چۈشۈرتكەن كىشىنىڭ ئالدىراش ئىشى بولماسلىقى ۋە ئۆزىمۇ زېرىكمەسلىكى كېرەك. ئۇ ئىشىكنىڭ ئالدىدىكى تاشتا ئولتۇرغان كىشىنىڭ بېشىنى ئاۋۋال ئون - ئونبەش مى-

مۇتقىمچە قۇرۇق ئۇۋۇلىلايدۇ. كېيىن ئۇچىمغا سۇ ئېلىپ ئۇششاق قوللىرىنىڭ ئارىسىدىن ئېقىتىپ يەنە ئۇۋۇلاشقا باشلايدۇ. بۇ ھەرىكەت خېلى ۋاقىتقىچە داۋام قىلىپ چاچ ئالدۇرغۇچىنىڭ قۇلاق چۆرىلىرى ۋە قاشلىرىنى بويلاپ يۈندا ئېقىپ كۆڭلەكلىرىنى ھۆل قىلىۋېتىدۇ. ساتىراش بولسا ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرمەستىن ئەزمىلىك بىلەن جەڭنامە قىسسىلىرىنى سۆزلەۋېرىپ، قوللىرىنىڭ توختاپ قالغانلىقلىرىنى سەزمەي قالاتتى، تاكى تاش ئۇستىدە مۈكچىيىپ ئولتۇرغان كىشى:

— ئۇستام چاچ قۇرۇپ كەتتىغۇ، — دېگەندىن كېيىن مەتنىياز يەنە ھۆللەپ ئۇۋۇلاشقا كىرىشىدۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭلا تۈگىمەس قىسسىلىرىنى داۋام قىلىشقا باشلايتتى.

— پادىشاھى جەمشىت لەيلىۋەشكە ھەممە نەرسىلىرىنى ئۇتتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن، ئەڭ چىرايلىق خوتۇنى مەلىكە دىلئۆزنى قىمارغا تىكتى. لەيلىۋەش بۇ نازىنىن پەرىزاتنىمۇ ئۇتۇۋالدى - دە، ھى، ھى، ھى ... — ئۇ، ئۆزىنىڭ گېپىگە ئۆزى ھۇزۇر قىلىپ كۈلەتتى. لېكىن قاراپ تۇرغان كىشىگە ئۇنىڭ كۈلكىسى بىلەن يىغىسىنى ئاجرىتىۋېلىش تەس ئىدى. ئۇنىڭ پىستە كۆزلىرى پۈرۈلۈپ، ئۇچلىرى جاۋغىيىغا ئېگىلىپ تۇرىدىغان كىچىككىنە شالاڭ ساغۇچ بۇرۇتى كۆتۈرۈلۈپ كې- تەتتى. ئۇ بېشى سەل ئالدىغىراق ئېگىشكەن، ئۇيقىغا مايىل مۇلايىم قىياپەتلىك چاقچاقچى ئادەم ئىدى. شۇنىڭ ئۇچۇن، ئۇنى ھېچكىم ئارتۇق يامانمۇ كۆرمەيدۇ ۋە كىشىنىڭ ئىچىنى پۇشۇرىدىغان ئىشلىرىنى كۆرگەندە زاڭلىق قىلىپ كۈلمەيمۇ تۇرالمايدۇ. ئەمما ئۇ باشقىلارنى ۋە ئۆزىنىمۇ ھەجۋى قىلىپ يۈرىدۇ.

كادىرلار يەر ئىسلاھاتىدا مۇشۇ مەھەللىدىكى زومىگەر پومېشچىكنىڭ 550 موچە يېرىنى كەمبەغەل دېھقانلارغا بۆلۈپ بەردى. مانا شۇ يەردىن مەتنىيازغىمۇ يەتتە - سەككىز چارەك ئۇرۇق بارىدىغان بىرىنچى يەر ھېسابىدىكى بىر ئېتىز تەگكەنىدى. 53 - يىلى ئۇ قىرىق ياشقا كېلىپ بۇ يەرگە بىرىنچى قېتىم دېھقانچىلىق قىلدى. «دېھقانچىلىقنى مەتنىياز قىلدى» دەپ ئېيتساقمۇ، لېكىن ئۇ يەرنى

ھەيدەشكە جۇرئەت قىلالىشغانىدى.

يۈنئۈن جانلىقتا ھايات زوقىنى قوزغاتقۇچى ئەتىيازنىڭ يېقىملىق شامىلى ئۇچۇپ تۇرغان بىر ئەتىگەنلىكى، مەتنىياز ئىككى قولىنى كەينىگە تۇتۇپ چىرايلىق تەكشى ئېتىزلارنى تاماشا قىلىپ ئايلىنىپ يۈرەتتى. كۈن بارغانسېرى ئىسسىتىشنى كۈچەيتىۋاتقان نۇرلىرىنى يەرگە سېخىيلىق بىلەن چاچاتتى. كۆپۈشۈپ تاۋلىنىۋاتقان ئېتىزلاردىن نەم تۇپىنىڭ يۇرىقى بىلەن شىۋاقنىڭ ئۆتكۈر پۇرىقى كېلىپ دىماغقا ئۇرۇلاتتى.

قىشچە ھەرىكەتسىز ياتقان قۇرت ـ قوڭغۇزلار ئۆچەكلىرىدىن چىقىپ يېڭىدىن ھەرىكەتكە چۈشمەكتە. ئىسسىقراق جايلارغا قىشلاپ كېلىش ئۈچۈن كەتكەن ئۇچار قاناتلارمۇ قايتىپ كېلىپ، يېزىچە قىلىدىغان ئىشلىرىنىڭ پىلانىنى تۈزمەكتە. دېھقانلار بولسا، قوش ھازىرلىقىنى جىددىي قىلماقتا. مانا بۇگۈن يېڭى دېھقىنىمىزمۇ ئېتىز قىرىدا تۇرۇپ، «بۇ يەرنى نېمە قىلسام بولىدىكىن؟» دەپ باش قاتۇرۇۋاتقاندا يېنىغا كېلىپ قالغان ھەمرانى سەزمىدى.

ــ خوش ئۇستام! بۇ يەرنى نېمە قىلماقچى بولۇۋاتىدىلا؟ ــ دېدى ھەمرا كۈلۈمسىرەپ.

ــ ئوتتۇرىسىنى باغ، چورىسىنى تاغ قىلايمىكىن دەۋاتىمەن، قانداق دەيسىز ھەمراجان، ــ دېدى چاقچاق قىلىپ مەتنىياز.

ــ بېغىڭىزغا پاتماي قالغان ياۋا چۆپلەرنى كۆچۈرۈپ كېلىدىكەنسىز ـ دە، ئۇنداقتا.

ــ بوزچى ھالۋىچى بولسا، كۆزىنى چاپاق بېسىپتۇ دېگەندەك بىزگە قالغان ئىش شۇنداق بولماي نېمە بولىدۇ دەيسىز.

مەتنىياز كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ بېپەرۋالىقىنى ۋە مەسىلىقىنى قىزىقچىلىق قىلىپ ئېيتتۇپىرەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ: «مەن دېپىمۇ تۇتسام، ئۇنىڭ ئۇچى ئۆتۈكىنىڭ چەمگە كىرىپ ئۇخلاپ قالىدۇ» دەيتتى. ھەمرا مەتنىيازنىڭ شۇنداق ئوچۇق كۆڭۈللىكىنى ياخشى كۆرەتتى. لېكىن ئۇنىڭ قاملاشمىغان ئىشلىرىنى دائىم تەنقىد قىلىپ، جىددىيراق ئىش قىلىشقا ئۈندەيتتى.

ــ قولــىڭــىزدىكى چاشقان ماياقلىرى سوۋۇپ قالدى . ئاغزىڭىزغا سېلىۋەتسىڭىزچۇ ، ــ دېدى ھەمرا ، مەتنىيازنىڭ خېلىدىن بېرى چەكمەي ئالقىنىدا تۇتۇپ تۇرغان ناسۋىلىغا شەرەت قىلىپ ، ــ نا ئۈمىد شەيتاننىڭ ئىشى ، بۇنى ئۆزىڭىز ياخشى بىلىسىز .

مەتنىياز ناسۋالنى كالپۇكىنىڭ ئاستىغا سېلىپ ئۇنى تىلى بىلەن تـۈۋەنگە باستى . ئورۇنلاشماي قالغان ئىككى دانىسىنى پۈركۈۋېتىپ غەلىتە ئاھاڭ بىلەن سۆزلىدى .

ــ بۇ يەرنـى نېمە قىلسام بولىدىكىن ؟ ئالدىغان خېرىدار بولسا ، سېتىپ راسا ياغ چاينىۋالايمىكىن ـ تاڭ .

ھەمرانىڭ ئاپتاپتا پىشىپ ، گىردە ناندەك قىزارغان يۈزى جىددىي تـۈس ئالدى . ئۇ قويى كۆزلىرىنىڭ ئۈستىدىكى قويۇق قارا قاشلىرىنى چىمىرلىتىپ :

ــ پارتـىيە كەمبەغەللەرگە يەرنى سودىگەرچىلىك قىلىش ئۈچۈن بەرمىدى ، دېھقانچىلىق قىلىش ئۈچۈن بەردى ، ــ دېدى .

ــ شۇنداق ـ شۇنداق .

ـ ھە ، شۇنداق بولسا ، بۇ يەرگە بىرنەرسە تېرىڭ ـ دە ، ھوسۇلنى ئېلىپ ئۇنى يەمسىز ياكى سېتىپ ياغ ئېلىپ چاينامسىز ، ئۆزىڭىزنىڭ ئىختىيارى .

ــ يەنە ئېلىــپ ساتــمەن دەپ يـۇرگــىچە ياغنىڭ ئۆزىنىلا تېرىمايمەنمۇ ، ــ دەپ خىقراپ كۈلدى مەتنىياز .

ھەمرا ئۇنىڭ سۆزىنى ئاۋۋال چاقچاق دەپ چۈشەندى . كېيىن قىچا تەرمەكچى بولغىنىنى بىلىپ كۈلۈپ كەتتى :

ــ مەيـلى ئۇستام بۇ يەرگە قىچا چېچىڭ ، ــ دېدى ھەمرا قوغۇ-شۇندەك ئېغىر ئالقىنى بىلەن مەتنىيازنىڭ يەلكىسىگە ئۇرۇپ :

ــ مەن ھەيدەپ ئۇرۇقـنـىمۇ چېچىپ بېرىمەن . سىز بىر چىلەك قىچا تاپسىڭىزلا ئىش پۈتىدۇ .

مانـا شـۇنـىڭدىن بېرى ھەمرانىڭ تەشەببۇسى بىلەن مەتنىيازنىڭ دېـھقانـچىلىقى باشلانغانىدى . ھەمرا ئۇنىڭ يەتتە ـ سەككىز چارەكلىك

ئېتىزنى ھەيدەپ قىچا چېچىپ بەردى . بۇنىڭ بەدىلىگە مەتنىياز بىر پارە
توپىلەي تىكىپ بەرمەك بولۇپ ئۆز ـ ئۆزىدىن ۋەدە بەرگەنىدى .

مەتنىياز بىر باي دېھقانغا لىڭگىرچاق ياساپ بېرىپ ، ئۇنىڭدىن
ئون قاداق كۆممە قوناق ئالغان . بۇنى يەنە بىر دېھقاننىڭ ئۆتۈكىنى ياماپ
بېرىپ بىر پۇتلۇق يەرگە چاچقۇزغانىدى . قوناقلار ئۈنمەي قالدى . ئەمما
قىچىسى ياخشى ئۈنۈپ ، ساپسېرىق گۈللەپ ئۆزىگە خاس بولغان يېقىملىق
پۇرىقىنى چاچاتتى . قالغان بىر پۇتلۇق يەرگە بولسا . ياڭيۇ تېرىيمەن ،
قوغۇن تېرىيمەن دەپ يۈرۈپ ھېچنەرسە تېرىماي ئاق تاشلىۋەتتى .
مەتنىيازنىڭ دېھقانچىلىق توغرىسىدا يازىچە قىلغان ئىشى قىچىغا ئۈچ قېتىم
سۇ تۇتۇش بولدى . سۇ تۇتۇشمۇ ناھايىتى ئاسان ئۆتتى . چۈنكى مەتنى-
يازنىڭ پۈتۈن ئېتىزى پەقەتلا ئىككى ئېچىقتىن سۇغۇرىلىدىغان بولۇپ ،
قىچا تېرىلغان جاي بىر ئېچىقتىنلا سۇغا قانغانلىقتىن ئۇنىڭغا جاپا تارتىپ
تۇغان سېلىشقىمۇ توغرا كەلمىدى . ئۇ كېچىسى سۇدىن قورقاتتى . شۇنىڭ
ئۈچۈن ئۈچىلا قېتىم كۈندۈزى سۇ تۇتتى . ئەمما بىرىنچى قېتىم سۇ
ئۇنىڭغا بوي بەرمەي ، يوللارغا ، باشقا كىشىلەرنىڭ ئېتىزلىرىغا قېچىپ
كېتىپ نۇرغۇن ئاۋارە قىلغانىدى . شۇ كۈنى ئۇ سۇغا ، پاتقاقلارغا نەچچە
قېتىم يىقىلىپ چۈشۈپ ، كىيىملىرى چۆپ ـ چۆپ ھۆل ۋە لاي ھالدا
كىشىلەرگە كۆرۈنمەي ئۆيىگە ئاستا كىرىۋالغان . شۇنداق بولسىمۇ ، ئۇ
باشقىلارنىڭ ئاز ـ تولا تاپا ـ تەنىسىدىنمۇ قۇرۇق قالمىغانىدى . بۇ تەنە-
لەرگە ئۆز لايىقىدا چاقچاق ئارىلاش : «شەيتاننىڭ شاپتۇل يېگىنىگە مەن
ھەيران ، دېگەندەك ، بۇ سۇنىڭ باشلىغان ئېتىزدىن ئېشىپ ، باشقىلارنىڭ
يېرىگە كەتكىنىگە مەن ھەيران ـــ ئۇكا ، ھى ... ھى ... ھى ...» دەپ
تۈگەتكەنىدى . مەتنىياز كېچىسى سۇدىن قورققان بولسا ، مانا ئەمدى قى-
چىنى ئورۇيدىغان ۋاقىتىدا كۈندۈزى ئاپتاپتىن قورقۇپ ، «ئۈژمە پىش ،
ئاغزىمغا چۈش » دەپ ، ئەنە سايىدا ئۇخلىغىلى ياتىدۇ .

ئۇ بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ يىراقتىكى ئېتىزلارغا قارىغانىدى : ھەم-
كارلىق گۇرۇپپىدىكى دېھقانلارنىڭ بولۇق بۇغدايلىرى باشلىرىنى
ئېگىشىپ ، ئاپتاپتا ئالتۇندەك تاۋلىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى . ئېتىزنىڭ

بىر چېتىدە بىر قانچە كىشىلەرنىڭ ئىنىماي قىمىرلاۋاتقانلىقلىرى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇلار ھەمكارلىق گۇرۇپپا ئەزالىرى بولۇپ، تۈنۈگۈن كەچقۇرۇن بۇغدايلارنى يىغىۋېلىش ئۈچۈن مۇزاكىرە ئۆتكۈزگەن. بۈگۈن تاڭ يورۇش بىلەن تۆملۈكتە قىزغىن ئورمىغا چۈشكەنىدى. بۇ ئادەملەرنىڭ تىنىمسىز ھەرىكەتلىرى، ئۇنىڭ ئاز دېگەندەك ئارىلاپ ئويۇن-چاقچاقلىرى، جاراڭلىق ناخشىلىرى ئۇنى بىر چەتتىن ھەيران قالدۇرسا، يەنە بىر چەتتىن بۇ خىل زېرىكىشنى يوقىتىش ئۈچۈن ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى. ئۇ غەمكىن كۆزلىرىنى ھەمكارلىق گۇرۇپپا ئەزالىرى ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئېتىزدىن قاچۇرۇپ، باشقا تەرەپكە تاشلىغانىدى: ئېگىز ئۆسكەن قارامتۇل-يېشىل، كەڭ يوپۇرماقلىق قوناقلارنى، قوغۇنلۇق باراڭلىرىنى، ئېرىق ياقىسىغا بېسىپ قويغان ئوت دۆۋىلىرىنى كۆردى. ئېرىق بويىدىكى چىغىر يول بىلەن بىرنەچچە خوتۇن كېتىپ باراتتى. ئۇلارنىڭ قولىدا چېلەك، بەزىلىرىنىڭ مۈرىسىدە خۇرجۇن ياكى يوغان-يوغان بوغچا قاپاقلار بار ئىدى. ئۇلار ئەلۋەتتە ھەمكارلىق گۇرۇپپا ئائىلىلىرىدىكى خوتۇنلار بولۇپ، ئورما ئورۇۋاتقان گۇرۇپپا ئەزالىرىغا قايماقلىق ئەتكەن چاي، نان ۋە كېچە قايىنتىپ سوۋۇتۇپ قويغان سوغۇق چايلارنى ئېلىپ كېتىپ باراتتى. مەتنىياز ھەممىنىڭ ئالدىدا كېتىپ بارغان قىزىل كۆڭلەكلىك خوتۇننى تونۇدى. ئۇ، ياغلىقنى چېكىلەۋېلىپ قولىقىغا قانداقتۇر گۈللەرنى قىسىۋاپتۇ. ئەتراپتىكى خوتۇنلارغا چاقچاق قىلىپ، ھارغىنچە كۈلدۈرۈۋاتىدۇ. مەتنىياز ھەمرانىڭ سىڭلىسى بۇ خوش چاقچاق ئىززەتخاننىڭ ئەتكەن مېزىلىك تاماقلىرىنى يەپ، قايماقلىق چايلىرىنى بىرقانچە قېتىم ئىچكەن. قېنى مۇشۇ تۇرقىدا ئاشۇ قايماقتىكى مۇزدەك سوغۇق چاينى ئەكېلىپ بەرسە ئەجەپ ياخشى بولاتتى. مەتنىياز تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرغان بىلەن نومۇس يار بەرمەستىن ۋارقىراشقا جۈرئەت قىلالمىدى. ئۇ قورۇپ كەتكەن تامىقىنى تىقىلىپ قالغان يامان نەپسىنى باستى-دە، بېشىنى يەنە ئاستا جايىغا قويۇپ ئىززەتخاننى ئويلاشقا باشلىدى. ئىززەتخان ئەجەپ كېلىشكەن قاۋۇل چوكان. ئۇ ئاكىسىغا ئوخشاشلا نامراتلارغا شەپقەتلىك. نېمىشقا خۇدايىم شۇنداق خوتۇنلاردىن

بىـرمرسىنى «ئال قۇلۇم » دەپ بىرىۋاتمەيدىغاندۇ ؛ مەتنىياز ئىززەتخاننىڭ ئاكـــسىنچىگە ئوخشاش قارا ئەگمە قاشلىرىنى ، قويۇق كىرپىكلىك قوي كـۆزلـىرىـنى ، ئاناردەك مەگزىلىرىنى ، كېلىشكەن سۇمباتىنى كۆز ئالدىغا كـەلـتـۈردى . ئۇ ئەتىياز ئىززەتخاننىڭ پۈتىنى چىگە بىلەن ئۆلچەۋاتقاندا ، تومـۇلاق پـاچـىقـى تـىگـىپ كېتىپ بىلىكىنى ئىسسىتقۇەتكەنلىكى يادىغا چۈشـۈپ بـىئارام بولدى . ئۇ ئىززەتخاننىڭ يۇيۇپ يېيىپ قويغان گۈللۈك چىت كۆڭلىكىنى كۆرگەندىمۇ ، ئۆزىدە قانداقتۇ غەلىتە ئىسسىق بىر تۇيغۇ پەيدا بولـدىغىنىنى بىلەتتى . ھەتتا ئىززەتخانغا تىكىۋاتقان توپلىيىمۇ تېخى ئۇنـىڭ پۇتىغا سىپىلماي تۇرۇپ ، ئۆيدىكى پۈتۈن نەرسىلەردىن باشقىچە-رەك بىـقـىـمـلـىق كۆرۈنەتتى . پات ـ پات «مۇشۇنى كىيىدۇ ـ ھە » دەپ ئالقـىـنى بـىلەن ئاستا سىلاپ قوياتتى . غۇلجا خورۇمىدىن تىكىلگەن بۇ توپلەينىڭ بۇ راسكالىقى 4 ـ ئايدا پۈتۈپ ، 5 ـ ئايدا قېلىپقا تارتىلغانىدى . چـەمـى چاپلىنىپ ، پاشنىلىرى سوزۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ، ئەمدى پەدەز قـىلىپ قېلىپتىن چىقىرىشلا قالغاندىلا تاشلىنىپ قالدى . مەتنىياز توپلەينى مـۇشـۇ چـاغـقىچە ئاپىرىپ بەرمىگەنلىكىگە خىجالەت بولۇشقا باشلىدى . ئۇ يەنە بېشىنى كۆتۈرۈپ خوتۇنلار كەتكەن تەرەپكە ئۇزاق قاراپ ئولتۇردى .

2

مـەتـنىياز قېچا ئورۇشنى توختىتىپ ئىززەتخاننىڭ توپلىيىنى پەدەز قـىـلـىـپ چـىـقـاردى . ئەمدى توپلەينى ئىگىسىگە ئاپىرىپ بېرىش ئۈچۈن ورنـىدىن تۇردى ـ دە ، ئۇنى ئالقىنىغا قويۇپ بىردەم قاراپ تۇردى . ئاجا- يـىـپ يـاخـشـى پـەدەز قـىـلـىـنىپتۇ ، قارىماسەن بۇنىڭ پارقىرىغىنىنى ! ئۇ تـوپـلـەينىڭ تۇمشۇقىنى يىڭى بىلەن يەنە بىر قاتار سۈركەپ ، قارىگۇل تې-گـىـپ كەتكەن كىر ياغلىقىغا چەگدى . ياغلىقتىن تەر پۇرىقى ، توپلەيدىن بولسا مۇم پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى .

كـەچـقـۇرۇن ھەمـراھـنىڭ پۈتۈن ئائىلـىسى كاۋا بارىڭىنىڭ ئاستىغا يـىـغـىـلىپ ئاش ئىچىۋاتقاندا مەتنىياز توپلەينى كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى . هويـلـىـغا كىرىش بىلەنلا ئۇنىڭ دىمىغىغا يۇمغاقسۇت ۋە پىننە كۆكى سې-

لىنغان سۆيۈق ئاشنىڭ مىزىلىك پۇرىقى كېلىپ تەگدى.
ھەمرا خۇشال قارشى ئېلىپ:
— ئوھو، قېنى - قېنى ئۇستام بۇياققا! — دەپ مەتنىيازنى جوزىغا تەكلىپ قىلدى. — ئاتلىرى ھېرىپ قالغىلى تاس قاپتۇ - دە.
— خوش - خوش مەن قايتاي، — دېدى مەتنىياز توپلەينى سۇ-نۇپ، — مانى ئېلىپ كېلىۋېدىم.
ئىززەتخان كۈلۈمسىرەپ كېلىپ توپلەينى ئالدى، ھەمرا بولسا مەتنىيازنىڭ قولىدىن تارتىپ جوزىغا ئولتۇرغۇزۇۋېتىپ:
— بۈگۈن قاياقتىن كۈن چىقتى ئۇستام؟ — دەپ سورىدى.
— راستىنلا مەن تېخى قوم چىچەكلىگەندە، تۆگىنىڭ قۇيرۇقى يەرگە تەگكەندە پۈتەمدىكىن بۇ توپلەي دەپ يۈرەتتىم، — دەپ چېقىشتى ئىززەتخان. مەتنىياز مۇنداق سۆز ئويۇنلىرىغا جاۋاب بېرىشكە خېلى ئۇستا بولسىمۇ ھازىر قىسەك ئەھۋالدا، بولۇپمۇ ئىززەتخاننىڭ يېنىدا چاقچاق قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ ھېچنېمە دېمەستىن قى-زىرىپ ئاش ئىچىۋاتاتتى. باشقىلار بولسا، توپلەينى بىر قاتاردىن كۆرۈپ ماختىشاتتى. ئاخىر ئىززەتخاننىڭ تۆت ياشلىق ئوغلى ئەركىن بىر پاي توپلەينى ئېلىپ قاچتى. ئانىسى ئۇنى قوغلىغاندى، قېچىپ بېرىپ مەتنىيازنىڭ قۇچىقىغا چىقىۋالدى.
— بۇنى ماڭا ئەكەلدىڭىز - ھە؟
— ھەئە.
— بۇنى مەن كىيىمەن ھە، ھەميا چوڭ دادا؟
— بۇنى ئاپاڭغا بېرىۋەت ئوغلۇم، مەن ساڭا بۇنىڭدىن چىرايلىق قىزىل توپلەي ئېلىپ بېرىمەن.
— ئەكە! جېنىم بالام، ئۆيگە ئەكىرىپ قوياي.
— ھە تازا، ساڭا بېيىمەن.
ئىززەتخان بالىسىدىن توپلەينى تارتىپ ئېلىۋاتقاندا مەتنىيازنىڭ يۈزىگە ئۇنىڭ ئىسسىق ۋە يۇمشاق تىنىقى ئۇرۇلدى. مەتنىياز سىماپتەك تىترەپ كېتىشكە ئاز قالغان تېنىنى ئاران تۇتۇۋالدى. ئۇ بۇ

هالـەتـنـىـڭ يـەنە بىردەم داۋام قىلىشىنى تىلەيتتى . بىراق ئىززەتخان توپـ
لـەيـنـى بـالـىسىدىن تارتىۋېلىپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى . ئۇستام ئانىسىنىڭ
پـۇرىـقى سىڭىپ قالغان بالىنىڭ قۇلاقلىرىنى پۇراپ ئەكىلىتەتتى . كىچىك
بـالا بـېـشىنى سىلىغان ۋە ئۆزى بىلەن سەممىي خۇشخۇي مائامىلە قىلغان
كىشىلەرگە ئامراق بولىدۇ . ئىززەتخاننىڭ ئوغلىمۇ ئۆزىنى قۇچىقىدا تۇتۇپ
ئولتۇرغان بۇ يۇمشاق مۇئامىلىلىك كىشىنى ئوبدان كۆرەتتى .
ئەركىـن ئالـتە ئايلىق ۋاقتىدا دادىسى ئۆلۈپ كېتىپ ، ئانىسى ئۇنى
ھەمـرالارنـىـڭـكـىـگـە يـانـدۇرۇپ ئېلىپ كەلگەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئاتا
مـېـھـرىگە تەشنا بولۇپ ئۆسكەنىدى . ئىززەتخان بولسا ، ئېرى ئۆلۈپ كەتـ
كـەنـدىـن بـېـرى تـۆت يـىـل تـۇل يـۈرىـدۇ . ئۇ بـۇرۇنقى ئېرىنى ياخشى
كـۆرگـەنلىكىدىن يەنە باشقا تۇرمۇش قۇرۇشقا ئانچە قىزىقمايتتى . چىققان
لايـىـقلارنىڭ بىرسى ئۇرۇشقاقمىش ، دىل ئازارى تارتىمەنمىكىن ، بەزىسى
بـالـىـسـى بارئىكەن ، بالامنى پاتقۇزماسمىكىن ، ئۆگەيلىك بولارمىكىن دەپ
ئۇنـىـماي قـويـاتـتى ، ئەمدى مەتنىيازغا كېلىدىغان بولساق ، ئۇنىڭدىن بۇ
تـوغـرىلاردا ئەنـدىـشە قىلىشقا ئورۇن يوق ئىدى ، بىراق ، ئىززەتخان ئۇسـ
تـامنىڭ بوشاڭلىق ۋە بىپەرۋالىقىنى يامان كۆرۈپ زاڭلىق قىلاتتى . ئەگەر
ئۇستام باشقىلارغا ئوخشاش دېدىلراق بولۇپ ، ئەمگەككە قاتنىشىدىغان بولسا
ئەلۋەتتە ئىززەتخان ئۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرمۇش كەچۈرۈشكە تەييار ئىدى .
ھەمـرا ئاش ئېـچىلىپ بولغان چىنىلەرنى دەستىلەپ نېرىراق ئىتتىد
رىپ قويدى ـ دە ، مەتنىيازنىڭ قىچىسى توغرىسىدا گەپ باشلىدى :
ــ ئۇسـتـام ، بـۇ نـېـمـە بـولـغـىـنـى ، قـىـچـىـنـى قاخشىتىپ يەنە
تاشلىۋېتىپسىزغۇ ؟
ــ ئۇرمـا ئورۇشـمۇ ھۈنـەرگە ئوخشايدۇ . مەن بۇ ھۈنەرنى ئۆگـ
ىنەلمەيۋاتىمەن .
مەتنىيازنىڭ ئۆزىنىڭ چىدامسىزلىقىنى «ھۈنەر» دېگەن سۆز بىلەن
يېپىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ، ھەمرا ئۇنىڭغا مىيىقىدا كۈلۈپ قاراش بىلەن :
ــ بـىـر تـەرەپتـىـن قـارىـغـانـدا ، تـوپ ـ تـوغرا ، بىر تەرەپتىن
قـارىـغـانـدا ، مـۇغـەمبەر ئادەم ـ دە سىز ، ــ دېدى ، ــ ئۇنىڭدىن ئاپتاپقا

چىدىمىدىم دەپ توغرىسىنى ئېيتسىڭىز بولمامدۇ.

— ئەمدىغۇ شۇنداق، — دېدى مەتنىياز ھەمرانىڭ دەل ئۇستىدىن چۈشكەنلىكىگە خىجالەت بولۇپ، — ئەمما لېكىن، قانداق ئورۇشتىمۇ گەپ بار ئىكەن. مانا قارىمامسىز، — دەپ ئورغاق كېسىۋەتكەن قولىنى كۆرسەتتى.

ھەمرا ئۇنىڭ قولىغا قارىماستىن زەردە قىلىۋېراق سۆزلىدى:

— ئەلۋەتتە، ئورما ئورۇشنى بىلىش كېرەك. ئۇنى ئاپتاپقا ۋە ئىشقا چىدىغان ئادەم بىر - ئىككى كۈندىلا ئۆگىنىپ كېتىدۇ. ئەمما بۇ، خالىسا قىلىپ، خالىمىسا تاشلاپ قويىدىغان سىلىنىڭ پوپۇش تىكىشلىرىگە ئوخشىمايدۇ. ھازىر بوشاڭلىق بىلەن ئۆتكۈزۈۋەتكەن ھەر بىر كۈن ئايلاپ قىلىنغان ئىشلارنى زايە قىلىۋېتىدۇ.

— شۇنداق - شۇنداق، بۇ توغرا، ئەمدى قانداق قىلسام بولىدىكىن؟

— مەن دەۋاتىمەنغۇ! ياپسام پىشامدىكىن، كۆمسەم پىشامدىكىن دەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس بۇ، بەلنى چىڭ باغلاپ، ئورۇپ، يىغىش كېرەك.

— يىغىشنىغۇ يىغارمىز، راستىنى ئېيتسام تەس كېلىۋاتىدۇ - دە.

— ھەي ئۇستام! — دېدى ھەمرا ئېچىنغان قىياپەت بىلەن، — ئاشلىقنى يىغىپ، تېپىۋېلىش ئۇنى يېقىتىپ قويۇشتىن ئوڭاي ئەمەس، ھەممىسىگە چىدام كېرەك، چىدام.

— غەيرەت لازىم دېسىلە.

— ھە، مانا ئەمدى تاپتىڭىز. غەيرەت كېرەك. ئۇنىڭ ئۈچۈن سەھەر تۇرۇپ، كۈن قىزىغىچە ئورما ئورۇسىز، ئاپتاپ كۆيدۈرەي دېگەندە سېرىق سۆگەت سايىسىغا بېرىپ بىردەم ئۇخلىۋالسىڭىز مەيلى. سالقىن چۈشكەندە يەنە ئورۇسىز. ھازىر بولسا كېچىسى ئايدىڭ. غەيرىتىڭىز جايىدا بولسا، ئايدىڭ كېچىسىمۇ ئورۇسىز. كېچىسى قىچىنىڭ موسىنى پوشكالدەك يۇمشاپ قالىدۇ. ئورۇشقىمۇ ئاسان ھەم دانلىرى ئانچە چېچىلىپ كەتمەيدۇ، ئۆزىڭىزمۇ ئاپتاپتا كۆيۈپ كەتمەيسىز. شۇنداق غەيرەت قىلىۋەرسىڭىز ھەممە ئىش ئۆز ۋاقتىدا تۈگەيدۇ.

مەتنىياز قىچىنى ھەمرا كۆرسەتكەندەك ئورۇشقا غەيرەت قىلىدىغان بولۇپ ئۆيگە قايتتى. ئۇنىڭ بۇ غەيرىتى ھەمرانىڭ بەرگەن ئورۇنلۇق نەسىھەت ۋە مەسلىھەتىمۇ، ياكى ئىززەتخاننىڭ ھېلىقى بالىسىنىڭ قولىدىن تويلەينى ئېلىش ۋاقتىدا يۈزىنى سىپاپ ئۆتكەن ئىسسىق نەپىسىمۇ بۇنىسى ئېنىق ئەمەس، ئىش قىلىپ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا بىر يېڭى قىزغىنلىق روھى كىرگەنىدى. بۈگۈن سەھەر قوپۇشنى نىيەت قىلغانلىقى ئۈچۈن ئەل ياتقۇچە مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى ياغاچتا گەپ سېتىشنى قويىدى - دە، مەھەللىدىكى ھەممە كىشىدىن بۇرۇن يېتىپ قالدى. ئەمما مەھەللىدىكى ھەممە كىشى ئارام ئېلىپ، تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەندە مەتنىياز تېخى ئۇخلىمىغانىدى. ئۇ بىردەم پېشانىسىغا يېزىلغان قىچىنىڭ جاپا ئەمگىكى، بىردەم ئىززەتخاننىڭ بايا يۈزىنى سىپاپ ئۆتكەن شېرىن ۋە ئىسسىق نەپىسى ۋە ئۇنىڭ چىرايلىق جامالىنى خىيال قىلاتتى. بۇ ئاچچىق چۈچۈك شېرىن خىياللار ئۇنىڭغا ئۇيقۇ بەرمەيتتى. ئاخىر ئۇ بىر نەچچە قېتىم ئۇياق - بۇياققا ئۆرۈلۈپ يېتىپ باش توخۇ قىچقارغاندىن كېيىن ئۇخلاپ قالدى.

مەتنىياز قاتتىق ئۇيقۇغا چۆمگەنلىكتىن تاڭ سۈزۈلگەندە ئويغىنالمىدى. پەنجىرىدە كۈننىڭ ھالرەڭ نۇرى يالتىراپ، ئۆينىڭ ئىچىدە چىۋىنلەر گىژىلداپ ئۇچۇشقا باشلىغاندا، ئورنىدىن تەسلىكتە تۇرۇپ، يۈزىنى يۇمايلا چايغا ئوت يېقىشقا ئۇرۇندى. ئۇ بۇ چاغدا دېھقانلارنىڭ ئاللىقاچان ئىشقا چىقىپ كەتكەنلىكىنى سېزىپ، ئۆزىنىڭ شۇلارغا ئوخشاشلا بىرىنچى قېتىم قاتتىق ئىشقا كىرىشكە جۈرئەت قىلىدىغان كۈنى ۋاق قالغانلىقىغا ئۆكۈندى. شۇنداقلا باشقىلارنىڭ كەچكىچە ئىشلەپ ھېرىپ، يەنە ئەتىگەن ئورنىدىن تۇرالايدىغانلىقىغا ھەيرانمۇ بولدى. «ھە - راست، ئۇلاردا غەيرەت ئۈستۈن» دېگەن ئويغا كەلدى. بۇ يېڭى دېھقان تاڭ سەھەردە تۇرۇشقا ئادەتلەنمىگەن؛ ئۇ ھەر كۈنى كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە كۆزىنى ئېچىپ يەنە ئىككى سائەتچە خىيال سۈرۈپ قوپالماي قالاتتى. ھەرھالدا بۈگۈن باشقا كۈنلەرگە قارىغاندا ئەتىگەنرەك تۇرغىنى ئۈچۈن خۇشال بولۇشىمىز كېرەك. ئۇمۇ ئەنە ئىشقا ئالدىراۋاتىدۇ. ئوتنى

چاپسانراق تۇتاشتۇرۇش ئۈچۈن تىنىماي پۇدەپ ئاچچىق ئىسنىڭ دەستىدىن كۆزىدىن ياش ئاقماقتا.

— ئەبەدىي يانماي كېتەرسەن ئىلاھىم! — دەپ غۇدۇڭشىدى ئۇ كۆزىنى ئۇۋۇلاۋېتىپ. مانا چاي قاينىتىشتىنمۇ كەچتى - دە، ھېلىقى تۈپلەينى چىگكەن ياغلىقتا بىر پارچە قاتتىق ناننى ئوراپ قولتۇقىغا قىستى ۋە قولىغا ئورغاقنى ئېلىپ ئېتىزغا كەتتى. ئۇنىڭ كەشى پۇتىنىڭ سوڭىغا يۇمشاق - يۇمشاق ئۇرۇلۇپ كېتىپ باراتتى. كەش ئۆز ئىگىسىنىڭ ئادەتتىكىدىن باشقىچىرەك تېزلىكتە ھەرىكەت قىلىشقا جۈرئەت قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ كۈلگەندەك شاقىلداپ قوياتتى.

ئەتىگەن يۇرۇشۇپ تۇرغان سالقىن شامال ئاللىقاچان توختاپ قالدى. كۈن ئۆرلىگەندىن كېيىن، بوۋايلار سۆزلەپ يۈرىدىغان بۇغا ئىسسىقى يەنە باشلاندى. دەرەخلەرنىڭ ئەڭ ئۈچىدىكى يوپۇرماقلىرىمۇ قىمىرلىماي جىم تۇراتتى. مەتنىياز بىرىنچى قېتىم ئورمىغا كىرىشكىنىگە قارىغاندا ھەقىقەتەن خېلى غەيرەت قىلغانلىقى ئۇنىڭ بېلىنى ئالالمىغانلىقىدىن مەلۇم بولۇپ تۇراتتى.

— ۋاي - ۋاي - ۋاي، كاساپەت ھەجەپ ئاغرىيدىكىنا! — ئۇ ئىككى بېقىنىنى قارماپ تۇرۇپ، گەۋدىسىنى توغرىلىدى. بىرنەچچە مىنۇتقىچە بېلىنى ئۇۋۇلاپ ئورغاقنى يەنە قولىغا ئالدى. بۇ ئورمىچى شۇنچىلىك غەيرەت قىلدىكى، مۈكچىيىۋېرىپ بېلى ئاغرىغاندىن كېيىن، زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ، گاھىدا تىزلىنىپ يۈرۈپ ئورما ئورىدى، مەيدە ۋە غولىدىكى چوڭقۇرلۇقنى بويلاپ تەر شورقىراپ ئاقاتتى. ھۆل بولۇپ چاپلىشىپ قالغان كۆڭلىكىنى تېنىدىن سويۇپ ياقىسىدىن تۇمشۇقىنى تىقىپ پۇدەيتتى. قېشىنى بويلاپ تىنىماي ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تەرنى سىرىپ قولىنى سىلكىتەتتى. ئاخىر تامىقى قۇرۇپ ئۇنىڭ مىدىرلىغىچلىك دەرمانى قالمىغاندىن كېيىن، بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا ئۆزمە سايىسى تەرەپكە كەشىنى سۆرەپ ئاستا مېڭىپ كەتتى. ئۇ ئۈچ ئۆينىڭ ئورنىچىلىك يەر-دىكى قىچىنى ئورغانىدى.

تاڭ بىلەن بۇغداي ئورمىغا چۈشكەن ھەمكارلىق

گۇرۇپپىسىدىكى دېھقانلارنىڭ ھەر بىرى بولسا، شۇ پەيتتە ئۇنىڭدىن
ئۇن ـ ئون بەش ھەسسىگىچە ئوشۇق جايىنىڭ بۇغدىيىنى يىغىپ بولدى.
ھەمرا چۇشلۇك دەم ئېلىش ۋاقتىدا مەتنىيازنىڭ ئېتىزىغا كېلىپ
ئۇنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ قايتقانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەمكارلىق گۇرۇپپا
ئەزالىرىغا بۇگۇن ئايدىڭ كېچىدىن پايدىلىنىپ ئۇنىڭ قېچىسىنى ئورۇپ
بېرىشنى تەكلىپ قىلدى. كۆپچىلىك ھەمرانىڭ تەكلىپىگە نۇ-
شۇلۇپ: «بولىدۇ، ئۇنى بىردەمدىلا ئورۇۋېتىمىز» دەپ ۋەدە بېرىشتى،
لېكىن بىر كىشى نارازى بولۇپ غۇدۇڭشۇپ بارالماسلىقنى ئېيتتى. ئۇ
بولسا، «قوشنى ئەگە ئاۋۋال مېنىڭ يېرىمگە سالمىدىڭلار»، «مېنىڭ ئېتىم
سېمىز ۋە هارۋامنىڭ جازىسىمۇ، باشقىلارنىڭكىدىن كەڭ، شۇنىڭ ئۈچۈن
باشقىلاردىن ئارتۇق نومۇر بېرىسلەر» دەپ تۇرلۇك ئۇششاق چاتاق چى-
قىرىپ يۈرىدىغان سېيتئاخۇن ئىدى. ئۇ ئۇششاق گەپ ۋە مەنپەئەت
توقۇنۇشىدىن مەززە ئالاتتى. ئۇ ھەمرانىڭ رەھبەرلىك ئىشلىرىدىنمۇ بىر-
قانچە قېتىم ئورۇنسىز چاتاق چىقىرىپ لەت بولغان.

بۇ ھەمكارلىق گۇرۇپپا سەككىز ئائىلىدىن تەشكىل تاپقان بولۇپ،
ئالتە ئائىلە كەمبەغەل، ئىككىسى ئوتتۇرا دېھقان، پەقەت ئوتتۇرا دېھقا-
سېيتئاخۇندىن باشقا ھەممىسى يەر ئىسلاھاتىدىن يەر تەقسىم قىلىۋالغان.
كەمبەغەل دېھقان ھەمرا گۇرۇپپا باشلىقى بولۇپ، مۇشۇ يېزىدىكى دې-
ھقانلار بۇ ھەمكارلىق گۇرۇپپىنى «ھەمرا گۇرۇپپىسى» دەپ ئاتايتتى.
ھەمرا ئىشچان، توغرا، سالماقلىق بولغىنى ئۈچۈن گۇرۇپپا ئەزالىرى ئۇنى
ناھايىتى ياخشى كۆرىدۇ. گۇرۇپپا بۇ يىل قورۇلۇپلا يەرلىرىنى ياخشى
ئىشلەپ تېرىمنى ھەممىدىن ئاۋۋال، ئۆز ۋاقتىدا ئۆتكۈزدى. ياز بويى
گۇرۇپپا ئەزالىرى ئىشتا ۋە بىر ـ بىرلىرىنىڭ ئائىلە ھاياتىدىمۇ ئىناقلىق
بىلەن ھەمكارلاشتى. پەقەت سېيتئاخۇننىڭلا تېرىم ۋاقتىدا كۆرسەتكەن
كۆزى كىچىكلىكىنى ھېسابلىمىغاندا يېزىدىكى دېھقانلارغا يامان تەسىر
بەرگۈدەك چاتاق چىقمىغانىدى. ھازىرمۇ مەتنىيازغا كىچىككىنە ياردەم
قولىنى سوزۇپ قويۇش تەكلىپى سېيتئاخۇنغا ياقمىغانلىقى گۇرۇپپا ئەزا-
لىرىنى ھېچقانداق تەۋرىتەلمىدى. گۇرۇپپىدا ھازىر ئورما ئورۇۋاتقان

ئۇنىمۇ ئەمگەك كۈچى بار ئىدى، ئۇلار (سېپىتتىن باشقىسى) ئۇن تۆت كۈنلۈك ئايىنىڭ سۈتتەك يورۇقىدا مەتنىيازنىڭ قىچىسىنى ھەش - پەش دېگۈچە ئورۇۋېتىپ كېتىشتى.

×

قىزغىن ئىش ۋاقتى كەلدى. دېھقانلار ئەتىدىن تا كەچكىچە دانلارنى ئوت - سامان ۋە توپىدىن ئاجرىتىۋېلىش ئۈچۈن چېلىشماقتا، ئەنە ئاۋۇ خاماندا ھەمرا گۈرۈپپىسىنىڭ ئەزالىرى بۇغداي سورۇۋاتىدۇ، سامان كەينى - كەينىدىن ھاۋاغا فونتاندەك ئۆرغۈپ چىقماقتا. مارجاندەك دانلار بولسا، دېھقانلارنىڭ ئالدىغا شارىلداپ چۈشۈپ تۇراتتى. بۇگۈن گۇرۇپپىدىكى دېھقانلارنىڭ خوتۇن ۋە ئىشقا يارايدىغان بالىلىرىمۇ خامان يېنىدىكى قوناقلىققا يىغىلغان، ئۇلار ئىززەتخاننىڭ باشچىلىقىدا، ئېتىز ياگىرىتىپ ناخشا ئېيتىشىپ قوناق ئۈزۈۋاتىدۇ. بۇ ئومۇلۇكتىكى قىزغىن ھەرىكەت، ئىشنىڭ ئەۋجىگە چىققانلىقىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى.

شۇ پەيتتە مەتنىيازمۇ، تۆت باغ قىچىنى ئارغامچىدا باغلاپ يېقىن ئارىدىكى خامانغا كۆتۈرۈپ كېتىپ باراتتى. ئارغامچا ئۇنىڭ مۈرىسىگە پاتقانسېرى مۈكچىيىپ، قىچا ۋە ئارغامچىلارنى تىللايتتى. پات - پاتلا كۆتۈرگەن يۈكىنى يەرگە قويۇپ ئۈستىدە ئولتۇراتتى - دە، قوناقلىق تەرەپتىن كېلىۋاتقان ناخشا، ئويۇن - كۈلكە ئاۋازلىرىنى تىڭشاپ، شۇ يەرگە بارغۇسى كېلەتتى. «مۇشۇ دەردىسە قىچىنى يىغىۋېلىشتىن مىڭ مەرتىۋە كەچسەم نېمە بولىدۇ. ئەنە شۇلارنىڭ يېنىغا بېرىپ تويغۇچە پاراڭ سېلىشىپ چاقچاق قىلىشىپ بىللە ئىشلىسەم قانداق ياخشى» دەپ ئويلىدى. ئۇ ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىغا ئەزا بولۇپ كىرىشنى ئانچە خالىمايتتى، چۈنكى جىددىي سۈرۈپ ئىش قىلىش ئۇنى چۆچىتەتتى. ئىشلىگەندە ئىشلەپ، ئۇخلىغاندا ئۇخلاپ ئۆز ئەركىم بىلەن يۈرەلمەيمەن دەپ ئويلايتتى. ئەمما ئۇ بارغانسېرى كىشىلەر ئۇيۇشۇپ ئىشلىگەندە ناخشا، خۇشچاقچاق، ئويۇن - كۈلكىلەر بىلەن ئىش كۆڭۈللۈك بولىدىغانلىقىنى سېزىپ قالدى.

سىلەر مەتىنىيازنىڭ يۇقىرىدىكى قىلىق ۋە ئويلىرى توغرىسىدا زاڭلىق قىلامسىلەر، مەيلى باشقا خىل ھۆكۈم چىقىرامسىلەر، قەدىرلىك ھېكايە ئوقۇغۇچىلار مەن سىلەرنىڭ ئىختىيارىڭلارنى ئۆزۈمگە جەلپ قىلالماسىدىم، بىراق بۇنىڭ كېيىنكى قىزىقىپ قېلىشى بىلەن باشقا ئويلىرىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئېيتىشقا بولمايدۇ. چۈنكى، كوللېكتىپ مېھنەتنىڭ ياخشى خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرى مېھنەتنىڭ سەنئەت دەرىجىسىگە قاراپ ئۆرلەپ بېرىشى، بۇ كىشىلەرنىڭ روھى كۆتۈرەڭگۈلۈكىنى تەمىن قىلىدۇ. ھەرقانداق ئىشقا قىزىقىش ۋە روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈك بولمىسا ياخشى نەتىجە چىقمايدۇ.

ھازىر مەتىنىيازنى يالغۇزلۇق، روھىي چۈشكۈنلۈك ك، مشنى زېرىكتۈرىدىغان ئىنجىق ئەھۋال بەزدۇرۇپ، كوللېكتىپ مېھنەت قوينىدىكى زوق - شوخ قىزىقتۇرغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ بۇ قىزىقىشىنى زاڭلىق قىلغىلى بولامدۇ؟ يوقسۇ، ياخشى، يامان ئويلارنىڭ ھەممىسىنى بىر تاياقتا ھەيدەشتىن ئېھتىيات قىلىش كېرەك، ئەلۋەتتە.

كۆز ياخشى كېلىپ، بۇ يېزىنىڭ ھەممە دېھقانلىرى ئاشلىقلىرىنى زايە قىلماي ئېلىپ بولدى. پەقەت بەزگەككە گىرىپتار بولۇپ قالغان بىر يەككە دېھقان بىلەن مەتىنيازلا ئاشلىقىنى خېلىلا زايە قىلىۋېتىپ، يىغىشتۇرۇۋالغان بولدى. مەتىنىيازنىڭ قىچىسى ئورۇش ۋاقتىدىن ئۆتۈپ كېتىپ، بىرمۇنچە چېچىلىپ كەتتى. كېيىن ئۇ قىچىنىڭ تەگدىن تولىسىنى باغلاپ خامانغا توشۇغان بولسا، قالغان قىسمىنى ئارغامچىغا نىقتاپ باغلاپ كۆتۈرگەندە ئۇنىڭ باسقان يېرىگە قىچا تېرىلىپ كەتتى. باغلانماي قالغان بىر قىسىم قىچىنى بولسا، موزاي - توپاق، كېيىنرەك كاللار كېلىپ چەيلەپ، ئۇنىڭ ئىشىنى چاپسانلاشتۇرۇپ تۈگەتتى.

شۇنداق قىلىپ، بىزنىڭ يېڭى دېھقان بۇ يىل ئۆزىنىڭ دېھقانچىلىقى بىلەن مەھەللىدە خېلىلا سۆز - چۆچەك ۋە كۈلكىگە قالدى.

3

ئۆتكەن ياز بەزى ھەمكارلىق گۇرۇپپا ئەزالىرى ئىچىدە ئۇلاقلىرىغا

تايىنىۋېلىپ ئۆزى يېنىكرەك ئىش قىلىشقا ئورۇنۇش، يالغاندىن ئاغرىتۋېلىپ ئىشقا چىقماسلىق ياكى ئۆز ئورنىغا كىچىك بالىلىرىنى چىقىرىپ قويۇش، باشقا ئەزالارنىڭ ئىشنى قولنىڭ ئۇچىدىلا چالا ئىشلەش، ئۆزىنىڭ ئۆلىقىنى ئاياپ، باشقىلارنىڭ ئۆلىقىنى ھەددىدىن تاشقىرى ئىشلىتىش، ئاياللارنىڭ ئەمگىكىنى كەمسىتىشكە ئوخشاش ئەھۋاللار بولۇپ ئۆتكەندى. ھەمرا گۇرۇپپىسىدا بولسا، ھەر بىر ئىش خەلقچىللىق ئاساستا ھەممىنىڭ ماقۇللىشى بىلەن ھەم پىلانلىق، بىر بىرىگە ھەق قايتۇرۇشتا ئادىللىق بىلەن باردى: شۇنداق قىلىپ بۇ گۇرۇپپا مول ھوسۇل ئېلىش ۋە ئىتتىپاقىنىڭ ياخشىلىقى بىلەن باشقا ھەمكارلىق گۇرۇپپىلارغا ئۈلگە بولدى. مانا ئەمدى ھەمرا گۇرۇپپىسى قىشچە ئۆگىنىش ئېلىپ بېرىپ يەنە بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن ھالدا دائىمىي يىللىق ھەمكارلىشىپ ئىشلەش گۇرۇپپىسىغا ئايلاندى.

مەتنىيازنىڭ قىزىقىشىنى ئېتىبارغا ئېلىپ، ھەمرا ئۇنى ئۆگىنىشكە قاتناشتۇردى، ھازىر بولسا، كۆپچىلىك ئەزالارنىڭ ماقۇللىشى بىلەن مەتنىيازنى دائىمىي ھەمكارلىق گۇرۇپپىغا قوبۇل قىلدى؛ لېكىن ئۇنىڭ گۇرۇپپىغا قوشۇلىشى بىلەن ھەمرانىڭ شەخسىيىتىگە تېگىدىغان گەپلەر پەيدا بولۇپ قالدى.

«ھەمرا تۇل سىڭلىسىنى مەتنىيازغا بېرىش ئۈچۈن ئۇنى يۆلەۋاتىدۇ»، «ھېچقانداق دېھقانچىلىق ئىشلىرىغا ئىشلىتىدىغان جابدۇق ياكى بىرمۇ ئۆلىقى يوق، ئۆزى بولسا ئەمگەككە يارىمايدىغان ئادەمنى گۇرۇپپىغا ئېلىشتا بىرەر باشقا غەرەز بار - دە، ئەلۋەتتە»، «گۇرۇپپىدىكى باشقىلارنىڭ مەنپەئىتىنى ھورۇنغا قۇربان قىلىپ بەرمەكچى». مانا بۇنداق گەپلەر گۇرۇپپىدىكى بەزى ئەزالارنى ھەمرانىڭ ئادىللىقى توغرىسىدا ئىككىلەندۈرۈشكە باشلىدى.

پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە دېھقانلارنى تەشكىللەشتۈرۈشكە تىنماي ئىشلەۋاتقان كادىرلار ھەمرا باشچىلىق قىلغان گۇرۇپپىنى كوپېراتىپقا ئايلاندۇرۇشنى نىشانلاپ تەربىيىلىمەكتە ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن گۇرۇپپا ئەزالىرىنىڭ تەلىم - تەربىيە ئىشلىرىنى باشقۇرۇپ تۇرغان باش كادىر

تەشۋىشلىنىشكە باشلىدى. ئەسلىدە بۇ گەپ - سۆز ۋە تەشۋىشلەرگە سېپىتتاخۇن سەۋەبچى بولۇۋاتاتتى. ئۇ بىر ياقتىن، دېھقانلار ئارىسىدا يۇ. قىرىقىدەك گەپلەرنى تارقىتىپ، يەنە بىر ياقتىن كادىرلارغا بىرنى ئون قىلىپ سۆز توشۇپ كېلەتتى.

بۇ يىل 2 - ئاينىڭ ئاخىرىسىدا كۈن ئىسسىپ يېزىنىڭ كوچىلىرىدا ئەگىز ئېقىشقا باشلىدى. قىشچە قارنىڭ ئاستىدا ياتقان يوپۇرماقلار سە. مىرىپ ئالمىلىق باغلاردىن خۇشپۇراقلار قوزغالماقتا. نەملەشكەن مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ پۇراقلىرى كوچىدىكى ئاق تېرەكلەرنىڭ سۇس پۇراقلىرى بىلەن ئارىلىشىپ، يېزىنىڭ ھاۋاسىدا ئەجەپ يېقىملىق پۇراق ئەگىپ يۈرەتتى.

ھەمرا يەنە ئىككى دېھقان بىلەن ئۈچ ھارۋىدا ئېتىز تەرەپكە قىغ توشۇۋاتاتتى. ئۇلار مەھەللىنىڭ چېتىگە كەلگەندە سېپىتتىنىڭ ھويلىسىدىن قولىدا تۇرتەكلىۋالغان قەغىزى بار دومبۇلاق يۈزلۈك بىر يىگىت چىقىپ، ھەمرانىڭ يېنىغا ئىتتىك مېڭىپ كەلدى. بۇ بايىقى تەشۋىشلىنىپ قالغان ياش كادىر ساۋۇتجان ئىدى.

— ھەمراكا قولىڭىز بوشىغاندا بىز تەرەپكە بارسىڭىز، بىر ئاز سۆھبەتلەشسەك، — دېدى ساۋۇتجان.

— بولىدۇ، سۆھبەتلىشەيلى، — دېدى ھەمرا كۈلۈمسىرەپ، — بۇگۈن ئېرىقنىڭ قىرلىرى ئېچىلىپلا قالدى. قارنىڭ جېنىمۇ ئاز قالسا كېرەك. ھارۋىغا چىقمامسىز، ئېتىزلارنى كۆرۈپ كەلمەيمىزمۇ؟

ساۋۇتجان قارشىلىق قىلمايلا ھارۋىنىڭ شوتىسىغا چىقىپ ئول. تۇردى. ھارۋا مەھەللىدىن چىقىپ ئېتىز تەرەپكە بۇرۇلدى. ئالدىدىكى ئىككى ھارۋا خېلى ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن، كەڭ دالىدىكى ئېغىرلى. شىپ، كۆكۈرۈپ سۇغا ئايلىنىشقا ئاز قالغان قار دېڭىزىنى تاماشا قىلىۋاتقان ساۋۇتجان ھەمراغا قارىماستىنلا سۆز باشلىدى:

— ئۆتكەن يىل ھوسۇلنى خېلى ئوبدان ئالدىڭلار، ئەمدى بۇ يىل دائىمى يىللىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەپ، مول ھوسۇل ئېلىشتا ئۈلگە بولساڭلار ناھايىتى ياخشى بولاتتى - دە.

— ئەلۋەتتە، — دېدى ھەمرا قارلىق يولدا ھارۋىنى كۆچەپ تار-تىۋاتقان ئاتنىڭ بوجىسىنى سىلكىپ، — پارتىيە بىلەن خەلق ھۆكۈمىتىمىز سىلەردەك كادىرلارنى چىقىرىپ ياردەم بېرىپ تۇرغاندا، مول ھوسۇل ئېلىش ئۈچۈن بىزمۇ پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن ئىشلەيمىز - دە، ساۋۇتجان.

— سىزغۇ ئىشلەيسىز.

— باشقىلار چۇ؟

— باشقىلارمۇ ئىشلەيدۇ. لېكىن مەتنىيازنىڭ سىلەرگە قوشۇلىشى ياخشى بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ.

— نېمىشقا؟ — ھەيران بولۇپ سورىدى ھەمرا.

— ئۇ ھېچ ئىشقا يارىمايدىغان ساختىپەز بىر ئادەم ئىكەن.

ھەمرانىڭ بىر قېتىم سەل كۆتۈرۈلۈپ يۈزى جىددىي تۈس ئالدى. ئۇ ئادەتتىكىدىن ئۆزگەرگەن ئاھاڭ بىلەن:

— مەتنىيازغا بەرگەن بۇ باھايىڭىز ئانچە توغرا بولمىدى، — دەپ بېشىنى چايقىدى، — ئۇ بارغانسېرى ئەمگەكتە چېنىقىۋاتىدىغۇ؟ ھازىر ئۇنىڭ نېمە ئىشقا ياراۋاتقانلىقىغا قاراش كېرەك. ھەقىقەتتە ساختىپەز بولسا، قورۇق رەھمەت ئۈچۈنلا ئىشلىمەي كىشلەرنى ئالداپ كەتكەن بولاتتى - دە.

— ھە، ئۇ سىزگىلا شۇنداق كۆرۈنسە كېرەك ھەمراكا، — دەپ ساۋۇتجان ياسىما سىپايىلىق بىلەن زاڭلىق ئارىلاش كۈلدى.

— نېمىگە ئاساسلىنىپ شۇنداق دەيسىز؟

— ئۆتكەن يازدىن بېرى ئۇنىڭ نېمە قىلغانلىقى ھەممىگە مەلۇمغۇ، — ساۋۇتجان ئىجتىمائىي ئىشلاردا تېخى تولۇق چېنىقمىغانلىقتىن بەزى ۋاقىتلاردا كىشلەرگە باھا بېرىشتە ۋە مەسىلىنى تەھلىل قىلىشتا، يېتەرلىك خۇلاسە چىقىرالماي قالاتتى. مانا ھازىرمۇ مەتنىياز توغرىسىدىكى مەسىلىدە ئۈچ كىشى ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىدا قانداق باھالارغا ئىگە بولۇشتى.

بىرىنچىدىن، سېپىتاخۇن مەتنىيازنىڭ قىلمىشلىرىنى

تونۇشتۇرۇپ ھەم ئۇنىڭ دائىمىي، يىللىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىغا قوشۇل-
غىنىغا بولغان نارازىلىقلارنى يەتكۈزۈپ، سەمىمىيەتلىك بىلەن گۇرۇپپا
مەنپەئەتىنى ھىمايە قىلىۋاتىدۇ. ھەمرا بولسا، مەتنىيازنى غەرەزلىك ھىمايە
قىلىپ، ئۇنى ياساپ تونۇشتۇرۇپ، كۆپچىلىكنىڭ مەنپەئەتىنى ئۇنىڭغا
قۇربان قىلىپ بەرمەكچى. مەتنىياز ئۆزى بولسا، ھەقىقەتەن ھېچ ئىشقا
يارىمايدىغان ساختىپەز، تەييارتاپ بىر كىشى. بۇ خۇلاسىگە دەلىل بولغان
ئىشلار مانا مۇنداق ئۆتكەنىدى:

ئۆتكەن يىلى مەتنىياز دېھقانچىلىق ئىشلىرى ئۇستىدە ئىككى
كەمچىلىك ئۆتكۈزدى، بىرى تېرىش، ئورۇشتىمۇ ياردەم بولۇپ تۇرغان
ھالدا، بۇرۇنقى بوشاڭلىقى بىلەن قىچىنى بىرمۇنچە زايە قىلىپ
يىغىۋالدى، بۇنى پۈتۈن كىشى بىلىدۇ. ئىككىنچى، دېھقانلار چوڭ ئۆس-
تەڭنى رېمونت قىلىشقا ماڭغاندا مەتنىياز قاملاشمىغان بىر ئىش ئۆتكۈزۈپ
قويدى.

ئاشلىقلار يىغىلىپ بولۇپ ئېرىق - ئۆيمانلارنى ساپ - سېرىق
غازاڭ قاپلىۋالغان كەچكۈزنىڭ بىر ئەتىگىنى يېزىلىق ھۆكۈمەت باشلىقى
مەھەللىدىكى پۈتۈن دېھقانلارنى ئۆستەڭ چېپىشقا چاقىردى، شۇ كۈنى
مەتنىيازمۇ كەتمەننى دولىسىغا سېلىپ ھەممىنىڭ ئالدىدا ئۆستەڭ تەرەپكە
كېتىپ باراتتى. ئۇ قەدىمىنى بارغانسېرى چاپسانلىتىپ كۆپچىلىكتىن
خېلى ئۇزاپ كەتتى - دە، تام ياقىسىدىكى پاكار - پاكار قويۇق ئۆسكەن
ئۈرۈك ياغاچلىرى ئارىسىغا مۆكۈۋالدى. ئارقىدا كېلىۋاتقانلار يۈز قەدەمچە
نېرىدىنلا ئۇنىڭ شاخ ئارىسىدا كىرىپىدەك تۈگۈلۈپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ
قېلىشتى. ھېچكىم ئۇنى ھېچقانداق ئىزلەپ ئاۋارە بولماستىنلا كۆرۈپ قې-
لىشىنىڭ سەۋەبى: ئۇ، ئۆرۈكلۈككە سۇڭگۇپ كىرىۋاتقاندا ئاق قوي
تېرىسىدىن قىلىنغان كونا جۇۋىسىنىڭ پەشلىرىنى تىكەنلىك شاخلار تە-
تۇر ئۆرۈپ، «مانا مەتنىياز مەيەردە» دەپ كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئۆزىنىڭ
قاملاشمىغان بۇ ئەخمىقانە ئويۇنى ئۆستەڭگە ماڭغۇچىلار ئۈچۈن خېلى
كۈلكە بولدى.

— ھوي مەيەردە سېمىزلا بىر قوي ئۆلۈپ قاپتىغۇ، — دېدى كەكە

ساقال بىر چاقچاقچى مەتنىيازنىڭ جۇۋىسىنى كۆرسىتىپ .

كۆپچىلىك كۈلۈشۈپ ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى .

— «توپتىن ئايرىلغاننى بۆرە يەر» ، بۇ ھەمرالىرىدىن قاچقان قوي بولسا كېرەك . بىچارىنى بىر نېمە بوغۇپ قويۇپتۇ ـ دە .

— ھاي ـ ھاي تـوخـتاڭلار ! سىلەر بۇنى قوي دەيسىلەر مۇرىسىدە كەتمەن تۇرىدىغۇ بۇنىڭ ؟

— دېھقانچىلىقنى ئۆگىنىۋاتقان قوي بولسا كېرەك .

— ھەي ، تىرىك ئىكەن ، مىدىرلاۋاتىدۇ .

مـەتـنـىياز تىكەنلىك شاخلاردىن ئاران قۇتۇلۇپ ، ئارقىسىچە سىلـ جىپ چىقىپ ئورنىدىن تۇردى .

— ئەسـتاغپىرۇللا ، غەلىتە ئىش بولدى ـ دە ، مۆكۈۋالسام كۆرۈپ قـالدىڭلار ، — دېدى خىجالەت بولۇپ ، ھىجىيىپ يۈزىنى تۆۋەن قاراتتى .

— ئەيىپ سىلىدە ئەمەس ئۇستام ! — دېدى ھېلىقى كەكە ساقال تـۆمـۈر ، — ئەيـىـپ ماۋۇ جـۇۋىـدا . جۇۋا سىلىنى قوي سۈرىتىدە قىلىپ پـوسـكـايـتـىـپ كـۆرسـىـتىپ قويىمىغان بولسا ، بىز ھەرگىز تاپالمايتتۇق . خوش ، بۇ نېمە قىلغانلىرى مەتنىياز ئاخۇن ؟

— ئەمـدى ـ ئەمـدى ، قـىـزىـقـچـىـلىق بولسۇن دەپ . . . راستىنى ئېيتقاندا ، بىز ئەيىبلىك ، — دېدى مەتنىياز قول قوشتۇرۇپ .

بـايـاتـىن بېرى يول بويىدىكى تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ تاماشا كۆـ رۈۋاتـقـان سـېـيىتئاخۇن مۇشۇكىنىڭكىگە ئوخشايدىغان ئۆتكۈر كۆزلىرىنى ئوينىتىپ توپنىڭ ئالدىغا يورغىلاپ ئۆتتۈۋالدى ـ دە :

— ھە ، ئۇقـۇلـدى . مـەتـنـىيازنىڭ بۇ قىلىقى ئويۇن ئەمەسكەن . ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىشكەن ـ دە ، بۇ نېمىدېگەن ساختىپەزلىك ؟ ھە ، مانا قاراڭلار ؟! — دېدى .

— شـۇنداق ، ھېچ قاملاشمىغان بىر ئوي مېڭەمگە كىرىپ قالدى ـ دە ، ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىپ مۆكۈۋالدىم .

— ئەمـدى بۇنى نېمە قىلىش كېرەك ؟ — دېدى سېيىتئاخۇن مەتـ نىياز تەرەپكە قولىنى سوزۇپ .

— مۇساپىرنىڭ كۆچكىدەك بوينىمىزنى ئېگىپ تۇردۇق، نېمە قىلساڭلار ئىختىيار سىلەردە، — دېدى مەتنىياز قول قوشتۇرۇپ بويننى ئەگكەن ھالدا.

— قېنى كەتمەننى دولىغا ئالسىلا ئۇستام، — دېدى كەكە ساقال تۆمۈر، — مۇساپىرنىڭ كۆچكىمۇ، بۆرە تالىۋەتكەن قويمۇ بولمىسىلا، ئۆستەڭ چېپىشتا نەمۇنىچى بولۇپ، بۇ كەمچىلىكنى ئىش بىلەن يۇسىلا بولىدى. بىز سىلىنى چىڭ - چىڭ كەتمەن چېپىشتىن باشقا نەرسىگە دالالەت قىلالمايمىز.

شۇ چاغدا مەتنىياز كۆپچىلىك بىلەن ئۆستەڭگە بېرىپ، ئۇن كۈن ئىشلەپ كەلگەنىدى. ئۇ نەمۇنىچى بولالىغۇدەك ئىشلىمىگەن بولسىمۇ، غەيرەت قىلىپ ئوتتۇراھال ئەمگەك قىلالايدىغان بىر كىشىلىك كەتمەن چاپتى ھەم زەمبىل كۆتەردى. ئۆزىمۇ كۆپچىلىك بىلەن بىللە ئەمگەك قىلىشنىڭ كۆڭۈللۈك ئىكەنلىكىگە تېخىمۇ قىزىقىپ ئېچىلىپ، گەپتە ۋە قىزىقچىلىقتا ھەممىنى ھەيران قالدۇرغانىدى.

ئەنە، مەتنىيازنىڭ قىلمىشلىرى دەپ ئاتالغان بۇ ئويۇن - چاقچاقلىرى سېيىتئاخۇننىڭ داۋراڭ قىلىشىغا ماتېرىيال بولدى. بۇ ماتېرىيالنى ساۋۇتجانغا يۇدەپ، كۆپتۈرۈپ كۆرسەتكەنىدى. سېيىتئاخۇننىڭ بۇنى قىلىشتىكى مەقسىتى بولسا، مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ھەمرانىڭ گۇرۇپپا ئەزالىرىنىڭ ئىچىدە كۆچىيىپ بېرىۋاتقان ئابرويىنىڭ تەسىرىنى سۇسلىتىش. ھەمرانىڭ ئادىللىقى سېيىتئاخۇنغا ئانچە ياقمايتتى. بولمىسا سېيىتمۇ ئادىللىق توغرىسىدا كۆپ سۆزلەيتتىغۇ؟

ئەجىبا بۇ سۆزلەرنى ھەمرا ئەمەلگە ئاشۇرغاندا سېيىتئاخۇن نېمىشقا ئۇنى يامان كۆرۈپ قالىدۇ.

ئۆتكەن بىر مەجلىستە ھەمرا مۇھىم بىر مەسىلىنى ھەل قىلغانىدى. ھەمرا:

— يولداشلار! بىز بۇرۇن دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان ئۆلاق ۋە باشقا سايمانلارنىڭ نومۇرىنى (بەلگىلەنگەن ھەققىنى دېمەكچى) ئۇشۇقراق بامالاپتىكەنمىز. ئەمدى ئۇنى تۆۋەنرەك چۈشۈرۈشىمىز كېرەك، —

دېدى.

سېيىت كالپۇكلىرى تىترەپ، ئورنىدىن چاچراپ تۇردى-دە:

— بۇ غەلىتە گەپ! ئۇلاق بولمىسا يەر قانداق ھەيدىلىدۇ؟ ئات-ھارۋا بولمىسا ھەممە نەرسە يۆتكەلمەي ئۆز ئورنىدا قېلىۋېرەمدۇ؟ مانا، ئەندىزە ھەممە نەرسىنى ھەل قىلىدىغان شۇنداق كۈچىنىڭ نومۇرى كېمەيىپ كەتسە، كىم بېرىدۇ ئۇنى!؟ قېنى شۇلارسىز دېھقانچىلىق قىلىپ بېقىڭلارچۇ كۆرەيلى؟ — دەپ ئورنىدا ئولتۇرۇۋالدى.

— رۇخسەتمۇ، رۇخسەتمۇ، — دەپ ئىككى، ئۈچ كىشى ئورنىدىن تۇرغانىدى، تۆمۈر ئالقىنى كېرىلگەن قولىنى سوزۇپ، ئۇلارغا گەپ بەرمەستىنلا سۆزلەپ كەتتى:

— توختاپ تۇرۇڭلار-ھاي! توختاپ تۇرۇڭلار، مەن گەپ قىلاي... ھەي، سېيىت سىنىڭ گېپىڭچە ئۇلاق سايمانلىرى بارلارنىڭ ئالدىدا ئادەملەر ھېچنىمىگە ئەرزىمەيدىكەن-دە. قېنى سىنىڭ ئاتلىرىڭ يەر ھەيدەپ، ئۇرۇق چېچىپ باقسۇنچۇ، بىزمۇ كۆرەيلى!؟

رۇخسەت سورىغانلاردىن بىرى:

— ماياققا قاراڭلار، ئورۇنسىز تالاشنىڭ پايدىسى يوق، — دەپ ھەممىنى ئاغزىغا قاراتتى.

— ھەممىنى ھەل قىلىدىغان ئادەم ئىكەنلىكى راست. ئىشلىتىدىغان جابدۇقسىز ياكى ئۇلاقسىزمۇ دېھقانچىلىق قىلىپ مول ھوسۇل ئالغىلى بولمايدىغانلىقىمۇ راست. ئەمما بىزنىڭ گېپىمىز بۇ توغرۇلۇق ئەمەس، بىز يالغۇزچىلىقتا قىلالمايدىغان ئىشلارنى ھەممىمىز بىرلىكتە بارلىق كۈچىمىزنى قوشۇپ ئورۇنلاپ، يەردىن ياخشىراق ئۈنۈم ئېلىش، شۇنىڭ بىلەن كۆپچىلىكنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ئۈچۈن ھەمكارلىشىۋاتىمىز. دېمەك، باشقىلار نېمە بولسا بولسۇن، پەقەت ماڭىلا بولسا بولدى، دەپ ھەممىمىز ئۆزىمىزنىڭلا مەنپەئەتىنى قوغدايدىغان بولساق، قېنى ئېيتىڭلارچۇ، بىرلىشىشنىڭ نېمە كېرىكى بار ئىدى. ھە مانا، ئۇنداق بولمىغاندىن كېيىن بىر-بىرىمىزنىڭ ئېغىر-يېنىكچىلىكىمىزگە يار-يۆلەك بولۇپ، ئۆزئارا پايدا يەتكۈزىشىمىز كېرەك. ئۇلاق-سايمانلىرى جىقلار، ھېچنېمىگە ئىگە

ئەمەسلەرنىڭ ئاز نومۇر ئېلىۋاتقانلىقلىرىغا ئىنساپ بىلەن بىر قاراپ قويۇشى كېرەك . بىز ئۇلاق ـ سايمانلارنىڭ نومۇرىنى ھەددىدىن ئوشۇق قىلماستىن ، لايىق دەرىجىدە بۇرۇنقىدىن كەمرەك قىلساق ، يوقلارنىڭ ئەھۋالى بىلەن ھېسابلاشقان بولىمىز ھەم كۆپچىلىكنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزدە تۇتقان بولىمىز . ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىمىز بىر پىكىرگە كېلىشىمىز كېرەك .

مانا شۇ بولۇپ ئۆتكەن مەجلىستە دېھقانچىلىققا ئىشلىتىدىغان ئۇلاق ۋە سايمانلارنىڭ باھاسىنى كېمەيتىشكە ھەممىسى بىر ئېغىزدىن رازى بولۇپ ، بۇ ئىش ئەمەلگە ئاشۇرۇلغانىدى .

شۇنىڭدىن بېرى سېيىت ئىككى ئات ، بىر ئۆكۈز ، بىر هارۋىسىغا يۆلۈنىۋېلىپ ، ئازراق ئەمگەك قىلىپ كۆپرەك ھوسۇلغا ئىگە بولۇشنى ئۆزى خالىغانچە تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرالمىغانلىقىغا ھەم مەتنىيازنى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىغا كىرگۈزگەنلىكى ئۈچۈن (ئۇ گۇرۇپپىغا ھېچنەرسىسى يوقلار كىرسە ، مېنى «غاجايدۇ » دەپ ئويلايتتى) ئىچىدە ھەمراغا خاپا ئىدى . لېكىن ، ئۇ مۇناسىۋەتتە چىرايلىق ياغلىما سۆزلەر بىلەن سىرىنى سەزدۈرمەي ، ھەمراغا كادىرلار ئارقىلىق زەربە بەرمەكچى ئىدى .

ئىش سېيتئاخۇننىڭ ئويلىغىنىدەك بولۇپ چىقمىدى .

ھەمرا سۆھبەت ئۆتكۈزۈلگەن كۈننىڭ ئەتىسى ساۋۇتجاننى مەتنىيازنىڭ ھويلىسىغا باشلاپ باردى . ئۇنىڭ بىرنەچچە يىلدىن بېرى ئۆگزىسى چۈشۈپ كەتكەن دالىنى يېپىلىپ ئالدىغا پېشايۋان ياسالغانىدى . ئۈستىگە لاي سېلىنىپ سۇۋالمىغان بولسىمۇ ، نەچچە يىلدىن بېرىقى ۋەيرانە كۆرۈنۈشى ئۆزگىرىپ ، مەتنىيازنىڭ ئىللىق ئاپتۇي چۈشۈپ تۇرغان پېشايۋان كىشىنى ئۆزىگە تارتىپ تۇراتتى . شۇنىڭدەك ، بۇ ئۆينىڭ ئىگىسىمۇ خېلىلا ئۆزگىرىپ قالدى . ئۇ بۇنىڭدىن ئىككى يىل ئاۋۋال مەتنىيازلىقى ھازىرقى پېشايۋان بولغان يەردە دۈمبىسىنى ئاپتاپقا قاقلاپ تو-پىدا ياتاتتى ، ياكى ئۆزىنىڭ ئېيتىشىچە «مۇساپىرنىڭ كۆچۈكىدەك بېشىنى ساڭگىلىتىپ » خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى . ئەمدى باشقىچە ، بۇ يەرگە ساۋۇتجان بىلەن ھەمرا كىرىپ كەلگەندە مەتنىياز پېشايۋاندا

بەندىڭگە مىنىۋېلىپ، لىڭگىرچاق ياساۋاتاتتى. قوزۇقتا يىگىدىن ياساپ ئېسىپ قويغان جاۋاگلار، تاختىنۇېشىغا قاتلاپ قويۇلغان بىر نەچچە يىگىدىن ياسالغان ۋە رىمونت قىلىنغان لىڭگىرچاقلار تۇراتتى. بىر چەتتە تۆمۈر بىلەن ئىززەتخان تالنىڭ چۈنقلىرىدىن زەمبىل توقۇۋاتاتتى. ئۇلار زەمبىل توقۇشنى تېخى تۈنۈگۈنلا مەتنىيازدىن ئۆگەندى. شۇنىڭ ئۈچۈن قاملاشتۇرالمىغان يەرلىرىنى «ئۇستام بۇنى قانداق قىلىمىز» دەپ سوراپ تۇراتتى. ئۇستام بولسا قىلىۋاتقان ئىشىنى تاشلاپ ئالدىرىماي ئولتۇرۇپ، ئۇلارغا كۆرسەتتىدۇ. بۇنى ھېچ يوشۇرۇپ قويۇشنىڭ كېرىكى يوقكى، زەمبىل توقۇشنى ئۆگىنىۋاتقان ئىززەتخانغا ھۈنەر ئۆگىتىش ئۇستام ئۈچۈن قانداق كۆڭۈللۈك ئىكەنلىكىنى سىلەرمۇ بىلىسىلەر.

— مانا بۇنى كۆرۈپ قويۇڭ ساۋۇتجان، — دېدى ھەمرا تۆمۈر-نىڭ يېنىدىكى پۈتكەن زەمبىلنى يۆلەپ، — ئەمدى بىكار بولۇپ قالغانلار كەچكىچە تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرمايدۇ. قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويۇش ئۈچۈن ئۇستامدىن پايدىلانماقچىمىز.

ساۋۇتجان زەمبىلنىڭ ئىككى سېپىدىن تۇتۇپ قاراپ:

— مايماقراقمۇ نېمە بۇ ؟ — دەپ كۈلۈمسىرىدى.

— بىرىنچى قېتىمقى ئىشىمىز ـ دە ئۇكام، — دېدى تۆمۈر، — تۈنۈگۈن بۇنى توقۇيمىز دەپ كەچكىچە ھەپىلىشىپ ئاران شۇنچىلىك قىلدۇق. قېنى بۇنى كۆرۈپ قويۇڭ، — ئورنىدىن تۇرۇپ يېرىم توقۇلغان زەمبىلنى ساۋۇتجانغا سۇندى.

— ھە، بۇ خېلى قاملىشىپتۇ. بۇنى توقۇشنى كىمدىن ئۆگىنىۋالدىڭلار ؟

— مانا ئۇستىمىزمۇ يېنىمىزدا، — دەپ مەتنىيازنى كۆرسەتتى تۆمۈر.

— بۇنداقمۇ ھۈنىرىم بار دەڭ ئۇستام.

— بۇ ھۈنەر بولامدۇ، توقۇغاننى بىر كۆرگەن ئادەم قىلىپ كېتەلەيدۇ، — دېدى مەتنىياز.

— ئەلۋەتتە بۇنى توقۇشمۇ ھۈنەر ـ دە، ئۇنى كۆرۈپ ئۆگەنمىگەن ئادەم قىلالمايدۇ.

— ئۇستامنىڭ ئىچىدە ھۈنەر تولا ساۋۇتجان، — دېدى ھەمرا، — ئۇستام بىزگە ھۈنەرۋەنچىلىكنى ئۆگەتتى. بىز ئۇستامغا دېھقانچىلىقنى ئۆگەتتۇق. شۇنداق قىلىپ بوغا، جاۋاڭ، لىڭگىرچاق ئۈچۈن بازارغىمۇ قاتىرىمايمىز - دە، — مەتنىيازنىڭ ئالدىدىكى لىڭگىرچاقنى قولىغا ئېلىپ، — مانا بۇ ياسىلىۋاتقان نەرسىلەر كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىدا ئىشلىتىلىدىغان جابدۇقلىرى بولۇپ قالىدۇ.

ساۋۇتجان مەتنىيازنىڭ كېيىنكى ئىشلىرىنى ئوبدانراق بىلگەندىن كېيىن، سېيىتئاخۇننىڭ سۆزى بىلەن ئۇنى «ھېچ ئىشقا يارىماس ئادەم» دېگەن خۇلاسىنىڭ توغرا ئەمەسلىكىگە ئىقرار بولدى. مەتنىيازنىڭ ئەمگەك ۋە روھىي جەھەتتىن ئىلگىرىلىشىگە ھەمرانىڭ ھەقىقىي ياردەم قىلىۋاتقانلىقىنى سەزدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ساۋۇتجان مانا بۇ جۈرئەت قىلسا قولىدىن ئىش كېلىدىغان، لېكىن ئۆزىنى تاشلىۋەتكەن، تۇرمۇشى قالاق بىر ئادەمنى ئەمگەك قاينىمىغا تارتىپ، ئۇنى چىداملىق، ئىشچانلارنىڭ قاتارىغا قوشۇشنىڭ ياخشىلىقى توغرىسىدا دېھقانلارغا سۆزلەپ بېرىشنى ئويلىدى.

4

ھەمرا گۇرۇپپىسى كوپېراتىپقا ئايلىنىپ، يەنە بىر قانچە دېھقانلارنى ئۆز قوينىغا ئالدى. ئەمگەك كۈچى ھەمكارلىشىش گۇرۇپپىسىغا نىسبەتەن ئۈچ ھەسسىدىن كۆپرەك ئاشتى. يەر، ئۇلاق ۋە قوش جابدۇقلارمۇ يېتەرلىك دەرىجىدە كۆپەيدى. بىر نەچچە ئىش ھايۋانلىرى، ئىككى دانە سوقا، بىر دانە ئورما ماشىنىسى ۋە بىر نەچچە ئۇششاق جابدۇقلار بىردىنلا كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىدىكى مۈلكى بولۇپ قالدى.

ھەمرانىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئويۇشتۇرۇلغان قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىسى مەتنىيازنىڭ ئۇستىكارلىقى بىلەن، بوش ۋاقىتلاردىن پايدىلىنىپ، بوغا، جاۋاڭ، كەندىر ئارغامچا، زەمبىل، سېۋەتكە ئوخشاش نەرسىلەردىن خېلى نۇرغۇن ئىشلەپ چىقاردى.

ھازىر بولسا، 50 ئەمگەك كۈچىنى تەشكىل قىلىدىغان بۇ

كوپېراتىپ ئەزالىرى دېھقانچىلىقنى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىپ، يازىچە يېتىشتۈرگەن ئاشلىقلىرىنى يىغىشتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن، ھەممىسى بىرلىكتە ھۆسىنگە تولۇپ تاشقان كەڭ ۋە گۈزەل ئېتىزلىرىنىڭ باغرىغا توپلاشتى.

بۇ كوپېراتىپنىڭ ئاساسى بولغان ھەمرا گۇرۇپپىسى مول ھوسۇل ئېلىشتا ھەر يىلى ئارقىغا چېكىنمەستىن ئۈلگە بولۇپ كەلگىنى ئۈچۈن، كوپېراتىپنىڭ نامى «ئالغا» بولدى، كۆپچىلىكنىڭ ماقۇللىشى بىلەن مۇدىر بولۇپ ھەمرا سايلاندى.

رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى ھەمرانىڭ ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەردە چېنىققانلىقىنى، ئۇنىڭ ھەر بىر ئىشتا ئادىل ۋە ئومۇمنىڭ مەنپەئەتىگە جان كۆيەر ئىكەنلىكىنى ئېتىۋارغا ئالغانىدى. ھازىر بولسا ھەمرا پارتىيە ئەزاسى. ئۇ يېزىدىكى پارتىيە ياچېيكىسى ۋە كادىرلار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتتە بولۇپ، «ئالغا» كوپېراتىپىنى نامىغا لايىق تېخىمۇ ئالغا باستۇرۇش يولىدا ئاكتىپ ئىشلىمەكتە.

مەتنىيازمۇ «ئالغا» كوپېراتىپىنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك ئەزالىرىدىن بىرى بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ سىلەر كۆرۈپ ئۆتكەن بۇرۇنقى ۋەيرانە تۇرمۇشى پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ كەتتى. ئۇ، ئۆتكەن يىل ھەمكارلىق گۇرۇپپىدا ئالدىرىماي ئىشلىسىمۇ، ئاخىرىغىچە چىدام بىلەن رەسمىي بىر كىشىلىك ئەمگەككە قاتناشتى. كۈزدە دېھقانچىلىق ۋە قوشۇمچە ئىشلىگەن نەرسىلىرىدىن خېلى نۇرغۇن مەھسۇلات ئالدى.

مەتنىيازنىڭ ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز يەنە بىر خوشاللىقى بار. ئۇ بولسىمۇ، ئىززەتخان بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ، مۇرادىغا يەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئاتا ـ ئانا، بالىلىق بولغان بەختلىك ئائىلە لەززىتىنى تېتىدى. ھازىر ئۇنىڭ يېنىدا بىللە ئەمگەك قىلىۋاتقان كۆيۈمچان خوتۇنى، ئالدىدا «دادا، دادا» دەپ يۈگۈرۈپ يۈرگەن تىلى تاتلىق بۇدرۇققىنا ئوغلى ئەركىنجان بار.

ھېلىقى بىزگە تونۇش بولغان ئۆينىڭ تاملىرى سۇتتەك ئاپئاق ئاقارتىلغان. قازان بېشى بولسا، ساغۇچ سېغىزلاي بىلەن سىلىق قىلىپ سۇۋالغان. ئىززەتخاننىڭ بۇيرۇتمىسى بىلەن مەتنىياز ئۆزى تېرەك ياغىچىدىن سىپتا قىلىپ ياسىغان كارىۋاتقا تۆۋىنىگە تور تۇتقان ئاق چاي-

شاپ يېيىلغان بولۇپ، كارىۋاتنىڭ يوقىرىقى چېتىدە ئىككى دانە ئاق ياستۇق كېلىشتۈرۈپ تىزىپ قويۇلۇپتۇ. ئۈستامنىڭ قالايمىقان جابدۇقلىرى ياغاچ ساندۇقلارغا قاچىلىنىپ، دالاندا ئۆزىگە تېگىشلىك ئورۇن ئاپتۇ. ئويۇقتىكى كوزىلار، قوزۇقتىكى چۆمۈچلەر ۋە ئۆينىڭ باشقا كۆزگە كۆرۈنەرلىك جاھازلىرىنىڭ پاكىز. چىرايلىق تەرتىپتە بولۇپ تۇرۇشى بۇ ئۆينى باشقۇرۇپ، بېسىقتۇرۇپ تۇرغۇچى ئايالنىڭ ئىشچان ۋە سەرەمجانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى.

مەتنىياز قىچا تېرىغان يىلى ئۇسسۇزلۇقتا چىدىماي سايدا ياتقان يوغان ئۆژمە دەرىخىنىڭ يېنىدا ھازىر سۆلەتلىك قەددىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان ئىككى باراڭ. ئىككى باراڭنىڭ ئەتراپىدا مەنپۇخىنە، جۇخار ۋە مىزى گۈللەر ئەۋجىگە ئېلىپ، تەكشى چىرايلىق بولۇپ ئېچىلىپ كېتىپتۇ.

«ئالغا» كوپېراتىپىنىڭ ئەزالىرى ياسىغان بۇ باراڭلار ئالدىغا كېلىپ ئەتراپقا قاراپ باقسىڭىز: كۆز يېتىم يەرلەرگىچە سوزۇلغان پېلەكلەر ئارىسىدا خۇددى ئوتلاۋاتقان تۆگىنىڭ قوزىلىرىدەك بولۇپ كۆرۈنگەن قوغۇن، تاۋۇز، كاۋىلارنى، ئوتياشلىقتىكى، ئاپقۇر چىنىدەك بولۇپ يوغارغان قىپقىزىل پەمدۇرلارنى، تەكشى ئۆسكەن پىيازلارنى، باراڭدا زىنچىچىدە ساڭگىلىشىپ تۇرغان قاپاق ۋە ئەتراپتىكى تاۋلىنىپ تۇرغان چىرايلىق گۈللەرنى كۆرۈپ، كىشىنىڭ زوقى تولۇپ تاشىدۇ.

ئەنە، ئاۋۇ ئېتىزلاردا بولسا، كوپېراتىپنىڭ مول ھوسۇللۇق بۇغدايلىرىمۇ، چاناقلىرىنى كېرىشىپ، بۇرۇتلىرىنى دارداىتقان ھالدا باشلىرىنى كۆتۈرۈرشەلمەي ئېگىلىپ تۇرۇشىدۇ. شامال بولسا ئۇلارنى ئېغىتىپ باشلىرىنى بىر بىرىگە تەگكۈزىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ كۆرۈنۈشىدىن: «ھە، ئەزىمەتلەر، بىزنى بېقىپ ئۆستۈرگۈچە قانچە تەر تۆكۈپ، نۇرغۇن مېھنەتلەر قىلدىڭلار! شۇنىڭغا لايىق بىزمۇ تولۇق مۇراتىمىزغا يەتتۇق. ئەمدى بىزنى چاپسانراق ئۆيۈڭلەرگە ئەكەتمەمسىلەر» دەپ پىچىرلىشىۋاتقاندەك بولۇپ تۇيۇلاتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن بۈگۈن «ئالغا» كوپېراتىپىنىڭ ئەزالىرى، ھەممىدىن بۇرۇن، پۈتۈن كۈچىنى ئويۇشتۇرۇپ ئەمگەك قايىنىمىغا چۈش-

كەنىدى . ئۇلار كۈن تازا قىزىغان چاغدا ئارام ئېلىپ قوغۇن - تاۋۇز يېيىش ئۈچۈن ئۈژمە سايىسى ۋە باراڭلارغا كېلىۋاتىدۇ .

بۇ باراڭلارنى ياساشتا ۋە ۋايىغا يەتكەن ئاشلىقلارنى يېتىشتۈرۈشتە مەتنىيازنىڭمۇ ھەسسىسى بار . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇمۇ كۆپچىلىك بىلەن بىللە ئىشەنچلىك باراڭلىقنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى .

باراڭنىڭ ئىچىدە بىر نەچچە ئايال چاقچاق قىلىشىپ ، كۈلۈشۈپ قوغۇن يېيىشىۋاتاتتى . ئىززەتخان باراڭدىن يېرىم قوغۇننى كۆتۈرۈپ مەتنىيازنىڭ ئالدىغا چىقتى .

— مانى يەپ باقسىلا ! ھەجەپ تاتلىق قوغۇنكەن ، — دېدى ئۇ قوغۇننى تىلىپ .

مەتنىياز ناۋات رەڭ سۈيى تېمىپ تۇرغان گۆشلۈك قوغۇننى يەۋېتىپ :

— قەندەك قوغۇن - دە ، قەندەك ، — دېدى .

باراڭنىڭ ئىچىدىكى خوتۇنلاردىن بىرى :

— شېرىنىنىڭ قولى تەگكەن - دە ، ئۇستام ، — دەپ بۇلارغا ئاڭلاتماستىن چاقچاق قىلغانىدى . ھەممىسى پاراقلاپ كۈلۈۋەتتى .

— نىم بولدى بۇلار ؟ قىن - قىنىغا پاتماي قاپتىغۇ ، — دېدى مەتنىياز باراڭ تەرەپكە قاراپ .

ئىززەتخان ئۆزىگە غايىبانە چاقچاق قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ :

— ھوي ، ئەشەدە بىر تورغاي سايراۋاتىدۇ ، — دېدى - دە ، نېرىراق بېرىپ ئۈژمە تۈۋىدە ئولتۇردى . قوغۇنلۇقتىن بىر سويمىنى كۆتۈرۈپ 3 - 4 بالا بىلەن «ئاپا» ، «دادا» دەپ چۇقان سېلىپ ئەركىن چېپىپ كەلدى .

بۇ ئاتا - ئانا ۋە بالا ئۈژمە سايىسىدا بىر بىرىگە قاراپ ئولتۇرۇشۇپ ، ھېلىقى ناۋات رەڭ سۈيى ئېقىپ تۇرىدىغان ئەجەپ شېرىن «ئابىناۋات» تىن يەنە بىر يېيىشىپ ئۇسسۇزلۇقىغا قېنىشتى .

1955 - يىل

ئەسلەش

1

1959 ـ يىلى يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. بىز چۈشكەن «زىس» ماركىلىق چوڭ ماشىنا چىڭقى چۈش ۋاقتىدا كىچىككىنە بىر بېكەتكە كېلىپ توختىدى. مۇنداق ۋاقىتلاردا بۇ بېكەتكە يېتىپ كەلگۈچە ماشىنىلارنىڭ رادىئاتورى پۇرۇقلاپ قايناپ كېتەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۈگۈن بۇ يەردە دەرەخلەرنىڭ سايىسىدا بىرنەچچە ماشىنا ئۆزلىرىنى سوۋۇتۇپ جىم تۇراتتى. يولۇچىلار بولسا، بەزىسى ئېرىق بويىدا سايىداپ ئولتۇرۇشاتتى. بەزىلىرى ئاشخانا ئالدىدىكى ئۈستەلدە چاي ئىچىشىپ ئولتۇرۇپ گەپلىشەتتى. بىز چۈشكەن ماشىنىنىڭ شوپۇرى مۇشۇ ئارام ئېلىش پەيتىدىن پايدىلىنىپ ماشىنىنىڭ لېسورى ئاستىدا سۇنغان بىر پارچە پولاتنى ئېلىپ تاشلاپ يېڭىسىنى قويۇش ئۈچۈن ماشىنىنىڭ جازىسىغا داmكىراتنى قويۇپ چاقنى كۆتۈردى. ئەمدى ئۇ، لېسورنىڭ سۇنغان پارچىسىنى بوشىتىپ چىقىرىش ئۈچۈن ماشىنىنىڭ ئاستىدا يالغۇز ھەرىكەت قىلاتتى. يېقىن بىر جايدا قارىياغاچقا يۆلىنىپ ئولتۇرغان بىر كىشى شوپۇرنىڭ يالغۇز قىينىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ياردەم قىلىش نىيىتىدە ماشىنىنىڭ ئارقا تەرىپىگە كېلىپ زوڭزىيىپ ئولتۇردى. كېيىن يەردىكى بولقىنى قولىغا ئېلىپ شوپۇر بىلەن خەنزۇچە سۆزلىشىشكە باشلىدى. ئۇ جەينىكىنى قاتتىق يەرگە تىرىگىنىچە سىڭايان ئېڭىشىپ لېسورنىڭ قارماق تۆمۈرىگە ھەدەپ ئۇراتتى. ئۇلار ئىككىسى بىرلىكتە بىر سائەتچە ئىشلەپ، لېسورنىڭ سۇنغان قىسمىنى چىقىرىۋېلىپ ئورنىغا يېڭىسىنى قويۇپ بېكىتتى.

شوپۇر خۇشال بولۇپ بۇ خالىس ياردەم قىلغان كىشىنىڭ قولىنى ئاپتولدا مايلاشقان قولى بىلەن مەھكەم قىسىپ:

— يولداش، رەھمەت سىزگە، — دېدى كۈلۈپ تۇرۇپ.

— ئەرزىمەيدۇ، — دېدى ياردەم قىلغان كىشى كىيىملىرىدىكى توپىنى قېقىۋېتىپ.

مەن ئۇنىڭ تۇرقىغا زەڭ قويۇپ قارىغانىدىم، نەدىدۇر بىر يەردە كۆرگەن تونۇش ئادەمدەك تۇيۇلدى. لېكىن ئۇنىڭ ھازىرقى بەستلىك بوي - تۇرقى، مۇسكۇللۇق بىلەكلىرى، ئاپتاپتا پىشىپ قىزارغان يۈز - قوللىرى «سەن پالانى ئەمەسمۇ» دېيىشىمنى قىيىنلاشتۇرۇپ تۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭدىن:

— سىزنى بىر يەردە كۆرگەندەك قىلىمەنغۇ؟ — دەپ گۇمان بىلەن سورىدىم.

— تونۇمايۋاتامسەن؟ مەن سېنى ياخشى تونۇيمەن، — دېدى كۈلۈمسىرەپ.

مەن ئۇنى «سىز» دەپ سۆزلىدىم. ئەمما ئۇ مېنى «سەن» دەپ سۆزلىدى. بۇنىڭغا قارىغاندا ئۇ خېلى يېقىن تونۇش بولسا كېرەك. لېكىن قايسى دەرىجىدە تونۇشلۇقى بار ئادەم ئىكەنلىكى ماڭا قاراڭغۇ بولغىنى ئۈچۈن:

— تازا ئېسىمگە چۈشۈرەلمىدىم، — دەپ يەنە ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ تۇرغانىدىم.

— توختى، — دېدى ئۇ.

— توختى؟ — دەپ تەكرارلىدىم مەنمۇ.

— سېپىل تۈپىدە لەگلەك تالىشىپ مۇشلاشقانلىرىمىزنى ئۇنتۇپ قاپسەن - دە، — دېدى توختى، — ھەي، ھېلىقى بۇرۇنقى توختىمۇ سەن. ئادەم دېگەنمۇ شۇنچە ئۆزگىرىپ كېتىدىكەن - دە، سەن ئۇ چاغلاردا ئىنچىكە، ئاۋاق ئەمەسمىدىڭ.

— ئۆزگەرمەيدىغان نېمە بار دەيسەن، ئادەم تۇرماق شەھەرلەرمۇ ئۆزگىرىپ كەتتى. — ھەقىقەتەن توختى ئېيتقاندەك بىز ئويناپ ئۆسكەن قىڭغىر - سىڭغىر پاتقاقلىق كوچىلار ئورنىدا ھازىر تۈپ - تۈز كېڭەيتىلگەن ئاسفالىتلىق كوچىلار ياسالماقتا. بىز ئۆسمۈر چاغلىرىمىزدا بېرىپ مۇشلىشىپ يۈرىدىغان شەھەر سېپىللىرى ئورنىدا يېڭى - يېڭى ئالىي بى-

نالار قەد كۆتۈرمەكتە. چۆللەردە يېڭى شەھەر ۋە بوستانلار پەيدا بولماقتا.
توختىنىڭ پەلسەپىلىك گېپىگە قارىغاندا، ئۇ ئۆزى جىسمانىي تەرەپتىن ئۆزگىرىپلا قالماستىن، روھىي جەھەتتىنمۇ چوڭ ئۆزگىرىش ھاسىل قىلغانلىقى مەلۇم.
توختى بىزنىڭ مەھەللىدىكى ھارۋىكەشنىڭ ئوغلى ئىدى. مەن بالىلىق چاغلىرىمدا ئۇنىڭ بىلەن كونا مەكتەپتە بىرگە ئوقۇغان. ئۇ ناھايىتى شوخ بولغىنى ئۈچۈن باللارنىڭ كىتابلىرىنى يىرتىپ قويۇپ ياكى چىمدىۋېلىپ جېدەل چىقىراتتى. شۇنداق قىلىپ، خەلپىتىمدىن پات ـ پاتلا تاياق يەيتى. ئاخىر توختى ئەدەبلىك بولالماي ئىككى ـ ئۈچ يىل ئوقۇپلا مەكتەپنى تاشلاپ كەتتى. بۇنىڭدىن يىگىرمە نەچچە يىل بۇرۇن مەن ئۇنىڭ ئىبر گولۇ ھارۋا ھەيدەپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ يۈرەتتىم. شۇنىڭدىن بېرى توختىنى كۆرمىگەنىدىم. بۈگۈن ئىككىمىز تۇيۇقسىزلا مانا مۇشۇ بېكەتتە ئۇچرىشىپ قالدۇق.
— ئۇسسىغانسەن، جۆرە، ئايەردە ئولتۇرۇپ بىرەر پىيالىدىن چاي ئىچەيلى، — دېدى توختى ۋە مەندىن جاۋاب كۈتمەيلا ئاشخانا ئالدىغا قاراپ ماڭدى. بىز بىرەر سائەتتىن ئوشۇق ۋاقىت چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ ئەھۋاللاشتۇق. ئۇ مېنىڭدە خېلى ياخشى تەسىراتلارنى قالدۇردى.
توختى ھازىر ئېغىر ـ بېسىق، ساددا مجەز ئادەم بولۇپ قاپتۇ. ئۇ مېنىڭ سوئاللىرىمغا ئالدىرىماي سالماقلىق جاۋاب بېرەتتى. گېپىگە قارىغاندا، ئۇ ھازىرقى سوتسىيالىستىك ئۆزگىرىش دەۋرىگە كەلگىچە ئۆز بېشىدىن نۇرغۇن سەرگۈزەشتىلەرنى ئۆتكۈزۈپتۇ. بالىلىق ۋاقىتلىرىدىكى كەيسىزلىك ۋە ئۇرۇشقاقلىق قىلىقلىرىنى 1945 ـ يىلى ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيە سېپىگە كىرگىچە سۆرەپ كەپتۇ.
— دېمەك، ئەسكەرلىك سېنىڭ تەنتەكلىكىڭنى تۈگىتىپتۇ ـ دە، — دەپ ئۇنىڭ گېپىگە قوشۇمچە قىلدىم مەن.
— توغرا دېيەسەن، — دەپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، ئۇ يەنە گېپىنى داۋام قىلدى:
— ئۇ، گۆدەكلىك، سالپا ـ ساياقلىقلار قىزغىن جەڭلەردە كۆيۈپ

تۇگەپ كەتتى. بولۇپمۇ خەلق ئازادلىق ئارمىيە سېپىگە ئۆتكەندىن كېيىن لۇكچەكلىك ئىنسان بالىسى ئۈچۈن نە قاتارلىق ئۇسال ئادەت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۇق. كىم دوست، كىم دۈشمەن، كىملەرگە غەمخورلۇق قىلىش كېرەك، كىملەرگە ئۆچمەنلىك قىلىش كېرەكلىكىنى ئاجرىتىۋالدۇق...

توختى كىشىلەرنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرى توغرىسىدا ۋە سىنىپىي ئاڭ توغرىسىدا بىرمۇنچە چۈشەنچىلىرىنى ئېيتتى. مەن ئۇنىڭ گېپىنى تىڭشاپ ئولتۇرۇپ، بىز كىچىك چاغدا ئوقۇغان خەلپىتىمنىڭ توختىغا ئوخشاش بۇيرۇقىغا ئىتائەت قىلمايدىغان شوخ بالىلارنى: «بۇ بىئەدەپ گەدەنكەشلەر دۇنيادا پەقەت ئادەم بولالمايدۇ» دېگەن سۆزلىرىنى ئەسلىدىم. دېمەك، خەلپىتىم «دۇنيادا تاغ ئۆزگىرىدۇكى، ئادەم بالىسىنىڭ مىجەزى ئۆزگەرمەيدۇ» دېگەن ھەدىسنىڭ قۇيرۇقىغا مەھكەم ئېسىلىۋالغانىكەن. مانا، كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، توختىنىڭ مىجەزى پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ، ياخشى پەزىلەت ئىگىسى بولۇپ قالغان.

ئۇ ياخشى خۇلۇقلۇق ئادەم بولۇش بىلەن بىرگە بىر نەچچە خىل تېخنىكىنىمۇ ئىگىلىۋالغان. توختى ھەربىيدىن كەسىپ ئالماشتۇرغاندىن كېيىن ھازىر نېفىت كانلىرىنىڭ بىرىدە - بورنۇۋايدا ئىشلەيدىكەن، كېيىن ئارىلاپ تىراكتورىست بولۇپمۇ ئىشلەپتۇ. ئۇ، ھازىر بىرنەچچە ئوغۇل - قىزلارغا ئاتا بولۇپ، ئۇلارنىڭ ياخشى تەربىيىسى ئۈچۈن ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلىدىكەن. مەن ئۇنىڭ ياخشى پەزىلىتىنى ئېغىزدىكى سۆزلىرىدىلا ئەمەس، ئەمەلىيىتىدىمۇ بارلىقىنى كۆردۈم.

بىز ئاشخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ سۆھبەتلىشىشتىن بۇرۇن توختىنىڭ خەنزۇ شوپۇرغا ئۆزلىكىدىن ياردەم بەرگىنى ھەممىمىزگە مەلۇم. ئۇنىڭ مۇنداق قىلىشى مىللىي دوستلۇق ۋە قېرىنداشلارچە ھەمكارلىقنىڭ ئالغا سۈرۈلۈشىنىڭ ئىپادىسى ئىدى.

يەنە كىچىككىنە بىر ۋەقە بولۇپ ئۆتتى. ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ، ئىككى كىچىك بالا لايدا نېمىنىدۇر بىر نېمىلەرنى ياساپ ئويناۋاتاتتى. ئۇلار لاي تالاشتىمۇ ياكى بىرسىنىڭ ياساۋاتقان ئويۇنچۇقىنى ئىككىنچىسى ئۆزىنىڭكىدىن ياخشىراق ياسىغانلىقىغا قىتىغىرلىق قىلىپ بۇزۇپ

تاشلىدىمۇ ، ئۇنىمىسى بىزگە نامەلۇم ، ھەر ھالدا ئۇلار ئۇرۇشۇپ قالدى . بىر بىرىنى ناھايىتى سەت تىللار بىلەن تىللايتتى ۋە تاش ـ چالما ، لايلارنى بىر بىرىگە ئاتاتتى . بۇلارنىڭ بۇ قىلىقىدىن ئائىلە تەربىيىسىنىڭ ياخشى ئەمەسلىكى سېزىلىپ تۇراتتى .

مانا بۇ ئەھۋالنى كۆرگەندىن كېيىن توختى قىلىۋاتقان پارىڭىنى ئۈزۈپ قويدى ـ دە ، باللارنى ئاجرىتىپ قويۇش ئۈچۈن كەتتى . ئۇلار-نىڭ ۋىجىكرەك كەلگەن بىرسى كۆكەمرەك ئىدى . ئۇ تىنماي تاش ئېتىپ ، تىللاپ ھەم ۋارقىراپ يىغلاپ تۇراتتى . توختى بېرىپ ، ئۆزىنىڭ تۇم ـ تۇم بارماقلىرى بىلەن ئۇنىڭ ئىككى بىلىكىدىن تۇتۇپ سىلكىپ ئوچۇمىدىكى تاش ۋە قاتتىق لاي پارچىلىرىنى يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى .

ـــ بولدى ، قوي ئەمدى ، سەن نېمانچە كۆكەملىك قىلىسەن ، ـــ دەپ ئۇنى تىنچلاندۇرماقچى بولدى . لېكىن ئۇ تەرسالىق قىلىپ ، يەنە ئۇرۇشۇش ئۈچۈن پەستە كىچىكتەك ئېتىلىپ تۇراتتى . توختى ئۇنى قولتۇقىغا قىسىپ ئاشخانا ئالدىغا ئېلىپ كەلدى . يەنە بىرسى خېلى غەرەز ئوقۇدىغانىراق بالا ئىكەن .

ـــ سەن نېرىراق كەتسەڭچۇ ، ـــ دېگەن ئىدۇق ، ئۇ ئارتۇق كاژ-لىق قىلمايلا نەگىدۇ كېتىپ كۆزدىن غايىب بولدى . شۇنداق قىلىپ جېدەل جىمىپ قالدى . توختى كۆكەمە بالىنىڭ لاي قوللىرىنى يۇيۇپ يولغا سالدى . مەن توختىنىڭ باللارغا ئاتىلارچە غەمخورلۇق قىلىپ ئىناق بولۇپ يۈرۈشىنىڭ ياخشىلىقى توغرىسىدا قىلغان گەپ ـ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ ، باللىق چاغلىرىمىزدىكى بىر ۋەقەنى ئەسلەپ كەتتىم .

2

مەن تېخى كىچىك ئىدىم . ناھايىتى توققۇز ياشلىق ۋاقىتلىرىم بولسا كېرەك ، ئۇدۇل قوشنىمىزنىڭ ھويلىسىدىن چىقىۋاتقان كۆچلۈك ناخشا ساداسىنى ئاڭلاپ قالدىم . ماڭا ئوخشاش ناخشىغا قىزىقىپ قالغان ئۈچ ـ تۆت تەگتۇشلىرىم بىلەن قوشنىمىزنىڭ دەرۋازىسى ئاستىدىن ئۆمىلەپ سىلجىپ ھويلىغا كىردۇق . ھويلا ئىچى قاپ ـ قاراڭغۇ ئىدى .

بىز ئۆي ئىگىلىرىگە تۇيدۇرماي تام ياقىلاپ كېلىپ ناخشا ـ ساز ئاڭلىنىپ تۇرغان ئۆيىنىڭ پەنجىرىسىدىن ماراپ تۇردۇق. ئۆينىڭ ئىچى يىگىتلەر بىلەن لىق تولغانىدى. بىر قانچىسى سازەندىلەر ئەتراپىغا توپلىنىپ ئول- تۇرۇپ ناخشا ئېيتىۋاتاتتى، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئوڭ ئالقىنىنى قولىقىغا قويۇپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ۋارقىرايتتى. كۆپچىلىكى زەدىۋال تارتىل- غان تامغا يۆلىنىپ، بەزىلىرى بولسا بېشىنى تۆۋەن قىلىپ جىم ئولتۇرۇشاتتى. ناخشا ئۆينى، ھويلىنى ۋە پۈتۈن مەھەللىنى لەرزىگە كەل- تۈرگۈدەك كۈچلۈك ۋە جەزىبىلىك بولۇپ ياڭرايتتى.

بۇ بارات (ئايەم ئېيىنىڭ 14 ـ كېچىسى) نى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن تۈنەشكە توپلانغان مەھەللىمىزنىڭ ياش يىگىتلىرى ئىدى. ئوتتۇز ئوغۇل- نىڭ ئويۇن ـ تاماشىلىرى بىزنى ناھايىتى قىزىقتۇرغانىدى. مەن دادامنىڭ ئالدىغا بېرىپ تۈنەك باراۋىتىگە قوشۇلۇش ئۈچۈن پۇل بېرىشىنى سورى- دىم.

دادام:

— سەن تېخى كىچىك، مەشرەپ ئويناشقا ۋاقتىڭ بار، — دەپ مېنىڭ تۈنەككە كىرىشىمنى توستى.

— توختىنىڭ دادىسى ماقۇل دېدىمۇ، يارماق بەردىمۇ، مەنمۇ كىرسەم نېمە بولىدۇ؟ — دەپ چىڭ تۇرۇۋالدىم.

— ھەي، شۇ توختىنىڭ دادىسى، — دېدى ـ دە، دادام قوشۇمىسىنى تۈردى. توختى مېنىڭ دوستۇم ئىدى. دادىسى ئۇنى نېمە قىلىمەن دېسە قويۇپ بېرىپ ئەركە بالا قىلىپ قويغان. دادام مېنىمۇ ئۇنىڭدىن ئۆلگە ئېلىپ ئەركە بولۇپ قالمىسۇن دەپ توختى بىلەن بىللە ئويناپ شوخلۇق قىلغانلىقىم ئۈچۈن بىرنەچچە قېتىم ۋارقىراپ قولاقلىرىمنى سوزغانىدى. مېنىڭ شۇ كۈنكى مەشرەپ ئويناشقا بولغان قىزىقىشىم دادامنىڭ جازالىرىدىن ئۈستۈن بولغاچقا، ئارزۇيۇم ئۈستىدە قاتتىق تۇرۇۋالدىم. بۇنىڭ ئۈچۈن دادامۇ مېنى جازالىمىدى. ئۇ، ئېھتى- مالىم ئۇلۇغ ئايەم كېچىسى كىشىلەرگە ئازار بېرىش ياخشى ئەمەس، دەپ ئويلىغاندۇر، ئۆزىمۇ قىرىق رەكەت ناماز ئوقۇپ تىلەك تىلەش ئۈچۈن تا-

هارەت ئېلىپ جەينىماز ئۈستىگە بارغان ئىكەن . ئەلۋەتتە مۇنداق گۇناھلاردىن پاك بولۇش ئالدىدا ئۇنىڭ كۆڭلى يۇمشاپ مۇلايىم بولۇپ قالاتتى .

— ھەي ئاشىق ، بوپتۇ بار ، — دېدى دادام يۇمشاق ئاۋازدا . ئائىلىمىزدىكىلەر بەزىدە مېنى شۇنداق دەپ ئاتايتتى . چۈنكى مەن ئاكىلىرىمغا ئوخشاش كىيىم تاللىيالمايتتىم . ئۇلارنىڭ ئېشىپ قالغان كونا ، يىرتىق كىيىملىرىنى كىيىۋېلىپ كوچىلارنىڭ توپىسىنى پۇقۇرۇتۇپ ، يامغۇردىن كېيىن بولسا يىغىلىپ قالغان توختام سۇلارنى كېچىپ ئويناپ يۈرۈۋېرەتتىم .

— يارماق بەرمەمسەن ؟ — دەپ سورىدىم .

— قانچىدىن يىغىش قىلىشىپتۇ .

— ئەللىك تىيىن ، قىرىق تىيىندىن .

دادام ساندۇقتىن شوينىغا ئۆتكۈزۈلگەن بىر سوم تۆچ ياماقنى ئېلىپ ئۇنىڭ باش تەرىپىدىن بىر بوغۇمنى بۆلۈپ شوينىنى كېسىپ چىگدى - دە :

— مە ، سەن كىچىك بولغاندىن كېيىن يىگىرمە تىيىن بەرسەڭ بولىدۇ . — دەپ يارماقلارنى قولۇمغا بەردى .

— ياق ، قىرىق تىيىن بېرىسەن ، — دەپ تۇرۇۋالدىم مەن .

— يۈگۈ ، سەن ئەپچىقىپ باق ، ئۇنىشىدۇ .

— ياق - ياق ، نېمە دەپ ئېلىپ چىقىمەن ، بۇ ئاز .

— ھەي كاژ بالا ! يۈرە مەن سېنى باشلاپ ئەكىرىپ قوياي ، — دېدى - دە ، دادام قولۇمدىن يېتىلەپ ئېلىپ ئۆيدىن چىقتى .

بىز كىرگەندە ئوتتۇز ئوغۇل ھەممىسى ئورنىدىن تۇرۇپ ئەدەب بىلەن دادامغا سالام بېرىشتى .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام يىگىتلەر ، مېنىڭ بالام يوغان باشلىق قىلىپ ئۆزى كىچىك بولسىمۇ ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ بىرى بولۇپ سىلەرنىڭ ئاراڭلارغا تۈنەك كېچىسىگە قوشۇلىمەن دەپ كىردى ، — دېدى دادام كۆكسىگە ئالقىنىنى قويۇپ .

— ۋاي ناھايىتى ئوبدان بوپتۇ ، — دېدى بوۋرۇتى خەت تارتقان ۋىجىككىرەك بىر يىگىت ، بۇ ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ يىگىت بېشى ئىدى ، — كەلسۇن قېنى تۆرگە چىق ، ئەزىمەت يىگىت .

— بۇنىڭ تۆرگە چىقىدىغان ۋاقتى بار تېخى . مانا مەيەردە ئولتۇرسۇن ، — دەپ دادام مېنى پەگا تەرەپتىكى بىر بۇلۇڭغا جايلاشتۇرۇپ قويۇپ چىقىپ كەتتى .

مەن دۇنياغا كېلىپ بىرىنچى قېتىم مەشرەپكە قاتناشقانلىقىم ئۇچۇن دادامغا مىننەتدارلىق بىلدۇرۇپ بۇلۇڭدا يۈكۈنۈپ جىم ئولتۇراتتىم . تارتىنىشىم ئاستا ـ ئاستا سۇسلىشىپ ئۆي ئىچىدىكىلەرگە كۆز يۈگۈرتىشكە باشلىدىم . توختى مەندىن خېلىلا يۇقىرى جايدا ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ بىر گۇلىدەك (قاتاردىكى يىگىتلەر ئۆزلىرىنى شۇنداق دەپ ئاتىشىدۇ) مەغرۇر ئولتۇراتتى . مانا بۇ تۇنەك كېچىسىدىكى مەشرەپ مەندە ھەم ياخشى ، ھەم يامان تەسىرات قالدۇرغانىدى .

مەشرەپنىڭ رەسىم قائىدىسى بويىچە يىگىت بېشى ئەڭ تۆردە ، قازى كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدىراق ، پاششاپبېگى ۋە كۆل بەگلىرى تۆۋەنرەك جايلاردا ئولتۇرۇشاتتى . پاششاپبېگى ئولتۇرۇشنىڭ ئومۇمىي تەرتىۋىنى ، كۆل بېگى بولسا يېمەك ـ ئىچمەك ئىشلىرىنى باشقۇراتتى . سازەندىلەر ئەندى چوڭ بەزمىگە چۈشتى . پاششاپ يېنىدىكى بىر ئۈچى ئىككى تىلىنغان تاياقنى (بۇنى گۇل تاياق دېيىشىدىكەن ، ئۇرغاندا كىشىگە قاتتىق تەگمىسۇن ئۈچۈن شۇنداق ياسالغان) قولىغا ئېلىپ دىققەتسىزلىك قىلىۋاتقانلارنى تەرتىپكە چاقىردى . ئوتتۇز ئوغۇل پاششاپنىڭ : «خەپ شۇك» ، «جۇپ ـ تىز» دەپ بېرىۋاتقان بۇيرۇقىغا ئىتائەت قىلىپ تېپتىنچ يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ساز تىڭشاشقا باشلىدى . بەزمىگە كىرىش ئالدىدىن پېشقەدەم بىر سازچى ساتار چېلىپ مۇقام ئوقۇشقا باشلىدى .

ئۇنىڭ :

خازان قىلدىم گۇلىستانىم غېمىڭدە گۇل ئۇزارىمنى ،
كەل ئى دىلبەر تاماشا قىل خازان بولغان باھارىمنى .

يەنە بىر يېرىدە :

ساتارىم تارىغا جان رىشتىسىدىن تار ئېشىپ سالسام،
مۇسىبەت داستانىدىن مەگەر دەپتەر ئاچار بولسام، — دەپ بىرىدىلمۇاتقان مۇقام غەزەللىرى ۋە ساتار تارى، ئۆزىنىڭ ھال تىلى بىلەن خەلقىنىڭ چوڭقۇر قايغۇ - ھەسرەتلىرى توغرىسىدىكى سەرگۈزەشتلىرىنى، دەرد ۋە ئارزۇ - ئارمانلىرىنى ئىپادە قىلاتتى. بۇ ئاجايىپ مۇڭ زارلىق ئاھاڭنى تىڭشاپ ئولتۇرغۇچىلار ئۆزىنى نەلەرگىدۇر نۇرسىز، تۇۋىسىز چوڭقۇرلۇقلارغا ئاتقان خىيال تۇمانى ئىچىگە چۆمۈپ كەتتى. باشقىلارنىڭ بۇ ئېغىر سۈكۈت ئىچىدىكى خىيالچان كۆرۈنۈشىمۇ ياكى سازنىڭ مۇڭلۇق ساداسىمۇ، ئەيتاۋۇر ئۆزۈمگە نامەلۇم بولغان بىر خىل سالماق مېنىمۇ يەلكەمدىن بېسىپ، ھەر خىل ئۈزۈك - ئۈزۈك، ئەمما ئالدى تۇيۇق خىيال كوچىسىغا سۆرەۋاتقاندەك قىلاتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئارىلاپ، ئارىلاپ، ئۆز - ئۆزۈمدىن سىلكىنىپ، كۆزلىرىمنى يوغان ئېچىپ ئۆي ئىچىگە، يىگىتلەرگە قاراپ قوياتتىم ... ئوتتۇز ئوغۇل باشلىرىنى تۆۋەن سالغان ھالدا قىمىرلىماي تىپتىنچ ئولتۇرۇشاتتى. بەزىبىر پىغانى ئۆرلەپ كەتكەن يىگىتلەر «ھەق، ھەق ئاچار بولسام !... » دەپ توۋلاپ قوياتتى. چوڭ بەزمە غېرىبىپ - سەنەم ئاھاڭلىرى بىلەن ئاياقلىشىپ، قولاقنىڭ پەردىلىرىنى يىرتقۇدەك كۈچلۈك ئاۋازدا توۋلانغان كوچا ناخشىلىرى باشلىنىپ كەتتى. بۇ ناخشىلار بىرىنىڭ كەينىدىن - بىرى باغلىنىپ كېلىپ خېلى ۋاقىتقىچە داۋام قىلدى. ئاخىر ناخشىچى سازەندىلەر قىزىرىپ، تەرلەپ - پىشىپ ھارغاندا بەزمە ئاياغلاشتى. يىگىتلەر ئىچىدىن:
— ئۆلمە ! ئۆلمە !
— رەھمەت سىلەرگە !
— قولۇڭلارغا دەرد بەرمىسۇن ! — دېگەن ئاۋازلار كۆتۈرۈلۈپ كەتتى.
مانا ئەمدى بىر بىرىگە بىيىت ئېيتىپ چاي تۇتۇش، ئالما تۇتۇش، گۈل چاي، يۇرت سايلاش، «تام تېشىپ تېرىق ئاپتۇ، مۇز تېشىپ بېلىق ئاپتۇ» دېگەن سۆزلەر بىلەن باشلىنىدىغان «داد پادىشاھىم» لارغا ئوخشاش ئويۇن - تاماشىلار باشلىنىپ كەتتى. كېيىن ئۇسسۇل پەدىلى-

رىگە چېلىنغان ساز ۋە ئىشقى مۇھەببەت قوشاقلىرى ئېيتىلىپ، ئۇسسۇلغا چۈشۈش قىزىپ كەتتى.

ئۆي ئىچىدىكى ۋاراڭ - چۇرۇڭلۇق ئويۇنلار بىرئاز بېسىلغاندىن كېيىن كۆپچىلىكنىڭ تەلىپى بىلەن مەھەللىمىزنىڭ نوچى يىگىتلىرىدىن بىرى مەمتىلى قارا كۇلكىلىك چۆچەكلەرنى ئېيتىشقا كىرىشتى. مەن بۇ چۆچەكلەرنى ناھايىتى بېرىلىپ تىڭشىدىم. بولۇپمۇ ماڭا «ھەييار تاز» دېگەن چۆچەك تەسىر قىلغانىدى. ئۇنىڭ قەھرىمانىنىڭ ئەقلى - ھوشى، مۇغەمبەر ۋە تاپقۇرلۇقى بىلەن پادىشاھنى خىجالەتتە قالدۇرۇپ، ئۇنىڭ نامەردلىكىنى پاش قىلىشلىرى مېنى ھەيران قالدۇرغانىدى. مەمتىلى قارا:

— ئۇ، ئۇياقتا كەتتى ئېشىكنى ھاڭرىتىپ، مەن بۇ يەرگە كەلدىم، پۇت - قولۇمنى ساڭگىلىتىپ، — دەپ چۆچىكىنى ئاياقلاشتۇردى ۋە تۇمىقىنى ئالماي ئولتۇرغان بىر يىگىتنى كۆرسىتىپ، — ياق، ئەنە ئۇمۇ كەپتۇ. «غاز كەلسە يازغا تەۋە، تۇماق گەدەنگە چۈشسە تازغا تەۋە دەپ ئولتۇرۇپتۇ» دېگەن تەمسىل بىلەن چاقچاقنى باشلىۋەتتى.

— ھەي، ئايدىڭدا سايىغا باش ئاتىدىغان مازغا تەۋە، — دېدى تۇمىقى بار ياش يىگىت.

قوللار چايقىلىپ، داستىخان سېلىنىپ، تاماقلار يېيىلىۋاتقان قىستىلاردىمۇ چاقچاقلار ئۆيىنى تىترەتكۈدەك كۇلكىلەر بىلەن د قىلىۋاتاتتى.

ساھىبخان يىگىت كىرىپ:

— ۋاي باللا - باللا، بىزنىڭ مەھەللىگە قازانچىنىڭ باللىرى كەپتۇ، — دېيىشى بىلەنلا ئوتتۇز ئوغۇل قايناۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك كۇلكىدىن چىپپىدە توختاپ قېلىشتى. يەۋاتقان ئاشلىرىنى چالا تاشلىشىپ ئالا - توپىلاڭ بولۇپ تالاغا يۈگۈرەپ چىقىپ كېتىشتى. بۇلارنىڭ بۇنداق ئالدىرىشىپ چىقىپ كېتىشىنىڭ سەۋەبىنى ئۇقالماي مەنمۇ ئەگىشىپ تالاغا چىقتىم.

تېخى بىزنىڭ تالاغا چىقىپ گۈلخان سېلىپ ئوت ئاتلاش، ياغلىق قاپاقنى كۆيدۈرۈپ كېچە سەيلىسى ئويناش ئۈچۈن ھايۋانلارنىڭ

سۈرىتىدە ياسىنىش ئىشلىرىمىز تەييارلانمىغانىدى. قازانچىدىن بىزنىڭ مەھەللىگە كەلگەن يىگىتلەر بولسا ھەممە تاماشىنى تەييارلاپ كېچە سەيلىسىدە بىزدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بىزنىڭ ئوتتۇز ئوغۇل ئىچىدە غۇلغۇلا كۆتۈرۈلدى. قازانچىدىن كەلگەنلەرنى ئۇرۇشقا تەييارلىنىشتى.

يىگىت بېشى بۇيرۇق بېرىشكە باشلىدى.

— ھاشىم، سەن تۆمۈر مۇشتۇڭنى ئېلىپ چىق، — دېدى، ئۇ سىپايىلىك بىلەن يەنە بىر پالكۆز يىگىتكە قاراپ، — جۇگۇ، سەن ھېلىقى مىق قېقىلغان چومۇقۇڭنى ئېلىپ كەل، چوڭلار تام ياقىلىرىغا مۆكۈنۈپ تۇرۇڭلار، ماۋۇ ئۇششاق باللار ئاۋۋال بېرىپ تاش ئاتسۇن. ھامۇت سەن بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ماراپ بار!

— يۈرۈڭلار، باللار، — دېدى ھامۇت ئۇرۇشقاق خورازدەك ھۆرپىيىپ، جېدەل قوزغاش ئۈچۈن بىرنەچچە كىچىك باللىنى ئالدىغا سېلىپ ئىلگىرىلەپ كەتتى.

بىز قوللىرىمىزغا تاش ئېلىپ تار كوچىنىڭ دوقمۇشىدىن ئايلىنىپ ئىچكىكىنە بىر مەيدانغا چىققانىدۇق. قازانچىنىڭ بىر توپ ياشلىرىغا ئۇچراشتۇق. ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئېگىزرەك بىر يىگىت ئۇزۇن بىر خادىغا كىيگۈزۈپ ياندۇرۇلغان ياغلىق قاپاقنى كۆتۈرۈپ كەلمەكتە ئىدى. بۇ، ئۇنلاپ يىللاپ ياغقا تويۇنغان قاپاق مەشئەل ئەتراپنى يورۇتۇپ، لوغۇلداپ يېنىپ تۇراتتى. بۇنى ئەگىشىپ كېلىۋاتقان يىگىتلەر جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىراپ «ۋەششەمى» ئوقۇۋاتاتتى. كېيىن «بارات كەلدى، تۈيدۈڭلارمۇ، بىزگە قويماق قويدۇڭلارمۇ» دەپ قىچقىرىشاتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىككى يىگىت جۇۋىلارنى تەتۈر ئۆرۈپ كىيىپ تۆگە سۈرىتىدە بولۇۋاپتۇ. بىرسى ئۇنى مىنىپتۇ. يەنە بىرسى ئېيىق سۈرىتىدە بولۇپ ئۇنى يېتىلەپتۇ. مەن بۇلارغا قىزىقىپ ئاغزىمنى ئېچىپ قاراپ قاپتىمەن.

— ئاتە، ئاتە، تاشنى ئاتمىز! — دەپ توختى يېڭىمدىن تارتتى-دە، ئۇلارغا قارىتىپ تاش ئېتىشقا باشلىدى.

مەنمۇ قولۇمدىكى بىرىنچى تاشنى ئاتتىم. تاش بېرىپ تېگىش بىلەن ئۇ تەرەپتىن كۆتۈرۈلگەن ۋاراڭ-چۇرۇڭلار مېنى چۆچۈتۈپ

قويدى. ئىككىنچى تاشنى ئېتىشقا جۈرئەت قىلالماي مەھكەم سىقىمدىغان بويىچە قاراپ تۇراتتىم. توختى بولسا بار كۈچى بىلەن ئىرغىتىپ تاش ئاتاتتى ۋە مېنىمۇ ئېتىشقا قىستايتتى. بىرقانچە تاش لوغۇلداپ كۆيۈۋاتقان ياغلىق قاپاق، تۆگە، ئېيىقلارغا تەككەندىن كېيىن قازانچىنىڭ ياشلىرى بىزنى قوغلىدى ۋە توختىنى تۇتۇۋېلىپ بىر كاچات ئۇردى.

توختى ئاغزىنى يامان قىلىپ تىللىدى. يەنە بىر كاچات ئۇرغانىدى. ۋارقىراپ يىغلىدى. لېكىن ئاغزى بېسىلماي تىللاپ تۇراتتى. مانا شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۇرۇشقاق چوڭلارنىڭ كۇشكۇرتىشى بىلەن شۇ كېچىدىكى جېدەلنىڭ سەۋەبكارى بولۇپ قالدى. بولمىسا بۇ يەردە جېدەل قىلىشقا ھېچقانداق ئاساس يوق ئىدى. توختىنىڭ شۇ چاغدىكى ھالىتى مانا كىچىككىنە ئۇرۇشقاق چۈجە خورازنىڭ قىياپىتىنى ئەسلىتەتتى. ئۇ، كۆك ئۈچەيلىك بىلەن كۆكەملىك قىلىپ ۋارقىراپ تىللاپ، يىغلاپ تۇرۇپ يەردىكى تاش ۋە چالمىلارنى تېرىپ ئېلىپ تىنماي ئېتىپ تۇراتتى. ھامۇت مۆكۈپ تۇرغان يېرىدىن ھېچنېمىنى بىلمىگەن خالىس كىشى قىياپىتىدە كېلىپ:

— بۇ كىچىكنىڭ بالىنى نېمىشقا بوزەك ئېتىسەن؟ — ئۇنىڭغا بولۇشتى.

— بۇ بىكاردىن-بىكار نېمىشقا تاش ئاتىدۇ؟ — دەپ توپنىڭ ئالدىغا غوللۇق، قوشۇمقاش بىر يىگىت چىقتى. بۇ ئۇلارنىڭ يىگىت بېشى ئىدى.

— تاغدەك بويۇڭلار بىلەن مۇشۇ كىچىككىنە شۇمتەكلەرگە تەڭ بولدۇڭلارمۇ؟

— پاھ، سەن قالتىس ئادالەتچى سوراقچىكەنسەنغۇ؟ — دېدى قوشۇمقاش يىگىت ھۆرپىيىپ.

— سوراقچى بولسام نېمە قىلاتتىڭ؟! — ئارىدىكى گەپ تالىشىشنى باھانە قىلىپ بىز تەرەپنىڭ ياشلىرى بىر-بىردىن توپلاندى. ياخشى گەپلەر شۇنىڭ بىلەن تۈگىدى. ئەمدى زەھەردەك ئاچچىق تىللاشلار باشلىنىپ كېتىپ ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىۋەتتى.

قازانچى بىلەن شەھەر ئىچى ياشلىرىنىڭ ئىككى گۇرۇھى (سەكسەن نەچچە نەپەر ياش) ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش ـ تالاش بولۇپ كەتتى.

يېرىم سائەتچە داۋام قىلغان دەھشەتلىك مۇشلىشىش جېڭىدە قازانچى ياشلىرىدىن بىرسى يۈز ـ كۆزى قانغا بويۇلۇپ چالا ئۆلۈك ھالدا يىقىلدى. ئۈچ ـ تۆتى ئېغىر يارىدار بولۇپ سەپتىن چىقتى. شەھەر ئىچى ياشلىرىدىنمۇ بىر نەچچىسىنىڭ ئاغزى ـ بۇرنى قان بولۇپ، باشلىرى يېرىلىپ قاپاقلىرى كۆكىرىپ ئىششىدى.

— ئۇر، چەيلە!

— مەيدىسىگە دەسسە!

— ئۇر، باش بىلەن! ... ئۇر، قان چىقمايدىغان يېرىگە!

— سەن ئۇرۇشنى بىلمەيدىكەنسەن! مانا كۆرە ھە! مانا ... — دېگەندەك غەزەبلىك گەپلەر، بۇيرۇقلار، تىللاشلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئاخىر مەھەللە جامائەتلىرىنىڭ ئارىغا كىرىشى بىلەن ئۇرۇش ـ تالاشلار تەسلىكتە ئاياقلاشتى.

مەن يېرىلىپ ئىششىغان تەنلەرنى، قويۇلغان كۆزلەرنى، ئاققان انلارنى كۆردۈم. زارلىنىپ ئىڭرىغان ئېچىنىشلىق ئاۋازلارنى ئاڭلىدىم. بۇ نانلىق پاجىئە مېنىڭ باللىق يۈرۈكۈمنى تىترىتىپ كۆزلىرىمنى يارقىرىتىپ دەھشەتلىك قورقۇنچ ئىچىگە ئاتقانىدى. مەن ئۇلارنىڭ بىر بىرىگە بولغان مۇنچە قاتتىق ئۆچمەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى ھېچ ئويلاپ يېتەلمەسىدىم. ئەمدى بۇ ۋەقەنىڭ نېمە بىلەن تۈگىشىنى بىلمەي ھەيران بولۇپ تىترەپ تۇرغان ۋاقتىمدا دادام مېنى قولۇمدىن يېتىلەپ ئېلىپ كەتتى.

ياشلار ئۇرۇشقاندا مۇش، باش ۋە پەشۋالار بىلەن زەربە بېرىشتىن تاشقىرى كالتەك، چوماق، تۆمۈر مۇش (تۆت بارماقنى ئۆتكۈزۈپ سىقىمداپ تۇتۇۋالىدىغان ئەمچەكلىك تۆمۈر)، تاش، ئۆتكۈر پىچاق ۋە خەنجەرلەرنى ئىشقا سالاتتى. بۇ ئۆچمەنلىك گۇرۇھۋازلىقلار، تۇنەك كېچىسى، پانۇس كۆتۈرۈپ رامزان ئېيتقان كېچىلىرى، توي كېچىسى ۋە سەيلە كۈنلىرىدە بولۇپ تۇراتتى. مۇنداق گۇرۇھلارنىڭ تەرەپبازلىق تو-

قۇنۇشلىرى ياشلارنىڭ ئىچىدىلا بولۇپ قالماستىن ، چوڭلارنىڭ ئارىسىدىمۇ بولۇپ ، دەھشەتلىك پاجىئەلەر بولۇپ تۇراتتى . نەتىجىدە بەزى كىشىلەر ئۆلۈپ ياكى ئۆمۈرلۈك مېيىپ بولۇپ ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە گىرىپتار بولۇپ قالاتتى . تۈگىمەس - پۈتمەس خۇن دەۋالىرى باشلىنىپ كېتىپ نۇرغۇنلىغان پۇل ۋە مال - مۈلۈكلەردىن ئايرىلىپ خانىۋەيران بولۇپ كېتەتتى .

3

بۇ قانلىق پاجىئە ۋە ئېچىنىشلىق ۋەقەلەر ئۆتمۈشتىكى ئىستىبدات دەۋرىنىڭ زەھەرلىك مەھسۇلاتى ئىدى . بۇ مەھەللىۋازلىق ، ئۆچمەنلىكلەر تارىخىمىزنىڭ ئاچچىق خاتىرىلىرىلا بولۇپ قالدى . ئەمدى ئۇنداق زەھەر- لىك ئۆچمەنلىكلەر ھازىرقى دەۋرىمىزگە يات . ھازىرقى زامانىمىزنىڭ كىشىلىرى ئۆزگەردى . ھەممە چوڭ غەيرەتتە . ئۆتمۈشنىڭ يىرگىنىشلىك قانلىق داغلىرىنى يۇيۇپ يېڭى ھايات قۇرماقتا . مانا شۇ يېڭى ھايات قۇرغۇچىلارنىڭ بىرى يېڭى ئادەم بولۇپ تۇغۇلغان توختى ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ھازىرقى تۇرمۇشتىن رازى بولۇپ ھەقلىق رەۋىشتە زامانىمىزنىڭ ئۇلۇغلىقىنى ماختىدى . ئۆتمۈشتە نەچچە يېرىدىن ئۇلانغان ئەسكى ئارقان چۇلۇۋۇرنى تۇتۇپ كۆتەك ھارۋا ھەيدەپ يۈرگەن توختىنىڭ قوللىرىدىمۇ بۈگۈن تىراكتورنىڭ روللىرى ، بورنۇاينىڭ بۇرغىلىرى ئىشلىمەكتە .

شۇنداق قىلىپ ، بىز توختى بىلەن ھازىرقى ئۇلۇغ ئىشلار بولۇۋات- قان نۇرلۇق يېڭى دەۋرىمىز توغرىسىدا گەپلىشىپ ئولتۇرۇپ ئۆتمۈشتىكى قاراڭغۇلۇق دەۋردە ئۆتكۈزگەن ئېچىنىشلىق بالىلىق ھاياتىمىزدىن سى- لەرگە يۇقىرىدا تونۇشتۇرۇپ ئۆتكەن كىچىككىنە بىر ۋەقەنى ئەسلىتىپ ئۆتتۇق .

توختى چۈشكەن ماشىنىنىڭ شوپۇرى مېڭىشقا تەييارلىنىپ ، ما- شىنىغا ئوت ئالدۇردى . توختى ماشىنىغا چۈشۈش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى - دە ، مەن بىلەن خوشلىشىۋېتىپ :

— مەنمۇ سىنى كۆرگەنلا كىشىلەردىن سوراپ يۈرىمەن . سەن

بىزنى ئۇنتۇپ قالدىڭ ـ دە ، ــ دېدى ئاغرىنغان قىياپەتتە .
ــ ياق ، مەنمۇ ئانچە ـ مۇنچە سوراپ قويۇمەن ، ــ دېدىم مەن ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ .
ــ ھەي تاگەي كىم بىلىدۇ ؟ ھەر ھالدا ئىزدىشىپ يۈرمىلى خەير ، خوش . ئىشقىلىپ ئامان بول ! ــ دەپ توختى ماشىنا تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى .
ئۇ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن شەھەردىكى ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ كېلىش ئۈچۈن كېتىپ باراتتى . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ توختىنىڭ ۋاقتى چاغ ، كۆڭلى خوشاللىق بىلەن لىپمۇ ـ لىپ تولۇپ تاشقانىدى . ئۇنىڭ چۈشكەن ماشىنىسى گۈر كىرەپ ئالغا قاراپ كەتتى . مەن ماشىنىنىڭ كۆتەرگەن چېڭى بېسىلغىچە كەڭ ئۇپۇققا قاراپ قالدىم .

1959 ـ يىل

گۇمان

كۈلكىنىڭ سەۋەبلىرى ناھايىتى تولا. مەسىلەن، كىشىلەر خۇشال بولۇشسا كۈلىدۇ، زوق ئەيلىسىمۇ كۈلىدۇ. ھەيران قالسىمۇ، مەغرۇرلانسىمۇ كۈلىدۇ ياكى زاڭلىق قىلىپ، تەنە قىلىپ ۋە خوشامەت قىلىپمۇ، ئېچىنىپمۇ كۈلىدۇ. خىجالەت بولسىمۇ كۈلىدۇ، ئەرزىمەس ئىشلار ئۈچۈن ئورۇنسىز ۋە ئورۇنلۇق كۈلىدىغان كىشىلەرمۇ بار. يەنە ئاپتاپپەرەسنىڭ گۈلىدەك ئېچىلىپ، بويىنىنى چۈشتىن ئاۋۋال باشقا ياققا، چۈشتىن كېيىن باشقا ياققا مۇلايىم ئەگكەن ھالدا ھېجىيىپ كۈلۈۋېرىپ ۋاقتىنى چاغ ئۆتكۈزىدىغانلارمۇ بار... كۈلمەيدىغان ئادەم كەم ياكى ئۇنداق ئادەمنى ھېچيەردىن ئىزدەپ تاپالمايمىز.

كىمنىڭ نېمە سەۋەبتىن كۈلگەنلىكىنى بىلىۋېلىش تۇيغۇن كىشىلەرگە ئاساندەك كۆرۈنىدۇ. لېكىن بەزى كەيپىياتلاردا ئۇلارمۇ ئازغىشىپ قالسا كېرەك. بۇنى، تۆۋەندە سىلەرگە ھېكايە قىلىپ بەرمەكچى بولغان ئىككى كۈلكە توغرىسىدا ناھايىتى تۇيغۇنلۇق بىلەن چىقىرىلغان خۇلاسىدىن بايقىۋالىمىز.

كەچ سائەت ئالتىلەردە ئۇستەلنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئورۇندۇقتا ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى قارىمۇ قارشى ئولتۇرۇشۇپ تاماق يېيىشىۋاتاتتى. بۇلار بىر ئېغىزمۇ سۆز قىلىشماي، ھەم بىر بىرىگە قارىماي، لەغمەننى تەخسىدىن سۆرەپ ئېلىپ ئاغزىغا سېلىشاتتى. ئالىمجان ئارىلاپ چوكىنى سىلكىپ ـ سىلكىپ چۆپنى سېپى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قويىدۇ. مەستۇرە بولسا، ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن قانداقتۇ بىر خاپىلىقى بارلىقىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن زەردە قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئۈچ بارمىقى بىلەن چىمداپ ئاغزىغا سالغان ئاشنى ئىشتىھاسىزلىق بىلەن ئېغىر چاينايتتى. بۇ جىمجىتلىق، بۇ سۆزلەشمەسلىك باشلانغىنىغا مۇشۇ تۇرقىدا توپ ـ توغرا بىر كېچە ـ كۈندۈز بولغانىدى.

ئۇچىۇق چىراي بىلەن گەپلىشىپ ، كۈلۈشۈپ يۈرگەن يېقىن كىشىنىڭ قۇدۇقتا چۈشۈپ كەتكەندەك جىمجىت بولۇپ قېلىپ ئۇن چىقارماي يۈرۈشى كۆڭۈلگە قانچىلىك غەشلىك سالىدىغانلىقىنى مەستۈرە بىرىنچى قېتىم چوڭقۇر سۆكۈت ئىچىدە سەزمەكتە.

ئۇ ، ئالىمجاننىڭ كۆڭلى قالغۇدەك نېمە قىلغانلىقىنى ئويلاپ زادى تاپالمايتتى :

«ئۇلۇشكۈن مەن ئۇنى ئويىنىشىپ ئىتتىرىۋەتكەن ، ئۇنىڭ ئۈن قولىمدىن چىنە چۈشۈپ سۇنۇپ كەتتى ، ھە راست ، ئەتىگەن چاينى ۋاقتىدا قاينىتىپ بېرەلمىدىم . خىزمەتكە سەل كېچىكىپ قالدى . ياق ، بۇنىڭغىمۇ مۇنچە خاپا بولۇپ كەتمەس . ئەتىمالىم قوپاللىراق بىر گەپ قىلدىممىكىن ، ھېچ ئەسلىيەلمەيمەنغۇ ، ناھايىتى نېپىز ـ دە ، بۇ ... » .

تۈرلۈك خىياللار بىلەن ئۇنىڭ بېشى قاتتى . ئاخىر ئالىمجاننىڭ ئۆزىدىن سوراشقا توغرا كەلدى .

ــ بۆلەكچىلا ئۇتۇلۇپ كەتتىڭىزغۇ ، نېمە بولدى سىزگە ؟

ئالىمجان جاۋاب بېرىشنىڭ ئورنىغا مەستۈرەگە يەر ئاستىدىن قاراپ :

ــ ھىم ، ھىم ـــ ، دېدى ـ دە ، كۆڭلى قارىلىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى . ئۇنىڭ قىسقىراق قاشلىرى بىر بىرىگە يېقىنلىشىپ قارچىغىنىڭ كۆزىگە ئوخشاش ئۆتكۈر كۆزلىرى يالتىرىغانىدى . سوزۇنچاق يۈزى سۈرلۈك بولۇپ كەتتى .

مەستۈرە دېرىزىنىڭ ھاۋارەڭ پەردىسىگە سانچىپ قويۇلغان قىزىل تاۋارگۈلگە ، كېيىن ئۆيىنىڭ بولۇڭىدىكى ئۈچ بۇرجەكلىك ئۈستەلچە ئۈستىدىكى سۈرەت ۋە ئاتكىرېتكىلارغا قاراپ ئۇلۇغ كىچىك تىنىدى . بۇ نەرسە بۇنىڭدىن ئون تۆت ئاي ئاۋۋالقى تويىنىڭ شېرىن خاتىرىلىرىنى ئەسلىتىپ تۇراتتى . ئاتكىرېتكىلار مەستۈرەنىڭ دوستلىرى تەرىپىدىن ئۇنىڭ تۇرمۇشنى تەبرىكلەپ تەقدىم قىلىنغان ، ئۇلاردا ئالىمجان بىلەن مەستۈرەنىڭ بەختلىك تۇرمۇشىنىڭ ئاقىۋەتلىك بولۇشى توغرىسىدا ، ئىككىسىنىڭ دائىم خۇشال ـ خۇراملىق ، كۆڭۈللۈك تۇرمۇش ئۆتكۈزۈشى توغرىسىدا ، بىر بىرىگە بولغان ھەقىقي مۇھەببەتلىرىنىڭ گۈللەپ

ياشنىشى توغرىسىدا تىلەكداشلىق ۋە دوستلۇق ئىشەنچىلەر يېزىلغانىدى .

— ئۈنۈگۈن كەچقۇرۇن بىزنىڭ ئىشىك ئالدىدا تۇرغان كىم ئۇ ؟ — دەپ سورىدى ئالىمجان مەستۈرەگە يېرگىنىچ بىلەن قاراپ .

تۇيۇقسىز بېرىلگەن بۇ سوئالدىن مەستۈرە سەل ھودۇقۇپراق جاۋاب بەردى :

— ھە ، ئۇ توختى .

— سەن ئۇنىڭ بىلەن نەدە تونۇشۇپ قالغان ؟

— بۇرۇن بىر مەكتەپتە ئوقۇپ 7 ـ سىنىپنى بىللە تۈگەتكەن بىز .

— بىز ، — دەپ تەكرارلىدى ئالىمجان تەنە بىلەن ، — شۇنىڭ ئۇچۇن گۈلقەقەلىرىڭ ئېچىلىپ كېتىپتىكەن ـ دە .

— ۋىيەي دەۋاتقان گېپىنى . ساۋاقداشلار بىر بىرى بىلەن گەپلەشمەمدۇ !

— ئايرىلماس دوستلار ئەلۋەتتە گەپلىشىدۇ ، كۈلۈشىدۇ ، شېرىن سۆھبەت قىلىش ئۇچۇن ئەپلىك جايمۇ تېپىشىدۇ .

— بۇ نېمە دېگەن گېپىڭىز ، مەن ھېچ چۈشەنمىدىمغۇ ؟

— مەن چۈشىنىمەن .

— نېمىنى ؟

— بىر بىرىنىڭ كۆزىگە قاراپ كۈلۈشلىرىنى ! ئاشىق ـ مەشۇقلارنى !

بۇ سۆزلەر مەستۈرەنىڭ كۆڭلىگە نەشتەردەك سانجىلدى . ئۇنىڭ كۆتۈرەڭگۈ كۆكسى يۇقىرى ـ تۆۋەن بولۇپ يۈزىگە قان يۈگۈرەشكە باشلىدى . تامىقىغا بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك بولۇپ ئاۋازى سەل تىترەپ :

— ۋىيەي تۇۋا ، ئادەمنىڭ چىشىغا تەگمىسىڭىزچۇ ! — دېدى .

— ھىم ، چىشىغا تېگىپتىمىشمەن تېخى ، ئۇنىڭ كۆزۈڭنىڭ ئىچىگە قاراپ كۈلۈشىنىڭ سەۋەبى نېمە ؟ بۇنى مەن ياخشى بىلىمەن . بىر بىرىنىڭ جامالىغا قاراپ كۈلۈشكەندىن كېيىن ئەلۋەتتە چاتىقى بار ـ دە .

— سىزچە بىر ـ بىرىگە قاراپ كۈلگەنلا ئەر ـ ئايالنىڭ چاتىقى بار

ئىكەن ـ دە ، مانا تېتىقسىز گەپ .

ئالىمجاننىڭ رەڭگى تاتىرىپ كەتتى . ئۇ غەزەپ بىلەن پارقىرىغان كۆزلىرىنى مەستۇرەگە تىكىپ :

— تېتىقسىزمىش ! ھىيلىگەر ، ئۇيالماس ، يەنە دېگەن سۆزىنى قارا ! — دېدى .

مەستۇرە نېمە دېيىشنى بىلەلمەي قالدى . ئۇنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ ، بەزگەكنى تۇتقان كىشىدەك تىترەپ بېرىپ كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىدى ـ دە ، ئىككى ئالقىنى بىلەن يۈزىنى مەھكەم يېپىپ يىغلىدى .

ئالىمجان ئىشىكنى ئاچچىقى بىلەن قاتتىق ياپتى ـ دە ، كوچىغا چىقىپ نەگىدۇ كەتتى . ئىشىكنىڭ تاق قىلغان ئاۋازى مەستۇرەنىڭ يۈرىكىگە كېلىپ تەگكەندەك بولدى ۋە بۆشۈكتىكى ئۈچ ئايلىق بوۋاقنىمۇ ئويغىتىۋەتتى . ئەمدى بالىنىڭ يىغىسى مەستۇرەنىڭ يىغىسىنى يەڭدى . ئۇ بالىسىنى ئېمىتىۋاتقاندا ، ئۇزۇن كىرپىكلىك قاپ ـ قارا كۆزلىرىدە ئەگىپ ، توختاپ قالغان ئاخىرقى ياش تامچىلىرى بوۋاقنىڭ يۈزىگە تېمىپ چۈشتى .

ئۇ بالىنى تەۋرىتىپ ئولتۇرۇپ ئالىمجاننىڭ ئۆزى بىلەن بولغان بەزىبىر مۇناسىۋەتلىرىنى ئەسلەشكە كىرىشتى .

بۇلار ئۆي ـ ئوچاقلىق بولۇپ ، ئەتىمالىم بەش ئالتە ئايغىچىمىكىن ئالىمجان مەستۇرەنى «سىز» دەپ يۈردى . ئەسلىدە ئالىمجاننىڭ چىرايى دېگەندەك كېلىشكەن بولمىسىمۇ ، گەپ سۆزلىرى جايىدا ، ئەدەبلىك ، ھۆرمەتچان يىگىت ئىدىغۇ . خۇسۇسەن ، ئۇ ئايالLARنىڭ ئالدىدا قوينىڭ قوزىسىدەك مۇلايىم ، خۇشخۇي بولۇپ كېتەتتى . ئۇرۇش ـ تالاش قىلماستىن ئىناق تۇرمۇش كۆچۈرىدىغان ئوقۇتقۇچى ئائىلىسىدە خۇش مۇئامىلىك ، ئاقكۆڭۈل بولۇپ ئۆسكەن مەستۇرەگە ئالىمجاننىڭ مىجەزى ياققانىدى .

تۇرمۇش قۇرغاندىن كېيىن بارا ـ بارا نېمە بولۇپ كېتىپ بارىدۇ ـ ھە ، «ھىيلىگەر» — بۇ ، مەستۇرە ئۇچۇن يات ۋە ھەقىسىز گەپ . ئۇ دوستلىرى ئارىسىدا راست سۆزلۈكلىكى بىلەن ھۆرمەتكە ئىگە

ئەمەسمەسدى . ئۇ هېچكىمنى تىللىمىغان . شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ مەستۇرەگە هېچكىممۇ هاقارەتلىك سۆز قىلمىغان . ئەمدى بولسا توختىنى ، يەنى بۇرۇنقى ساۋاقدىشىنى ئىشىك ئالدىدا ئۇچرىشىپ قېلىپ ، كۈلۈشۈپ ئۇ-چۇق چىراي گەپلەشكىنى ئۇچۇنلا ، ئالىمجاندىن ئاڭلىغان هاقارەتلىك سۆز كۆڭلىگە ناهايىتى قاتتىق تەگكەنىدى .

هەر هالدا مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەستۇرە ئالىمجاننىڭ كۆنچى-لىك قىلىدىغان مىجەزىنى بايقاپ قالدى . ئەسلىدە بۇنى خېلى بۇرۇنلا سېزىش مۇمكىن ئىدى . لېكىن مەستۇرەنىڭ ساددە ، تۈز كۆڭلى ، ئۇنى بۇگۈنكىدەك قاتتىق توقۇنۇش بولمىغۇچە بايقىيالمىغانىدى . بولمىسا مۇنداق ئىشلارمۇ بولۇپ ئۆتكەن ئىدىغۇ .

يامغۇر يېغىپ يوللار سەل لاي بولۇپ قالغان بىر كۈنى كەچقۇرۇن دەرۋازا ئېچىلغاندەك قىلدى ، لېكىن ئۆيگە خېلى ۋاقىتقىچە هېچ كىشى كىرمىدى .

مەستۇرە قاراپ باقاي دەپ چىقسا ، ئالىمجان يەرگە ئېڭىشىپ بىر نەرسىگە سىنچىلاپ قاراۋېتىپتۇ .

— يەرنىڭ ئاستىدىكى ئالتۇننى كۆرۈپ قالدىڭىزمۇ نېمە ؟ — دەپ چاقچاق قىلىپ كۈلدى مەستۇرە .

ئالىمجان يۈزىدە پەيدا بولغان سەل خىجالەتنى كۈلكە بىلەن يوشۇرۇپ :

— هە ، هە ، ئالتۇن بۇ يەردە نېمە قىلىدۇ ، غەلىتە بىر جا-نىۋار ... ، — دېدى - دە ، ئۆيگە كىرىپ كەتتى ، مەستۇرە ئۇنىڭ تەكشۈرگەن يېرىگە قارىغانىدى . هېچقانداق جانىۋارنى ۋە ئۇنىڭ ئىزىنىمۇ كۆرمىدى . ئۇ يەردە جانىۋارنىڭ ئىزى ئەمەس ، بايا خېمىر تۇرۇش سوراپ كىرگەن قوشنا ئايالنىڭ قوڭالتاق كالىچىنىڭ ئىزى تۇراتتى .

يەنە كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەستۇرە ئانىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ كەچقۇرۇن سائەت توققۇزلاردا ئۆيىگە قايتتى . هېچ كىشى يوق قاراڭغۇ كوچىدا كېلىۋاتقاندا تېرەكنىڭ ئارقىسىدىن بىر كىشىنىڭ ئاتقان چالمىسى ئالدىغا چۈشتى . مەستۇرەنىڭ بويى بىر شۈركىنىدى - دە ، گەپ قىلماي

ئۆز يولىغا كېتىۋەردى . ھايال قىلماي يەنە ئارقىسىدىن بىر كىشىنىڭ ئۇش-قىتىشى ئاڭلاندى . مەستۇرە بىر مەستىنىڭ ئۆزىگە چاقچاق قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ، ئۇنچىقماي ئالدىغا قاراپ يۈگۈردى . لېكىن تۇ-يۇقسىز بىر كۈلكە ئۇنى يۈگۈرەشتىن توختاتتى . ئۇ ئۆزىگە تونۇش بولغان كۈلكىنى تۇيۇپ قالغانىدى . مەستۇرە يېگىلمىدى ، ئۇنىڭ ئالدىغا ئالىمجان خۇشال كەيپىياتتا كەلدى .

— بۇ نېمە قىلغان ئىشىڭىز ؟ — دېدى مەستۇرە سەل تېرىكىپ .

— قىزىقچىلىق بولسۇن دەپ ئويىنىشىپ ، — دېدى ئالىمجان . مەستۇرەنىڭ قورقۇپ يۈگۈرگىنى ئۇنى تويۇقسىزلا كۈلدۈرۈۋەتكەنىدى .

ئەگەر ئىش ئۇنداق بولمىغاندا ، ئالىمجان ئۆزىنى ئاشكارا قىلاتتى-مۇ ، يا ئۆيىگە بارغاندا مەستۇرەنى گەپكە سېلىپ چېكىپ باقاتتىمۇ ، ھەر ھالدا ئۇنىڭ بۇنداق ئاۋارە بولۇپ يۈرۈشتىكى ئويى بىزگە قاراڭغۇ ئىدى .

لېكىن ئۇنىڭ بۇ خۇشچاقچاق ئويۇنى ئانچە كۆڭۈللۈك بولمىغان-لىقىتىنىمىكىن ، يەنە ئازراق خىجالەت بولغاندەك كۆلۈمسىرىگىنى مەلۇم بولۇپ قالدى .

يەنە بىر كۈنى ئالىمجان بىر نەرسىگە ھەيران بولۇپ غەلىتە سوئال سورىغانىدى ..

چۈش ۋاقتىدا كارىۋاتتا يۆلىنىپ تۇرغان چوڭ پەر ياستۇقنى كۆرۈپ قېلىپ :

— بۇ يەرگە ياستۇق قويۇلۇپ قاپتۇغۇ ؟ — دېدى .

— بايا بالىنى ياتقۇزۇپ قويغانىدىم ، — دەپ جاۋاب بەردى مەس-تۇرە .

— مۇشتەك بالىمۇ شۇنچە يوغان ياستۇقتا ياتامدۇ .

— ياستۇقىڭىزنى بالىڭىزدىن ئاياۋاتامسىز ، دېمەك ، بالىدىن ياستۇق ئەتىۋاراق ئىكەن ـ دە سىزگە .

— ياق ...

— ئەمىسە بۇ نېمە دېگىنىڭىز ؟

— بالىنىڭ بويىنى ئاغرىپ كېتەمدىكىن دەيمەن ـ دە ، — ئالىمجان-

ـىنىڭ يۈزىدىكى ھەيرانلىق ئالامىتى ئەمدى سۈس خىجالەت كۈلكىسى ئاستىدا قالدى.

مانا ئەمدى بۇ مۇناسىۋەتلەرنىڭ سىرى مەستۇرەنىڭ ئالدىدا ناھايىتى روشەن بولۇپ ئېچىلدى.

ئۇنىڭ ئوقۇشىنى داۋام قىلدۇرۇپ يۇقىرىراق بىلىم ئېلىش ياكى بىرەر ئورۇندا جەمئىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىش تەلەپلىرىنى ئالىمجاننىڭ تۈرلۈك باھانىلار بىلەن ئارقىغا سۈرۈپ كەلگەنلىكىمۇ شۇ سىر بىلەن باغلىق ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.

ئالىمجاننىڭ بۇ ئورۇنسىز گۇمانلار بىلەن قىلىپ كەلگەن كۈلكىلىك ئىشلىرى مەستۇرەنىڭ ئوغىسىنى قايناتتىشقا باشلىدى. «بۇرۇنقى بۇ ئەھۋالنى سەزمىگىنىم ئۈچۈن ئۈنچىقماپتىمەن. بۈگۈن ئۇنىڭ بىلەن تېمىشقا ئوچۇق گەپلەشمەي قالدىم ـ ھە»، ئۇ تېخىچىلا تارتىنچاقلىق قىلىپ يۈرگەنلىكىنى ۋە كىشىلەر بىلەن تالاش ـ تارتىش بولۇپ قالسا، گەپ تېپىپ بېرەلمەي قېلىشىنى ئويلاپ، ئۆز ـ ئۆزىدىن رەنجىدى. ئەمدى ئۆزى ئۈچۈن ھاقارەتلىك بولغان گۇمانخورلۇق توغرىسىدا ھەق دادىغا يەتكۈچە قەتئىيرەك سۆزلىشىشنى قارار قىلدى.

مەستۇرە پىكىر قىلىشتىن توختاپ بېشىنى كۆتەرگەندى. قولاقلىرى غوڭۇلداپ يۈرىكى سىقىلدى. ئۇ بېرىپ دېرىزىنى ئېچىش بىلەن كەچكۈزنىڭ مۇزدەك شامىلى يۈزىگە كېلىپ ئۇرۇلدى. سالقىن ھاۋادىن كۆكسى ـ قارنى تويغۇچە نەپەسلىنىپ ئېغىر بىر تىندى ـ دە، كوچىدىكى دەرەخلەرنىڭ تەكشى ئۇچلىرىغا، كېيىن ئوچۇق ھاۋادىكى سان ـ ساناقسىز يۇلتۇزلارغا قارىدى.

يۇلتۇزلارنىڭ بەزىلىرى مەستۇرەگە ئوخشاش بېجىرىم، چىرايلىق ئىدى. ئۇلارمۇ ئۇزۇن ـ ئۇزۇن نۇر كىرپىكلىرىنى چىمىلدىتىپ، مەستۇرەگە كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرۇشاتتى. ئۇنىڭ يادىغا يېڭى تونۇشقان چاغلاردىكى ئالىمجاننىڭ «چاچلىرىڭىز قوندۇز، كۆزلىرىڭىز خۇددى كۈلۈپ تۇرغان يۇلتۇز» دەپ ئۆزىنى ئەركىلەتكەن سۆزلىرى كەلدى.

مەستۇرە يېنىكلەشكەندەك بولۇپ كۈلۈمسىرىدى. «ئۇ، مۇشۇ

چاغقىچە نەدە يۈرىدىغاندۇ » دەپ ئويلىدى ـ دە، ئەتراپقا ئەنسىرەپ نەزەر سالدى.

ۋاقىت سائەت ئون ئىككىگە يېقىن بېرىپ قالدى. ھېچقاياقتىن كىشىلەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمايدۇ. پەقەت يىراقلاردىن قاۋىغان ئىتلارنىڭ بوغۇق، سۇس ئاۋازلىرى ۋە يېقىن ئەتراپتىكىلەرنىڭ ئاچچىق ھەم بوم ئاۋازلىرىلا كېچىنىڭ كۆڭۈلگە بولغان ئېغىر بېسىمىنى تەۋرەتكەندەك بولاتتى.

※

كۈلۈبقا بېرىپ ئويۇن كۆرگەندىن كېيىن ئالىمجاننىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ ئاچچىقىنىڭ ئەسىرىمۇ قالمىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ يېنىدا بىللە كېلىۋاتقان قىزغا گۈلدەك ئېچىلىپ سىلىق ۋە مۇلايىملىق بىلەن سۆزلەپ كېلىۋاتاتتى:

— ئاۋازىڭىز نېمە دېگەن چىرايلىق، سىزنىڭ ناخشىڭىزنى ئاڭلاۋاتقان ئادەم ئۆزىنى تامامەن يوقىتىپ قويۇش دەرىجىسىگە يېتىدۇ.

— ۋىيەي، ئاشۇرۇۋەتتىڭىز ـ دە، ئالىمجان ئاكا! — دېدى قىز خىجالەت ئارىلاش خۇشال بولۇپ.

— مانا ـ مانا ئىشەنمەيسىز دېمىندىمۇ، — دېدى ئالىمجان قىزنىڭ كۆزىگە مەنىلىك قاراپ.

— راستىنى ئېيتسام، بۈگۈن سەھنىدە شۇنداق يېقىملىق ۋە تەسىرلىك ناخشا ئېيتتىڭىزكى، خۇددى مېنىڭ يۈرىكىمنى سۇغۇرۇۋالغاندەك بولدىڭىزغۇ.

قىز مەغرۇرلىنىپ، يېقىملىق كۈلۈمسىرىگەندى. ئۇنىڭ كۆزلىرى خۇمالىشىپ قاپقارا ئۈزۈم يالتىراپ كەتكەندەك كۆرۈندى:

«ھىم، ئىندەككە كەلدىڭغۇ» دەپ ئويلىدى ئالىمجان. لېكىن قىز ئۆزىنىڭ ئارزۇسى توغرىسىدىكى تالانتىنىڭ ماختاشقا ئۇچرىغانلىقى بىلەن مەست ئىدى. ئۇ ئالىمجان ماختىغانچىلىك سېھىرلىك ناخشا ئېيتالمىسىمۇ، ھەر ھالدا ئوتتۇرا دەرىجىدە يېقىملىق ئاۋازغا ئىگە ئىدى. بىراق، تېخى

ئاۋازىنى قانداق ئىشلىتىشنى ۋە ناخشا قائىدىلىرىنىمۇ ياخشى بىلمەيتتى. ئۇ ئارتىستكا بولۇشنى چىن كۆڭلىدىن ئارزۇ قىلىپ مەلۇم بىر ھەۋەسكارلار تىياتىر سەنئەت كۇرۇژۇكىغا قاتنىشىپ يۈرەتتى. قىز مىڭىشتىن توختاپ:

— سىزنىڭ خېلى دىتىڭىز بارغۇ ئالىمجان ئاكا! راستىنى ئېيتىڭا، مەن ئارتىستكا بولالايمەنمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئەلۋەتتە بولىسىز، شۇنچە ياخشى ئاۋازىڭىز بىلەن سىز ئارتىستكا بولمىسىڭىز، كىم بولىدۇ ئەمدى؟ ناخشىڭىزنىڭ بۈگۈن قانداق كىشىلىك ئالقىشقا ئىگە بولغانلىقىنى بىلگەنسىز، قارائ، نېمىدېگەن ئۈرۈلغان چاۋاكلار، كۆلۈپ لەرزىگە كېلىپ تىترەپ كەتتى. مەنمۇ قوللىرىم قىپقىزىل بولۇپ كەتكۈچە چاۋاك چالدىم. ھە، مانا كۆپچىلىككە يارىغاندىن كېيىن بولدى - دە.

— ھەمىشە ئۇنداق بولۇۋەرمەس.

— ئادەم دېگەن ئۆزىنىڭ تالانتىغا ئىشىنىشى كېرەك، مانا قارائ، سىزدە نېمە دېگەن چوڭ تالانت بار. ئۆزىڭىزمۇ چىرايلىق. سەھنىگە ئاجايىپ يارىشىدىكەنسىز، مەن بۈگۈن تازا دىققەت قىلىپ تۇردۇم. سىز سەھنىنىڭ ئالدىغا شۇنداق كېلىپ، قەددىڭىزنى توغرىلاپ زالغا بىر قارىۋىدىڭىز، خۇددى سەھنىدە بىر توپ قىزىلگۈل ئېچىلغاندەك بولۇپ كەتتى.

ئالىمجاننىڭ بۇ قەندەك ماختاشلىرى ھەۋەسكار قىزنىڭ كۆڭلىنى تاغدەك ئۆستۈرۈۋەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆسكەنلىكىگە رازى بولۇپ «مانا باشقىلارمۇ مېنىڭ تالانتىمغا ئالىمجاندەك توغرا باھا بەرسە بولمامدۇ، مانا، بۇ يېرى كەمچىلىك، مانا ئۇ يېرى كەمچىلىك دېيىشىپ ئادەمگە روھىي زەربە بېرىشىدۇ» دەپ ئويلىدى. شېرىن سۆزلەر ئۇنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرغان بولسا كېرەك ئەتىمالىم، ئىشىكنىڭ ئالدىدىن خېلى يەرگىچە ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

— ۋىيەي، بىزنىڭ ئۆي ئارقىمىزدا قاپتۇغۇ، — دېدى ھەۋەسكار قىز، — خوش ئالىمجان ئاكا، مەن ئۆيگە قايتاي.

ئۇ ئالىمجانغا مىننەتدارلىق بىلدۈرگەن قىياپەتتە قاراپ يېقىملىق

كۈلۈپ خوشلىشىش ئۈچۈن قولىنى ئۇزاتتى. ئالىمجان ئۇنىڭ قولىنى قو-يۇپ بەرمەستىن كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇرۇپ:

— نېمە ئانچە ئالدىرايسىز، — دېدى ـ دە، قولىنى تارتىپ قۇچاقلىماقچى بولدى. قىز قولىنى سىلكىپ تارتىۋالدى. ئۇنىڭ كۆزىدىن غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاچراپ كەتتى. ئەمدى ئۇنىڭ يۈزىدە ھېچقانداق كۈلكىنىڭ ئالامەتلىرى قالمىغانىدى.

— بۇ نېمە قىلغان ئىشىڭىز ؟! مەن سىزنى ئۆز ئاكامدەك كۆرۈپ-تىمەن.

— نېمە بولدۇ ئەمدى، مۇھەببەتقۇ.

— مۇھەببەت ئىمىش ! ئۇيالماي دەۋاتقان سۆزىنى.

ئالىمجان ئەيىبنى ھەۋەسكارنىڭ ئۆزىگە يۈكلىمەكچى بولۇپ، لېكىن خىجالەت ئارىلاش پەس ئاۋاز بىلەن:

— ئەمىسە ئۆزىڭىز نېمىشقا ئادەمگە قاراپ كۈلۈۋېرىسىز ! — دېدى.

— سىزگە قاراپ كۈلگەنلا كىشىنىڭ باشقا غەرىزى بولىدىكەن ـ دە، — ھىيلىگەر ئادەم ئىكەنسىز ! — دېدى ـ دە، ھەۋەسكار قىز چالۋا-قاپ بۇرۇلۇپ ئۆيى تەرەپكە تېز ـ تېز يۈرۈپ كەتتى.

ئالىمجان ئەمدى كۈلكە توغرىسىدا ئىككىلىنىپ قالدى. ئۇنىڭ «ئايالالار كۈلگەن چاغدا كۆزىگە قاراپلا قانداق غەرەزنى ئىپادە قىلغانلىقىنى بىلىۋالىمەن» دەپ ماختىنىدىغان ئەۋلىيالىق كارامىتى ئاشكارا بولۇپ قالدى.

بۇگۈن مەستۇرەمۇ مەسلىھەت قىلىۋالغاندەكلا، مانا بۇ قىزمۇ ئۇنىڭ بىر ـ بىرىگە قاراپ كۈلۈشلەرگە بەرگەن باھاسىغا ئوخشاشلا جاۋاب بەردى. ئۇنىڭ مەستۇرەگە ھەقسىزلىق بىلەن «ھىيلىگەر» ، «ئۇيالماي» دەپ قىلغان ھاقارەتلىك سۆزلىرى مانا ئەمدى ھەقلىق رەۋىشتە ھەۋەسكار قىز تەرىپىدىن ئۆزىگە ياندۇرۇپ بېرىلدى.

ئالىمجان ئۆيىگە مۇلايىم قىياپەتتە كۈلۈمسىرەپ كىرىپ كەلدى. مەستۇرەمۇ ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ كۈلۈپ قويدى. بۇ كۈلۈمسىرەشلەرگە

پەرۋاسىزلىق بىلەن قارىسىڭىز ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئاچچىقى تارقاپ ، ياخشى خوپ بولۇشۇپ قالغانلىقىنى كۆرىسىز . ئەگەر ئۆتكۈر كۆزلەر ئۇلارنىڭ ھەسسىياتىغىچە دىققەت قىلىپ قارىسا ، مەستۇرەنىڭ كۈلكىسى زاڭلىق قىلغانلىقى ، ئالىمجاننىڭ كۈلكىسى بولسا خىجالەتچىلىكنى ئىپادە قىلاتتى .

1957 ـ يىل

قىزىلگۈل

باھار توزدەك قانات ـ قۇيرۇقىنى يېيىپ ، راسا ھۆسنىگە توشقاندا ، تەبىئەت ئاجايىپ جەزىبىلىك بولۇپ كېتىدۇ . بولۇپمۇ مۇشۇ پەسىلدە سەھەر تۇرۇپ ، باغ ياكى ئورمانغا كىرسەڭ پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭ بىلەن يېقىملىق بىر تۇيغۇ دېڭىزىغا چۆمۈسەن .

مەن بۇ يىل خۇددى شۇنداق بىر سەھەردە مەلۇم بىر ئورمان دادۇيىنىڭ مېۋىلىك بېغىغا كىرىپ قالدىم . باغ ناھايىتى كەڭ بولۇپ ئايىغى بىرنەچچە كىلومېتىر سوزۇلۇپ كەتكەن كۆز يەتمەس ياش ئورمانلىققا تۇتىشىپ كېتەتتى .

مەن ناھايىتى ئۇزۇن سوزۇلغان ئۇزۇم باراڭلىرىنى ئارىلاپ ئۆتۈپ بىردىنلا گۈلزارلىققا چىقىپ قالدىم . ئاق ، قىزىل ، ھال ، ناۋاترەڭ بولۇپ ئېچىلغان قىزىلگۈللەر باغ ئىچىگە ئەتىردەك خۇشپۇراق چېچىپ تۇراتتى . نېرىقى چۆنەكتىكى قېنىق قىپقىزىل بولۇپ ئېچىلغان لەيلىقازاقلار تەلپۈنۈپ جىلۋە قىلاتتى .

مېۋىلىك دەرەخلەر بولسا يېشىل ئەتلەس تونلىرىنى كىيىپ ھەر قايسىسى ئۆزلىرىگە مۇناسىپ كېلىدىغان مونچاقلىرىنى ئېسىپ تويغا بارىدىغان قىز ، كېلىنلەردەك ياسىنىشىۋالغانىدى . قۇشلار چۇرۇقلىشىپ بەزمە قىلاتتى . ئاتاقلىق ناخشىچى بۇلبۇللار بولسا بۇ بەزمىنى ئەۋجىگە چىقىرىپ پۈتۈن ئەتراپنى ياڭرىتاتتى . تەبىئەتنىڭ بۇ پەيزىگە تويۇنغان تاڭ شامىلى بولسا بۇ جاراڭلىق ناخشىنى ئۇزاق يەرلەرگىچە ئېلىپ كېتەتتى .

مانا قاراڭلار ، تەبىئەتنىڭ ھەقىقىي ئانىسى ئەمگەك بولغىنى ئۈچۈن ئۇ شۇنچە گۈزەل ۋە ساپ شېئىرىيەتلىك بولۇپ تۇغۇلغان ، ئەلۋەتتە ئانىسى مېھرى ـ مۇھەببەت بىلەن تۇجۇپىلەپ ئۆستۈرمىگەن بولسا ئىدى ، بۇنچە چىرايلىق ھۆسنىگە تولۇپ تاشمىغان بولاتتى .

مەن مۇشۇنداق تۇيغۇلارغا بېرىلىپ كېتىپ بېرىپ ئۆژمە دەرىخى ئۈستىدە ئېچىلىپ تۇرغان ھەيۋەتلىك بىر قىزىلگۈلنى كۆرۈپ قالدىم. «ئەجەبا، بۇ ئۆژمە ياغىچىغا قىزىلگۈل ئۇلاپ قويغانمۇ نېمە؟ ...» دەپ ئويلىدىم، يېقىنلاشقانسېرى ياق ئۇ گۈل ئەمەس، بېشىغا قىزىل ياغلىق سېلىۋالغان بىر ئايال ئىكەنلىكىنى كۆردۈم. ئۇ شاخ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ ھە دەپ ئۆژمە يەۋاتاتتى. مەنمۇ ئۆژمە يېمەكچى بولۇپ يوپۇرماقلارنىڭ ئارىسىغا كۆز يۈگۈرتتۈم. قولۇم يەتمەيدىغان بىر شاختا بىرمۇنچە قارامتۇل ئۆژمە دانىلىرى پىشىپ يالتىراپ تۇراتتى. پۇتۇمنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ قولۇمنى سوزدۇم، بىر - ئىككى قېتىم سەكرەپمۇ كۆردۈم، لېكىن شاخنىڭ ئۇچىنى تۇتالمىدىم، مېنىڭ بۇ ھەرىكىتىمنى ئۆژمە ئۈستىدىكى «قىزىلگۈل» كۆرۈپ قالغان بولسا كېرەك، مەن كۆزلىگەن شاخقا ئۆتۈپ پۇتى بىلەن دەسسەپ تۆۋەنگە ئىگىۋەتكەنىدى، ئۆژمىگە بىر تويدۇم. ئۇ مېنىڭ بويالغان كالپۇكلىرىمنى كۆرۈپ كۈلۈمسىرەپ قويدى. مەنمۇ ئۇنىڭ بارماق ۋە لەۋلىرىنىڭ ئۆژمە شىرنىسى بىلەن قارىگۈل رەڭگىدە بويۇلۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ كۈلۈپ قويدۇم.

※

چۈشتىن كېيىن مەن دۈيجاڭ بىلەن ئېتىز ئارىسىدىكى چىغىر يولدا كېتىۋېتىپ دېڭىزدەك چايقىلىپ تۇرغان كۆزگى بۇغدايلىقنىڭ نېرىقى چېتىدە بىرنەچچە كىشىنىڭ قوش ھەيدەۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. بىرىنىڭ بېشىدا قىزىل ياغلىق يەلپۈنۈپ تۇراتتى.

قوشچىلارنىڭ ئارىسىدا ئاياللارمۇ بارمۇ نېمە؟ — دەپ سورىدىم.

— ھە، ھازىر بىزنىڭ دادۈي بويىچە قوش تۇتۇۋاتقان ئۈچ ئايال بار، — دېدى دۈيجاڭ.

— ئۇلارنىڭ يەر ئاغدۇرۇشى ئەرلەرنىڭكىدىن كەم ئەمەستۇ؟

— ئەگەر سىز ئەنە، ئاشۇ رازىيەگە مۇشۇ بابتىن سۆز ئاچسىڭىز، ئۇنىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا كېتىدۇ.

— ئەرلەر بىلەن مۇسابىقە قىلىش توغرىسىدا دېمەكچىمۇسىز؟

— گەپنىڭ ئاينغى شۇ يەرگە بارىدۇ ـ دە ، ئەگەر ئۇ ئاياللار قوش تۇتالمايدۇ دېگەن سۆزنى ئاڭلىسا غەزەپتىن كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كېتىدۇ .

— پاھ ، ئاجايىپ ئاچچىقى يامانكەن ـ دە بۇ رازىيە گۈلسىگىزنىڭ ! — دېدىم مەن چېقىشىپ . كېيىن ، — ئايالللارنى كەمسىتىدىغانلارمۇ بارغا ئوخشايدۇ بۇ يەردە ، — دەپ قوشۇپ قويدۇم .

— ئۇنداقلارمۇ يوق ئەمەس ، — دەپ دۇيجاڭ ماڭا بۇرۇلۇپ توختىدى . بىز تاماكا چېكىش ئۈچۈن غول ئېرىقنىڭ قىرىدىكى ئېشەك چىمى ئۈستىدە ئولتۇردۇق . مەن ئۇنىڭ ئالدىغا تاماكا قاچامنى ئېچىپ قويدۇم . ئۇ يوغان قاتما بارماقلىرى بىلەن گېزىت قەغىزىگە موخۇركا ئوراپ تۇرۇپ سۆزگە قىزغىن كىرىشىپ كەتتى .

— ئەسلىدە رازىيەنىڭ ئاچچىقى چوڭ ئەمەس ، ئەمما «گەپكە كەلگەندە ئاتاڭدىن قايتما» دېگەندەك خېلى ـ خېلىسىگە گەپ بەرمەيدۇ . ئۇنى كەمسىتمەن دېگەن ئادەم ئەخمەق . بەزىلەر ئۇنى تا 1959 ـ يىلغىچە كۆزىگە ئىلماي يۈرۈشتى .

— سەت دەيمۇ ؟ — دېگەنىدىم ، دۇيجاڭ «كۆزگە ئىلماي» دېگەن سۆزنى باشقىچىرەك چۈشەنگىنىمنى ئۈچۈن ئىزاھ بەردى :

— ئۇ ھازىر يىگىرمە تۆت ياشقا كىردى ، تۇرمۇشقا چىققان . ئۆزى سەتمۇ ئەمەس ، ئوتتۇرا چىراي ، جۇغى كىچىكرەك ، شۇنىڭ ئۈچۈن مۇشۇ ۋىجىككىنە ئايالنىڭ قولىدىن نېمىمۇ كېلەر دېيىشەتتى . ئەمما ئۈچ يىلدىن بېرى رازىيە قولىدىن نېمە ئىش كېلىدىغانلىقىنى كۆرسەتتى ، مەن ـ مەن دېگەن يىگىتلەرنى يەرگە قارىتىپ قويدى . 1959 ـ يىلى ئەتىياز ئېتىزلار راسا ئۆپكىدەك ئېسىلىپ تاۋلىنىۋاتقان كۈنلەر ئىدى . ھازىرلىقلارمۇ تۈگەپ ، ئەتە يەر ھەيدەشنى باشلايمىز دېگەن كۈنى كەچقۇرۇن مەجلىس ئاچتۇق . بەزى يەرلەردە قار ئەمدىلا ئېرىپ تۈگىگەنلىكى ئۈچۈن تولۇق ياكى پاتقاق بولۇشى ئېھتىمال دەپ ، ئەتە يەر ئاغدۇرۇشقا چىقىدىغانلارنى ، ئۇستا قوشچىلاردىن سايلىدۇق . رازىيە ۋە يەنە ئۇنىڭ تەشەببۇسكارلىقى بىلەن قوش تۇتۇشنى تەلەپ قىلىپ يۈرگەن ئىككى ئا-

يال بۇ قېتىم ئەرلەر بىللەن بىللە قوش ھەيدەشكە چىقىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقانىدى. كېرىمجان دېگەن ئۇستا قوشچى يىگىت «بۇ تۇزى كەم گەپنى ھازىرچە قويۇپ تۇرۇڭلار، بىز ئاغىچىلام ئوينىمايمىز، قوش ھەيدەيمىز» دەپ ئۇلارنىڭ پىكرىگە قارشى چىقتى، مانا شۇ ۋاقىتتا رازىيەنىڭ قېنى قايناشقا باشلىدى.

— يولداشلار! — دەپ ئورنىدىن دەس تۇردى رازىيە، — كېرىمجان نېمە دېمەكچى بولۇۋاتىدىكىن بىز چۈشەنمىدۇق!

كېرىمجان بەندىگىدە تامغا يۆلەنگىنىچە بىپەرۋا ئولتۇرۇپ:

— چۈشەنمەيدىغان نېمىسى بار، بۇ ئولتۇرۇپ كۆكتات ئۇتاش ئەمەسقۇ، بۇ قوش ھەيدەش! — دېدى.

— بىزمۇ قوش ھەيدەيمىز دەۋاتىمىزغۇ! بۇ تۇزى كەملىك بولامدىكەن؟

— ھەركىم ئۆزىگە لايىق ئىش توغرىسىدا گەپ قىلمىسا لاۋزا بولۇپ قالىدۇ، — دەپ غۇدۇڭشىدى كېرىمجان.

— سىزنىڭچە ئاياللار قوش ھەيدىيەلمەيدىكەن-دە؟

— شۇنداق! سىلەر سەۋرى قىلىپ تۇرۇڭلا، بىز يەرنى ئاغدۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئوتياش تېرىيسىلەر.

رازىيەنىڭ كۆزلىرىدىكى جىددىيلىك ئۇنىڭ بارغانسېرى قېنى قىزىۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ سۆزلىرىمۇ كەسكىنلەشتى.

— كېرىم، مەن سىزگە شۇنى ئېيتىپ قوياي، يەرنىمۇ سىلەر بىلەن بىللە ئاغدۇرىمىز، ئاشلىق بىلەن ئوتياشنىمۇ سىلەر بىلەن بىللە تېرىيمىز.

— ئاياللارنىڭ قولىدىن قوش ھەيدەش كەلمەيدۇ! — دېدى كېرىم.

سۆز شۇ يەرگە كەلگەندە دۇيجاڭ بىردىنلا كۈلۈۋېتىپ، ئۆچۈپ قالاي دېگەن تاماكىسىنى شورىدى.

— مانا قاراڭ، سىز رازىيەگۇلنىڭ ئاچچىقى يامان ئىكەن

دېدىڭىز ، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى دۇيجاڭ ، — ئۇ ھېچقاچان ئو-
رۇنسىز ئاچچىقلانغان ئەمەس ، ئۇنىڭ ئاغزىدىن سۆزلەر خۇددى پىلموت
ئوقىدەك ئېتىلىپ چىقسىمۇ ناھايىتى ئورۇنلۇق چىقىدۇ . شۇ قېتىم كېرىمە-
جاننىڭ گېپىگە تازا ئاچچىقى كەلدى ، لېكىن ئورۇنسىز يامان گەپ
قىلمىدى . ئۆزىڭىز ئاڭلاپ تۇرۇپسىزكى ، كېرىمجان شۇ سۆزى بىلەن ئا-
ياللارنى كەمسىتتى .
— رازىيەنىڭ قانداق جاۋاب بەرگەنلىكى ئېسىڭىزدە باردۇ ؟ —
دەپ سورىغانىدىم .
— ئېسىمدە ، ئېسىمدە بولماي ، — دەپ تەكىتلىدى دۇيجاڭ ، را-
زىيە ئۇنىڭغا تىكىلىنىپ تۇرۇپ :
— ئەمىسە ئاياللارنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدۇ ، — دەپ
ئويلايسەن ؟! دەپ ئۆزىگە سوئال بەرگەندى ، كېرىمجان :
— ئوتياش ئوتاش ، — دېدى .
— مانا تۈزى كەم ، لاۋزا گەپ دېگەن مۇشۇ ! — دەپ كۈلۈۋەتتى
رازىيە . لېكىن بۇ كۈلكىدە غەزەپ ئۇچقۇنلىرى بار ئىدى . شۇنىڭ ئۇچۇن
ئۇنىڭ لەۋلىرى قىزىپ تىترەپ كەتتى ، بىلەمسىز ، بىز مۇنداق : «ئاياللار
ئەرلەر بىلەن تەڭ بولالمايدۇ ، ئۇلار ئۆي ئىچىدىكى ئۇششاق - چۈششەك
ئىشنىلا قىلسا بولىدۇ» دېيدىغان كونا جەمئىيەتتىكى بىمەنە سۆزلەرگە
يول قويالمايمىز . تېگىنى سۈرۈشتۈرسىڭىز دېھقانچىلىقنى بىز ئاياللار
باشلاپ بەرگەن . بۇنى تارىختا ئوقۇغان بىز .
— ئوقۇغان بولسىڭىز ئۇ كىتاب ، كىتابتا نېمىلەر دېيىلمەيدۇ ؟
— ۋاي قۇۋۇرغامەي ، «چىراقپايدا چاي ئىچكەن ‹ چېچەن ›
نى كۆردۇم» دېگەندەك ، ئەمدى كىتابلاردىن قۇسۇر تاپقىلى تۇردىڭما ؟
ئوقۇپ قوي كېرىم ، ئۇ دېگەن پەن ! — دېدى رازىيە .
— بۇ يەردە كىتابنىڭ ۋارىقىغا ئەمەس ، ئىككى بىلەكنىڭ كۈچىگە
تايىنىپ يەر ئاغدۇرىدىغان ئىش .
— بىزمۇ ئېتىزدا ئاغچىئايلام ئويناپلى دېمىدۇق ، سوقا تۇتۇپ يەر
ھەيدەيمىز . ئەرلەر قىلىغان ئىشنى بىزمۇ قىلىمىز دەۋاتىمىز . كۈچنى

ئىشلىتىش ئۈچۈن پەنمۇ كېرەك، پەممۇ كېرەك، روھمۇ - كۆچمۇ كې‑
رەك.

شىمال تەرەپتىن يېقىملىق ناخشا ئاھاڭى ئاڭلىنىشقا باشلىدى.
دۆيجاڭ ئورنىدىن تۇرۇپ، شۇ تەرەپكە قاراپ، سۆزنى يۆتكەپ كەتتى.

— مانا ئاڭلاۋاتامسىز؟ بۇ ناخشىنى رازىيە ئېيتىۋاتىدۇ. ئۇ ئۆزى
ئېيتقاندەك روھلۇق ئايال.

ئېتىزلىقتا گۈلشەندە
خۇشال ئۆتىدۇ چاغلا
ئازاد زامان ...

ئەجەپ چىرايلىق ناخشا. قوش ھەيدەپ يۈرۈپ ناخشا ئېيتىش
ئاسان ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاتلارمۇ، سوقىمۇ تەكشى ھەرىكەت قىلىشى
كېرەك، بولمىسا «تاش - تاش، ئىچكىرى، تاپ ياقىلاپ» دەپ ۋارقىراپ،
ئېگىز - پەس دەسسەپ مۇدۇرۇپ يۈرۈپ ناخشا ئېيتقىلى بولامدۇ. رازىيە
ئاتلارنى راسا بابلاپ قوشنى دېگەندەك تەگشۋالغان ئۇستا قوشچى
بولغىنى ئۈچۈن، ئەنە شۇنداق خاتىرجەملىك بىلەن يەرنى ئاغدۇرۇپ
تاشلاۋاتىدۇ - دە، زۇڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ماڭا سۆزلەپ بېرىۋاتقان بۇ
دېھقاننىڭ كىر سىز كۆڭۈل قاچىسى مۇشۇ تۇرقىدا زوقتا تولغانىدى.

مەن بۇ ئادەمنىڭ كۆڭلىدە نېمە بولىۋاتقانلىقىنى ئۇنىڭ يوغان
ئېچىلىپ يالتىراپ كەتكەن كۆزلىرىدىن كۆرۈپ تۇراتتىم. مەن رازىيەنىڭ
قانداق قىلىپ ھازىرقىدەك داڭدار قوشچى بولۇۋالغانلىقىنى بىلىۋېلىش
ئۈچۈن ئۇنىڭ دەسلەپكى ئىش باشلاش ۋاقتىدىكى مەجلىسنىڭ ئاخىرى
قانداق بولغانلىقىنى سۈرۈشتۈرگۈم كەلدى.

— دېمەك، ھېلىقى مەجلىستە كېرىمجاننىڭ ناتوغرا پىكرىنى
تەنقىد قىلدىڭلارمۇ؟ — دەپ سورىدىم.

— بىز ئىش ئۈستىدە سۆزلىشىۋاتقانلىقىمىز ئۈچۈن تەنقىد ئە‑
مەس، بۇنىڭغا چۈشەنچە بەردۇق. رازىيە بولسا بىرئاز زاڭلىق ئارىلاش
بۇنىڭدىن كېيىن ئايالارنى كەمسىتىدىغان مۇنداق قىپۇداللىق كۆز قاراش‑

تىكى كونا چۈشەنچىلىرىگنى ئەسكى مازارلارغا ئاپىرىپ تاشلىۋەت، ــ دەپ كۈلكە قىلدى. رازىيە ئاخىرىدا: «قېنى ئايالالار قوش ھەيدىيەلەمدۇ؟ بوقمۇ، بۇنى بىز ئىش ئۈستىدە سىناپ كۆرەيلى» دەپ قەتئى تەلەپ قىلدى. بىزمۇ ئۇنىڭ تەلپىگە قوشۇلدۇق. ئۇ، شۇ كۈنىنىڭ ئەتىسىدىن باشلاپ ئاۋۋال بىر چىشلىق سوقىنى، كېيىنرەك ئىككى چىشلىق سوقىنى ھەيدەشكە چۈشتى. سوقا تۇتۇشنى ئۆگەنگىچە خېلى جاپا تارتتى. مەن ئۇنىڭغا قوشنى قانداق تۇتۇشنى، سوقىنى قانداق تەگشەشنى، ئات، جابدۇقلارنى قوشۇش ۋە ئاسراشنى ناھايىتى بىر ـ ئىككى قېتىم كۆرسىتىپ بەردىم.

دەسلەپكى قوش ھەيدەۋاتقان ۋاقىتلىرىدا ئۇنىڭ يېنىغا بىر نەچچە كۈن بېرىپ يۈردۈم. رازىيە بەزىدە ئالدىغا ئۆتۈپ كېتەتتى. بەزىدە قارىدىن چىقىپ كېتەتتى. رېچاكنى باسالماي سوقىنىڭ چىشى يىلتىزلارغا ئۇرۇلۇپ، كۆتۈرۈلۈپ كەتسە ياكى ئۇزە ئېلىپ ئاتلار تېز يۈگۈرۈپ كەتسە داڭگاللارغا يۆتىلىشىپ يىقىلىپ چۈشەتتى. مۇنداق ۋاقىتلاردا كېرىمجان ئىچى تارلىق بىلەن كۈلەتتى. رازىيەنىڭ دۈگىلەك يۈزى ئىزا تارتقىنىدىن گىردە ناندەك كۆپۈپ قىزىرىپ كېتەتتى، لېكىن ھېچنېمە دېمەستىن چىشىنى ـ چىشىغا بېسىپ تېخىمۇ غەيرەت بىلەن ئىشقا كىرىشىپ كېتەتتى. بىر كۈنى ئاتلار ئۈلىپ قېچىپ، سوقىنىڭ پېشىدىكى تۆمۈر رازىيەنىڭ پاقالچەك گۆشىنى تىلىۋېتىپتۇ. كۆردىڭىزمۇ، بۇنىڭ تىركىشۋاتقانلىقىنى! بۇ توغرۇلۇق ھېچكىمگە ھال ئېيتماستىن بېشىدىكى ياغلىقى بىلەن پۇتىنى مەھكەم تېڭىۋېلىپ يەنە قوش ھەيدەۋېرىپتۇ، كېيىن بىز ئۇنىڭ ئاقساپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ قاراپ باقساق پۇتى ئىششىپ كېتىپتۇ، بىر مۇنچە نەسىھەت قىلىپ يۈرۈپ ئاران دوختۇرغا قاراتتۇق. يارا ساقايغىچە داۋالىنىپ ياتقىن دېسەك، بىر قىزىل دورا بار ئىكەن، شۇنى سۈركىۋېلىپ يەنە ئېتىزغا چىقىپ كەپتۇ. مانا قارا، ئاخىرى ئۇ ئۆزى تۇتقان قوشنى ھېچكىمگە بەرمەي ئىشلەپ يۈرۈپ يارىسىنى ساقايتتى.

ئۇ دەسلەپ قوش ھەيدىگەن چاغلىرىدا كۈنىگە ئىككى مو يەر

ئاغدۇراتتى، كېيىن ئۈچ موغا يەتكۈزدى. ئەرلەر بىلەن مۇسابىقىغا چۈ-
شۈپ تۆت ـ بەش مودىن، ھەتتا بەزى چاغلاردا ئات يەڭگۈشلەپ ئالتە
موغا يەتكۈزۈپ يەر ھەيدىگەن كۈنلىرى بولدى.

رازىيە كېيىنكى ۋاقىتلاردا كېرىمجان بىلەن مۇسابىقىغا چۈشۈپ
كېرىمجاننى خېلى ئارقىدا قالدۇردى. كېرىمجان يەر ھەيدەش داۋامىدا
رازىيەدىن يېڭىلگەنلىك ئەلىمىنى سوقا ۋە ئاتلاردىن ئالاتتى. ئۇ «مېنىڭ
ئاتلىرىم ئۇسال، ئورۇق» دەيتتى، ياكى «سوقام يامان» دەپ سەۋەب
تاپاتتى.

ئۆتكەن ئەتىياز سوقىنىڭ قانىتىنى سۇندۇرۇپ قويۇپ: «يەر توڭ
دېسەم ئۇناشماي مانا، سوقام سۇندى» دەپ ئىشقا چىقماي يېتىۋالدى. شۇ
چاغدا رازىيە ئۇنىڭغا: «كېرىمجان، يەر توڭ ئەمەس، سىزنىڭ ئىدىيىڭىز
توڭ، بولمىسا، سىزنىڭمۇ، بىزنىڭمۇ سوقىلىرىمىز بىر ئېتىزدا يۈرۈۋاتى-
دىغۇ؟» دەپ راسا قىزارتقانىدى.

«ياخشى دېھقان ئۇلاقنى باقىدۇ، يامان دېھقان قامچىسىنى قاقىدۇ»
دېگەن تەمسىل بار. بىزنىڭ رازىيە بولسا ياخشى دېھقان بولدى، قوش
ۋاقىتلىرىدا ئاتلىرىنى ئۆزى باقىدۇ. ناھايىتى باپلاپ ئىشلىتىدۇ. شۇنىڭ
ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاتلىرى سېمىز، قوشنى جانلىق تارتىدۇ. رازىيە ھەر كۈنى
تاڭ سەھەر تۇرۇپ ئاتلىرىغا يەم بېرىدۇ، ئۇلارنى سىلاپ ـ سىپاپ خۇددى
كىچىك بالىنى ئەركىلەتكەندەك «ئوماقلىرىم»، «ئېسىل جانىۋارلىرىم»
دەپ پۇپۇچەكلىرىنى تاراپ كەتسە ئادەم ئىختىيارسىز كۈلۈۋېتىدۇ. بەزى-
لەر بولسا ئىشلەۋاتقان ئۇلاقلىرىغا غەمخورلۇق قىلمايدۇ. ئۇلار
ھېرىپ قالسا: «بىزگە ياخشى ئات بەرمىدىڭ» دەپ رەنجىيدۇ.

دۈيجاڭ ئورنىدىن تۇرۇپ پوقاق بولۇپ يەلپۈنۈپ تۇرغان كۈزگى
بۇغدايلارغا ھەۋەس بىلەن قارىدى. قولىنى سوزۇپ تۇرۇپ:

— مانا كۆردىڭىزمۇ؟ مۇشۇ كۆز يەتمەس كۈزگى بۇغدايلىق
يەرلەرنى رازىيە ھەيدىگەن، بۇ قىزنىڭ قوللىرى قىزىلگۈل. توغرىسى،
قەلبى قىزىل، چېۋەر ئايال دېگەن مانا شۇ!

شۇنىمۇ دەپ قوياي، شەھەرلەردىكى بىكار تەلەپ لاغايلاپ

يۇرىدىغان «مەمەدان» ئوغۇللاردىن يۇزىگە بىر رازىيەنى تېگىشمەيمىز جۇمۇك، — دەپ چاقچاق ئارىلاش كۇلۇپ قويدى.

دۇيجاڭ داڭدار قوشچى رازىيەنى ھەققانىي رەۋىشتە تەرىپلىدى. مانا كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، چىغتىماقتەك قارامتۇل، يېشىل بولۇپ ئۆسكەن بۇغدايلارمۇ باشلىرىنى لىڭشىتىپ ئۇنىڭ سۆزىنىڭ راستلىقىنى تەستىقلاپ گۇۋاھلىق بېرىشەتتى، چۈنكى بۇلارمۇ رازىيەنىڭ ئەمگىكى بىلەن تۇغۇلغانىدى.

بىز قوش ھەيدەۋاتقانلارنىڭ يېنىدا كەلدۇق. ماڭا رازىيە دەپ تونۇشتۇرغان نەمۇنىچى قوشچى ھېلىقى سەھەردە ئۇژمە دەرىخى ئۈستىدە كۆرگەن قىزىلگۈل ئىكەن. مانا ئۇ ئەمدى ئاختاملىقتا ئېچىلدۇ.

1959 — يىل.

بەختىخانىنىڭ ھاياتى

كىمنىڭ قانداق ئەھۋالدا ياشاۋاتقانلىقىنى بىلىشنى خالىغان كىشى ئەلۋەتتە ئۇنى سۈرۈشتە قىلىپ كۆرىدۇ ھەم ئۆزى بىلەن ئەھۋاللىشىدۇ. خۇددى مەنمۇ شۇنداق قىلدىم. ئەگەر ئاڭلاشنى خالساڭلار گۇگۇشى ئەزاسى بەختىخانىنىڭ ھاياتى توغرىسىدا كۆرگەنلىرىم ۋە ماڭا سۆزلەپ بەرگەنلىرىنى سىلەرگە ئېيتىپ بەرمەكچىمەن.

باللار ناخشىلىرى

مەن يېقىندا غۇلجا شەھەر رايونىدىكى مەلۇم بىر يېزىدىكى باللار باغچىسىغا باردىم. دەرۋازىسىدىن كىرىشىم بىلەنلا باللارنىڭ جاراڭلىق ناخشىسى ئاڭلاندى. بۇ ناخشا ھويلىدىكى باغچىنىڭ كوچا تەرىپىگە سېپىلىنغان ئۆيلەرنىڭ دېرىزىلىرىدىن ئۇچۇپ كېلەتتى. مەن شۇ تەرەپكە قاراپ ماڭدىم. پېشايۋان ئارقىلىق بىنانىڭ باغچىغا چىقىدىغان ئىشىكىنى ئېچىپ ئۇزۇنچاق كەلگەن زالغا كىردىم. زالنىڭ ئىككى تەرىپىدە تام ياقىلىتىپ قويۇلغان بەندىڭلەردە ئۈچ ياشتىن — بەش ياشقىچە بولغان بىر-قانچە ئوغۇل — قىزلار ئولتۇرۇشاتتى. ئوتتۇرىسىدا بولسا، پومبۇلاقتا ئاق يۇزلۇك، بوتا كۆزلۇك كىچىككىنە بىر قىز ناخشا ئېيتىۋاتاتتى. مېنىڭ كىرىشىم بىلەنلا ئۇ ناخشىدىن توختاپ، چىشىنىڭ ئۇچىنى چىقىرىپ بېشىنى سىڭايان قىلىپ تۇرۇۋالدى. بۇلارنى باشقۇرۇپ ئوتتۇرىدا مېڭىپ يۈرگەن ياشقىنا بىر ئايال باللارنىڭ پاكار بىر ئورۇندۇقنى ئېلىپ چىقىپ، مېنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. مەن ئورۇندۇقنى ئېلىپ بۇ تارتىنچاق پومبۇلاقتىن نېرىراق چەتتىكى باللارنىڭ قاتارىغا بېرىپ ئولتۇردۇم.

— ھە، تۇرسۇنئاي ئېيتقۇ، ھە، قېنى، — دېدى تەربىيىچى ئايال پومبۇلاق قىزغا تىكىلىپ قاراپ. لېكىن ئۇ، پېتىرقاپ ماڭا بىر قاراپ

قـويـۇپ تەربىيىچىنىڭ كۆزىگە مەنىلىك تىكىلىپ تۇراتتى . مېنىڭ يېنىمدا ئولتۇرغان بىر ئوغۇل بالا تۇيۇقسىزلا :

— مەن ، مەن — مەن ئېيتىمەن ، — دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ قولىنى كـۆتۈردى . ئالتە ياشلارغا كىرگەن بۇ ساددا مەغرۇر بالىنىڭ بۇغداي ئوڭ چـىرايـىـدىـن ئۆزىـنـى مـاڭـا بىر كۆرسىتىۋېلىشنىڭ ئىپادىسى كۆرۈنۈپ تـۇراتـتـى . تـەربـىـيـچى ئۇنىڭ تېتىكلىكىگە مەستلىكى كەلگەندەك بولۇپ مـاڭا بىر قاراپ قويدى . يەنە بىر تەرەپتىن « ۋاي ئالدىراڭغۇيەي » دېگەن مەنىنى بىلدۇرىدىغان يۇمشاق كۈلكە بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ :

— رېـهـىـمجان ، سەن كىچىككىنە ئولتۇرۇپ تۇر . قېنى تۇرسۇنئاي باشلاڭ . مۇنداق قىلسىڭىز سىزنى باغچىنىڭ قىزى دېمەيدۇ ، — دېدى .

تـۇرسـۇنئاي كـىـچـىـكـكـىـنە ئالقانلىرىنى بىر — بىرسىگە چاپلاپ تـۇگـدى — دە ، قـەددىـنـى رۇسلاپ «باغچىلار » دېگەن ناخشىنى ئېيتىشقا باشلىدى :

تىلىگىمىز ھەل بولدى
باغچىلارغا يېتىشىپ .
قىزىلگۈلدەك ئېچىلدۇق
تەربىيىگە يېتىشىپ .

باغچىلاردا كارىۋاتلار
قاتار — قاتار تىزىلغان .
ئاپئاق — ئاپئاق چايشاپلار ،
ماتراسلار يېپىلغان .

تـۇرسـۇنئايـىنىڭ تارتىنچاقلىق قىياپىتى ئەمدى تامامەن ئۆزگىرىپ كـەتـتـى . ئۇ خـۇددى سـەھـنـىـلـەردە چېنىققان چوڭ ئارتىسلاردەك زوق — شـوخقا تولۇپ ناخشا ئېيتىۋاتاتتى . ئۇ « ر » ھەرپىنى بەزىدە تولۇق ئېيتالـ مـاي : «تـەيـبـىـيـە » ، ماتراسنى « ماتىياس » دېگەن بولسىمۇ ، ئومۇمەن سـۆزلەر تولۇق ئوقۇلۇپ تۇراتتى . ئۇنىڭ ئاۋازى خۇددى قۇرغۇيغا ئېسىپ

قويۇلغان كۈمۈش قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازىدەك نەپىس، جاراڭلىق ئىدى:

باغچىلارەي باغچىلار،
گۈلگە تولغان باغچىلار،
ماۋ جۇشىنىڭ دەۋرىدە،
ياشنىغان بىز غۇنچىلار.

تۇرسۇنئاي ناخشىسىنى چوڭ ئۇتۇق بىلەن ئاياغلاشتۇردى. باللار ناھايىتى خۇشال بولۇپ كېتىشتى. شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇلار قىن - قىنىغا پاتماي بەزىلىرى ئورنىدىن تۇرۇپ، بەزىلىرى بولسا ئولتۇرغان جايىدا پۇتلىرىنى پۇلاڭلىتىپ چاۋاك چېلىشاتتى. چېچىغا ئاق كىرىپ قالغان يەنە بىر تەربىيىچى ئانا چېلىۋاتقان دۇتارىنى قۇچاقلىۋېلىپ، باللار بىلەن ئوخشاشلا زوققا تولغان ھالدا چاۋاك چالاتتى: ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى خۇشاللىق ئۇچقۇنلىرى ۋە ئالقىنىدىن چىقىۋاتقان ئاۋاز ئانىلىق قەلبىدە ئېرىگەن ئىسسىق مېھرى - مۇھەببىتىنى بۇ بەختلىك باللارنىڭ ئۈستىگە چېچىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى.

باللارغا مۇنداق قوشاقلارنى ئۆگىتىشتە جىق ئەمگەك سىڭدۈرگەن ياش ئايال بولسا، قىلغان ئەمگىكىنىڭ ياخشى نەتىجىسىنى كۆرگەندە خۇشاللىقى ئىچىگە سىغماي كېتەتتى ۋە بەش ياشلىق پومبۇلاق قىزنىڭ ماھارىتىگە ھەممىدىن كۆپرەك قىزىقاتتى. شۇڭا ئۇ ئوتتۇرىغا چىقىپ:

— باللار، سىلەر ئورنىڭلاردا جىم ئولتۇرۇڭلار! تۇرسۇنئاي ئەمدى «ئانىلار» دېگەن ناخشىنى ئېيتىپ بېرىدۇ. — ھە، ئوماق قىزىم، قېنى؟ — دېدى ۋە بېشىنى لىڭشىتىپ، كېيىن دۇتار چېلىشقا كىرىشىپ كەتتى.

تۇرسۇنئاي ئەمدى ھېچقانداق تارتىنماي «ئانىلار» دېگەن ناخشىنى باشلىۋەتتى:

مېھرى ئىسسىق شېرىن سۆز،
باغدا پاكىز باللار.
جان كۆيدۈرۈپ ئاسرايدۇ،

تەربىيىچى ئانىلار .

يېزىمىزدا ئىشلەيدۇ ،
كۆڭلى توق بوپ ئانىلار .
ئوچاق بېشى ئىشلاردىن ،
ئازاد بولدى ئانىلار .

مانا بۇ بەختلىك هاياتنى ئۇلارغا ئۇلۇغ پارتىيە ۋە ماۋجۇشى يارىتىپ بەردى . شۇنىڭ ئۈچۈن باللارمۇ قوشاقلىرىدا پارتىيە ۋە ماۋ-جۇشىغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ كۈيلەيدۇ . باللار تېخى مەكتەپ قويىنىغا كىرمەي تۇرۇپلا ، بۇ چۈشەنچىلەرنى تەربىيىچى ئانىلاردىن ئالماقتا . ئۇلار ياش باللارنى كۆيۈمچانلىق بىلەن ھەر تەرەپلىمە تەربىيىلەيدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ باللار تەربىيىچى ئانىلىرى توغرىسىدا قوشاق ئېيتىشقىمۇ ئامراق .

ناخشا تۈگەش بىلەن تەربىيىچى ئانىلار بىلەن مەنمۇ قوشۇلۇپ ئا-لىقانلىرىم قىزىرىپ كەتكۈچە چاۋاك ئۇردۇم . ئىككى مەڭزى قىزىرىپ كەتكەن پومبولاق قىزچاق زالدىكى شادلىق ساداسىغا چۆمۈپ پورەك ئاتـ-قان قىزىلگۈلدەك تەلپۈنۈپ تۇراتتى . ئانىلار بولسا ئۇنىڭدىن پەخىرلىنىپ ماڭا كۈلۈمسىرەپ قاراپ قويۇشاتتى .

تۇرسۇنئاينىڭ غەلىبىسى رىھىمجاننى تېخىمۇ دولقۇنلاندۇرۇۋەتكەن-لىكتىن ، ئۇ ئولتۇرالماي قالدى . ئۇ ئۆزىنى چاقىرىشنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈپ تۇرغاندا ئېلانچى :

— ئەمدى رىھىمجان «بىز يېزىنىڭ باللىرى » دېگەن ناخشىنى ئېيتىپ بېرىدۇ ، — دەپ ئۇنى ئوتتۇرىغا چىقىشقا تەكلىپ قىلغۇچە رى-ھىمجان قەددىنى چىڭ تۇتۇپ ، تېز - تېز چامداپ ئوتتۇرىغا كېلىپلا ناخشىنى باشلىۋەتتى :

بىز يېزىنىڭ باللىرى ،
بەختلىك بىز ئەبەتكە .
يېزىمىزنىڭ قوينىدا ،
شاد ياشايمىز راھەتتە .

پارتىيىمىز بولغاچقا،
كەڭ ئېچىلدى يولىمىز.
كېلىچەكتە خەلق ئۈچۈن،
ئىشلىگۈچى بولىمىز.

رېھىمجاننىڭمۇ ئاۋازى زىل، جاراڭلىق ئىدى. ئۇنىڭ ئاغزىدىن سۆزلەر چاقىماق چاقىغاندەك تېز ۋە ئۆتكۈر چىقاتتى. قاپقارا كۆزلىرى بولسا، بۇ ئۆتكۈر سۆزلەر بىلەن تەڭ يالتىراپ كېتەتتى. رېھىمجاننىمۇ كۆپچىلىك ئالقىشقا كۆمۈۋەتتى. لېكىن ئۇ ناخشىسى ئاياغلىشىش بىلەن تەلەپ ۋە ئىلان قىلىشقا قارىماي ناخشىسىنىڭ ئاخىرىنى تۆۋەندىكىچە دېكلاماتسىيىگە ئايلاندۇرۇۋەتتى:

زاۋۇتتىكى ئىشچىنىڭ،
بىرى مانا مەن بولىمەن.
يېزىدىكى دېھقاننىڭ،
بىرى مانا مەن بولىمەن.

ھەر بىر ئىشتا دوستلارنى،
دائىم ئالغا باشلايمەن.
كوممۇنىزم قۇرۇشتا،
دادىل قەدەم تاشلايمەن.

ئۇ، مەن دېگەن سۆز ئاغزىدىن چىقىش بىلەن تەڭ ئوڭ قولىنى مەيدىسىگە ئۇرۇپ قوياتتى.

ئۇ كۆپچىلىك ئالدىدا سەنئەتتىكى ئۇستىلىقنى كۆرسىتىپ تۇرسۇنئايدىن ئۆتۈپ كېتىش ئۈچۈن تىرىشاتتى. بارلىق كۆچى بىلەن چىڭقىلىپ ھەرىكەت قىلغانلىقتىن ئۆزىمۇ خېلى ئالدىراپ قالدى. بىز ئۇنىڭ قىلىقلىرىغا قاراپ ئولتۇرۇپ كۈلۈشۈپ كەتتۇق.

باشقۇرغۇچى رېھىمجاننىڭ قېشىغا كېلىپ مورىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ:

— ھە ، ئەمدى ھەممىڭلار قوشۇلۇپ «يېزىمىز» دېگەن ناخشىنى ئېيتامسىلەر ، — دەپ ئومۇمىي باللارغا مۇراجىئەت قىلدى ۋە تورسۇنئايغا قاراپ بېشىنى لىڭشىتىپ «سىز باشلاڭ» دېگەن ئىشارىنى قىلىۋىدى ، رېھىمجان ئالدىراپ كېتىپ دۇتارنى تەڭكەش قىلغۇچە ناخشىنى باشلىۋەتتى . لېكىن ئۇ ناخشىنى بىراقلا چىڭ باشلىۋەتكەچكە ئاۋازى بوغۇلۇپ چىقراپ كەتتى . باشتا باللار ئۇنىڭغا ئەگىشەلمەي قالدى . ئۆزىمۇ بىرىنچى قۇردىلا توختاپ قېلىپ ئىزا تارتقىنىدىن قىزىرىپ كەتتى . بۇ مۇۋەپپەقىيەتسىزلىك ئۇنىڭغا ئەلەم قىلغانلىقتىن ھېلى يىغلىۋېتىدىغاندەك دومسىيىپ تۇراتتى .

باشقۇرغۇچى رېھىمجانى خىجىل قىلماسلىق ئۈچۈن ، ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ قويۇپ ، مۇلايىملىق بىلەن :

— خاپا بولماڭ ، ھېچ ۋەقەسى يوق . بەزىدە شۇنداق بولۇپ قالىدۇ ، قېنى باشلاڭ ، — دەپ تەكلىپ قىلدى .

تورسۇنئاي دۇتارغا ئەگىشىپ ، يېقىملىق ئاۋازدا :

پارتىيىگە ئەگەشكەنلەر ياڭراتتى ھاۋانى
يېزىمىزدا ئىشلىگەنلەر كىيىدۇ تاۋانى .

دېگەن مىسرالار بىلەن ناخشىنى باشلىۋەتكەنىدى ، ئومۇمىي باللار بىر ئاۋازدا ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ كەتتى :

سوقا ، سىيالكا ئالدىمدا ، ئاتلار قېشىمدا ،
ھالال ئەمگەك تەمى بار ئىچكەن ئېشىمدا .
....
....

ئەللىكچە بالىنىڭ ئاۋازى زالغا تولۇپ تاشتى . ئۇلارنىڭ ئىچىگە پاتمىغان خۇشاللىقلىرىمۇ يۈز ـ كۆزىدىن يېغىپ تۇراتتى .

گەرچە بۇ قوشاقلار مۇشۇ ياش باللارغا خاس ، ئۇلارنىڭ باللىق

چۈشەنچە ھاسىل قىلىش قابىلىيىتىگە تازا ئۈيغۇن كەلمىسىمۇ، ئۆزىنىڭ ھاياتىي كۈچى بىلەن بىر تەرەپتىن باللارنىڭ بەدىئىي زوقىنى ئاشۇرغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن يېڭى دەۋرنىڭ ئەۋزەللىكى ھەققىدە مەلۇم چۈشەنچىلەرنى بېرەتتى.

مەن بۇ قىسقا ھېكايەمنى يېزىۋېتىپ دەل مۇشۇ يەرگە كەلگەندە بىز - يازغۇچى - شائىرلارنىڭ كەلگۈسى ئىز باسار ئەۋلادلار - باللار ھەققىدە يېتەرلىك كۆڭۈل بۆلمەي كېلىۋاتقانلىقىمىزنى، باللارغا ئىنتايىن مەسئۇلىيەتسىز قاراۋاتقانلىقىمىزنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم.

مەن باللارغا زوقلىنىپ تۇرغىنىمدا ئاق پەرتۇق تارتقان ئايال كىرىپ تاماق تەييار بولغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. باللار ئەمدى ئويۇن كۈلكىسىنى توختىتىپ چۈشلۈك تاماق يېيىشكە ماڭدى. ئۇلار ئاۋۋال يۇيۇنۇش خانىسىغا كىرىشىپ تەرتىپ بىلەن تۇرۇشتى - دە، جۈمەكتىن چۈشۈۋاتقان ئىلمان سۇدا قوللىرىنى يۇيۇشتى.

ئۆزلىرىنىڭ بويى يەتكۈدەك قىلىپ قاتار ئېسىپ قويغان لۆڭگىلىرىگە قوللىرىنى سۈرتىشىپ بولۇپ، تاماقخانىغا كىرىشتى. باللارغا خاس قىلىپ ياسالغان پاكار ئۈستەل ئەتراپىدىكى كىچىك ئورۇندۇقلاردا ئۇلار قاتار تىزىلىپ ئولتۇرۇشتى.

جەدۋەل بويىچە بۈگۈنكى تاماق قورداق ئىكەن. ئاشپەز ئاياللار تاماقنى چوڭ جاۋۇرلاردا كۆتىرىپ كېلىپ، ئۈستەللەرگە تىزىپ قويدى ۋە ھەر بىر باللىنىڭ ئالدىدىكى كىچىك جاۋۇرلارغا ئۇسۇپ بەردى. تەخسىلەرگە توغرالغان ئاپئاق نانلارمۇ تىزىلدى. باللار قوشۇقلار بىلەن گۆش ۋە ياڭيۇلارنى ئاغزىغا سېلىشقا باشلىدى. مايلىق قورداقنىڭ يېقىملىق ھىدى بىردەمدىلا ئاشخانىنى قاپلاپ كەتتى.

باللار باغچىسىنىڭ ئۆزىگە لايىق تەرتىۋى بويىچە ھەر كۈنى ئەتىگەن سائەت ئالتىدىن يەتتىگىچە تۇرۇپ، يۈز - قوللىرىنى يۇيۇشىدۇ ۋە گىمناستىكا ئوينايدۇ.

يەتتىدىن يەتتە يېرىمغىچە ناشتىسىغا بىر پىيالىدىن سۈت، بىر چاقماقتىن قەنت ۋە نان بىلەن تاماقلىنىدۇ. ئۇلار ھەر كۈنى ئۈچ ۋاق ھەر

خىل تەملىك تاماقلار بىلەن ئوزۇقلىنىپ، يەكشەنبە كۈندىن باشقا كۈنلىرى ھەممە ۋاقىت باغچىدا غەم - غۇسسىز راھەتتە ئۆمۈر كەچۈرىدۇ. باللار ئۈچۈن ئايرىم ياتاق ۋە كارىۋاتلار، دەرسخانا، كۆڭۈل ئېچىش ئۆيلىرى بار. تەربىيىچىلەر ئۇلارغا تۇرلۇك رەسىم، ئويۇنچۇق، نەرسىلەر ۋە ئېغىز ئارقىلىق بىلىم بېرىپ تۇرىدۇ. باللار ئۆزلىرىنىڭ جىسمانىي كۈچىگە لايىق ئەمگەك قىلىدۇ. زىياندا شلارنى يوقىتىشقا قىزغىن قاتنىشىدۇ. مەلۇم ۋاقىتلاردا سىرتقا سەيلىگە چىقىشىدۇ. شۇنداق قىلىپ باغچىلاردا بىرنەچچە خىل مىللەتلەرنىڭ باللىرى بىر ئائىلىنىڭ باللىرىدەك ئىناق بولۇپ تەربىيىلىنىپ، سوتسىيالىستىك جەمئىيىتىمىزنىڭ ساغلام كىشلىرى بولۇپ يېتىشىشكە باشلايدۇ.

مەن يېزا باللىرىنىڭ ھاياتىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۆتمۈشتىكى باللىق ھاياتىمىزنىڭ نەقەدەر ئېچىنىشلىق ئىكەنلىكىنى ئەسلىدىم.

بىز كوچىلاردا ھايۋانلاردەك توپا - چاڭلارغا ئېغىناپ، ئەپتى - بەشىرىمىزگە قارىغۇسىز بولۇپ يۈرەتتۇق. بىر بىرىمىزنىڭ يۈز - كۆزلىرىمىزنى تاتىلاپ، ئۇرۇپ يارا قىلاتتۇق. جىسمانىي تەرەپتىن زەخمىلىنىشكە قانائەت قىلماي، يامان تىللار بىلەن تىللىشىپ، يامان تەسىراتلارنى كۆرۈپ، روھىي تەرەپتىنمۇ ئۆزىمىزنى زەخمىلەندۈرەتتۇق، بىر پارچە قۇرۇق ناننى كوچىلاردا كۆتۈرۈپ يۈرۈپ قوتۇر كۈچۈكلەر بىلەن ئورتاقلىشىپ يەيتتۇق. ئۆزىمىزنىڭ مۈشتلاشقىنىمىز ئاز كېلىپ، ئۇلارنى بىر - بىرسى بىلەن تالاشتۇراتتۇق. ئۇرۇشقاق چۆجە خورازلارنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ، ئۇلارنى باش - كۆزى قىپقىزىل قانغا مىلەنگۈچە سوقۇشتۇراتتۇق. بىزنىڭ بەدىنىي زوقىمىزنى قاندۇرىدىغان ئىشلار مانا شۇنداق ھادىسىلەر ئىدى.

دېمەك، بىز ئاھانەت، رەنجىش ۋە كۆڭۈلسىزلىك بىلەن يىغلاپ يۈرۈپ كۈن ئۆتكۈزۈپ ئۆسەتتۇق، شۇنىڭ بىلەن ھەر خىل ئىللەتلەرنى يوقتۇرۇپ ئالاتتۇق.

مانا كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، يېڭى جەمئىيىتىمىزدىكى بۇ ئىناق، خۇشال باللارنىڭ ھاياتى بىزنىڭ ئۆتمۈشىمىزگە تۈپتىن ئوخشىمايدۇ.

خاتىرجەم بولغان ئائىلە

بالىلار باغچىسىدىكى كىچىككىنە پومبۇلاق ناخشىچى تۇرسۇنئاينى كۆرگەندىن كېيىن، مەن مۇشۇنداق ئوماق، چېچەن قىز تۇغۇلغان ئائىلىنى كۆرگۈم كېلىپ، تۇرسۇنئاينىڭ ئانىسى ئىشتىن قايتقان ۋاقتىنى تېپىپ ئۆيىگە باردىم. بەختىخان مېنى ئوچۇق چىراي بىلەن قارشى ئالدى ۋە يوقىرى ئۇلتۇرۇشقا تەكلىپ قىلدى. مەن دېرىزىگە تىزىلغان قاچا گۈللەرنىڭ يېنىدىكى ئورۇندۇققا بېرىپ ئولتۇردۇم.

بەختىخاننىڭ كۆز قارىشىدا بۇ يەرگە نېمە ئۈچۈن كەلگەنلىكىمگە ھەيران بولغانلىق ئىپادىسىنى كۆرۈپ:

— «نېمە ئۈچۈن كەلگەن ئادەمدۇ بۇ؟» دەپ ئويلاپ قالدىلىمىكىن، — دېيىشىمگىلا:

— ھە، ياقەي، — جاۋاب بەردى بەختىخان ئالدىراپ، لېكىن ئۇنىڭ ماڭا مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرۇشىدا «كۆڭلۈمدىكىنى تاپتىڭغۇ» دېۋاتقانلىقى سېزىلىپ تۇراتتى.

مەن ئۇنىڭغا ئانچە - مۇنچە بىر نېمىلەرنى يېزىشقا ھەۋەسكار ئىكەنلىكىمنى، بالىلار باغچىسىغا بېرىپ، قىزى تۇرسۇنئاينى كۆرگەنلىكىمنى، ئۇنىڭ چېچەنلىكى ۋە كۆڭۈللۈك تۇرمۇشى توغرىسىدا سۆزلىدىم. قىزچاقتا ئامراقلىقىم كەلگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئائىلىسىنى زىيارەت قىلىپ ئۆتەي دەپ كىرگەنلىكىمنى ئېيتتىم. بەختىخان خوشال بولۇپ قىزىنىڭكىگە ئوخشىغان بوتا كۆزلىرى ئويناپ كەتتى. ئەللىك ياشلار چامىسىدىكى بۇ بەختلىك ئانا قىزىنى ناھايىتى ياخشى كۆرگەنلىكىدىن ئۇنى ماختىغانلىقىم ئۈچۈن روھى كۆتۈرۈلۈپ ئۆز ئۆزىدىن سۆزلەپ كەتتى.

— مەنغۇ تىل تېگىدۇ، كۆز تېگىدۇ دېگەن سۆزلەرگە ئەمدى ئىشەنمەيدىغان بولۇپ قالدىم، ئەمما تۇرسۇنئاي ئۈچ ياشقا كىرگۈچە ھېچكىمگە كۆرۈنمەيدىغان قىلىپ، بوينىغا تىل تۇمار ئېسىپ قويغاندىم. بۇ ئىشىمغىمۇ ھازىر ئىچىمدىن كۈلىمەن.

— ئەمدى نىل تۇمارغا نېمىشقا ئىشەنمەيدىغان بولۇپ قالدىلا ؟
— سىلە ھەممىنى بىلىدىلىغۇ . بىلىپ تۇرۇپ مەندىن سوراۋاتىدىلا . — بەختىخان زاڭلىق ئارىلاش كۈلۈپ ، بېشىنى سىلكىپ قويدى .
ئۇ ، مېنى بىلىپ تۇرۇپ ، مۇغەمبەرلىك قىلىپ گەپ كوچۇلاۋاتىدۇ ، — دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك . شۇڭا مەن :
— بىز يېزىلاردا تۇرۇپ سىلەر بىلەن بىللە ئىشلىمىگەنلىكتىن ، كىمنىڭ چۈشەنچىسى قانچىلىك كۆتۈرۈلگەنلىكىنى بىلمەيمىز ـ دە ، دېدىم .
ئەمدى ئۇ جىددىي قىياپەت ئېلىپ سۆزگە كىرىشتى :
— ئەيتاۋۇر بۇرۇن مازايى ـ ماشايىقلار ، ئىشان ، داخان ، باخشىلارنىڭ بىزلەرنى قانچىلىك ئەخمەق قىلغانلىقىنى ئېيتىپ كەلسەك سۆز تولا . ئۇلار بىزگە ئوخشاش كەمبەغەللەرنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپ ، پومېشچىك ، بايلارغا پۇت ـ قولىمىزنى چۈشەپ بېرىش ئۈچۈنلا « كارامەت » كۆرسەتكەنىكەن . بىز «دۇنيادا نېمە قاتتىق دېسە ، يوقسىزچىلىق قاتتىق » دېيدىغاننى بىلەتتۇق . لېكىن ئۇ ، تەقدىرنىڭ ئىشى دەپ بېشىمىزغا چۈشكەن ھەممە بالايى ـ ئاپەتلەرنى شۇ تەقدىردىن كۆرەتتۇق . پارتىيەنىڭ رەھبەرلىكىدە ئون يىلدىن بېرىكى ئۆزگىرىشلەر ۋە ئالغان تەربىيىلىرىمىز بىزنىڭ كۆزىمىزنى يوغان ئاچتى . ئەمدى قاراپ باقساق ، بىزنىڭ قانداق كۈن كەچۈرىدىغانلىقىمىز پېشانىمىزگە يېزىپ قويۇلغانلىقى يالغان ئىكەن . بىز بۇرۇن بايلارنىڭ زوۋۇلىسى يوغان ئۆزۈلگەن ، كەمبەغەللەرنىڭ بولسا ، كىچىك دېگەن ۋەز ـ نەسىھەتلەرگە ئالدىناتتۇق . ئەسلىدە بايلارنىڭ زوۋۇلىسىنى يوغۇناتقان بىزگە ئوخشاش ئەمگەكچىلەر ئىكەن . مانا قارالىڭ . ئەمدى بىز بايلار ئۈچۈن ئەمەس ، قانچە كۆپ ئەمگەك قىلساق ، زوۋۇلىمىز ئۆزىمىز ئۈچۈن شۇنچە يوغۇنايدىغان زامانغا ئېرىشتۇق .
ئۇ ، كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ بىر ئاز توختاپ قالدى . مەن سىنچىلاپ قاراپ ئۇنىڭ ئويىغا بىر نەرسە كەلگەنلىكىنى سەزدىم . لېكىن

ئۇنىڭ ئۆيىگە چۈشكەن نەرسە كىشىگە خوشاللىق بېغىشلامدۇ، قايغۇمۇ،
مانا بۇ ئۇنىڭ چىرايىدىن بىلىنمەيتتى.
— سىلە تۇرسۇنئاينى ماختىدىلا. ھەقىقەتەن قىزىم ئەقىللىك،
مەن ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن. نېمىشقا ئۇنىڭ ئىسمىنى تۇرسۇنئاي
دەپ قويىدۇڭلار دېمەملا؟ — دېدى بەختىخان، ئۇ، بۇ سوئالنى قويۇپ
ئۇلۇق - كىچىك بىر تىندى - دە، مەندىن جاۋاب كۈتمەستىنلا سۆزىنى
داۋام قىلدى. — مەن يەتتە بالا كۆردۈم. ئۈچ بالام بوۋاق ۋاقتىدىلا
ئۆلۈپ كېتىپ «بالىسى تۇرماس خوتۇن» دېگەن نامنى ئالدىم. تۆتىنچى
بالام ئوغۇل ئىدى. ئۇنى ئەمدى تۇرۇپ قالسۇن دەپ ئىسمىنى تۇردى
قويدۇم. ئۆمرىنى تىلەپ مازارلارغا چىراغ ياقتىم. كىيىمىگە كۆزمۇنچاق
تىكىپ، بوينىغا تىل تۇمار ئېسىپمۇ قويدۇم. بۇ تۇمار بىزگە ئەرزان
چۈشكىنى يوق. بىر ياز يىغقان تۇخۇمنى موللىغا بېرىپ، ئاران تىل تۇمار
پۈتكۈزۈۋالدىم. شەكلى پۈتكۈزۈپ، دېمىدە قىلدۇرۇپ ئىچكۈزدۈم. مانا
قارىسىلا بۇلارنىڭ ھېچقايسىسى مەدەت قىلماي، ئاخىر ئۇ بالامۇ ئۆلۈپ
قالدى. بەشىنچى قېتىم يەنە ئوغۇل تۇغدۇم. بۇ بالامنى ئۇلۇغ مازارغۇ-
جامغا ئاپىرىپ ئىسمىنى نىياز قويدۇق. ئوغۇل بولسىمۇ چېكىسىدىن
كىچىككىنە بىر ئورۇم چاچ قويۇپ قويدۇم. مازار غوجامنىڭمۇ بىزگە رەھ-
مىسى كەلمىدى. بۇ بالاممۇ ئۆلۈپ كەتتى. ئاھ ئۇرۇپ، يىغلاپ يۈرەك -
باغرىلىرىم ئېزىلىپ كەتتى. تۇۋا خۇدايىم گۇناھىمىزنى كەچۈرگەيسەن،
تۇۋا دەپ سەھەرلەردە تۇرۇپ ناله قىلىمەن، لېكىن نېمە گۇناھىم بارلى-
قىنى، باللىرىمنىڭ ئۆمۈر سۈرمەي ئۆلۈپ كېتىشىنىڭ سەۋەبلىرىنى
بىلەلمەيتتىم، ھەتتا ئازادلىقتىن تۆت يىل كېيىن تۇغۇلغان مۇشۇ قىزىمنىڭ
ئىسمىنى يەنە شۇ كونا چۈشەنچەم بويىچە تۇرۇپ قالسۇن دەپ تۇرسۇنئاي
قويدۇم. ئۈچ يىلغىچە يەنە كونا تىل تۇمارنى ئېسىپ قويدۇم. مانا بۇلارنى
بىرنەچچە يىلدىن بۇيانقى ئۆگىنىشلەر، تەربىيىلەر ئارقىسىدا ئاستا - ئاستا
چۈشىنىشكە باشلىدۇق. گۇناھكارلار بىز ئەمەس، يەتتە باشلىق يالماۋۇزغا
ئوخشاش بىزنىڭ قان - تەرىمىزنى شوراپ دەرمانسىز ھالغا چۈشۈرۈپ
قويغان خوجايىنلار ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۆتمۈشتە باللىرىم ئاچ -

يالىڭاچلىقتا بېقىمسىز قىلىپ ئۆمۈر سۈرەلمەيتتىكەن. ۋاي قوياىلىچۇ، بۇ-
رۇنقى ئەھۋالنى ئەسلىسە ئادەمنىڭ يۈرەكلىرى ئېقىپ كېتىدۇ.

بەختىخاننىڭ چىرايى خۇددى ئاچچىق بىر نەرسە يۇتۇۋاتقان
كىشىنىڭ چىرايىدەك تۈرۈلۈپ كەتتى. ئۆزى ئېيتقاندەك ئۆتمۈشتىكى
تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق قايغۇ - ھەسرەتلىرى ئېسىگە چۈشۈپ يۈرىكىنى
ئېچىشتۇرغانلىقى ئېنىق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ ئۆتكەن ھاياتى توغ-
رىسىدا ئومۇمىيراق سۆزلەشتىن نېرى ئۆتمەيدىغاندەك كۆرۈنەتتى، ئەما
مەن:

— بۇرۇن سىلەرنىڭ قانچىلىك يېرىڭلار بار ئىدى؟ — دەپ سو-
ئال بېرىپ قويۇۋېدىم. بەختىخان ئىختىيارسىزلا يەنە ئۆتمۈشتىكى ھاياتى
توغرىسىدا ھېكايە قىلىپ كەتتى:

— بېشىمىزدىن دوپپىمىز چۈشسە باشقىلارنىڭ زېمىنىگە چۈ-
شەتتى. دېمەكتە بىزنىڭ تېرىيدىغان يېرىمىز بوياقتا تۇرسۇن،
دوپپىمىزنى قويغۇدەك يېرىمىزمۇ يوق ئىدى. باللارنىڭ دادىسى يەر ئە-
گىسى خوجايىن بىلەن ئوتاقچىلىق قىلسا، ئۇلارنىڭ ئولتۇرۇشقا بەرگەن
بىر ئېغىز ئۆيى ئۈچۈن مەن يىل بويى خاجايىنلارنىڭ نېنىنى يېقىپ،
كىرىنى يۇياتتىم. ئۆي دېسەم يەنە سىلە ماۋۇ ئولتۇرغان ئۆيىمىزنى كۆز
ئالدىلىرىغا كەلتۈرمىسىلە. ئۇ ئۆيلەر موزاي سولايدىغان كىچىككىنە ئېغىل
ئىدى. مۇنداق ئەسكى تاملارنىڭ ئىچى قاپقاراڭغۇ زەي ۋە سېسىقچىلىق
بولاتتى. بۇلارنى مىڭ مۇشەققەتتە ئادەم تۇرغىدەك قىلىۋالاتتۇق. ئۆي
سىنىغا كىرگەندە خوجايىنلار ئۇنىڭدىن قوغلاپ نەدىكى ئەسكى سامانلىققا
كۆچۈرىۋېتەتتى. «ئۆيى يوقنىڭ جېنى يوق» دېگەن مانا شۇ - دە. بىز
قاتىراپ يۈرۈپ ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەر قاراڭغۇ بىر گۆرگە كىرىپ قالاتتۇق -
دە، زەي يەردە بىر پارچە ئەسكى كىگىزنىڭ ئۈستىدە ياتاتتۇق. شۇ
يەردە تاماق قىلىپ، شۇ يەردە مۈكچىيىپ ئولتۇرۇپ ئوزۇقلىناتتۇق. شۇ
يەردە تۇغۇپ، شۇ يەردە بالا باقاتتىم. قازانمۇ، مايماق بۆشۈكمۇ، داسمۇ،
ئوزۇق - تۈلۈكمۇ ھەممىسى مانا شۇ قارا قازان ئەتراپىدا بولاتتى. دەس-
لەپتىكى ئۈچ بالام شۇنداق ئۆيلەردە يېشىغا يەتمەيلا ئۆپكىسىگە سوغۇق

تېگىپ ئۆلۈپ كەتتى . مەن ئۇ چاغلاردا بالىلىرىمنىڭ شۇنداق ئاپەتكە يو-
لۇقالىلىقىنى بىلمەستىن «جىن ئۇرۇپتۇ» دېگەن سۆزلەرگە ئالدىنىپ ،
داخانلارغا ئوقۇتۇپ تاپقان - تەرگىنىمنىڭ قالدى - قاتتىسىنى شۇ
ئالدامچىلارغا بېرىۋېتەتتىم ... ھەي ، ئىست ھەي ! — دېدى - دە ،
بەختىخان تۇكۇرۇكىنى يۇتۇپ ، قوشۇمىسىنى تۈرگەن ھالدا سۆزلىيەلمەي
جىم بولۇپ قالدى . ئۇنىڭ چىرايىغا زەڭ قويۇپ قارىغانىدىم ، يېڭى ھايات
نۇرلىرى چاقناپ تۇرغان قارا كۆزلىرىدە ياش ئەگىپ قالغانلىقىنى
كۆردۈم . ئۇنىڭ ئۆمچۈيۈپ تۇرغان لەۋلىرى ئەتراپىدا مەن باياتىن بېرى
كۆرمىگەن ئىنچىكە قورۇقلارنى كۆردۈم . بۇ ھازىرقى بەختلىك ئانىنىڭ
ئۆتمۈشتە تارتقان كۈلپەتلىرىگە گۇۋاھلىق بېرىپ تۇرىدىغان خاتىرە سى-
زىقلىرى ئىدى . مەن ئۇنىڭ ئاچچىق خاتىرىلىرىنى قوزغاپ قويۇشقا
سەۋەبچى بولغىنىم ئۈچۈن خىجالەت بولۇپ :
— ھە ، ئەمدى ئۇ كۈنلەر ئۇنتۇلۇپ كەتتى ، — دېدىم .
— «كۆرگەن كۈنىڭنى ئۇنۇتما ، شىر چورۇغۇڭنى قۇرۇتما»
دەپتىكەن ، — دېدى بەختىخان ئېچىلىپ . شۇ تۇرقىدا ئۇنىڭ كۆڭلى
يۇمشاپ يۈزىدە مۇلايىم قىياپەت ئورۇن ئالغانىدى . ئۇ ئۆتكەن كۈنلىرىنىڭ
نە قاتارلىق ئېغىر ئىكەنلىكىنى ئەسلىگەنسېرى ھازىرقى ئازادە ، خاتىرجەم
ئۆتۈۋاتقان يېڭى ھاياتىنىڭ قەدىر - قىممىتىگە شۇنچە يېتىدىغانلىقىنى سۆز
ئارىلىرىدا ئېيتىپ تۇراتتى .
— توغرا ، مېنىڭ يىغلايدىغان كۈنلىرىم ئۆتۈپ كەتتى . لېكىن
سىلىنگە سۆزلەپ بېرىۋەتمەن دەپ ، ئۆتكەنكى ئەڭ قايغۇلۇق بىر كۈن
ئېسىمگە چۈشۈپ كۆڭلۈم بىرئاز بۇزۇلدى ، — دېدى - دە ، ئۇ تۆۋەن
ئاھاڭ بىلەن يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى ، — تۆتىنچى ئوغلۇم ئىككى
ياشلارغا كىرىپ قالغانىدى . كەچكۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە دادىسى ئېتىز-
دىن قايتقىچە چاي قاينىتىپ قويۇش ئۈچۈن ئوچاققا ئوت ياقتىم . بارلىق
تېزەكنى ئوچاققا تىقىپ قويۇپ بالامنىڭ ئۇخلاپ قالغان ۋاقتىدىن پايدى-
لىنىپ بىرئاز تېزەك تېرىپ كېلىش ئۈچۈن دالىغا چىقىپ كەتتىم .
«بەختىسىز قىز تېزەك تەرگىلى چىقسا ، كاللار سۇغا تېزەكلەپتۇ» دې-

گەندەك مەن يېقىن ئارىدىن قۇرۇق تېزەك تاپالماي ئۆيدىن خېلى ئۇزاق يەرلەرگە كېتىپ قاپتىمەن. بىر ھازادىن كېيىن بىر تالدىن يۇلۇپ باغلىۋالغان بىر قولتۇق قوراي ۋە ئېتىكىمدە بىرنەچچە تال تېزەك كۆتۈرۈپ ھېرىپ-ئېچىپ ئۆيگە كەلسەم، يائاللا، قايسى كۆزۈم بىلەن كۆرەي، بالام قازاندىكى قايناق سۇغا چۈشۈپ ئۆلۈپ قاپتۇ. بىچارە بالام تۇۋاقنى ئىتتەرگەن بولسا كېرەك. ئىككى قولى ۋە بېشى بىلەن دۈم چۈشۈپ چىلىشىپ ياتاتتى. مەن ئۆزۈمنى ئۇنىڭ قازان بېشىدا قالغان تېنىگە تاشلاپ ھوشۇمدىن كېتىپتىمەن. خېلىدىن كېيىن دادىسى كېلىپ مېنى ۋە ئوغلىمىزنى كۆتۈرىۋاپتۇ.

مانا كۆردىلىمۇ؟! بىر قازان قايناقسۇنى قايىنىتىش ئۈچۈن ئالتۇندەك بىر ئوغلىمىزنى قۇربان قىپتىمەن. شۇنچە قايغۇ-ئەلەم ئىچىدە يۈرەك-باغرىم زىدە بولۇپ تۇرسا، ئۇنىڭ ئۈستىگە دادىسى ئۇرۇپ باش-كۆزۈمنى يېرىۋەتتى. گۇناھ ئۆزۈمدە بار ئۈچۈن بۇنىڭغىمۇ ئۈندىيەلمىدىم. تووا! مانا قارىسىلا مەن قەستەن شۇنداق قىلدىممۇ؟ جان-جىگەر پەرزەنتىمنىڭ شۇنداق بولۇشنى ئويلىغانمىدىم.

— ھېچقاچان! — دەۋەتتىم مەن ئىچىنىشلىق تەسىر بىلەن، — ئانا مۇھەببىتى كۈچلۈك مۇھەببەت، ئۆلۈم ئالدىدا ئانا ئۆزى قۇربان بولسا بولىدۇكى، بالىسىنى ساقلاپ قېلىشقا ئۇمتۇلىدۇ، — دەپ قوشۇپ قويدۇم.

— ناھايىتى توغرا، ئانامۇ مېنىڭ بەختلىك بولۇشۇمنى ئويلىغان، لېكىن مەن ئۆتمۈشتە بەختسىز بولۇپ قالدىم، مەنمۇ بالامنىڭ دۇنيادا ئۇزاق ئۆمۈر سۈرۈشىنى ئويلاپ ئېتىنى تۇردى قويغان. مەن ئۇنى ئىسسىندۇرۇش ۋە تويۇندۇرۇش ئۈچۈن مورىدىن دايىم تۈتۈن چىقىرىشنى ئويلىغانىدىم، لېكىن ئۆتمۈشتە ئۇنى ساقلاپ قالالمىدىم.

بەختىخاننىڭ سۆزلەپ بېرىۋاتقان ۋەقەسى شۇ يەرگە كەلگەندە، مېنىڭ كۆز ئالدىمدىن تۆۋەندىكى مەنزىرىلەر ئۆتۈپ كەتتى.

تېزەكنىڭ ئاچچىق تۈتۈنى پۇراپ تۇرغان قاراڭغۇ زەي ئۆيدىكى قازاندا بەختىخاننىڭ بىچارە ئوغلىنىڭ بېشى قايناقتا. جاڭگاللىقتا بولسا،

كەچكۈزنىڭ سوغۇق شامىلىدا ئۇنىڭ مېھرىبان ئانىسى تىترەپ يۈرۈپ ئوتۇن ۋە تېزەكلەرنى تەرمەكتە. كەچكۈزنىڭ ئۈششىكى دەل-دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىنى سارغايتقان، ئۇلارنى سوغۇق شامال سەللا تىترىتىپ قويسا، كەينى-كەينىدىن پىقىرىتىپ يەرگە چۈشۈپ تۇراتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار بىر نەچچە ئايلىق ھاياتى بىلەن ئەبەدىي خوشلىشاتتى. ۋاشاڭ بولغان قوغۇنلۇق بارىڭى ئەتراپىدىكى گۈللەرمۇ ياز بىلەن خوشلىشىپ بويۇنلىرى قىسىلغان مىسكىن ھالدا مۇڭغا چۈشۈپ تۇرۇشاتتى. تەبىئەتنىڭ شۇنداق مۇڭلۇق پەسلىدىكى كۆرۈنۈش كىشىدە ئۆتمۈشتىكى ئېچىنىشلىق قاراڭغۇ ھاياتنى ئەسلەتتى.

— ھە، سىلە دېگەندەك ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆتۈپ كەتتى، — دېدى بەختىخان جانلىنىپ، — ئانامۇ مېنىڭ بەختلىك بولۇشۇمنى ئارزۇ قىلىپ ئېتىمنى بەختىخان قويغانىدى. ئۇنىڭ ئارزۇسى بىكار كەتمىدى. مانا ئەمدى مەن غەمخورچىمىز پارتىيىنىڭ دەۋرىگە كېلىپ ئۆز بەختىمنى تاپتىم، ئازادلىقتىن كېيىن تۇغۇلغان، تۇرۇپ قالسۇن، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسۇن دەپ ئارزۇ قىلغان قىزىم تۇرسۇنئايمۇ سىلى كۆرگەندەك بەخت باغچىسىدا خۇشال ئۆمۈر سۈرمەكتە. بىر ياشقا كىرگەن ئوغلۇم بولسا، يەسلىدە تەربىيىلىنىۋاتىدۇ. مېنىڭ ھازىر كۆپچىلىكنىڭ قاتارىدا ياخشى ئەمگەك قىلىپ ياخشى ئۇنۇم ئېلىشتىن باشقا ھېچقانداق غېمىم يوق، بۇرۇن ئائىلىنىڭ غېمىنى يەپ ئوچاق بېشى، تونۇر بېشىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ كۈلدە-كۆمەچ بولۇپ كېتەتتىم. مانا ماۋۇ قوشاقنى ئاڭلاپ باقسىلا بىزنىڭ ئۆتمۈشىمىزنى تېخىمۇ ياخشى چۈشىنىدىلا.

ئۇ، كۈلۈپ تۇرۇپ تۆۋەندىكى قوشاقنى ئوقۇدى. ھەقىقەتتە بۇ قوشاق ئۆتمۈشتىكى كەمبەغەل ئائىلە ھاياتىنى ناھايىتى ئىخچام قىلىپ تەسۋىرلەپ بېرەتتى.

مەن ئۆزۈم نامرات ئىدىم،
باللىرىمنىڭ ئەگلى يوق.
ئاندا-ساندا ئۇن تېپىپ،

ئەگلەكنى تاپسام تەگلى يوق.

خوددى شۇنىڭدەك توزنى تاپسام چاي يوق، گۆشنى تاپسام ماي يوق. بىر قولۇمدا بىر چىمدىم لازا بىلەن كىچىككىنە سىركە، بىر قولۇمدا بىر باش چامغۇر، قولتۇقۇمغا بىر باغلام قوراينى قىسىپ، قاتراپ يۈرەتتىم. ئەمدى بولسا ئۇنداق نەرسىلەرنىڭ غېمىدىنمۇ تامام قۇتۇلدۇم.

خاپا تارتقان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى بەخت ـ سائادەتلىك توق ۋە خاتىرجەم تۇرمۇشقا يېتىشنى ئارزۇ قىلىپ كەلگەن، لېكىن بۇ ئارزۇلىرىغا قانداق يول بىلەن ئېرىشىشنى بىلمەيتتى.

مانا بۇ يېڭىلىقلارنىڭ پەقەت بىرىلا بەختىخانىغا ئوخشاش مىليون ـ مىليون جاپاكەش ئاياللارنى ئۆتمۇشتىكىدەك ئەسكى تاملارنىڭ ئىچىگە قامىلىپ، چاشقانلاردەك كىترلاپ يۈرۈپ كۈن ئۆتكۈزىدىغان بېقىندىلىق ئورنىدىن مەڭگۈ ئازاد قىلدى.

خاتىرجەم بولغان ئائىلىنىڭ تەڭ ھوقۇقلۇق ئەزاسى بەختىخانىنىڭ ئوغلى ئەمدى ئۇسسۇزلۇق ئىچمەن دەپ بىرىپ، قازانغا چۈشۈپ قاينىمايدۇ. ھازىرقى ئوغلى، ھەدىسى تۇرسۇنئاي «باغچىدا تاتلىق سۈتنى ئىچىمدۇ». قىزى بولسا، تەربىيىچىلەرنىڭ ئالدىدا كۈلۈپ ئويناۋاتىدۇ. ئوغلى يەنە بىر يىلدىن كېيىن ھەدىسى تۇرسۇنئاي ياشاۋاتقان باغچىغا كىرىدۇ. بۇرۇنقى نان تېپىپ بېرىۋاتقان ئېرى سايىم ئاكا ئەمدى مەن خوتۇننى باققۇچى ۋە پاناھى دەپ يوغانچىلىق قىلىپ بەختىخاننى ئۇرۇپ، تىللىمايدۇ. چۈنكى، فېئوداللىق ئائىلە باشلىقلىق تۈزۈمى ئاغدۇرۇلۇپ كەتكەن بۇ ئۆيدىمۇ ھازىر تەڭ، دوستانە، ئىناق، خاتىرجەم يېڭى ھايات قۇرۇلغاندى.

1960 ـ يىل.

رەخمەت

رەخمەتنى ئانىسى ئۆرۈپ تالاغا قوغلاپ چىقتى. ئانا غەزەپ ئوتىدا يېنىپ تىترەيتتى. ئۇنىڭغا كۆز ئالدىدىكى بارلىق نەرسىلەر ئىس ۋە تۇمان ئىچىدە تۇرغاندەك غۇۋا كۆرۈنەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ، ئۆزىگە قاراپ تۇرغان كىشىلەرنى تولۇق بايقىماي ۋە ئۇلارنى «بولدى قويسىلا، كىچىك بالا ئەمەسمۇ!» دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلىماستىن ئوغلىنى يامان سۆزلەر بىلەن تىللاپ قاغايتتى. رەخمەتمۇ ئانىسىدىن بىزار بولۇپ يىغلاپ ئۆيدىن يىراقلىشىپ كەتتى.

— خەپ، جۇۋاينىمەك، قولۇمغا چۈشەرسەن، — دېدى-دە، نىساخان ئىشىكنى جالاقلىتىپ يېپىپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

نىساخان قالغان چېپىنى ئىچمەكچى بولۇپ، جوزا يېنىدا ئولتۇرغانىدى، لېكىن گېلىغا بىر نەرسە تىقىلغاندەك بولۇپ، ئىشتىهاسى تۇتۇلدى. قولىغا ئالغان ئاپقۇرنى يەنە جايىغا قويۇپ ئاستا نېرىراق ئىتتىرىۋەتتى. ھۆل بولۇپ كەتكەن داستىخاندا رەخمەتنىڭ ئۆرۈۋەتكەن چىنىسى ۋە سۇتلۇك چايغا چىلانغان، كۆپۈپ قالغان نان بۇردىلىرى چېچىلىپ تۇراتتى. ئانا جەينىكىنى جوزىغا تىرەپ ئالقىنى بىلەن ئېڭىكىنى تۇتقان ھالدا ئويغا چۆمۈپ كەتتى: «بالا دېگەن يۈرەكنى يېرىپ چىقىدۇ. مەن ئۇنىڭغا شۇنچە مېھرىبان، يۈزلەپ كېچە سوغۇق بۆشۈكنى قۇچاقلاپ، مۈگدەپ ئولتۇرۇپ ئېمىتتىم. كۆز قارىچۇقۇمدەك ئاسراپ پەپىلەپ ئۆستۈردۈم، يېگۈزدۈم، كىيگۈزدۈم، شۇنچە كۆيۈنۈپ جاپا بىلەن چوڭ قىلسام، ئېمىشقا مېنىڭ قەدرىمنى بىلمەيدىغاندۇ، مەنمۇ بىچارە ئانامنى شۇنداق رەنجىتكەندىمەنمۇ، رەنجىتكەن بولسام كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن پەرۋەردىگارىم ئانامغا قىلغان ئەتكىنىمنى بالامدىن ياندۇرۇپ كۆرسىتىۋاتىدۇ. تۆۋا قىلدىم، تۆۋا!». نىساخاننىڭ كۆڭلى ئېزىلىپ، كۆزلىرىدىن چىققان ئىسسىق ياش تامچىلىرى مەڭزىنى كۆيدۈرۈپ ئېقىپ

چۈشەتتى .

ئانا قاتتىق ئويغا بېرىلىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن روزىئاخۇن ئاكىنىڭ ئۆيگە كىرگەنلىكىنىمۇ سەزمەي قالدى .

— ھەي ، يەنە نېمە بولدۇڭلار ! — دېدى روزىئاخۇن خوتۇنىغا ئېچىنغان قىياپەتتە قاراپ تۇرۇپ .

— خۇدايىم ماڭا بالا ئەمەس بالايى ـ ئاپەتنى بېرىپتىكەن !

— قوي ، ئۇنداق گەپنى قىلما ! — دەپ روزىئاخۇن جوزا ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى . — خوش ، ساڭا بالايى ـ ئاپەت بولغۇدەك نېمە ئىش قىلدى ئۇ ؟ ئانا ئۆز پەرزەنتىنى شۇنداق دەپ چۈشىنىش ياخشىلىق ئەمەس .

نىساخان داستىخاننى تارىلاپ ئېرىگە چاي بېرىشكە كىرىشتى . ئۇ ، بالىسىنىڭ گېپىگە كىرمىگەنلىكىنى ، شۇنداق مېھرىبان ئانىغا بىھۆرمەتلىك قىلىپ يانغانلىقىنى ئاتىسى چۈشەنمەي ، يەنە ئانىغا ئەيىب قويۇۋاتقانلىقىغا زەردىسى قايىنىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇنىڭ قولىدىكى روزىئاخۇننىڭ ئالدىغا قويماقچى بولغان ئاپقۇردىكى سۇتلۇك چاي داۋالغۇپ تۇراتتى .

— ئەمىسە بالا ئانىنىڭ سۆزىگە كىرمەسلىك ، ئۇنىڭغا يېنىش ، تاكاللىشىش ياخشىلىق ئىكەن ـ دە ! — دېدى نىساخان چاينى جوزىغا قويۇپ .

— ياق ، ئۇمۇ ياخشىلىق ئەمەس .

— ئەمىسە رەخمەتنىڭ مېنىڭ سۆزۈمگە كىرمىگەنلىكىنى ، ماڭا يانغانلىقىنى نەچچە قېتىم كۆردىلىغۇ ؟

— ھە ـ ئە ، كۆردۇم .

— مانا قارىسىلا ! — دەپ قولىنى شىلتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى نىساخان ، — ۋاي بالامنىڭ قورسىقى ئېچىپ قالغاندۇ، دەپ مەكتەپتىن كېلىشىگە چاي تەييارلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويدۇم . داستىخاندا نان ئاز ئىكەن . يۇگۇر ، ئاشخانىدىن نان ئېلىپ چىق دېسەم ، گېپىمگە كىرمەي يەنە دۇمسۇيۇپ ئولتۇرۇۋالدى . ھوي شۇم ، ئۆزۈڭنىڭ قورسىقىغا يەيدىغان تەييار ناننى ئەپچىقىشقا ئۇنۇمامسەن دەپ كايىپ قويسام ، چېيىنى

ئىتتىرىپ ئۆرۈۋەتتى .

— ئاندىن كېيىن تازا سالدىم ، دەگلا .

— ئانىسىغا يانغان بالىنى ئۇرامدۇ ئەمىسە ؟!

— ھەي ، ساڭا نېمە دەپ ئۇقتۇرۇش لازىمكىن تاڭ ، — دېدى زورىئاخۇن بېشىنى لىڭشىتىپ ، — ئۇ تېخى بالىغۇ ، سەن بىرنەچچە بالىغا ئانا بولغان خوتۇن قىلدىن قىيىق كەتسە ، چىدىماسلىق قىلىپ ۋالاقلاشقا باشلايسەن . ئەمدى كىچىك بالىدىن قانداق كۆڭۈل ئاغرىتقىلى بولا . ئۇنىڭ تېخى ياخشى ـ يامانلىقنى ئايرىۋالىدىغان ، ئاتا ـ ئانىنىڭ قەدرىنى بىلىدىغان ۋاقتى ئەمەسقۇ ؟!

— ئەجەپ سىلە ئىشقا بۇيرۇسىلا يۇگۇرەيدۇ ، مەن ئىشقا بۇيرۇسام بويۇن تولغايدىكىنا ! بالىنىڭ ماڭا بويۇن سۇنمىغانلىقىغا سىلىمۇ سەۋەبكار .

— مەسىلەن ، قانداق قىلىپ مەن سەۋەبكار بولىدىكەنمەن ؟

— ئوغۇل بالا دېگەننى ئاتا باشلاش كېرەك .

— كۆرمەيۋاتامسەن باشلاۋاتىمەنغۇ ، — دېدى زورىئاخۇن خوتۇنىنىڭ نامەق باھاسىغا ئېچىنغان قىياپەتتە ، — دەپتەر ـ قەلەم ، كىتابلىرىنى ۋاقتىدا ئېلىپ بېرىۋاتىمەن . مەكتىپىنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەشكە ئۈندەۋاتىمەن ، ئۆزىگە لايىق ئەمگەككە ئۈندەش ئۈچۈن ئۇششاق ئەسۋابلارنى ياساپ بەردىم . ئاناڭنى قاخشاتما ، دەپ نەسىھەت قىلىۋاتىمەن . مەكتەپكە بېرىپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى بىلەن بولغان يىغىنلارغا مەن خېلى قاتناشتىم . سەن بولساڭ بىر قېتىممۇ بېرىپ ، رەخمەتنىڭ مەكتەپتىكى ئەھۋالىنى بىلمىدىڭ . ئەمدى سەن ئۆزۈڭنىمۇ ئويلاپ باق .

روزىئاخۇننىڭ سۆزى تېخى تۈگىمىگەندى . نىساخان گەپنىڭ ئۆزىگە كۆچ كەلگەنلىكىگە بىتاقەت بولدى . ئۇ چىنىلەرنى سىلكىپ ، جاـ قىلدىتىپ دەستىلەپ ، چوكىلارنى سىقىمداپ جوزىغا ئۇرۇپ :

— ۋاي خۇدايىمەي ! — دەپ زارلاندى ، — ھە ، رەخمەتنىڭ قىيىقلىقىغا مەن ئەيىبلىك . سىلىدە ھېچ ئەيىب يوق .

— مانا ، يەنە تەتۈرلۈك قىلىۋاتىسەن !

— نەسىھەت - نەسىھەتلا دەيدۇ . قۇرۇق نەسىھەتنىڭ نېمە پايدىسى بار ، — دەپ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ كەتتى نىساخان . ئۇ ، بويىنىنى ئالدىغا سوزۇپ گەپ قىلاتتى . — بالا دېگەننى تاتلىق كەلگەندە ئەركىلىتىپ سىيلاپ - سىپاش كېرەك . ئاچچىق كەلگەندە ئاناڭنىڭ گېپىنى نېمە ئۈچۈن ئاڭلىمايسەن ئەخمەق دەپ ، تازا سېلىش كېرەك . «بېھىشتىن چىققان كۆك تاياق ، يۇگۇرىتىدۇ يالاڭ ئاياغ ». مانا شۇ ۋاقىتىدا گەپ ئاڭلايدۇ .

— مانا شۇنىسى بولمايدۇ . سەن ئويلاپ باق ، — دەپ روزىئاخۇن ئۈزۈلۈپ قالغان سۆزىنى داۋام قىلدى ، — مۇئەللىملەر بالىنى گەپكە كىر گۈزۈش ئۈچۈن ئۇرۇپ - تىللاش دۇرۇس ئەمەس دېيىشتى . ھەقىقەتتە بۇ يامان ئادەت ئىكەنلىكىنى سەن نېمىشقا سەزمەيسەن . مانا قارا ، رەخمەت نېمىشقا ساڭا يانىدۇ . ھە ، شۇنى چۈشەنگىنكى ، سەن ئۇنى ئۆزۈڭ ئېيتقاندەك تاتلىقىڭ كەلسە ئەركىلىتىپ ، يارىماس ئىشلارنى قىلىشقا يول قويۇپ بېرىسەن . ئاچچىقىڭ كېلىپ قالغاندا خۇددى شۇ قاملاشمىغان ئىشلىرى ئۈچۈن يامان سۆزلەر بىلەن ئۇنى تىللايسەن ، ئۇرۇسەن ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بېزەڭلىشىپ ، سۆزۈڭنى ئاڭلىمايدۇ . ئاچچىق تىللىرىڭ ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرىدۇ - دە ، چىدىماي ساڭا يانىدۇ . سېنىڭ قىلىقلىرىڭدىن ئۈلگە ئېلىپ ، ئۇمۇ ئاغزى يامان ، ئۇرۇشقاق بولۇپ قېلىۋاتىدۇ .

— بولدى - بولدى ، تولا سەپرايىمنى ئۆرلەتمىسلە ، — دەپ نىساخان كۇرۇك توخۇدەك ھۇرپىيىشكە باشلىۋېدى ، روزىئاخۇن ئۇستام ئەمدى ئارتۇق گەپ قىلىشنىڭ لازىمى يوقلىقىنى سېزىپ ، كۈلۈمسىرىگەن بويىچە رەخمەتنى ئىزدەپ تېپىپ كېلىش ئۈچۈن ئاستا تالاغا چىقىپ كەتتى .

كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى ، روزىئاخۇن ئېغىر - بېسىق ، كۆڭلى كەڭ ، كەم سۆز ئادەم . نىساخان بولسا ، ئازغىنا ئىشلارغا ھەددىدىن تاشقىرى خۇشال بولۇپ ياكى خاپا بولۇپ قالاتتى . ھەر ئىككى ھالدا

ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي، جاۋىلداپ سۆزلەيدىغان يېنىك تەبىئەتلىك، لېكىن كۆڭلىدە يامانلىق ساقلىمايدىغان ناھايىتى كۆيۈمچان خوتۇن ئىدى. ئائىلىدىكى بىر قانچە خاتا مۇناسىۋەتلەر ئۇنىڭ ئاغزىنىڭ ئىتتىكلىكىدىن، يەنە سىركىسى سۇ كۆتۈرمەيدىغان مىجەزىدىن بولۇپ تۇراتتى. مەسىلەن، ئۇنىڭ ئوغلى رەخمەت بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرى توغرىسىدا بەزى مەسىلىلەرنى ئەسلەپ ئۆتەيلى:

رەخمەت ئەمدى توققۇز ياشقا كىرىپ، ئىككىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتىدۇ. ئۇ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۈچ چىقىرىپ تەلىم ـ تەربىيە بېرىشى نەتىجىسىدە بۇ يىل پىئونېر بولۇپ، قىزىل گالستۇك تاقىغانىدى. بۇنىڭدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇكى، ئۇ، ئەلۋەتتە دەرستە ۋە مەكتەپنىڭ تەرتىپ ـ قائىدىلىرىدە ياخشى. ئەمما ئۇنىڭ ئۆيدە ئۆتكۈزۈپ قويىدىغان بەزى كەمچىلىكلىرى تېخى تۈگىمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، بەزىدە ئانىسىنىڭ سۆزىگە كىرمەسلىكى ھەم تاكاللىشىدىغان قىلىقمۇ راست. دادىسى بىلەن بولسا، ئۇنداق ئەمەس، مانا بۇ ئەھۋال نىساخاننىڭ ئوغىسىنى قايىنتىپ ـ پاتلا توقۇنۇشقا ئېلىپ كېلىدۇ. نېمىشقا شۇنداق بولىدۇ؟

رەخمەت شۇ يېشىغا كەلگۈچە دادىسىدىن قاتتىق سىلكىش، يامان تىل ئىشىتمىدى ياكى قاتتىق تاياق يېمىدى. ئەگەر بالىلىق قىلىپ قاملاشمىغان بىر ئىش قىلىپ قويغان ۋاقىتلىرىدا «بالام، مۇنداق قىلساڭ بولامدۇ؟ ياق ـ ياق بولمايدۇ، مانا بۇ، مۇنداق يامان بولۇپ قالىدۇ» دەپ خاتالىقىنى تۈزەتكەنلىكىنى كۆردى. رەخمەتنىڭ توغرا ئارزۇلىرىنى ئورۇنلاپ بەردى. دادىسى تۆمۈرچى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا كىچىك كەتمەن، بولقىلارغا ئوخشاش ئەسۋابلارنى ياساپ بەرگەن. بۇ ئەسۋابلارنى ئۇ مەكتەپكە كىرگۈچە بالىلىق زوق ـ شوقى بىلەن ئويناپ يۈرەتتى. بىراق، چىشىغا تېگىپ قويغىنى ئۈچۈن ئانىسى بۇ ئەسۋابلارنى رەخمەتنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىپ نەگىدۇ يوتتۇرۇۋەتتى. بۇنىڭغا ئاددىي بىر ھادىسە سەۋەب بولغانىدى.

رەخمەت ئالتە ياش ۋاقتىدا، بىر كۈنى ئانىسى سۈپۈرۈپ قويغان يەرنى كىچىك كەتمىنى بىلەن چېپىپ ئويناۋاتاتتى، ئانىسى كۆرۈپ قېلىپ:

— ھەي جۇۋايىنىمەك شۇم! ئاران سۈپۈرگەن يەرنى نېمىشقا تىلغىدىڭ؟ — دېدى ـ دە، قولىدىن كەتمەننى تارتىۋالدى. ئۇ تالىشىپ يىغلىغانىدى، بېشىغا ئويۇنچۇق كەتمىنىنىڭ سېپى ئارقا ـ ئارقىدىن تېگىشكە باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن رەخمەت تىل ھەم تاياق يەپ، ھەم كەتمىنىدىن ئايرىلىپ قالغانىدى. كېيىن سەككىز ياشقا كىرگەندە بولقىسىدىن ئايرىلدى. بۇنىڭغا سەۋەب بولغان ھادىسە رەخمەتنىڭ قاملاشمىغان بىر ھەرىكىتىدىن كېلىپ چىقتى.

سىنىپ تەربىيىچىسى ئوقۇغۇچىلارغا كاردىن چىققان ئەسكى تۆمۈر ـ تەسەكلەرنى يىغىپ كېلىشنى تاپشۇردى. بۇ ھەرىكەتتە بىرىنچى بولغانلارغا تەقدىرنامە بېرىلىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى.

رەخمەت بۇ ھەرىكەتكە ناھايىتى قىزىقىپ بېرىلىپ كەتتى. ئۇ، بۇلۇڭ ـ پۇشقاقلارنى تىمىسقىلاپ ئاختۇرۇپ يۈرۈپ، بىرقانچە پارچە ئەسكى تۆمۈر ـ تەسەكلەرنى توپلىدى، بۇ ھەرىكەتتە باشقىلاردىن ئۆتۈپ كېتىش ئۈچۈن توپلىغان نەرسىسىنىڭ ئاز بولۇپ قالغانلىقىنى ئويلاپ، يەنە بىرنەچچە پارچە ئەسكى تۆمۈر ئىزلەشكە چۈشتى، چاي قۆتىسىنى ئېلىپ چىقىپ، ئۇنىڭ ئاستىغا مىخ قېقىپ بىر نەچچە يېرىنى تېشىپ كاردىن چىقاردى. مانا شۇ ۋاقىتتا ئانىسى كۆرۈپ قېلىپ، ئۇنى بولقىسى بىلەن كېلىشتۈرۈپ ئۇرغانىدى. مانا شۇ خاتالىقى بىلەن بولقىسىدىن ئايرىلدى.

رەخمەتنىڭ بىرىنچى بولۇشنىلا كۆزدە تۇتۇپ ساق نەرسىنى بۇزۇپ ئىشتىن چىقىرىشى ھەم ئۇنى ئۆزى بۇزۇلغان نەرسە قىلىپ ئالدىماقچى بولغانلىقى خاتالىق. ئۇ شوخ ۋە ئالدىراڭغۇلىقىدىن بەزى ۋاقىتتا ئويلىمايلا شۇنداق خاتا ئىشلارنى قىلىپ قويۇپ، ئانىسىدىن دائىم تىل ئىشىتىپ يۈرەتتى. يەنە ئالتە ياش ۋاقتىدا بىر قېتىم مېۋىلىك دەرەخنىڭ غولىنى پالتا بىلەن چېپىپ قويۇپ تاياق يېگەن بولسا، بىر قېتىم تۆت ياش ۋاقتىدا، تەرگەن ـ تىككەن نېمىلەرنى يۇلۇپ قويۇپ ئۆلگۈدەك تاياق يېگەن. لېكىن بۇ قېتىمقى بالىلىق خاتالىقى يۈزىسىدىن ئەڭ مۇھىم ئىككى خىل تەربىيىچىگە تۆۋەندىكى سۆزلەرنى ئېيتىپ ئۆتۈشىمىز كېرەك.

ئوقۇتقۇچى، تونۇلغان نەرسىنىڭ سانى كۆپ بولۇشىنىلا ئېتىبارغا ئېلىپ قالماستىن، بۇ ھەرىكەتنىڭ ئەھمىيىتىنى، قانداق نەرسىلەرنى توپلاش لازىملىقىنى ياش ئوقۇغۇچىلارغا ئوبدان چۈشەندۈرگەن بولسا، يۇقىرىقىدەك خاتالىقنىڭ بولماسلىقى مۇمكىن ئىدى. ئەسلىدە رەخمەت بۇ ھەرىكەتكە ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن قاتناشماقچى بولۇپ، ياخشى ئىش قىلىۋېتىپ، بىر خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئانا بالىسىنى ئۇرۇپ تىللاۋەرمەستىن، ساق نەرسىنى ناكا قىلىشىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى، بۇ خاتالىقنىڭ زىيىنى نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈش كېرەك ئىدى. چۈنكى، رەخمەت قىلىۋاتقان ھەرىكەتتە سانىنىلا قوغلاپ كېتىپ، قىلىۋاتقان ئىشىنىڭ پايدا - زىيىنىنى ئاجرىتىۋالالماي قالغانىدى.

× × ×

كېيىنكى كۈنلەردە رەخمەتنىڭ سىنىپ تەربىيىچىسى ئۇنىڭ ئائىلىسى بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ، رەخمەتنىڭ ئائىلىسىدىكى ئەھۋالنى بىلدى. ئۇنىڭ ئانىسىمۇ مەكتەپ تەرىپىدىن چاقىرىلغان ئاتا - ئانىلار يىغىنىغا قاتنىشىدىغان بولدى. دېمەك، نىساخانمۇ ئوغلىنىڭ مەكتەپتىكى ئەھۋالىنى بىلدى. نەتىجىدە نىساخان ئوغلى رەخمەت بىلەن ئەمدى ئانچە ئۇرۇشماس بولۇپ قالدى. «جۇۋاينىمەك كەتكۈر، يا ئۆلمىدى بۇ شۇم» دەيدىغان بۇرۇنقى قاغىشلىرى ئورنىغا «ئايىقى يېنىك، تېتىك ئوغلۇم، ھە ماۋۇ ئىشىڭ ياخشى، ماۋۇ ئىشىڭنى تاشلا. بۇ زىيانلىق، ئۇنداق قىلما، ئوبدان بالام، ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولسۇن» دېگەندەك ياخشى سۆز ئېيتىپ، ياخشى تىلەك تىلەيدىغان بولۇپ قالدى.

رەخمەتمۇ ئون بىر ياشقا كىرىپ تۆتىنچى سىنىپتا ياخشى ئوقۇۋاتىدۇ. ئۇ ئەمدى پايدا - زىياننى خېلى بىلىپ قالدى. ئانىسىنىڭ گەپلىرىگە بۇرۇنقىدەك بويۇن تولغىماستىن قۇلاق سالىدىغان بولدى.

ئاتا - ئانا ۋە بالىلار ئارىسىدىكى ئۇرۇش - تالاشلارنىڭ پەسىيىپ، ئائىلىدە خاتىرجەملىك بولۇشى بۇ ئەلۋەتتە ياخشى ۋە كۆڭۈللۈك ئەھۋال.

ئانا - بالىنىڭ مۇناسىۋىتى قانداق ياخشىلىنىشقا باشلىدى؟

بۇ توغرۇلۇق ئەڭ ئاۋۋال روزنىاخۇن ئۇستام خېلى كۈچ چىقاردى. نىساخاننىڭ كەمچىلىكىنى يېگىشتە سەۋرچانلىق بىلەن چۈشەندۈرۈپ، ئۇنى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى بىلەن بولىدىغان مەجلىسلەرگە قاتناشتۇرۇشقا مۇۋەپپەق بولدى. نىساخان مەكتەپتىكى ئاتا ـ ئانىلار كومىتېتىنىڭ يىغىنلىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلار بىلەن بولغان سۆھبەتلەر ئارقىلىق نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپتىكى ھاياتىنى ۋە ئۆيدە ئۆتكۈزىدىغان تۇرمۇشى، ئاتا ـ ئانىلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىنى ئۇقتى. رەخمەتنىڭ ئۆيدىكى ئەھۋالىنى ئۇقۇپ، ئوقۇتقۇچىلار ئۇنىڭ ئائىلىدىكى تەربىيىسى توغرىسىدا نۇرغۇن مەسلىھەتلەرنى بەردى. شۇنداق قىلىپ، نىساخان خوشى تۇتقاندا، ئوغلىنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ، ئەركە ـ تايتاق قىلىۋېتىش، كېيىن ئۇنى يىغىۋالالماي ئۇرۇپ ـ تىللاشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى چۈشىنىشكە باشلىدى.

شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، يېرىم يىللىق ئوقۇش نەتىجىلىرىنى پۈتۈن ئاتا ـ ئانىلار قاتناشقان مەجلىستە ئېلان قىلغاندا، رەخمەتنىڭ ئەلا دەرىجىدە ئىمتىھان بەرگەنلىكىنى ئاڭلاپ نىساخان ناھايىتى خۇشال بولغانىدى. ئەتىيازدىكى بىر مەجلىستە رەخمەتكە ئوغۇت توپلاش ھەرىكىتىدە ۋە تازىلىق ئىشلىرىدا ئۈلگىلىك ئىش كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن تەقدىرنامە تاپشۇرغاندا قاتتىق تەسىرلىنىپ، ئانىلىق غۇرۇرى ئۆرلەپ كەتتى. ئۇ مەجلىستىن قايتقانلارنىڭ ئارىسىدا كۆكرىكىنى كېرىپ خۇشال كەيپىياتتا «كۆردۈڭلارمۇ، مېنىڭ ئوغلۇم قانداق ئىشچان ئىكەن. مانا مەن يېڭى جەمئىيىتىمىزگە شۇنداق ئۈلگىلىك ئىش قىلىپ بېرىدىغان ئوغۇل ئۆستۈرگەن ئانا بولىمەن» دېگەن مەنىنى بىلدۈرۈپ تۇرىدىغان قىياپەتتە كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ يېنىدا بولسا، مەكتەپنىڭ ئەلا دەرىجىلىك ئوقۇغۇچىسى پىئونېر رەخمەت قولىنى سىلىپ كېتىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ كۆكرىكىدە قىزىل گالىستۇكنىڭ قاناتلىرى ئۇتتۇقلاردىن دېرەك بېرىپ يەلپۈنۈپ تۇراتتى.

1958 ـ يىل.

ئالتۇننىڭ تەسرىدە

بېشىغا قىممەتلىك زەرلەر بىلەن زىننەتلەنگەن تاج كىيگەن، ئۈستىگە زەرلىك كىمخاپ تون يېپىنغان هالدا پادىشاھ ئالدىراشلىق بىلەن ساتىراشخانىغا كىرىپ كەلدى.

ساتىراش دەسلەپتە تۇيۇقسىز كىرىپ كەلگەن پادىشاھنىڭ ھېچ نەرسىنى تەگىستىمەسلىكى بىلەن مەغرۇر سۆلىتىدىن ئەيمەندى.

پادىشاھ يېشىنىپ كۇرسىدا ئولتۇرغاندىن كېيىن ساتىراش ئەدەب بىلەن كېلىپ ئۇنىڭ چېچىنى ئالدى. ساقال، بۇرۇتنى ياساۋېتىپ، بىردىنلا غەلىتە بىر تەسىرات بىلەن باشقا ۋەزىيەتكە ئۆتتى، پادىشاھنىڭ ساقىلىنى خۇددى ئۆچكىنىڭ ساقىلىنى تۇتقاندەك كاپ قىلىپ تۇتتى - دە، كارنىيىغا ئۇستىرىنى تىكلىۋېلىپ:

— ھىم، مانا مۇشۇنداقلا سۇرسەم، جانابلىرىنىڭ ئىشى تامام بولىدىغۇ، — دېدى.

— ھاي - ھاي، ئۇنداق بىمەنا گەپنى قىلما! — دېدى پادىشاھ ئالىيىپ.

ساتىراش پادىشاھنىڭ ساقىلىنى تېخىمۇ يۇقىرىغا تارتىپ كارنىيىنى بىر غېرىچ سوزۇپ، ئۇستۇرىنى بوغىزىنىڭ ئۇستىگە تاقىدى:

— مانا مۇشۇنداق قىلىپ بىرلا تارتىمەن، ئىش تامام - ۋەسسالام.

پادىشاھنىڭ پۇت - قوللىرى تۇتقاقلىق كېسەلدەك لاغىلداپ تىترەپ، كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كەتتى:

— بۇ پەيلىڭدىن يان، نېمە خالساڭ شۇنى قىلاي، ساڭا خەزىنەمنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ قوياي، دۇنيا دەپىنەمنى تىلىگەنچە ئال.

— خوش تەقسىر، «جاھاننى لەرزىگە كەلتۈرىمەن» دەپ ماختىنىپ، ئەلنى قورقاتقانلىرى شۇمىدى؛ جاھاننى سەلتەنەتلىرى ئالدىدا تىترەتكەن جانابلىرى، ئەجەپ مېنىڭ ئۇستۇرام ئالدىدا تىترەپ كەتتى

لىغۇ . ئەھۋال شۇمىدى ؟

— جېنىم ، بۇرادەر ئالتۇن بېرەي ـ ئالتۇن زەر ئال !

— زەر ئالمايمەن ، قان ئالىمەن قان ! ... زەر مانا مېنىڭ قولۇمدىكى ئۇستۇرا . بۇ سېنى مۇشۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئۇ ئالەمگە ئۇزىتىدۇ .

— سادىغالىڭ كېتەي قېرىنداش ، زەر بېرەي ـ زەر ! بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچ !

— مەن زەر ئۈچۈن سېنىڭ قېنىڭدىن كەچمەيمەن . ئەگەر ھەر-قاچان ماڭا بويسۇنىدىغان پادىشاھ بولساڭ كېچىمەن .

— بويۇن سۇناي ، ئەزىزىم خۇدا بويۇن سۇناي !

— ساتىراش پادىشاھنى قويۇپ بەردى . پادىشاھنىڭ قارا تەرگە چۆمگەن بەدىنى بەزگەكتەك تىترەپ ، سىقىرار ئىدى . ئۇ ئۆزىنى بىر يىل كېسەل تارتقان ئادەمدەك سېزەتتى . پادىشاھ ئوردىسىغا بېرىپ تەختكە چىققاندىن كېيىن ، دەر غەزەپ بولۇپ «جاللات !» دەپ ۋارقىرىدى . جاللات قويۇندەك ئۇچۇپ تەخت ئالدىغا كېلىپ :

— كىمگە ئەجەل يار بوپتۇ ، كىمنىڭ ئۆمرى ئاخىرىغا يېتىپتۇ ، ئەي ئۇلۇغ شاھىنشاھ ، بۇيرىغايسىز ، شۇ سائەتتە بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلغايمىز ، — دېدى . پادىشاھ ئەركان دۆلەتكە قاراپ :

— ھەممىگە روشەن ۋە مەلۇم بولغايكى ، ئۆي بازاردىكى ساتىراش ئەلەيھۆلەيىن شۇ سائەتتە كەلتۈرۈلۈپ دارغا ئېسىلسۇن ۋە پۈتۈن تېنى پارچە ـ پارچە قىلىپ چېپىلسۇن ! — دەپ ئەمىر قىلدى .

نۆكەرلەر ساتىراشنى چەمبەرچاس قىلىپ باغلاپ ، دار تەرەپكە ئېلىپ مېڭىشتى . ئوردىدا پەم ـ پاراسەتتە ئاقىل ، دانالىقى بىلەن شۆھرەت چىقارغان ھەكىم بار ئىدى . ئۇ ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ تازىم قىلدى ـ دە :

— شاھىنشاھ ، سەتىراشنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىشنىڭ بائىسى نېمىدۇر ؟ — دەپ سورىدى .

پادىشاھ ساتىراشنىڭ قورقۇتقانلىقىنى سۆزلەپ ، شۇنىڭ ئۈچۈن قىساس ئالماقچى بولغانلىقىنى ئۇقتۇرغانىدى . ھەكىم بۇنى سوراق قىلىپ

ئوبدان تەكشۈرۈپ ، ئۆز گۇناھىغا ئىقرار بولغاندىن كېيىن جازا بېرىشنىڭ لازىملىقىنى ئېيتتى .
— بۇ ۋەقەنى مەن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرسەم ۋە ئۆز بېشىمدىن كەچۈرسەم ، ئۇنى نېمە دەپ تەكشۈرۈش لازىم ! — دېدى پادىشاھ .
— شۇنداق بولسىمۇ ئەدلى تارازىسى ئۇنىڭ گۇناھىنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى تارتىپ كۆرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ ، — دېدى ھەكىم .
— مېنىڭ ئەدلى تارازام ساتىراشنىڭ گۇناھىنىڭ ھەددى - ھېسابسىز ئېغىرلىقىنى ئۆز زېمىسىدە كۆتۈرۈپ كۆرۈپ ، ئۇنى ئۆلۈم بىلەن ئۆلچىدى . شۇ سەۋەبتىن بۇنى ئادالەت دەپ بىلىش كېرەك .
— جانابىلىرىنىڭ ئەدلى تارازىسىدا ئۆلچەنگەن ئادالەتنى پېقىرنىڭ ھېكمەت ئەلگىكىدە تاسقاپ كۆرۈشكە ئىجازەت قىلسىڭىز .
— رۇخسەت ، لېكىن پادىشاھنىڭ ئەمرى ۋاجىپ بولۇش شەرتى بىلەن بولىدۇ ، — دېدى شاھ . ھەكىم ساتىراشنى سوراق قىلدى .
— سەن ساتىراش بولغىلى نەچچە يىل بولدى ؟
— ئوتتۇز يىل ، — دېدى ساتىراش .
— پادىشاھىمىزنىڭ چېچىنى قاچاندىن بېرى ئالىسەن ؟
— ئون بەش يىلدىن بېرى .
— ئون بەش يىلدىن بېرى پادىشاھ بىلەن ھەزىل (چاقچاق) قىلىشقانمىدىڭ ؟
— يوق ، ھەر دائىم ئەدەب بىلەن ئىش قىلدىم .
— بۇ قېتىم نېمە ئۈچۈن ئەدەب ساقلىمىدىڭ ؟
— يوغسۇ ئەدەبتىن قىلچىلىك چىقمىدىم .
— پادىشاھنى ئۇستۇرا بىلەن بوغۇزلايمەن دەپ قورقۇتۇشۇڭ ئەدەبلىك ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرەلەمدۇ ؟
— يوغسۇ ، پېقىر پۇقرالىرى ئۇنداق باتۇرلۇقتىن مەھرۇم . شۇنداق ئىشنى ئويغۇمدا تۇرماق چۈشۈمدىمۇ قىلىپ كۆرگىنىم يوق .
سوراق بۇ جايغا كەلگەندە پادىشاھ تاقەت قىلالماي سۆزگە ئارىلاشتى :

— كاززاپ . . . نامەرد ئىكەنسەن ، لەنىتى قورققاق ، ئۆلۈم ئالدىدا تىترەپ يالغان سۆزلەۋاتسەنغۇ ؟!
— ئۆمرۈمدە يالغان سۆزلىمىگەنىدىم تەقسىر ، بۇنى جانابلىرىدىن ئۇقۇپ ، ھەيران بوپ تۇرىمەن .
پادىشاھ بۇ سۆزنى تەنە دەپ چۈشىنىپ ، ئۆزىنىڭ ساتىراشخانىدا قورقۇپ تىترەپ كەتكەنلىرىنى ۋە بەرگەن ۋەدىلىرىنى خىيالىغا كەلتۈردى ـ دە ، دىر غەزەپ بولۇپ :
— جاللات ! پەرمانىنى جايىغا كەلتۈر ! — دەپ ۋارقىرىدى .
— ئازغىنە توختاڭ ، مەن بۇ ھادىسىنىڭ ھېكمىتىنى سەزگەندەك بولۇۋاتىمەن . — دېدى ھەكىم خىيالغا چۆمگەن بېشىنى كۆتۈرۈپ .
— خوش نېمە گەپ ؟ — دېدى پادىشاھ .
— ھازىر ، تەقسىر . — دېدى ھەكىم ۋە ساتىراشتىن :
— سەن پادىشاھنىڭ چېچىنى قەيەردە ئالغانىدىڭ ؟ — دەپ سورىدى .
— ئۆز دۇكىنىمدا .
— مۇندىن بۇرۇن پادىشاھىم شۇ دۇكانغا بارغانمىدى ؟
— يوغسۇ ، ئۆمرۈمدە پادىشاھنىڭ چېچىنى ئۆز دۇكىنىمدا ئالغىنىم مۇشۇ ئىدى .
— سەن بۇ دۇكىنىڭدا قاچاندىن بېرى تۇرىسەن ؟
— تېخى كېچە كۆچۈپ كەلگەنىدىم .
— مەسىلە روشەنلەشمەكتە ، — دېدى ھەكىم ، پادىشاھقا تەزىم قىلىپ ، — جانابلىرى بىرەر سائەت سەۋر قىلىپ ، پېقىرغا بىرنەچچە نۆكەر قوشۇپ بەرسىلە ئىدى . ئەجەب بىر ھىكمەتنىڭ سىرى ئاشكارا بولۇر ئىدى .
— قېنى ، ھېكمىتىڭىزنى كۆرسەتكەيسىز ، لېكىن سورالغان ۋاقتىدىن ئۆتۈپ كەتسە ، سىزنىڭمۇ بېشىڭىز ئۆلۈمدە .
— خوپ .
ھەكىم ، گۇناھكارنى زەنجىر ، كىشەنلەردىن بوشىتىۋېلىپ ، نۆۋ-

كەرلەر بىلەن ساتىراشخانىغا كېلىشتى ۋە ساتىراشتىن سورىدى :
— سەن پادىشاھنىڭ چېچىنى قەيەردە تۇرۇپ ئالغانىدىڭ ؟
— مانا تەقسىر ، پادىشاھ بۇ يەردە كۇرسىدا ئولتۇردى ، پېقىر بولسام مانا بۇ يەردە تۇرۇپ ئالدىم .
ھەكىم ساتىراش دەسسەپ تۇرغان يەرنى كولاشقا بۇيرۇدى ، نۆكەرلەر يەرنى بىر گەز كولىغاندى ، ئادەمنىڭ قوچىقى يەتمەيدىغان ئاغزى بېكىتىلگەن بىر كۇپ چىقتى . بۇ كۇپنى ناھايىتى مۇشەققەتتە ئورىدىغا ئېلىپ كېلىشىپ پادىشاھنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ ئاغزىنى ئاچقانىدى ، كۇپنىڭ ئىچى ئاغزى بىلەن توشقۇزۇلغان ئالتۇن ئىكەن ، پادىشاھ ناھايىتى خۇشال بولۇپ ھەكىمدىن بۇنىڭ سىرىنى سورىدى .
ھەكىم ئېيتتى :
— مانا بۇ كۇپتىكى ئالتۇن ، جانابىڭىزنىڭ چېچىنى ئالغان ۋاقىتدا ساتىراش دەسسەپ تۇرغان يەردىن چىقتى . بۇنىڭ ھېكمىتى شۇدۇركى : مۇنداق ئاددىي ساتىراش سىزدەك بىر شاھنىڭ سەلتەنىتىنى كۆزگە ئىلماي ، غەزىپىڭىزدىن قورقماي ئۇستۇرا بىلەن بوغۇزلىماقچى بولۇشى ، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى قورقۇمسىز خىسلەت بولۇپ قالماستىن ، دەسسەپ تۇرغان جايىنىڭ ئاستىدىكى خەزىنىنىڭ يەنى ئالتۇننىڭ خىسلىتىدۇر . جانابىلىرى ئالتۇن تاج ۋە ئالتۇن كەمەرلەردىن ئاجرىلىپ ئولتۇرغان ئەھۋالدا ، يەرگە يوشۇرۇنۇپ تۇرغان مانا شۇ كۇپتىكى ئالتۇن ، ئۇستىدىكى تۇپراقنى دەسسەپ تۇرغان ساتىراشقا تەسىر قىلغان . ساتىراشنىڭ شۇ چاغدىكى تەسەۋۋۇرىدا ئۆزىنىڭ ئالدىدا تۇرغىنى شاھ ئەمەس ، ئاددىيغىنە بىر ئۆچكە ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ساتىراش كۇپتىن نېرى كەتكەندە ئۆزىنىڭ شاھ بىلەن ئويناشقانلىقىنى بىلمەسلىكى ئەجەب ئەمەس . بۇ ھېكمەت بائىسىدىن قارىغاندا ساتىراشنىڭ گۇناھىدىن كېچىپ ، كىشىلەرنى ئەدەپ ، ئەخلاق ۋە ئىنسابتىن چىقىرىدىغان مانا شۇ ئالتۇننى دۆلەت غەزىنىسىگە ئېلىپ پۇقرالار ئۈچۈن سەرپ قىلىش لازىم .
ھەكىمگە بېرىلگەن بىر سائەت ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپ ، ئۇمۇ ئۆلۈمگە لايىق بولغانىدى . لېكىن پادىشاھ نۇرغۇن ئالتۇنغا ئىگە بولغان

خۇشاللىقدىن ھەر ئىككىسىنىڭ گۇناھىنى كەچۈردى.

— 1947 ـ يىل.

责任编辑:阿布都肉苏里·吾买尔
封面设计:加拉力丁·巴合拉木

锻炼（维吾尔文）

（短篇小说）

祖农·哈迪尔 著

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放南路348号 邮政编码830001）
新疆新华书店发行
新疆人民出版社微机室排版
乌苏市印刷厂印刷
850×1168毫米 32开本 6.375印张9插页
1991年12月第1版 1998年3月第2次印刷
印数:3.501——8.500

ISBN7—228—03720—0/I·1421 定价:8.50元

ISBN 7-228-03721-9
9 787228 037216 >